T01925 TEZ
ATE;
II
2000

T.C
MİMAR SİNAN ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ
ENSTİTÜSÜ

İSTANBUL'DAKİ YERLEŞMELERDE MİMARİ KURGU FARKLILIĞI VE YAHUDİ YERLEŞMELERİNİN ANALİZİ

CİLT II

Sevim ATEŞ
Y. Mimar - M.S.Ü.

DOKTORA TEZİ
Tez Yöneticisi : Prof. Nursel ONAT

İSTANBUL
2000

M.S.G.S.U.
Kütüphanesi

IV. Bölüm

BALAT

Tarihsel süreç içinde, önce Eminönü bölgesine yerleşen Yahudiler, zamanla Haliç içlerine doğru yayılarak Unkapanı'ndan Ayvansaray'a kadar bir çok mahalle kurmuşlardır. Ancak, Tarihi Yarımada bölgesindeki Yahudi yerleşmeleri içinde en çok önem kazanan ve sürekliliğini yakın dönemlere kadar koruyan 'Balat' olmuştur.

Balat, Tarihi Yarımada'nın sınırları içinde, Haliç'in güney kıyısında, tarihsel süreç içinde önemli bir Rum yerleşmesi olan 'Fener' ile Müslüman yerleşmesi 'Ayvansaray' arasında yer almaktadır. Hasköy gibi İstanbul'un Yahudi yerleşmesi olarak önem kazanmış başlıca yerleşmelerindendir. Hasköy'den daha iyi tanınan ve daha fazla etüd edilmiş bir Yahudi yerleşmesidir.

1. Balat'ın bir Yahudi yerleşmesi olarak karakter kazanması

a- Osmanlı öncesi:

Haliç'in güney kıyısındaki Unkapanı-Ayvansaray arasını kapsayan bölge, 439 yılında günümüzdeki II.Theodosius Surları'nın yapımı sonucunda, bölgenin kente dahil olmasından sonra ikamet edilmeye başlanmıştır.

Yeni surların yapımıyla, Haliç Limanı'nın batı bölümlerinin kente dahil olması sonucunda Sirkeci'den başlayan iskeleler zinciri, surların konumuna paralel olarak Ayvansaray'a kadar süregelmiştir. İskeler çevresinde de zaman içinde yeni yerleşmeler oluşmuştur.

Bizans döneminde, ikamet bölgesi olarak kentin Marmara sahili ve yamaçları tercih edilmiştir[1]. Haliç'in Unkapanı'ndan Ayvansaray'a kadar uzanan sahil ve yamaç bölgesi ise pek rağbet görmemiştir. Bu bölgede, özellikle Ayvansaray'dan Edirnekapı'ya doğru yükselen yamaçlarda dini yapılar (kilise ve ayazmalar) yer almıştır. Ancak, 11.yüzyıldan itibaren, Bizans İmparatorlarının Balat'ın batısında 'Blakhernai' adı verilen bölgede bir saray kompleksi kurmaları sonucunda Haliç bölgesinin önemi artmıştır. Bölge, imparatorluğun bu saraya taşınmasından sonra da hızla gelişmiştir.

Abraham (Avram) Galante, '*15 Ramazan 1104 / 10 Mayıs 1694 tarihli ferman*'a dayanarak, Balat'taki 'Ahrida', 'Yanbol' ve 'Veria' sinagoglarının ilk kez Bizans döneminde yapıldıklarını belirtmektedir[2]. Ferman, Balat'ta bir yangında yanan üç sinagogun yeniden yapılması için çıkarılmıştır. Fermanda, 'Hacı İsa Mahallesi'nde bulunan bu sinagogların İstanbul'un alınmasından önce Yahudi topluluğunun elinde bulunduğu belirtilmiştir.

Ancak, Yahudilerin bölgeye ilk yerleşme tarihi bilinmemektedir. Ilan Karmi, Balat'ta Bizans döneminde Bizans Yahudisi Romaniotlar'ın oluşturduğu küçük bir Yahudi yerleşmesinin bulunduğunu belirtmektedir. Bunun için de birçok eski sinagog ve bölgedeki Romaniot ismi taşıyan mezar taşlarını kanıt olarak göstermektedir[3].

Balat yerleşmesinin Bizans dönemindeki adı da bilinmemektedir. Ancak, Balat Kapısı 11.yüzyıldan itibaren büyük önem kazanmıştır. Bu kapı, Bizans döneminde İmparator Kapısı anlamında 'Vasiliki ya da Basiliki Pili ' olarak adlandırılmıştır[4]. (Şekil-4.1) Blahernai Sarayı'na deniz yolu ile gelen imparatorlar bu kapıyı kullanmışlardır[5]. Bu nedenle, Balat Kapısı 11.yüzyıldan Osmanlı dönemine kadar Haliç Surları'nın üzerindeki en önemli kapılardan biri olmuştur.

b- Osmanlı dönemi:
. Balat adının kaynağı

Balat adının kaynağı ile ilgili olarak farklı yaklaşımlar mevcuttur. B.Oğuz, 'Balat' adı ile İbranice 'Balaat' kelimeleri arasında bir bağlantı kurmaktadır[6]. R.E.Koçu,

---

[1] Bunun nedeni yerleşmenin 'Sarayburnu'nda kurulup, Roma döneminden itibaren kent kurgusunun İmparatorluk Sarayı ile birlikte, yarımadanın Marmara sahili yönünde gelişmesidir.

[2] Abraham GALANTE, '*Les Synagogues d'Istanbul*', s.5-6, 10.
Avram GALANTE, '*Histoire des Juifs de Turqiue*', c.5, s.45-46.

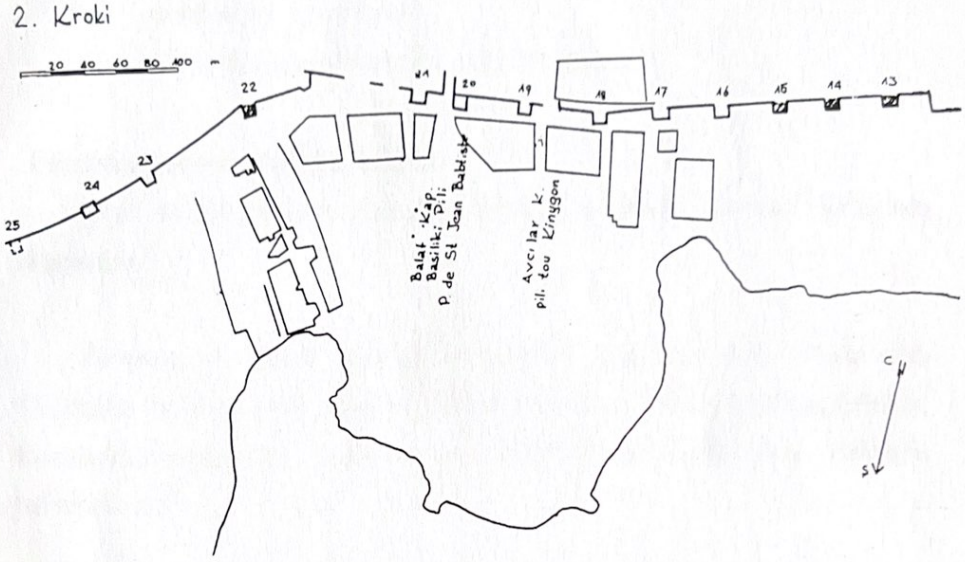
[3] Ilan KARMI, '*Jewish Sites of Istanbul*', s.48.
Eğrikapı surlarının çevresinde bulunan mezartaşlarının Bizans döneminden kaldığı ve bu mezarlığın kentteki en eski Yahudi mezarlığı olduğu belirtilmektedir.
Yusuf BESALEL, '*Osmanlı ve Türk Yahudileri*', s.271.

[4] R. Ekrem KOÇU, '*İstanbul Ansiklopedisi*', Balat mad., c.4, s.1970-71.

[5] R. Ekrem KOÇU, '*İstanbul Ansiklopedisi*', Balat mad., c.4, s.1971.
S.Eyice, Balat'taki bir kapıda yakın zamana kadar 2,68 m boyunda Zafer Tanrıçası (Nike) kabartmasının yer aldığını belirtmektedir. Bu nedenle, heykelin kapının özel bir fonksiyonu olduğu için buraya konulmuş olduğunu ve Bizans imparatorlarının bu kapıdan şehre girdiklerini kaydetmektedir.
Semavi EYİCE, '*İstanbul'da İhmal Edilmiş Tarihi Bir Semt Ayvansaray*', s.34-35.

[6] Balat adının kaynağı ile ilgili olarak Burhan Oğuz oldukça farklı bir yaklaşımda bulunmaktadır. Xavier Teixidor'dan naklederek, Biblos'ta bulunmuş yazıtlardan kaynaklanan tarihi hikayelere göre, '*Balat*' ile '*Balaat*' ('hanımefendi') kelimeleri arasındaki bağlantıya dikkati çekmektedir. Balaat'ın '*Baal*'in (Yahudi tarikat önderlerinin adı) dişisi olduğunu belirtmektedir.
Ayrıca, B.E.Kerestedjiyan, 'Dictionnaire étymologique de la langue turque', London 1912, mad. 'Boulissa', s.113'ten naklederek, ''*boulissa*'nın Türkiye'de yerleşmiş olan İsrailli kadınlara vaktiyle

yerleşmeye 'Balat' adının Osmanlı döneminde verildiğini ve Balat adının Rumca saray anlamındaki 'Palatiyon'dan geldiğini belirtilmektedir[7]. Osmanlı döneminde yerleşmedeki kapı 'Balat Kapusu', yerleşme de 'Balat' olarak adlandırılmıştır. Kapı, günümüzde mevcut değildir. 1894'te bir deprem sırasında yıkılmıştır. Kapının son kalıntıları da yolu daralttığı gerekçesiyle 1930'da tamamen ortadan kaldırılmıştır[8].

Şekil 4.1 Balat Kapısı
Balat Kapısı, Bizans döneminde 'Basiliki Pili' -İmparator Kapısı- olarak adlandırılmıştır. Hemen batısında 'Kinygon' adındaki Avcılar Kapısı yer almıştır.
Kaynak: Feridun Dirimtekin, '*Fetihten Önce Haliç Surları*'.

Balat Kapısı, sahne edebiyatımıza da yansımıştır. Karagöz'de, 'Salıncak' ve 'Yalova Safası' adlı oyunlarda Yahudi tiplemesi Balat Kapısı ile bütünleştirilmiştir[9]:

---

verilen bir şeref unvanı olduğunu, bu kelimenin de '*boletz*' olarak telaffuz edilen İbrani '*baalet*' (ev sahibesi) kelimesi ile izah edildiğini ifade etmektedir. Baalet'in Asur dilinde 'bélit' (hanımefendi), Arapça'da da 'b'al' (efendi) anlamına geldiğini ve bunun dişilinin 'b'alet' olduğunu kaydetmektedir.
Burhan OĞUZ, '*Türk Ve Yahudi Kültürlerine Bir Mukayeseli Bakış*', c.II, s.922.

[7] R. Ekrem KOÇU, '*İstanbul Ansiklopedisi*', Balat mad., c.4, s.1970-71.
Balat adına, Anadolu, Suriye ve İspanya'daki bir çok yer adında rastlanmaktadır. Aydın ilinin Söke kazasına bağlı, Milet'in kalıntıları üzerinde kurulmuş olan bir köy, Kütahya-Balıkesir demiryolu üzerinde bir kasaba (günümüzde Dursunbey), Marmara Adası'nın kuzeyinde günümüzde 'Pulat' adındaki köy bunlardan birkaçıdır.
İslam Ansiklopedisi, '*Balat*' mad., Besim DARKOT, c.2, s.272.

[8] R. Ekrem KOÇU, '*İstanbul Ansiklopedisi*', 'Balat Kapusu' mad., c.4, s.1971.
M.Christine VAROL, '*Balat Faubourg Juif d'Istanbul*', s. 13.

[9] Muhittin SEVİLEN, '*Karagöz*', s.195, 305, 224.
Cevdet KUDRET, '*Karagöz*', s.78,366.

"...(Türkü söyleyerek Yahudi gelir)
Balat kapısından yirdim içeri,
Poliçalar (güzeller) *oturmuş iki keçeli,*
Çok oldu mu burdan yarim geçeli,
(Nakarat)
Andey andey andey Balad'a.
Balat kapısında ben gördüm onu,
Mavidir şalvarı kırmızı donu,
Andey andey andey Balad'a.
(Oyun Karagöz ile Yahudi arasında devam eder)..."

. Osmanlı döneminde Balat'ın gelişimi

Balat da Hasköy gibi Yahudi yerleşmesi karakterini Osmanlı döneminde kazanmıştır.

Yerleşme, en parlak dönemini 17.yüzyılda yaşamıştır. E.Ç. Kömürciyan, 17.yüzyılın ikinci yarısında Balat'taki Yahudi nüfusunun Hasköy, Beşiktaş, Ortaköy, Kuruçeşme, Kuzguncuk, Üsküdar ve Çengelköy'den daha fazla olduğunu belirtmektedir[10].

17.yüzyılın sonlarında, '*1103 / 1691/2 tarihli bir sicil*'de, kentteki 21 Yahudi mahallesi içinde, devlete cizye ödeyenlerin sayısı 1547 kişi ile en fazla Balat'tandır[11]. Tekfursarayı'ndan 81, Sultan Hamamı'ndan ise 72 kişi Balat'tan ayrı olarak kaydedilmiştir. Bu sayılar, Balat'ın 17.yüzyılda tüm Yahudi mahalleleri içinde en fazla nüfusa sahip yerleşme olduğunu ortaya koymaktadır.

18.yüzyıldaki İstanbul'u anlatan İncicyan, Yahudilerin Balat'ın iç ve dış taraflarında oturduklarını, birçok havraları ve Edirnekapısı'nın karşısındaki Ermeni mezarlığının yanında kullanımı yasaklanan bir mezarlıkları bulunduğunu kaydetmektedir[12].

---

[10] E.Çelebi KÖMÜRCİYAN, '*İstanbul Tarihi*', s.19.
[11] Uriel Heyd, 'The Jewish Comunities Of Istanbul In The Seventeeth Century', in Oriens VI/2, 1953, s.299-314'ten nakleden;
Burhan OĞUZ, '*Türk Ve Yahudi Kültürlerine Bir Mukayeseli Bakış*', c.II, s. 958.
[12] P.Ğ. İNCİCYAN, '*18.Asırda İstanbul*', s.23.

S.S. Hovhannesyan ise, 18.yüzyıl sonlarında, Yahudilerin Balat Kapısı'nın iç ve dış taraflarında yoğun olarak ikamet ettiklerini belirtmektedir. Bu tarihte, Balat Kapısı'nın dışından Ayvansaray'a kadar uzanan sahil bölgesinde tamamen Yahudi konutları bulunmaktadır. Bu konutlar genellikle zengin Yahudilere aittir. Yahudiler, surların içindeki bölgede de aynı şekilde yoğun olarak ikamet etmektedirler[13].

Bostancıbaşı Kayıtları'nda, 19.yüzyılın başlarında Balat sahilinde yer alan mülkler ve sahipleri kaydedilmiştir[14]. Bu kayda göre;

'Tur-ı Sina Kilisesi' ile 'Balat İskelesi' arası:

"... 43) Turi Sina tabir olunan kilise – 44) Kilisei mezburun iradı üç çeşim kayıkhane – 45) Bedestan dellalı Emin Ağanın iradı bir bab[15] yahudhane – 46)İstanbullu tabir olunan hanımın iradı yahudhane arsası – 47) *Hayim yahudinin arsası* – 48) İsmailin kahvesi – 49) Balat nam iskele.

'Balat İskelesi' – 'Ayvansaray İskelesi' arası:

"BALAT NAM İSKELESİ; 1) Meydana nazır Hüseyinin kahvesi – 2) *Yahudilere mahsus sığır salhanesi nam mahaldir* – 3) Serapa keresteciler dükkanları arsası – 4) İsmetlu Esma Sultan hazretlerinin bir bab iradı yahudhane ve kayıkhane arsası – 5) Bu mahalde Hasköy İskelesi – 6) Kayıkhane ve sığır salhanesi – 7) Bu mahalde Taşçılar İskelesi – 8) *Bezirgan Avram yahudinin hane arsası* – 9) Ocak bezirganı vereselerinin arsası – 10) *Çuhacı Menteş yahudinin arsası* – 11) *Hayim yahudinin arsası* – 12) *Dişçioğlu Nesim yahudinin hanesi* – 13) *Şerbetçi İsak yahudinin hanesi* – 14) İbrahim çavuşun iradı yahudhane arsası – 15) *Şerbetçi Yakovaçi yahudinin hane arsası* – 16) *Deli Çelebun oğlu Aslan yahudinin arsası* – 17) *Kehhal Kemal yahudinin arsası* – 18) *Sarraf Şamanto yahudinin hanesi* – 19) *Çuhacı İsak yahudinin arsası* – 20) *İzmirli Mosi yahudinin arsası* – 21) *Dellal Menahem yahudinin arsası* – 22) *Çuhacı Yuda yahudinin arsası* – 23) *Karagümrük simsarı Yasef yahudinin arsası* – 24) *Attar Avram yahudinin arsası* – 25) Arslan İskelesi – 26) *Şapçı Bohoraçi yahudinin arsası* – 27) *Efrenç dellalı Yuda yahudinin arsası* – 28) *Şişeci Menahem yahudinin hanesi* – 29) *Attarlar dellalı Yasef yahudinin hanesi* – 30) *Hekim Menahem yahudihanesi* – 31) Züamadan İbrahim Ağanın hanesi ve dükkanı – 32) Kumbaracı Mehmetin hanesi – 33) Kalafatçı Uzun

[13] S.S. HOVHANNESYAN, '*Payitaht İstanbul'un Tarihçesi*', s.24.
[14] R.Ekrem KOÇU, '*Bostancıbaşı Kayıtları*', s.57-58.
[15] kapı.

Alinin hanesi – 34) Kuruçeşmeli Hüseyinin hanesi ve kayıkhanesi – 35) Kuruçeşmeli Hüseyinin hanesi ve kayıkhanesi – 35) Merkum Hüseyinin kalafat meydanı – 36) Portakaloğlu İbrahimin kayık yapıcı dükkanı – 37) Araphoca Hüseyin Efendinin hanesi – 38) Züemadan Nuri Ağanın iradı beş göz kayıkhanesi – 39) Hatice Hatunun iradı kayık yapıcı dükkanı – 40) Elvansaray İskelesi."

Balat sahili, bu dönemde Hasköy sahilinde olduğu gibi daha çok bir konut bölgesidir. Burada bezirgan, çuhacı, şerbetçi, kehhal[16], sarraf, dellal, simsar, attar, şapçı, şişeci, hekim gibi farklı mesleklere sahip Yahudilerin ev ya da arsaları yer almaktadır. Ancak, konut sayısı oldukça azdır. Daha çok arsa belirtilmiştir. Balat sahilinde Hasköy sahilinden daha seyrek bir yapılaşma mevcuttur[17]. Müslüman halktan da Hasköy sahilinde gördüğümüz gibi sahilde arsası ya da yahudhanesi olanlar bulunmaktadır[18].

Balat, 1865 yılında, 'Dibek', 'Sigri', 'Dörtyol', 'İştipol', 'Kastorya' ve 'Hevra' olmak üzere altı mahalleye ayrılmıştır. Yerleşme, Hahambaşılık Meclisi'nde 11 delege ile temsil edilmektedir[19]. Yerleşme, 1935 yılında ise 5 delege ile temsil edilmektedir[20].

Bu rakamlardan, Balat'ın 19.yüzyıldan itibaren eski önemini kaybettiği anlaşılmaktadır. Bu durumda Balat'ta özellikle 19.yüzyılda çıkan çok sayıdaki yangının büyük etkisi bulunmaktadır[21]. Bu nedenle, 19.yüzyılda Hasköy Balat'tan daha çok rağbet edilen bir Yahudi yerleşmesidir. 20.yüzyılda ise Galata'nın ön plana çıkmasıyla Bizans döneminden itibaren mevcut olan bu en eski iki Yahudi yerleşmesi de terkedilmeye başlanmıştır.

19.yüzyılda kente gelen gezginler, Balat için oldukça kötü bir tablo çizmekte, yerleşmenin havasız ve nemli olduğundan ve pisliğinden sözetmektedir.

---

[16] Gözlere sürme süren kimselere ve göz hekimlerine verilen bir addır.
Mustafa Nihat ÖZÖN, '*Osmanlıca / Türkçe Sözlük*', s.430.

[17] Bkz. Bölüm – Hasköy, 'Osmanlı döneminde Hasköy'ün gelişimi'.

[18] Balat kıyılarının şekillenmesi ile ilgili daha detaylı bilgiler 'Sur Dışı Balat'ta verilecektir.

[19] Hasköy, bu tarihte 29 delege ile temsil edilmekte ve Yahudi yerleşmeleri içinde ilk sırada yer almaktaydı. (bkz. Bölüm III – Hasköy, 'Osmanlı döneminde Hasköy'ün gelişimi', s.81-82.
Avram GALANTE, '*Histoire des Juifs de Turquie*', Tablo A, c.2, s.159.

[20] Avram GALANTE, '*Histoire des Juifs de Turquie*', Tablo B, c.2, s.160.

[21] Avram Galante, 19.yüzyılda Balat'ta dört, O.N. Ergin ise sekiz yangından bahsetmektedir.
Avram GALANTE, '*Histoire des Juifs de Turquie*', c.2, s.144-147.
O.Nuri ERGİN, '*Mecelle-i Umur-ı Belediyye*', c.3, s.1228-1232.

Gautier, 1852'de Balat'tan İstanbul'un gettosu olarak sözetmekte ve yerleşmeyi, 'çamurlar ve süprüntüler içinde korkunç ve iğreti mahalleler' olarak tanımlamaktadır[22].

Witlich, 1856'da Balat'ın çok nemli, ışıktan ve havadan yoksun olduğunu, evlerinin harabe gibi göründüğünü belirtmektedir[23].

Edmono de Amicis, 1874'te geldiği Balat için şunları söylemektedir[24]:

> "*...Haliç sahilinde pis bir yılan gibi uzanan ve büyük bir Yahudi mahallesi olan Balat'da cesaretimi toplayarak uzun uzun dolaştım. Dante'nin cehennem kıyılarına benzeyen "küf tutmuş" barakaların arasındaki en sefilane sokaklara kadar girdim... paçavralar asılmış pencerelerden vıcık vıcık duvarlı karanlık odalara baktım; insanın nefesini kesen bir küf kokusunun çıktığı rutubetli avlu kapılarının önünde durdum...* "

19.yüzyılın sonlarında Balat lağımları, yerleşmenin ortasından açıkta geçerek, iskelelerin bulunduğu yerden denize dökülmektedir[25]. Bu durum dönemin gazetelerine de yansımış ve Balat içindeki lağım mecrasının üstü örtülerek denizin derin bir yerine dökülmesinin sağlanacağı kaydedilmiştir[26].

Balat, 20.yüzyılda da artarak süren göçlerin etkisiyle Yahudi yerleşmesi olma karakterini önemli ölçüde yitirmiştir. 19.yüzyılda özellikle yangınlar sonucunda oluşan göçlerin yerini 20.yüzyılda başka nedenler almaya başlamıştır. Bunlardan biri, İstanbul'un kent planı için çalışmalarda bulunan Henri Prost'un hazırladığı nazım planının 1937'de onaylanması ve bu plana göre Haliç kıyılarının sanayi bölgesi olarak ayrılmasıdır.

12 Kasım 1942'de yürürlüğe giren 'Varlık Vergisi Kanunu'nun çıkarılması Türkiye'den ve dolayısıyla Balat'tan göç eden Yahudilerin sayısının artmasının bir

---

[22] Théopile GAUTIER, '*Constantinople*', s.213.
[23] Cf.Witlich (Mr.de Docteur), 'Extraits des Archives Israelités, 4 Bulletin de Septembre 1856, Paris, s.9'dan nakleden;
M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.2.
[24] Edmondo de AMICIS, '*İstanbul*', s.170.
[25] R.Ekrem KOÇU, '*İstanbul Ansiklopedisi*', Balat mad., c.4, s.1972.
[26] Sabah Gazetesi'nin 1890 Kasım tarihli bir nüshasından nakleden;
R.Ekrem KOÇU, '*İstanbul Ansiklopedisi*', Balat mad., c.4, s.1973.

başka nedenidir[27]. 1948'de İsrail Devleti'nin kurulması da Yahudi topluluğunun bir kısmının buraya göç etmesine neden olmuştır[28].

20.yüzyılın sonlarında Balat'taki sosyal yapı tamamen değişmiştir. Yerleşmede, 1965'te 640, 1967'de 160 Yahudi ailesi kalmıştır[29]. Günümüzde ise bu sayı birkaç kişiyi geçmemektedir.

Sosyal yapıdaki değişim yerleşmenin fiziki yapısını da etkilemiştir. Ancak yine de Balat, Yahudi kültürünün izlerini en iyi koruyan yerleşmelerin başında gelmektedir.

2. Balat'a yerleşen Yahudi toplulukları

Balat, özellikle Fatih (II.Mehmed) döneminde yerleştirilen 'Makedonya Yahudileri' ile ün kazanmıştır. 1492'deki Sefarad göçleri ile yerleşmede değişik kökenli ve kalabalık bir Yahudi nüfusu oluşmuştur.

Osmanlı döneminde Balat'a yerleştirilen Yahudi toplulukları şunlardır:

. Bölgeye ilk yerleştirilenler, Kastorya kentinden getirilen 100 kadar yoksul Yahudi ailedir[30].

. Makedonya'dan getirilen diğer Yahudiler 'Ohri', 'Selanik', 'İştip' ve 'Yanbol' kentlerinden gelmişlerdir[31].

---

[27] Varlık Vergisi, 12.11.1942 – 15.3.1944 yılları arasında uygulanmıştır. II.Dünya Savaşı'ndan sonra getirilen bu yasal düzenlemede açıklanan amaç, savaş sırasında ortaya çıkan spekülatif kazançların vergilendirilmesiydi. Ancak, getirilen ağır vergiler nedeniyle haksız uygulamalarla zor duruma düşen gayrimüslim toplulukların bir kısmı ülkeyi terketme yolunu seçmişlerdir. Getirilen yasa ile müslümanlara yüzde 5, dönmelere yüzde 10 vergi oranı uygulanırken, gayrimüslimlere uygulanacak vergi oranının belirlenmesi işi özel bir komisyona bırakılmıştır. Bu vergiden özellikle Yahudiler etkilenmişlerdir.
Çetin YETKİN, '*Türkiye'nin Devlet Yaşamında Yahudiler*', s.252-255.
Moshe Sevilla SCHARON, '*Türkiye Yahudileri*', s.100-104.
Bülent SOYLAM, '*Türk Vergi Sistemi*', Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c.10, s.2796.

[28] İsrail Devleti'nin kurulması sonucunda Türkiye'den ilk iki yılda 30 bin kiş buraya göç etmiştir.
Nicholas De LANGE, '*Yahudi Dünyası*', s.212.

[29] Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.14.
1927'deki ilk nüfus sayımında, Türkiye'de 82 bin kadar Yahudi kaydedilmiştir. Bunun 47 bin kadarı İstanbul'da olup kent nüfusunun yaklaşık yüzde 7'sini oluşturmaktadır. Diğer küçük topluluklar İzmir'de (16 bin), Edirne'de (6 bin) yaşamaktadır. İsrail'in bağımsızlığı ile ilk iki yılda 30 bin Yahudi Türkiye'den göçetmiştir. 20.yüzyılın sonlarında ise, Türkiye'de 20 bin Yahudi'nin bulunduğu ve bunun 18 bin'inin İstanbul'da yaşadığı tahmin edilmektedir.
Nicholas De LANGE, '*Yahudi Dünyası*', s.212.

[30] Michael Molho, 'Histoire des Israélites de Kasturiya', Thessaloniki 1938, s.20'den nakleden;
M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.1, 21.

[31] Fatih döneminde kentin iskanı amacıyla Makedon'ya bölgesinden çok sayıda Romaniyot Yahudisi getirilmiştir. Bunların içinde Balat'a yerleştirilenler de bulunmaktadır.
Bkz. Bölüm II – Osmanlı Dönemi Yerleşmeleri, 'Yahudi Mahalleleri', s.62, dipnot 109.
E.H. AYVERDİ – Ö.L. BARKAN, '*İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri (1546)*', s.XVI.

. Fatih döneminde 'Edirne' ve 'Selanik'ten getirilen 50 Yahudi topluluğu da Balat'a ve Çıfit Kapısı'na (günümüzdeki Eminönü bölgesi) yerleştirilmiştir[32].

. Balat'a yerleştirilen diğer önemli bir grup, II.Bayezid döneminde 1492'de İspanya'dan, 1497'de Portekiz ve İtalya'dan gelen Sefarad Yahudileri'dir.

. 1599'da Rodos'tan getirilen Yahudilerin bir kısmı da Balat'a yerleştirilmiştir[33].

. Balat (Milet) şehrinden getirilen Kıptiler (Çingeneler) de Balat'a yerleştirilmişlerdir[34].

Balat, yerleşmede çıkan çok sayıdaki ve büyük yangınlar sonucunda başka yerleşmelere de göç vermiştir. Özellikle, 1660 yangınında Balat'tan Hasköy ve diğer yerleşmelere göçler olmuştur[35].

---

[32] E.Hakkı AYVERDİ, '*Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri*', s.79.

[33] M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.1.
bkz. III.Bölüm – Hasköy, s.84 ve dipnot 37.

[34] Bkz. II.Bölüm – 'Osmanlı Dönemi Yerleşmeleri', s.33.

[35] III. Bölüm – 'Hasköy', s.84, dipnot 38 ve 39.

3. Balat'ta genel olarak yerleşme kurgusu

Bir yerleşmenin oluşumunda, yerleşme kurgusunu belirleyen ve yönlendiren bir çok etmen bulunmaktadır. Bu etmenleri, 'Balat Yerleşmesi' için iki grup altında inceleyebiliriz:

a) Doğal ve mimari etmenler

. Haliç

. topografya

. surlar

b) Sosyal etmenler

. 'bölgeye yerleşen topluluklar' ve 'kültürleri'.

Haliç'in bir liman olarak sahip olduğu avantajlar, tüm Haliç bölgesi ve Balat'ta genel olarak 'ticari fonksiyonlu bir yerleşme' karakteri belirlemiştir.

Balat'ın topografik karakterini anlayabilmek için öncelikle kentin genel topografyasını bilmek gerekmektedir.

. kentin topografik karakteri

Tarihi Yarımada'nın topografyasını, 'kuzey-batı' 'güney-doğu' doğrultulu, birbirine paralel iki sırt belirlemektedir. Bu iki sırt, aynı zamanda şehrin 'anıtsal yol aksları'nı oluşturmuştur.

Kentin topografyası, Haliç'in iki yakasında ve Boğaziçi'nde benzer özellikler taşımaktadır. Topografyanın ana karakteri, "kıyıda fazla yerleşme alanı bırakmadan vadilerle denize inen yüksek olmayan tepeler ve onların yamaçlarıyla[36]" belirlenmiştir. "Bu genel topografik oluşum İstanbul'u bir 'kıyı' ve 'yamaç kenti' yapmıştır...[37]"

. Haliç'te 'topografya – yerleşme' kurgusunun bağıntısı

Haliç bölgesinin topografyasını, yukarıdaki bölümde değindiğimiz sırtlardan 'kuzey sırtı' oluşturmaktadır. Bu sırt, görsel açıdan güney sırtından[38] daha etkilidir. Bu

---

[36] İstanbul Ansiklopedisi, '*Kentin Gelişmesi*' mad., Doğan KUBAN, c.4, s.527.
[37] İstanbul Ansiklopedisi, '*Kentin Gelişmesi*' mad., Doğan KUBAN, c.4, s.528.
[38] Güney sırtı, Marmara sahiline hafif meyilli yamaçlarla inmektedir. Görsel açıdan Haliç sırtı kadar etkili değildir.

sırt üzerinde, büyük teraslar bulunmaktadır. Bu teraslar üzerinde büyük anıtsal yapılar yer almaktadır. Bu sırt, Haliç Bölgesi'nin en yüksek kesimidir. Buradan Haliç'e dik yamaçlar inmektedir.

Kuzey sırtı'ndan Haliç'e inen yamaçlar bir çok burun oluşturmaktadır. Bu burunlar, Haliç sahili boyunca birbiri ardına süregelmektedir. Burunların çevresini 'yamaçlar' kuşatmaktadır. Yamaçlar oldukça dik bir eğime sahiptir. Burunlar ile birlikte bir dizi halinde Haliç sahiline paralel olarak uzanmaktadırlar. (Şekil-4.2)

Bu genel topografya özelliği, Haliç'te 'kıyı' ve 'yamaç' yerleşmelerini oluşturmuştur.

3.1 Balat'taki Yahudi mahallelerinde yerleşme kurgusu

Balat yerleşmesinin kurgusunu belirleyen en önemli etmenlerden birinin Hasköy'de olduğu gibi 'topografya' olduğunu belirtmiştik. Balat yerleşmesi, topografik konumuna göre birbirinden kopuk iki bölüme ayrılmaktadır. Bu bölümler:

. 'Yukarı Balat Yerleşmesi',

. 'Aşağı Balat Yerleşmesi'dir.

Balat, ayrıca Haliç Surları tarafından da iki bölüme ayrılmaktadır. Bu bölümler şunlardır:

. 'Sur içi Balat': Yahudiler tarafından 'İç Balat' anlamında '*Balat Aryentro*' olarak adlandırılmıştır[39].

. 'Sur dışı Balat': Yahudiler tarafından 'kıyı Balat' anlamında '*Balat Afuera*' olarak adlandırılmıştır[40]. (Şekil-4.3)

Haliç yerleşmeleri içinde, topografya açısından yerleşmenin en elverişli olduğu kıyı bölgesi 'Balat'tadır. Burada, kuzey sırtından inen yamaçlar kıyıda oldukça geniş bir düz alan bırakmaktadır. Balat Yerleşmesi'nin büyük bir bölümü bu düzlükte yer almaktadır.

---

[39] M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.6.
[40] M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.13.

Şekil 4.2 Haliç Yerleşmeleri

Kıyılarda yerleşme kurgularının topografya ile bağıntısı.
Yerleşmeler, Haliç kıyısı boyunca bir dizi halinde, Haliç'e inen yamaçlarda ve kıyıdaki düzlüklerde gelişmiştir. Kıyıdaki düzlükler içinde en büyük düz alan 'Balat'tadır.

Şekil 4.3 Balat Yerleşmesi

Balat, Kuzey sırtından (Bizans döneminin Mese'si, Osmanlı döneminin Edirnekapı – Şehzadebaşı aksı) Haliç'e inen yamaçlar üzerinde ve sahil bölgesi yakınlarındaki düzlükte gelişmiştir. Haliç Surları ile iki bölüme ayrılmıştır.

Yerleşmede yakın dönemlere kadar (1950'ler) 'yedi Yahudi mahallesi' yer almıştır. Bunlar 'Karabaş', 'Mahkeme Altı (Lonca)', 'Kalafat Yeri (Yanbol)', 'Tahta Minare (Çana)', 'Hacı İsa (Toh Balat)', 'Tekir Saray (Kastorya)' ve 'Salma Tomruk (İştipol)'tur[41].

- yerleşme kurgusu içinde sinagogların konumu

Balat'taki sinagogların yerleşme içindeki dağılımları Hasköy'de olduğu gibi belirli ve net bir düzen göstermemektedir. Çünkü Balat'ta sokak dokusu oldukça karmaşıktır. Hasköy'de olduğu gibi dolaysız olarak Haliç'e açılan ve üzerinde sinagogların kurgulandığı ana eksenler bulunmamaktadır.

Genel bir değerlendirme yapılırsa, Aşağı Balat Yerleşmesi'ndeki sinagoglar, sur içinde surlara ve sahile yakın bölgede gelişmişlerdir. Yerleşme içlerinde sinagog kurulmamıştır. Sur dışında ise, Haliç'e paralel konumdaki ana cadde olan 'Mürselpaşa Caddesi'nin iki yönünde dizilmişlerdir. (Şekil-4.45.a) Ancak, sahil bölgesindeki sinagogların hemen hemen hiçbiri günümüzde mevcut değildir.

Yerleşmede, tarihsel süreç içinde çok sayıda sinagog inşa edilmiştir[42]. Her sinagog Balat'a yerleşen farklı Yahudi topluluğuna aittir. Fatih döneminde, Makedonya'dan getirilen Romaniyot Yahudileri 'Ahrida', 'Yanbol', 'İştipol', 'Kastorya', 'Çana', 'Veria', 'Selanik' ve 'Serez' sinagoglarını kurmuşlardır. II.Bayezid döneminde 1492-1497 tarihleri arasında İspanya ve Portekiz'den gelen Sefarad Yahudileri Balat'ta 'Geruş Sefarad (İspanya Sürgünü)' ve 'Neve Şalom', 'Messina' ve 'Montias' sinagoglarını kurmuşlardır. Balat'ta, bunlardan başka 'Bet Yisrael', 'Pol Yaşan (Eski Şehir)', 'Pol Hadaş (Yeni Şehir), 'Kapuano', 'Eliyahu' ve 'Hevra (Lonca)' sinagogları inşa edilmiştir.

---

[41] Moşe GROSMAN, '*Dr. Markus (1870-1944) - Osmanlıdan Cumhuriyete Geçişte Türk Yahudilerinden Görünümler*', s.286-292.

[42] Sinagogların isimleri için;
Abraham GALANTE, '*Les Synagogues d'Istanbul*', s.7-15.
Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.15-27.
Moşe GROSMAN, '*Dr. Markus (1870-1944) - Osmanlıdan Cumhuriyete Geçişte Türk Yahudilerinden Görünümler*', s.286-292.
Mili MİTRANİ – Ersin ALOK, '*Anatolian Synagogues*', s.244-249, 256-257, 264-266
M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.9-12,14-15,18,21,23.

Şekil 4.5 Balat Yerleşmesi

Yerleşme, topografik bakımdan iki bölüme ayrılmaktadır; '*Yukarı Balat*' ve '*Aşağı Balat*'. Aşağı Balat, sur dışındaki sahil bölgesi ile sur içindeki düz alanda kurgulanmıştır. Yahudi mahalleleri, sahilde, Fener yönünden, Ayvansaray'a kadar uzanan oldukça geniş bir alana yayılmıştır. Yukarı Balat ise, Aşağı Balat'ı çevreleyen ve Edirnekapı'ya doğru yükselen yamaçlarda gelişmiştir.

(Kaynak: J.Pervititch, 'Plan d'Assurances', 1928-29)

Balat'ta günümüzde dört sinagog yapısı mevcuttur. Bunlar 'Ahrida', 'Yanbol', 'İştipol' ve 'Çana' sinagoglarıdır. Bu sinagogların içinde yalnızca Ahrida ve nadir olarak da Yanbol kullanılmaktadır. Cumartesi günleri Şabat törenleri ve bazı dini bayramlar Ahrida Sinagogu'nda kutlanmaktadır.

Balat'taki Yahudi mahallelerinin adlandırılması ile ilgili olarak kaynaklarda farklı dönemlere ait farklı isimler yer almaktadır. Çalışmamda, bu kaynaklarda yer alan mahalle isimlerini daha iyi anlaşılabilmesi için mahalledeki sinagogun ismi ile birlikte değerlendirerek kullanmayı uygun gördüm.

Balat'ta kurulmuş olan Yahudi mahalleleri şunlardır:

1- Yukarı Balat Yerleşmesi

Balat'ın 'Edirnekapı' ve 'Tekfur Sarayı' yakınlarındaki üst kotlarında yer alan iki bölgesini kapsamaktadır. Yerleşmede, Haliç'e inen yamaçların üst kotlarında, birbirinden kopuk olarak kurulmuş iki Yahudi mahallesi bulunmaktadır. (Şekil-4.5) Bunlar tek mahallelik, küçük birimlerdir. Bu birimler:

1- İştipol Mahallesi,

2- Kastorya Mahallesi'dir.

1.1 İştipol[43] (Salma Tomruk) Mahallesi

Mahalle, burada yer alan sinagogun adıyla 'İştipol' ya da üzerinde yer aldığı eksenin adıyla 'Salma Tomruk' olarak adlandırılmıştır. Günümüzde 'Kasım Günani Mahallesi'nin sınırları içindedir.

İştipol, Balat'ın 'sahilden en uzak' ve 'en küçük' Yahudi mahallesidir[44]. Mahallenin güneyinden, Osmanlı döneminin en önemli 'anıtsal' ve 'kara ticareti' aksı olan Edirnekapı-Şehzadebaşı aksı -'Bizans döneminin Mese'si'- geçmektedir.

---

[43] İştip, (Ştip) Makedonya'da, Üsküp yakınlarında bir şehirdir. Eski adı 'Astibos'tur. 1382 yılında, I.Murad döneminde Osmanlı İmparatorluğu tarafından alınmıştır. 19. yüzyıl sonlarında, şehirde, 6000 kişi yaşamaktadır. Bu topluluklara ait, 13 cami, 2 kilise ve 1 sinagog bulunmaktadır.
Pars TUĞLACI, *'Osmanlı Şehirleri'*, s.357.

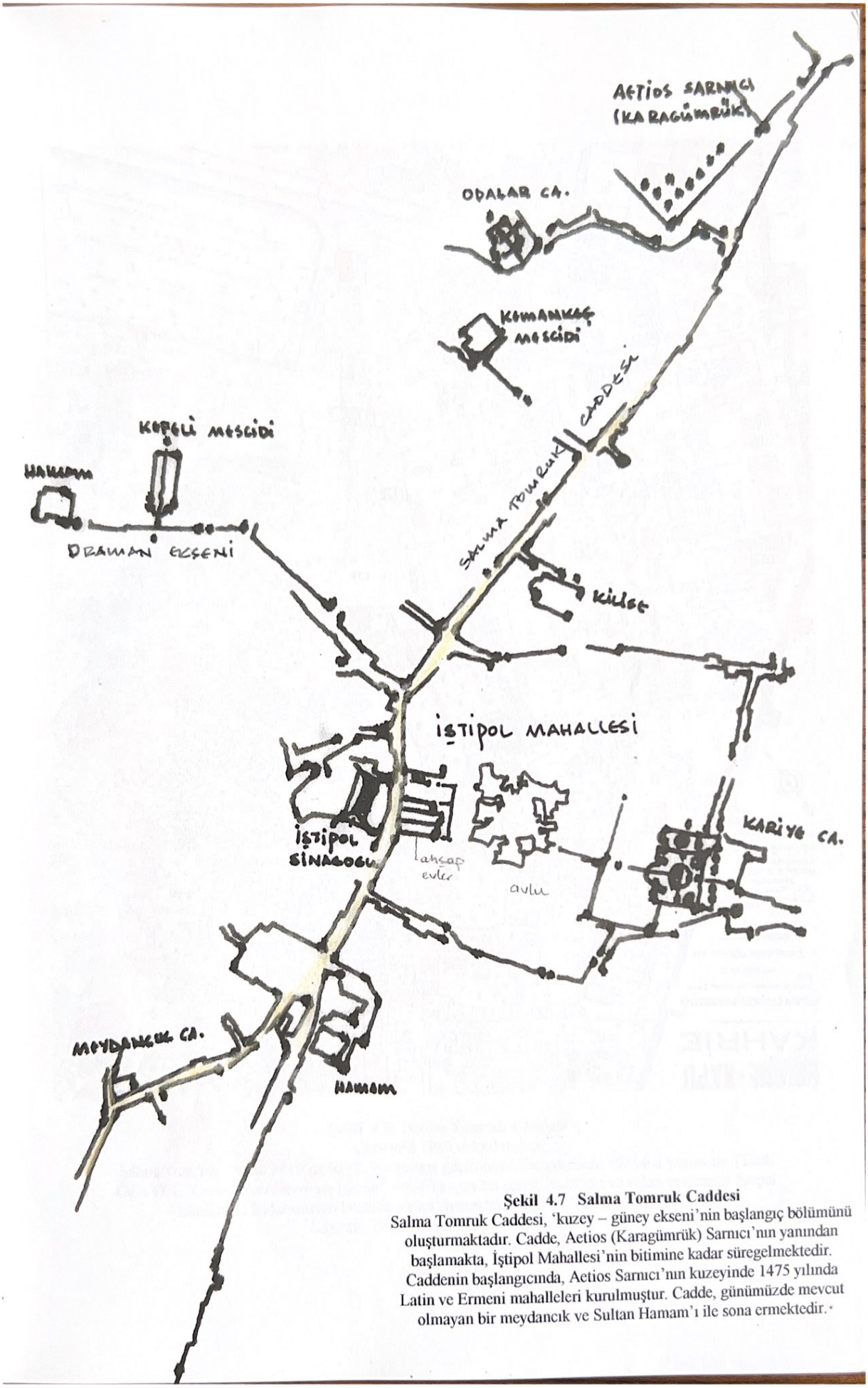
[44] Mahalle, 1865 yılında Hahambaşılık Meclisi'nde 1 üye ile temsil edilmektedir.
Avram GALANTE, *'Histoire des Juifs de Turquie'*, c.2, s.159.

Şekil 4.6 kuzey - güney ekseni

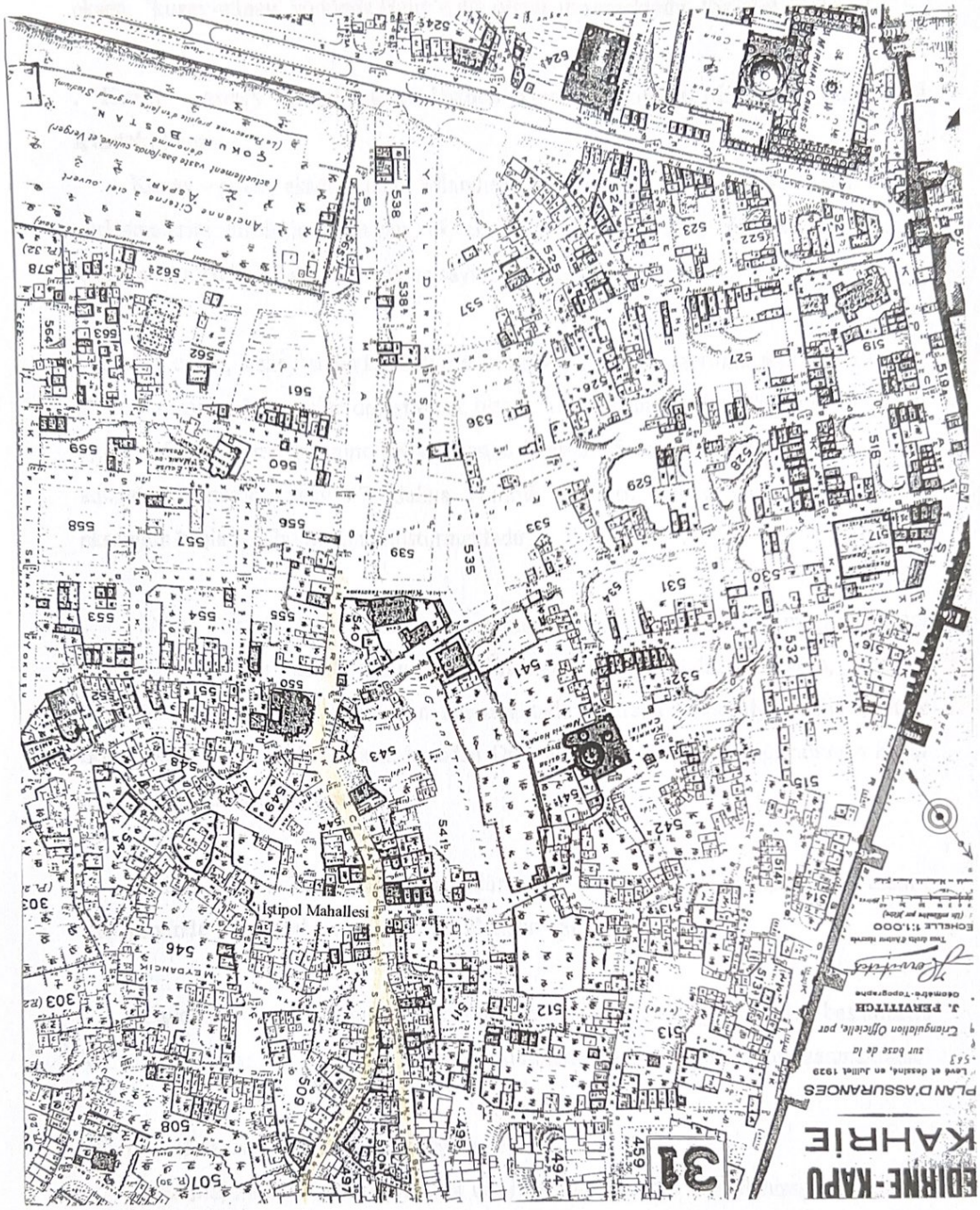
Balat Yerleşmesi içinde, kuzey sırtından Haliç'e açılan tek eksendir. Aynı zamanda, Aşağı ve Yukarı Balat yerleşmeleri arasındaki bağlantıyı sağlayan tek eksendir. Ancak, tek bir doğrultuda gelişmemiştir. Kuzey sırtının üzerinde gelişmiş olan Osmanlı döneminin anıtsal yol aksı 'Edirnekapı – Şehzadebaşı' aksından (günümüzdeki Fevzipaşa Caddesi) başlamakta ve İştipol Mahallesi'nden sonra kollara ayrılmaktadır. Bu kolların içinde, 'Sultan Çeşmesi Caddesi' Aşağı Balat Yerleşmesi'ne ve buradan da günümüzde mevcut olmayan 'Balat Kapısı'na uzanmakta ve buradan da Sur Dışı Balat'a ve Haliç'e açılmaktadır.

Harita: Ekrem Hakkı AYVERDİ, '19.*Asırda İstanbul*'.

Şekil 4.7 Salma Tomruk Caddesi

Salma Tomruk Caddesi, 'kuzey – güney ekseni'nin başlangıç bölümünü oluşturmaktadır. Cadde, Aetios (Karagümrük) Sarnıcı'nın yanından başlamakta, İştipol Mahallesi'nin bitimine kadar süregelmektedir. Caddenin başlangıcında, Aetios Sarnıcı'nın kuzeyinde 1475 yılında Latin ve Ermeni mahalleleri kurulmuştur. Cadde, günümüzde mevcut olmayan bir meydancık ve Sultan Hamam'ı ile sona ermektedir.

Şekil 4.8 Salma Tomruk Caddesi

Caddenin 1929'daki durumu.

Salma Tomruk çevresi 1919'da büyük bir yangın geçirmiştir. Bu yangında 567 bina yanmıştır. (Tarık ÖZAVCI, '*Cumhuriyet Devrinde İtfaiye*', s.69) Yangından sonra, caddenin ve yakın çevresinin İştipol Mahallesine kadar uzanan bölümü ızgara sistemdeki kurgu ile yeniden düzenlenmiştir.

Kaynak: J.Pervititch, '*Plan d'Assurances*'.

Mahalle, bu aksı Haliç'e bağlayan önemli bir eksenin üzerinde kurgulanmıştır. Bu eksen, 'kuzey-güney' yönünde Haliç'e dik olarak uzanmaktadır. (Şekil-4.3 ve 4.6)

. 'Kuzey – güney ekseni'nin ve 'Salma Tomruk Caddesi'nin Balat yerleşmesi içindeki önemi

Kuzey – güney ekseni olarak adlandırdığımız bu eksen, 'Yukarı' ve 'Aşağı Balat' yerleşmelerini birbirine bağlayan tek eksendir. Ayrıca, Tarihi Yarımada'nın içinde kuzey sırtını Haliç'e bağlayan çok az sayıdaki eksenden de birisidir[45].

Bu eksen, kuzey sırtından Haliç'e uzanan bir yamaç üzerinde şekillenmektedir. Haliç'e ulaşana dek açılar değiştirerek birçok kola ayrılmaktadır. Eksenin, Mese'den İştipol Mahallesi'nin bitimine kadar uzanan bölümü 'Salma Tomruk Caddesi' olarak adlandırılmaktadır. (Şekil-4.7) Salma Tomruk Caddesi, aynı zamanda kuzey-güney ekseninin başlangıç bölümünü oluşturmaktadır.

Salma Tomruk, iki bölümden oluşmaktadır. Caddenin birinci bölümü Edirnekapı – Şehzadebaşı Aksı'ndan Draman Caddesi'ne kadar uzanmaktadır. Bu bölüm, 'Aetios - Karagümrük- Sarnıcı'nın yanından başlamaktadır. Burada topografya Haliç yönüne doğru oldukça eğimlidir. Eksen, buradan Draman Caddesi'nin ayrıldığı noktaya kadar aynı karakterde süregelmektedir.

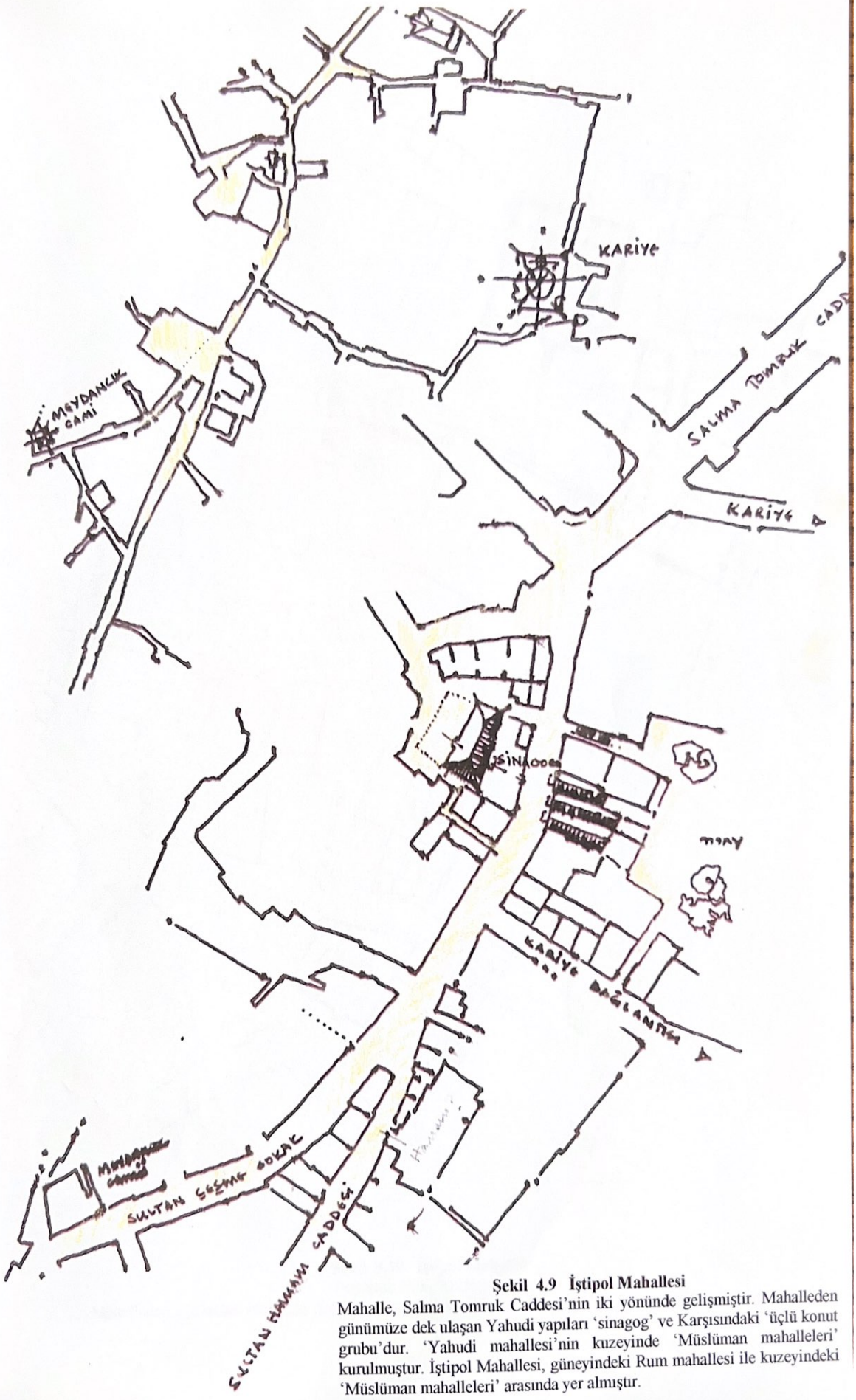
Salma Tomruk Caddesi'nin bu bölümünde, doğu yönünde 'Latin' ve 'Ermeni', batı yönünde ise 'Rum' mahalleleri yer almıştır. (Şekil-4.7)

Caddenin ikinci bölümü ise Draman Caddesi'nin ayrıldığı noktadan başlamakta ve 'Sultan Hamamı' ve 'Sultan Çeşmesi' caddelerinin başlangıcına kadar uzanmaktadır.

- İştipol Mahallesi'nin mimari kurgusu

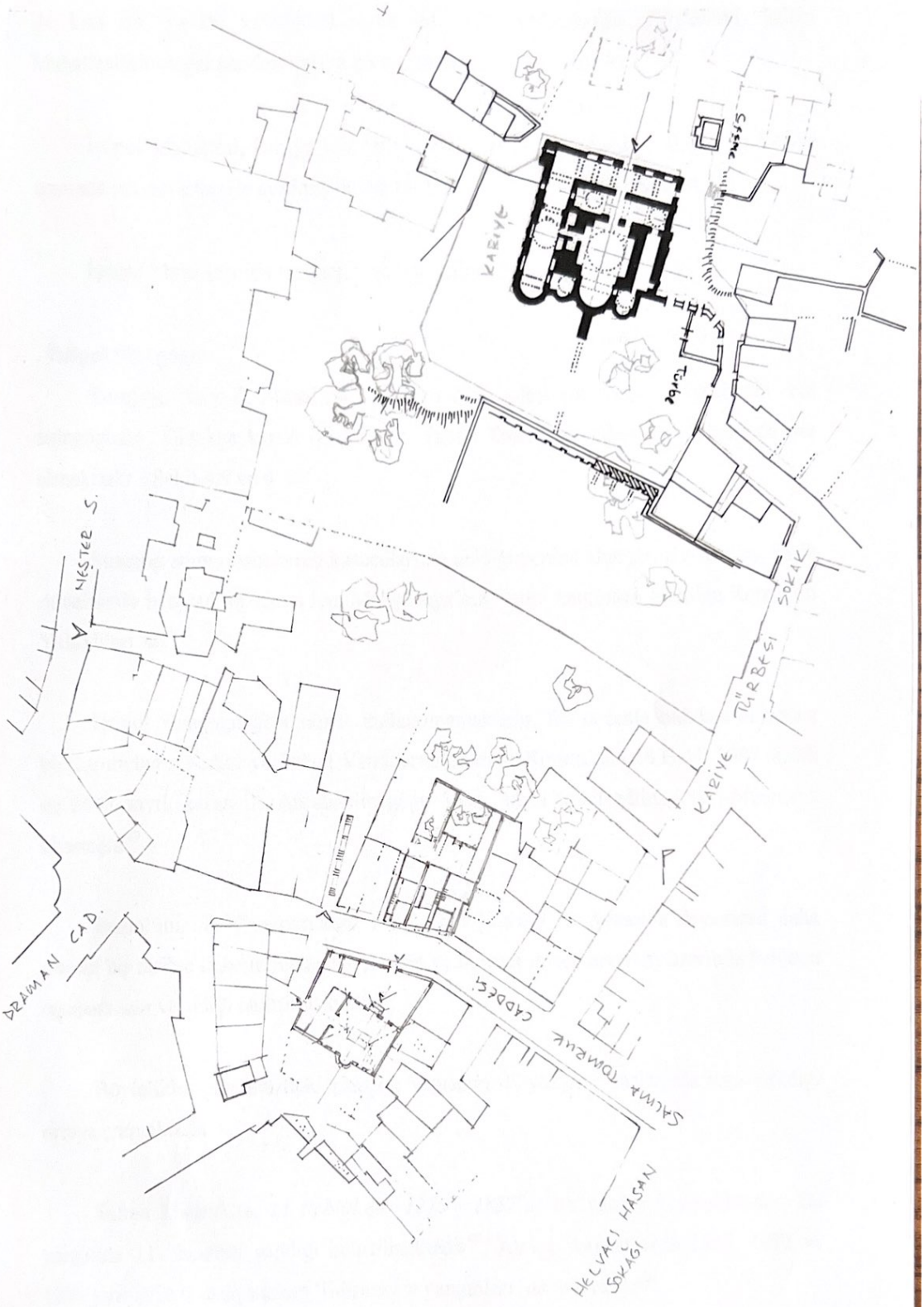
Mahalle, Salma Tomruk Caddesi'nin ikinci bölümünde kurgulanmıştır. Caddenin doğu ve batı yönlerinde gelişmiştir. Salma Tomruk Caddesi, Draman Caddesi'nin ayrıldığı noktadan sonra batı yönüne doğru hafifçe kırılarak açı değiştirmektedir. Bu açı

[45] Kuzey sırtı ile Haliç arasındaki en dolaysız bağlantı, Aksaray ile Unkapanı arasındaki eksen ile sağlanmaktadır. Bu eksen, kuzey sırtından güneye, Marmara'ya da uzanmaktadır. Bu nedenle, Haliç'ten Marmara sahiline kadar tek defada bağlantı kuran tek eksendir.

Şekil 4.9 İştipol Mahallesi

Mahalle, Salma Tomruk Caddesi'nin iki yönünde gelişmiştir. Mahalleden günümüze dek ulaşan Yahudi yapıları 'sinagog' ve Karşısındaki 'üçlü konut grubu'dur. 'Yahudi mahallesi'nin kuzeyinde 'Müslüman mahalleleri' kurulmuştur. İştipol Mahallesi, güneyindeki Rum mahallesi ile kuzeyindeki 'Müslüman mahalleleri' arasında yer almıştır.

Şekil 4.10 İştipol Mahallesi
Yerleşme Planı Ölçek: 1/1000
Mahalleden günümüze ulaşan en önemli Yahudi yapıları, 'İştipol Sinagogu' ve karşısındaki 'üçlü konut grubu'dur.

ile kısa bir mesafe katettikten sonra iki kola ayrılmaktadır. Böylelikle, İştipol Mahallesi'nin doğal sınırları ortaya çıkmaktadır. (Şekil-4.8 ve 4.9)

İştipol Mahallesi, Kariye Camisi'nin eteklerinde gelişmiştir. Mahalle ile Kariye arasında set duvarları ile ayrılmış büyük bir boşluk bulunmaktadır. (Şekil-4.10)

İştipol Mahallesi'nin en önemli yapısı 'İştipol Sinagogu'dur.

. İştipol Sinagogu

Sinagog, İştipol Mahallesi'nin merkezini oluşturmaktadır. Mahallenin tek sinagogudur. Oldukça küçük bir yapıdır. Salma Tomruk Caddesi'nin doğusunda yer almaktadır. (Şekil-4.9 ve 4.10)

Sinagog adını, mahallenin kurucularının geldiği yerden almıştır. Kurucuları, Fatih döneminde İstanbul'un iskanı için Makedonya'nın 'İştip' kentinden getirilen Romaniot Yahudileri'dir[46].

İştipol Sinagogu günümüzde kullanılmamaktadır. Bu nedenle oldukça bakımsız bir durumdadır. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 16 Eylül 1987 tarihli ve 3618 sayılı kararı ile Ahrida Sinagogu Vakfı adına tescil edilmiş ve korunmaya alınmıştır[47].

İştipol'un, '*16 Cemaziyelahir 1316 / 1899 tarihli bir ferman*'a dayanarak daha önceki bir tarihte temellerine kadar yandığı ve mevcut temel duvarları üzerinde yeniden inşasına izin verildiği belirtilmektedir[48].

Böylelikle, günümüzdeki sinagog yapısının 20.yüzyılın başlarında inşa edildiği ortaya çıkmaktadır.

Salma Tomruk'ta, *11 Rebiülahir 1273 / 1857*'de bir yangın kaydedilmiştir. Bu yangında 111 binanın yandığı belirtilmektedir[49]. Ayrıca, kaynaklarda 1865, 1872 ve 1881 tarihlerinde ortaya çıkan 'Edirnekapı yangınları' da mevcuttur[50].

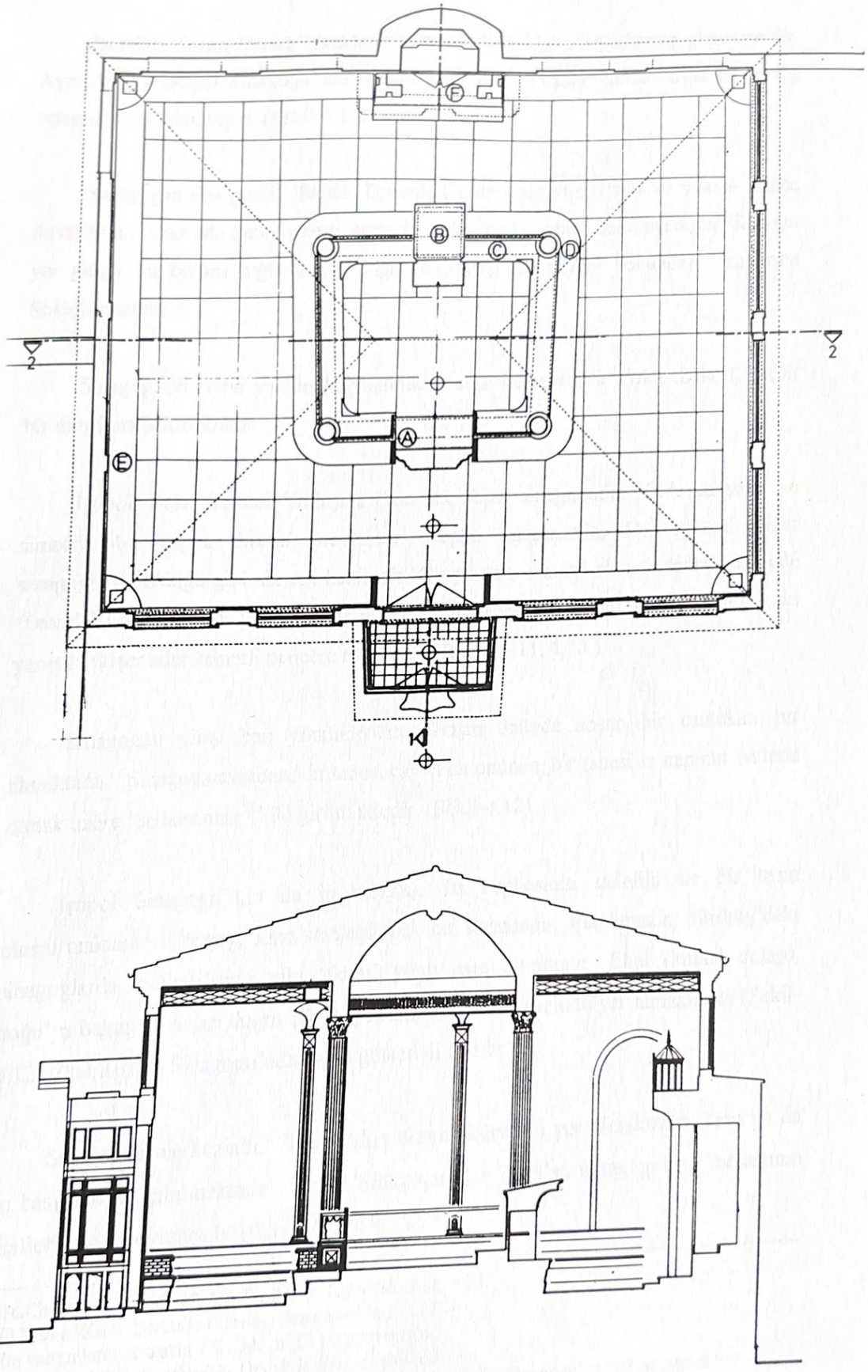
---

[46] Abraham GALANTE, '*Les Synagogues d'Istanbul*', s.10.
[47] Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.24.
[48] Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.24.

Şekil 4.11 İştipol Sinagogu
Sinagogun ön cephesi (avluya bakan cephe)
Hasköy ve Balat yerleşmeleri içinde günümüze ulaşabilen tek ahşap sinagogdur.

Şekil 4.12 İştipol Sinagogu
Üstte: sinagogun planı
Altta: sinagogdan bir kesit, Ölçek: 1/100
Restorasyon ABD. Arşivi, 1998, Lisans Çalışması Aslı Gürbüz, Özgür İnan.

İstanbul sinagoglarının karakteristik bir özelliği 'duvarlar arkasına gizlenme'dir. Aynı özellik İştipol Sinagogu'nda da görülmektedir. Yüksek bahçe duvarları ile dış ortamdan soyutlanmıştır. (Şekil-4.11)

Sinagogun ana girişi, 'Salma Tomruk Caddesi'ndendir. Uzun ve yüksek bahçe duvarlarının üzerinde belirginleşen anıtsal karakterde bir girişi bulunmaktadır. Kapının yer aldığı bu bölüm tuğladandır. Diğer bir girişi ise güney yönünden, 'Saldırma Sokağı'ndandır.

Sinagog, ön ve bir yan cephe yönünden bahçe ile çevrilidir. Arka cephesi, küçük bir meydana bakmaktadır.

İştipol, Balat Yahudi Yerleşmesi'nin tek ahşap sinagogudur. Oldukça yalın ve simetrik bir cephe düzeni mevcuttur. Cephe kurgusunda, Hasköy'deki diğer sinagoglarda olduğu gibi simetri hakimdir. Giriş kapısı simetri eksenindedir. Üzerinde 'David Yıldızı' motifli yuvarlak bir pencere (gülpencere) bulunmaktadır. Kapının iki yanında ikişer adet kemerli pencere mevcuttur. (Şekil-4.11, 4.13)

Sinagogun girişi batı yönündendir. Girişin önünde ahşap bir camekan yer almaktadır . Sinagoga avludan, iki tanesi camekan önünde, bir tanesi iç kapının önünde olmak üzere 'üç basamak[51]' ile girilmektedir. (Şekil-4.12)

İştipol Sinagogu'nun da iç mekanı, dış cephesinin sadeliği ile bir tezat oluşturmaktadır. Sinagog, kare sayılabilecek bir formdadır. Planlamada, Hasköy'deki sinagoglarda değindiğimiz gibi 'doğu' yönü esas alınmıştır. Ehal (kutsal dolap), doğu'ya bakan ve dışarı doğru çıkıntı yapmış olan bir niş içinde yer almaktadır. (Şekil-4.12) Ehal, İştipol Sinagogu'nda da en gösterişli ögedir.

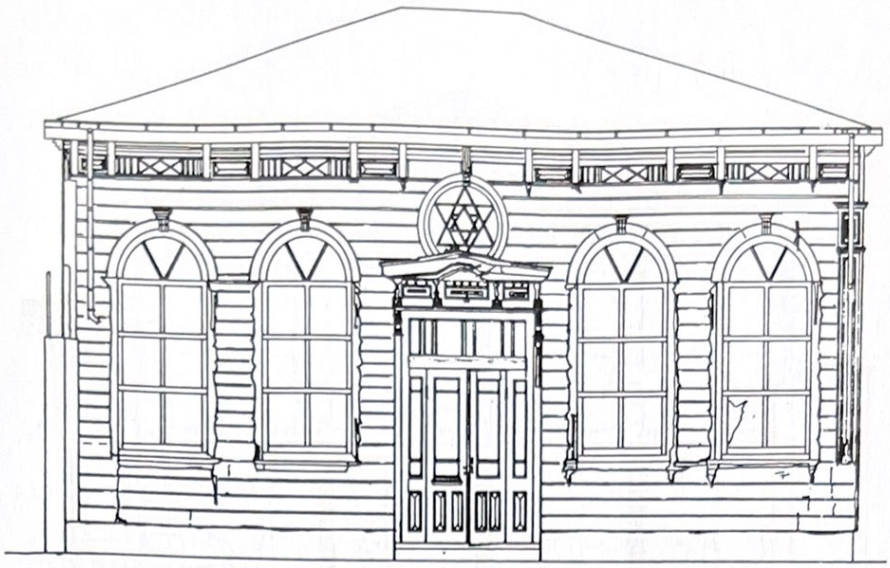
Sinagogun merkezinde, 'Teva' (dua okuma kürsüsü) yer almaktadır. Teva'ya da üç basamak ile çıkılmaktadır. İştipol Sinagogu'nun Teva'sı, sinagogun iç mekanının ölçülerine göre oldukça büyüktür. (Şekil-4.12)

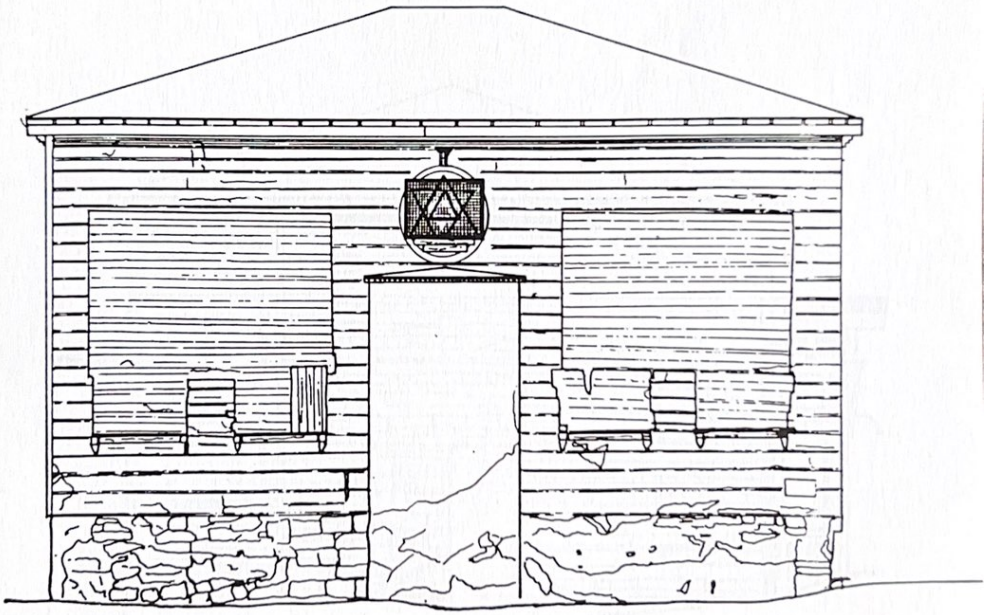
M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.23.

[49] O.Nuri ERGİN, '*Mecelle-i Umur-ı Belediyye*', c.3, s.1228.

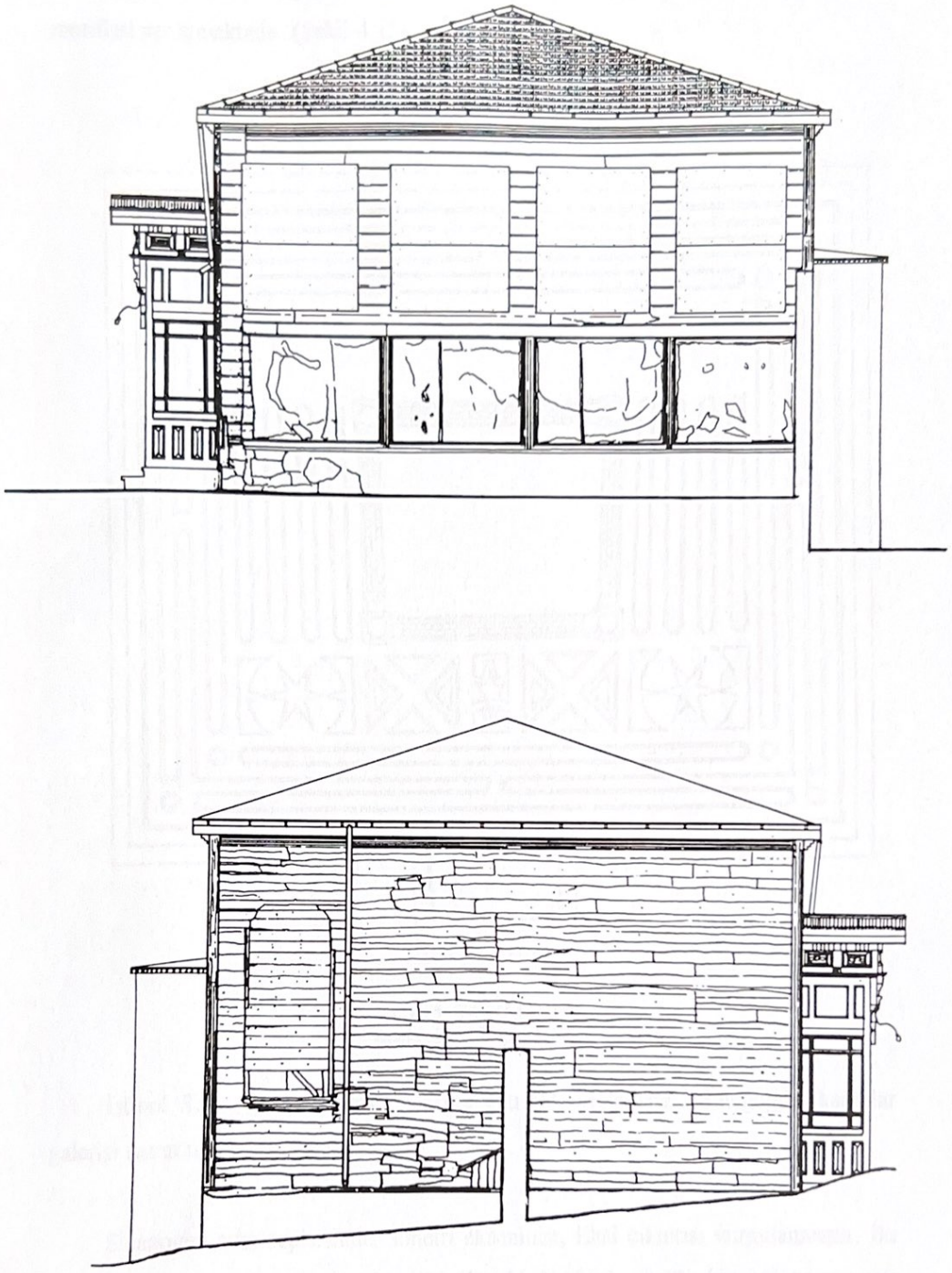
[50] Bu yangınlarda sırasıyla 170, 305 ve 59 bina yanmıştır.
Tarık ÖZAVCI, '*Cumhuriyet Devrinde İtfaiye*', s.66-67.

[51] 'üç basamak'ın simgesel anlatımı için bkz. Hasköy'de 'Maalem Sinagogu', s.107 ve dipnot 97.

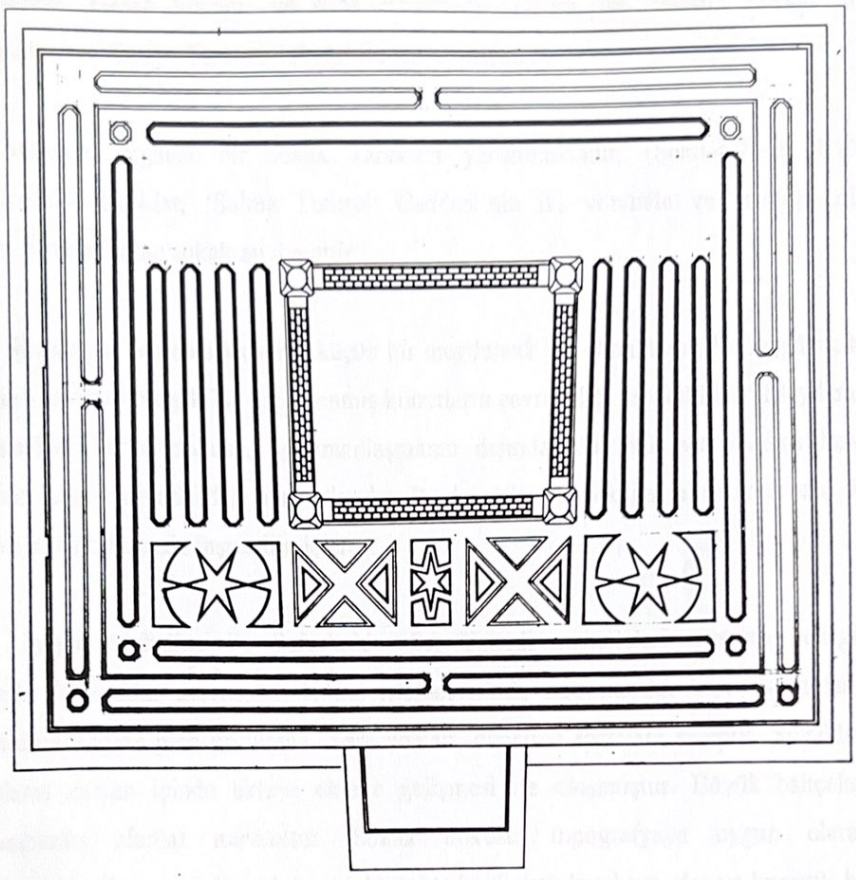

Şekil 4.13 İştipol Sinagogu
Üsttte: sinagogun ön (batı) cephesi
Altta: sinagogun arka (doğu) cephesi
Ölçek: 1/100

Şekil 4.14 İştipol Sinagogu
Üsttte: sinagogun güney cephesi
Altta: sinagogun kuzey cephesi
Ölçek:1/100

Teva'nın üzerinde, dört kagir sütun ile taşınan bir yalancı kubbe bulunmaktadır. Sinagogun tavanları ahşap kaplamalıdır. Teva'nın her iki uzun yönünde 'David Yıldızı' motifleri yer almaktadır. (Şekil-4.15)

Şekil 4.15 İştipol Sinagogu
Tavan planı, Ölçek: 1/100

İştipol Sinagogu da dışarıdan kırma çatı ile örtülmüştür. Sinagogda, kadınlar galerisi (ezrat naşim) bulunmamaktadır.

Sinagogun arka cephesinde, simetri ekseninde, Ehal çıkıntısı vurgulanmıştır. Bu çıkıntının üzerinde, ön cephedeki gibi 'David Yıldızı' motifli bir gülpencere yer almaktadır. Ehal çıkıntısının iki yanında ikişer pencere mevcuttur. Bu pencereler günümüzde iptal adilmiştir. Bu pencerelerinin varlığı, daha önceleri burada sinagogun arka bahçesinin var olabileceğini düşündürmektedir. (Şekil-4.13)

. İştipol Mahallesi'nin sokak ve konut karakteri

İştipol Yahudi Mahallesi, güneyinde ve batısında yer alan 'Rum mahalleleri' ile batısında ve kuzeyinde yer alan 'Müslüman mahalleleri' arasında gelişmiştir.

Mahallenin sınırları, doğuda 'Draman Caddesi'nin ayrıldığı noktadan başlamakta ve 'Helvacı Hasan Sokağı' ile sona ermektedir. Batıda ise, 'Neşter Sokağı' ile başlamakta ve 'Kariye Türbesi Sokağı' ile sona ermektedir.

Mahalle, organik bir sokak karakteri yansıtmaktadır. (Şekil-4.9 ve 4.10) Mahalledeki sokaklar, 'Salma Tomruk Caddesi'nin iki yönünde ve caddeye dik konumda olan birkaç sokaktan ibarettir.

Sinagogun hemen arkasında, küçük bir meydancık yer almaktadır. Bu meydancık, girintili - çıkıntılı bir şekilde biçimlenmiş konutların çevrelediği bir açıklıktır. Meydanın çevresindeki konut dokusu, apartmanlaşmanın dışında, iki katlı ve oldukça basit yapıdaki ahşap konutlardan oluşmaktadır. Bu konutlar, küçük parseller üzerinde, iki katlı ve bitişik düzende inşa edilmişlerdir.

İştipol Mahallesi ile Balat'taki diğer Yahudi mahalleleri arasında belirgin kurgusal farklılıklar mevcuttur. İştipol Mahallesi'nde birbirini dik kesen sokakların oluşturduğu ızgara plan görülmez. Yapı adaları, düzensiz formlara sahiptir. Sokaklar, konutların zaman içinde eklene eklene gelişmesi ile oluşmuştur. Büyük bahçeler, yapılaşmamış alanlar mevcuttur. Sokak dokusu, topografyaya uygun olarak kendiliğinden oluşmuş izlenimini uyandırmaktadır. Sokak karakteri, dar ve kıvrımlı bir yapıdadır.

Benzer durum sokağı oluşturan konutlarda da gözlemlenmektedir. Aşağı Balat Yerleşmesi'nin kagir, dar-uzun cepheli, demir payandalı yapılarının yerini ahşap, Osmanlı konut geleneği tarzında inşa edilmiş ve genellikle az katlı yapılar almaktadır.

İştipol Mahallesi'nin kuzeyinde, yamaçlar üzerinde organik bir biçimde oluşmuş 'müslüman mahalleleri' başlamaktadır. İştipol Mahallesi de bu doku ile 'mimari bir bütünlük' ve 'kurgusal bir süreklilik' oluşturmaktadır.

Mahalle, Salma Tomruk Caddesi'nin iki yönünde yer alan, Haliç'e paralel konumdaki sokaklarının insanı çeken sürprizli karakteri, düz bir hat üzerinde yer almayan konutları ile tipik bir 'müslüman mahallesi' karakteri taşımaktadır. (Şekil-4.10)

İştipol Mahallesi'nin konut karakteristiğini ahşap evler oluşturmuştur. 19.yüzyılda, Kastorya ile İştipol mahalleleri arasında yer alan Merdivenli Sokak'ta, Palti Ailesi'ne ait bir dizi ahşap evin bulunduğu belirtilmektedir[52]. Bu evler bir yangında ortadan kalkmıştır.

Mahalleden günümüze, konut karakterine örnek olabilecek yapılar, sinagogun karşısındaki üçlü ahşap konut gubudur. (Şekil-4.16 ve 4.17)

- 'üçlü ahşap konut grubu'

Salma Tomruk Caddesi'nin batı yönünde, sinagogun karşısında 2607 ada, 20, 21, 22 parsel ve 63, 65, 67 kapı no'lu üç adet ahşap konut yer almaktadır. Bu konutlar, aynı stili yansıtan, sokağın en gösterişli yapılarıdır. Bitişik düzende yapılmışlardır. Mahalledeki yapıların karakteristik bir özelliğine uygun olarak ahşap sistemde inşa edilmişlerdir.

Konutlar, sinagog ile aynı dönemde, 20.yüzyılın başlarında yapılmış olmalıdırlar. Ortadaki 65 kapı no'lu konutun 'haham konutu' olduğu söylenmektedir. Bu konut, oldukça süslü cephesi ve 'David Yıldızı' bulunan ahşap saçakları (Şekil-4.27) ve içinde günümüzde de yer alan bazı mobilyaları ile dikkat çekmektedir. (Şekil-4.26) Ancak, bu konutların 'Paltiler' ve 'Gomezler' gibi mahallenin varlıklı Yahudi ailelerine ait oldukları da belirtilmektedir[53].

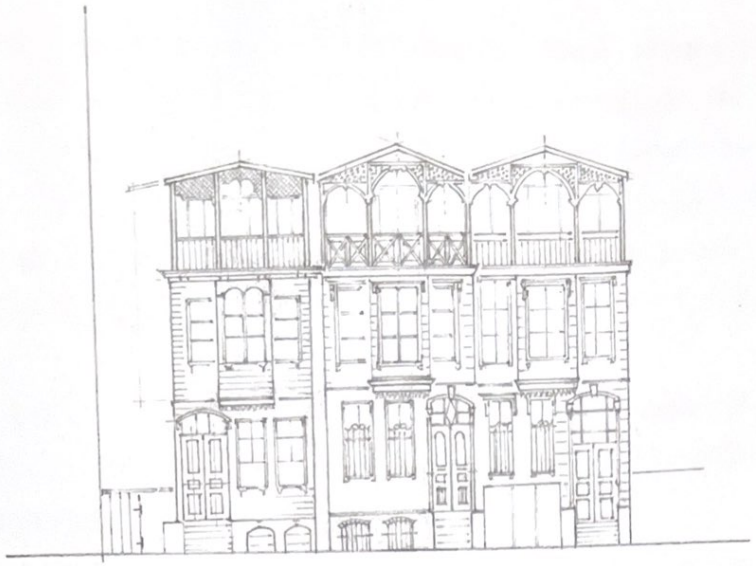
[52] M.Ch. VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.23.

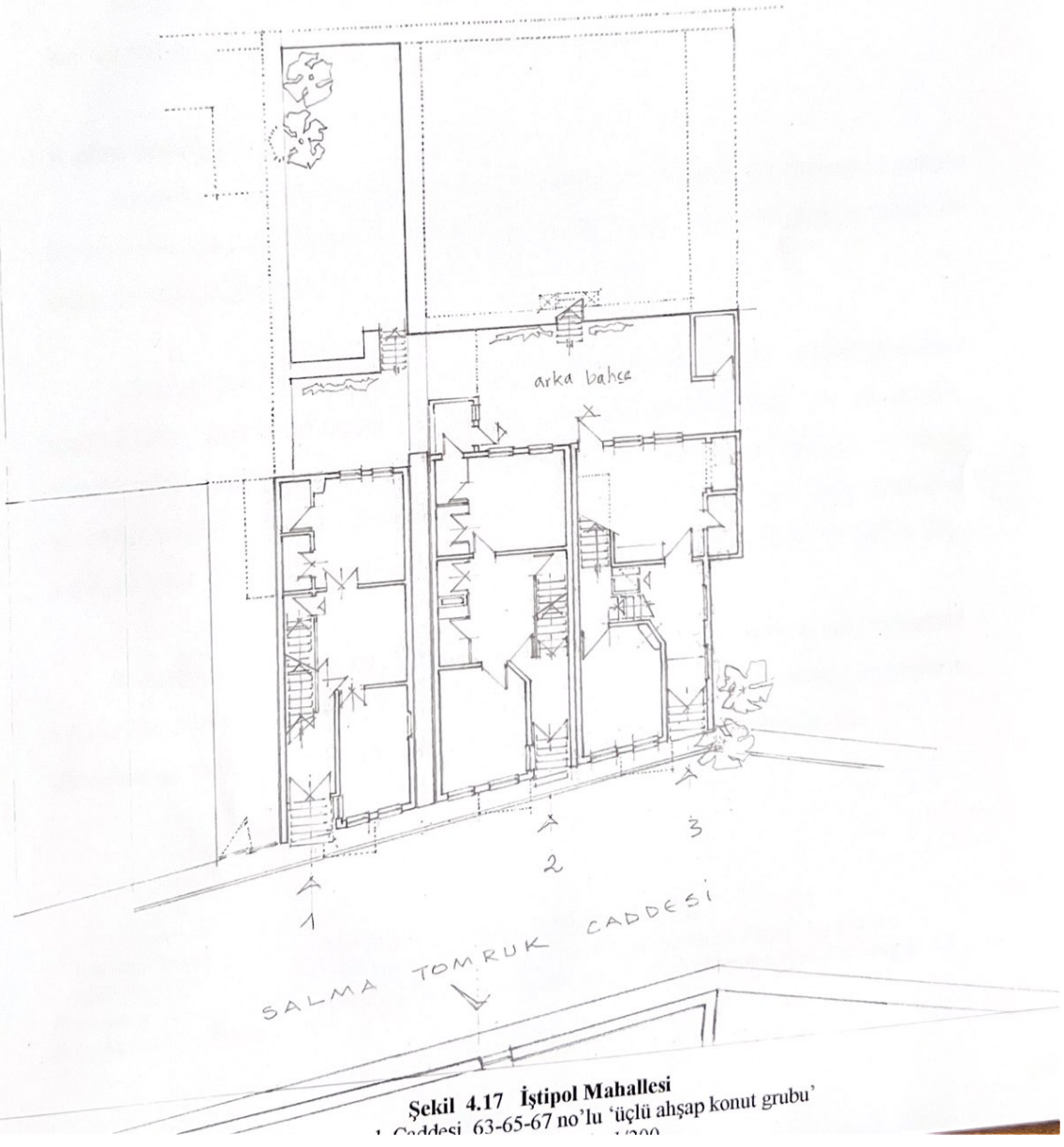
[53] M.Ch. VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.23.
Ancak, aynı eserde Palti Ailesi'nin evinin Kastorya Sinagogu'nun karşısında yer aldığı da belirtilmiştir. (bkz. Kastorya Mahallesi)
Aynı kaynakta, 'Merdivenli Hamam' adındaki bir sokağın (haritalarda böyle bir sokak ismi bulunmamaktadır) karşısında, 'Hahambaşılık' ismi ile anılan bir binanın yer aldığı ve bu binanın 'mare de atra' denen mahallenin en üst düzeydeki yöneticisinin ikametgahı olabileceği belirtilmektedir.
Bir başka kaynakta ise, sinagogun yanında büyük bir ahşap konak bulunduğu ve bu konağın 'Hahambaşı Ofisi' olarak bilindiği belirtilmektedir.
Mili MİTRANİ – Ersin ALOK, '*Anatolian Synagogues*', s.247.

Şekil 4.16 İştipol Mahallesi
Salma Tomruk Caddesi, 63, 65, 67 no'lu 'üçlü ahşap konut grubu'.
Mahalleden günümüze ulaşan Yahudi konutlarıdır. Sinagogun karşısında yer alırlar.

Şekil 4.17 İştipol Mahallesi
1. Caddesi 63-65-67 no'lu 'üçlü ahşap konut grubu'

Her üç konut da, '19.yüzyıl İstanbul konut mimarisi'nin özelliklerini yansıtmaktadır[54]. Zemin katları doğrudan sokağa açılmaktadır. Bu nedenle, zemin katlarının sokaktan görülmesine engel olmak için bodrum katları biraz yükseltilmiş ve evlere merdivenle girilmesi sağlanmıştır. Giriş kapısı, içeriye çekilerek bir 'kapı önü nişi' oluşturulmuştur. Bu nişe, zemin katından girişi gören bir pencere açılmıştır. En üs katlarda ise balkonlu bir 'cihannüma katı' yer almıştır. (Şekil-4.21, 4.22, 4.23)

Bunlar, Balat Yahudi Yerleşmesi'nden günümüze ulaşan tek 'ahşap sıraev' örnekleridir. Balat'ın kagir sıraevlerinden farklı olarak, büyük ölçüde 'Osmanlı ahşap konut geleneğine' bağlı kalmışlardır.

Sokak seviyesi üzerinde yükseltilmiş bir 'bodrum katı', 'zemin katı', 'cumbalı kat' ve 'cihannüma (şahnişin) katı'ndan oluşmaktadırlar.

1. plan özellikleri

Konutlar, dar parseller üzerinde yer almaktadır. Bu nedenle, derinlemesine gelişen bir plan düzenine sahiptirler. 22 parsel no'lu (63 kapı no'lu) konut, bir yangın duvarı ile diğer ikisinden ayrılmıştır.

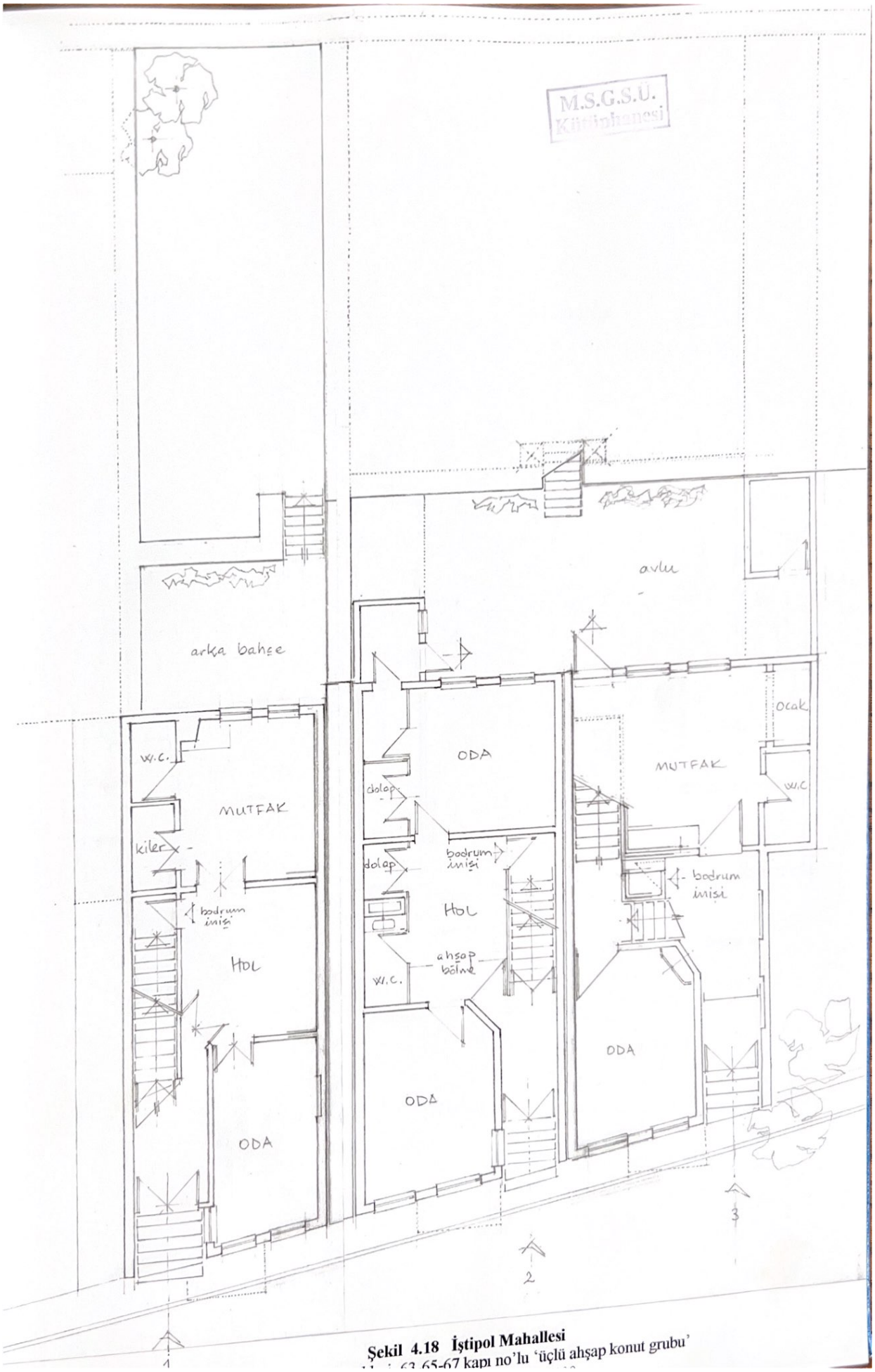
Konutların plan kurguları, 63 ve 65 kapı no'lu konutta benzer özellikler taşımaktadır. Ortada bir 'sofa', sofanın iki dar yönünde birer 'oda' yer almaktadır. Odalar sofaya açılmaktadır. Sofanın bir tarafında merdiven yer almaktadır. 65 no'lu konutta sofaya bir w.c. eklenmiştir. Zemin katları, bir kapı ile giriş holünden ayrılmaktadır. Cumbalı katlarda, merdiven sofaya açılmaktadır. (Şekil-4.18, 4.19, 4.20)

Konutlardan, ortada yer alan ve haham konutu olabilecek olan konut, yanındaki 67 kapı no'lu konut ile birlikte inşa edilmiştir. 67 kapı no'lu konut, burada oturanların ifadesine göre, haham konutunun hizmetçileri ve misafirleri için kullanılmıştır.

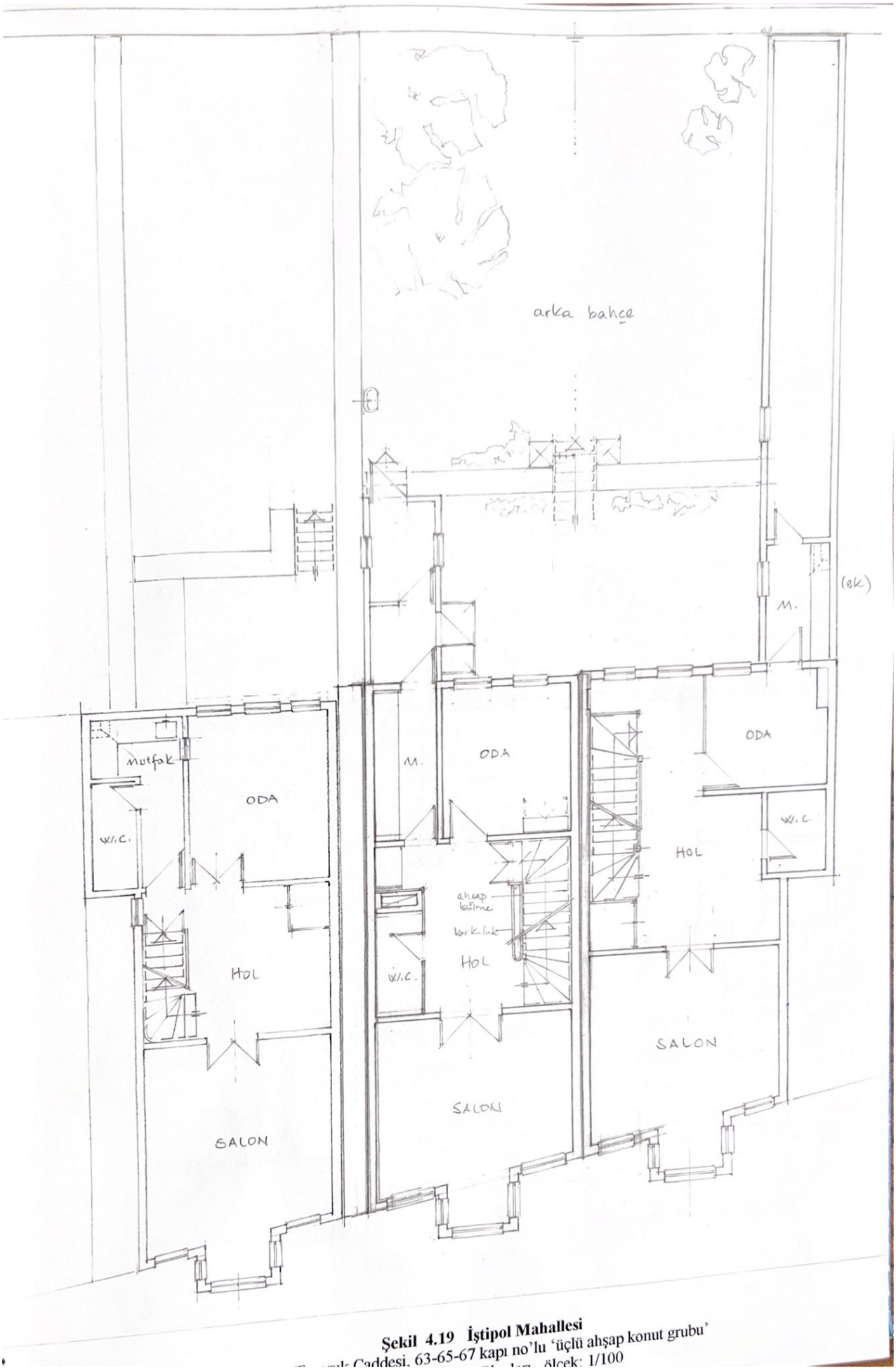
---

[54] İstanbul Ansiklopedisi, '*Ev Mimarisi*' mad., Doğan KUBAN, c.3, s.234.
Afife BATUR – Atilla YÜCEL – Nur FERSAN, '*İstanbul'da Ondokuzuncu Yüzyıl Sıra Evleri – Koruma ve Yeniden Kullanım İçin Bir Monografik Araştırma*', O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi, c.5, S.2, Güz 1979, s.185-203.

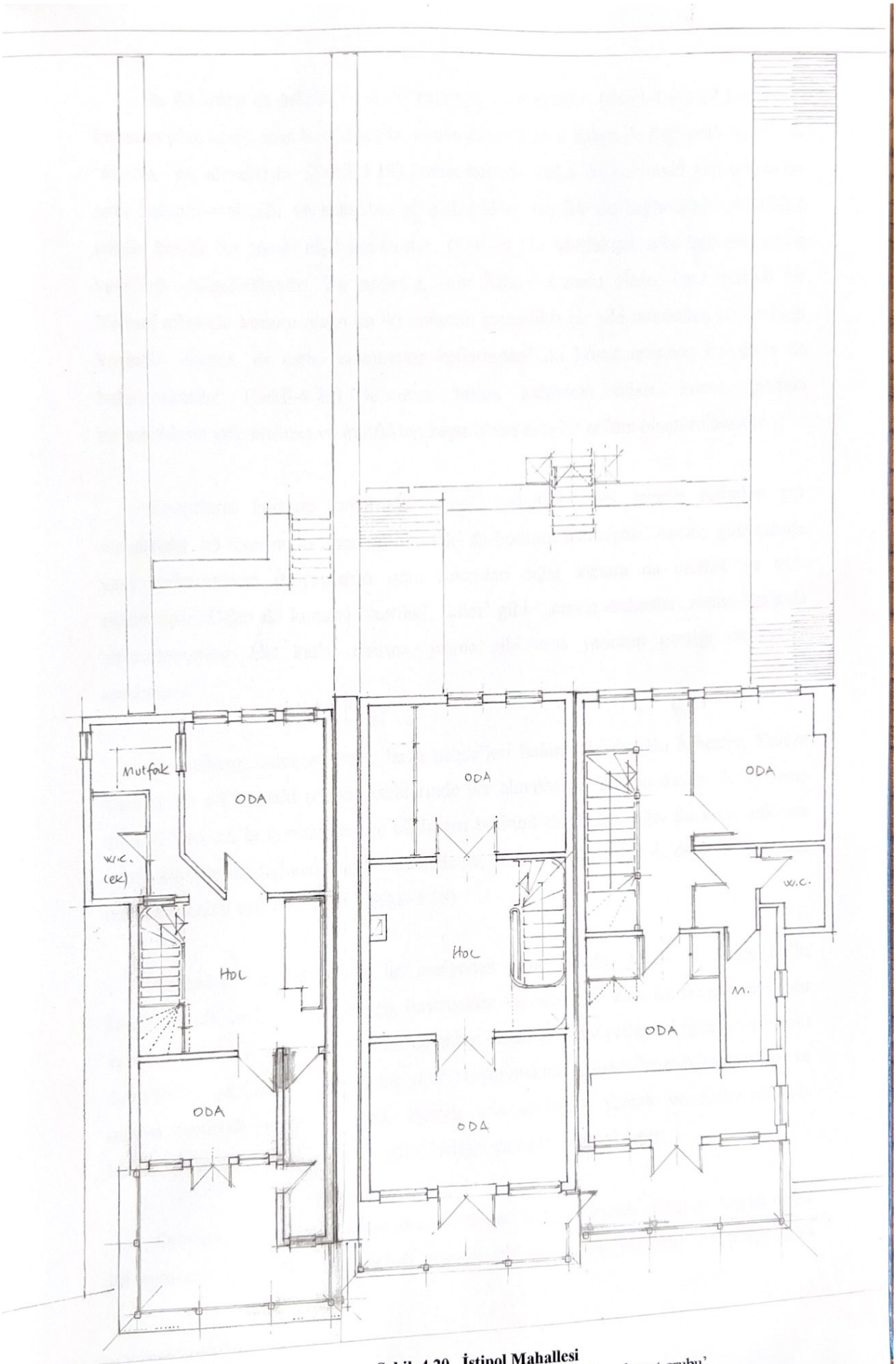
M.S.G.S.Ü.
Kütüphanesi

Şekil 4.18 İştipol Mahallesi
63-65-67 kapı no'lu 'üçlü ahşap konut grubu'

Şekil 4.19 İştipol Mahallesi
Caddesi, 63-65-67 kapı no'lu 'üçlü ahşap konut grubu'
ölçek: 1/100

Şekil 4.20 İştipol Mahallesi

Tomruk Caddesi, 63-65-67 kapı no'lu 'üçlü ahşap konut grubu'

Bu iki konut da arkada ortak bir bahçeye açılmaktadır. (Şekil-4.19) 67 kapı no'lu konutun plan kurgusuna bakıldığında, zemin katında arka bahçe ile bağlantılı büyük bir 'mutfak' yer almaktadır. (Şekil-4.18) Zemin katında, diğer iki konuttaki gibi ortada bir sofa bulunmamaktadır ve sokaktan giriş doğrudan mutfak ile bağlantılıdır. Mutfağın içinde büyük bir 'ocak nişi' mevcuttur. (Şekil-4.18) Mutfaktan arka bahçeye servis yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle, ister haham konutu olsun, ister varlıklı bir Yahudi ailesinin konutu olsun bu iki konutun ayrıcalıklı bir aile tarafından kullanıldığı kesindir. Ayrıca, en üstte 'cihannüma katlarından' iki konut arasında bir geçiş de bulunmaktadır. (Şekil-4.20) Konutun zemin katındaki odası, konut içindeki basamaklarla yükseltilmiş ve mutfaktan kopartılmış ayrı bir bölüm oluşturulmuştur.

Konutların bodrum katlarında 'depo', 'odunluk' gibi hizmet birimleri yer almaktadır. 65 kapı no'lu konutta, 'mutfak' da bodrum katındadır. Ancak, günümüzde yeni kullanıcıların ihtiyaçlarına göre sonradan diğer katlara da mutfak ve w.c. eklenmiştir. Diğer iki konutta 'mutfak', 'kiler' gibi servis mekanları zemin katlarda çözümlenmiştir. Üst katlar oturma, yatma gibi esas yaşamın geçtiği mekanlara ayrılmıştır.

Konutların, oldukça büyük 'arka bahçe'leri bulunmaktadır. Bu bahçeler, Kariye Camisi'nin arkasındaki setlerin eteklerinde yer almaktadır. Yangın duvarı ile ayrılmış olan 63 kapı no'lu konutun bahçe bağlantısı bodrum katından, diğer iki konutunki ise zemin katlarından sağlanmaktadır. Bu nedenle, 63 kapı no'lu konut ile diğer iki konutun bahçeleri farklı seviyelerdedir. (Şekil-4.18)

Bahçeler tüm konutlarda iki seviyeden oluşmaktadır. 65 ve 67 kapı no'lu konutların ilk seviyesindeki bahçe, basamaklar ve demir bir kapı ile ikinci seviyeden ayrılmaktadır. Üst seviyedeki bahçe daha büyüktür. Üst seviyede, sol (güney) yöndeki duvarda bir 'çeşme' ile 'mermer bir yalak' bulunmaktadır. Arka duvarın üzeri, çiçek ve meyve motifleri ile süslenmiştir. Burası, yaz aylarında yemek ve dinlenme için kullanılan ve döneminde oldukça güzel olduğu anlaşılan bir bahçedir.

Ortadaki 65 kapı no'lu konutun cumbalı katı oldukça özenli ahşap işçiliği ile diğer iki konuttan ayrılmaktadır. Cumbalı odanın, gül ağacından yapılmış ahşap tavanları

oldukça süslüdür. Pencerelerin üzerinde orijinal metal perde kornişi ve halkaları günümüzde de mevcuttur. (Şekil-4.25)

Tüm konutlarda, cihannüma katlarında, ön cephedeki odaların önünde, manzaraya hakim bir balkon yer almaktadır. Bu katta, yukarıda değindiğimiz gibi 65 ve 67 kapı no'lu konutların balkonları arasından bir kapı ile geçiş sağlanmıştır. (Şekil-4.20)

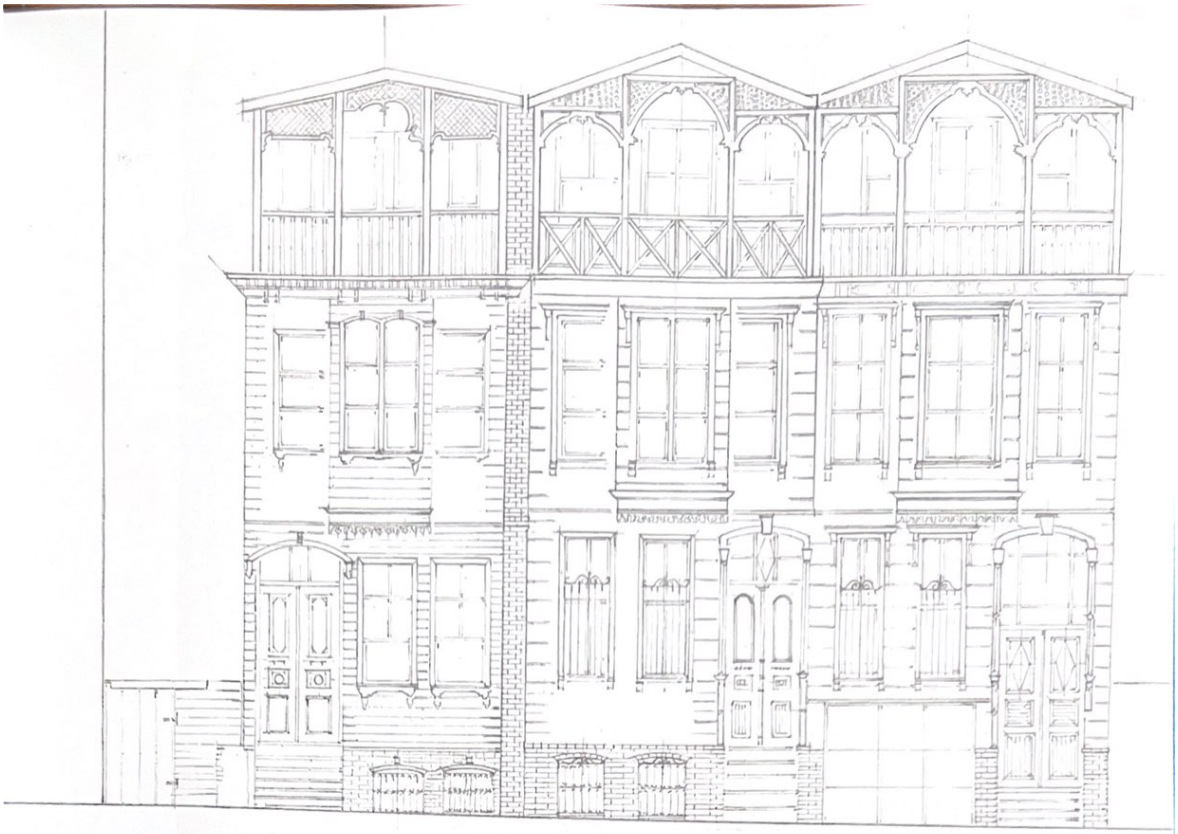
Günümüzde, mahalledeki sosyal yapının değişmesi nedeniyle, konutlar ekonomik koşullara da bağlı olarak birden fazla aile tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Bunun sonucunda, her üç yapının orijinal planlarında günümüzdeki kullanıcıların ihtiyaçları doğrultusunda bazı değişiklikler (her kata mutfak, w.c. eklenmesi gibi) yapılmıştır. Bu nedenle, konutların planlarının orijinal hali kısmen bozulmuştur.

2. cephe özellikleri

Her üç konut da cephelerinde özgün mimari karakterlerini korumaktadır. Pencereleri, pencerelerinin üzerindeki demir parmaklıkları, giriş kapıları, mermer giriş basamakları, cihannüma katlarındaki korkulukları ve ahşap kafesleri ile yapıldıkları dönemin orijinalliğini günümüze kadar taşımışlardır. Cephedeki tek bozulma, 67 kapı no'lu konutun bodrum katındadır. (Şekil-4.24)

65 ve 67 kapı no'lu iki konutun tek defada yapıldığı cephe karakterlerinden de anlaşılmaktadır. Pencere boyut ve modelleri, cumba altı süslemeleri, cephelerindeki ahşap kaplamalarının boyutları, cihannüma katının ahşap kafesleri aynı karakterdedir. Tek farklılık, cihannüma katındaki balkon korkulukları ve giriş kapılarının modellerindedir. (Şekil-4.23 ve 4.24)

Bu iki konuttan yangın duvarı ile ayrılmış olan 63 kapı no'lu konut ise, cephe karakteri aynı olmakla birlikte, cephesindeki ahşap kaplamalarının boyutları, pencere ve kapı modelleri, saçak altındaki süslemeleri, cihannüma katındaki ahşap kafes ve korkulukları gibi bazı detaylarda diğer iki konuttan farklılaşmaktadır. (Şekil-4.22) Bu ve daha önce planlama ilkelerinde değindiğimiz nedenlerle, 65 ve 67 kapı no'lu konutun aynı aile tarafından kullanılmak üzere yapılmış olma olasılığı artmaktadır.

Şekil 4.21 İştipol Mahallesi
Salma Tomruk Caddesi, 63-65-67 kapı no'lu 'üçlü ahşap konut grubu
Görünüşler ölçek: 1/100

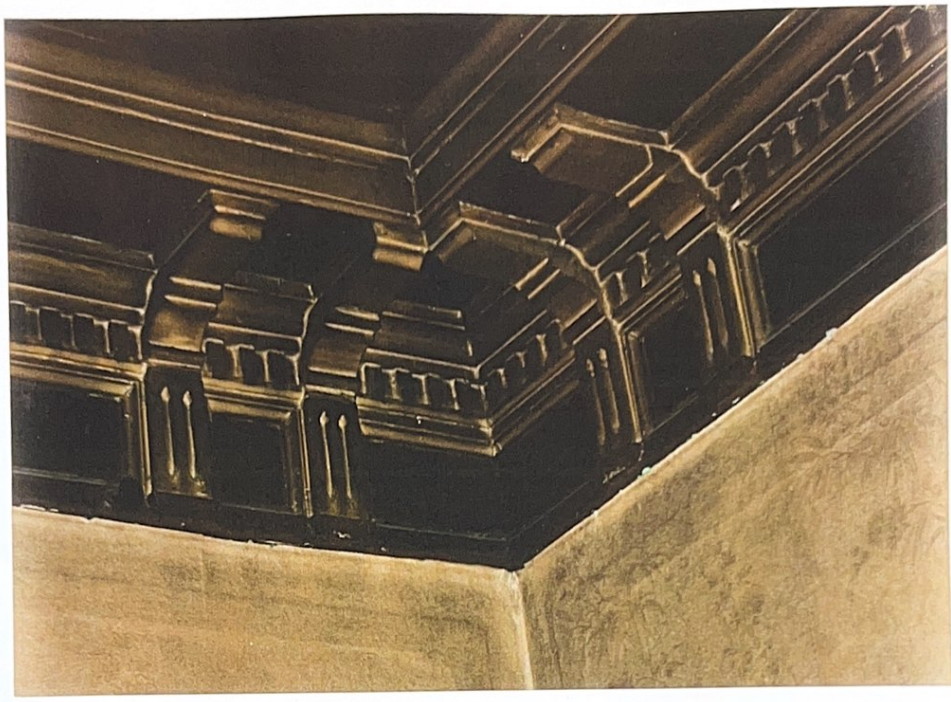
Şekil 4.22 İştipol Mahallesi
Salma Tomruk Caddesi, 63 kapı no'lu konut

Şekil 4.23 İştipol Mahallesi
Salma Tomruk Caddesi, 65 kapı no'lu konut

Şekil 4.24 İştipol Mahallesi
Salma Tomruk Caddesi, 67 kapı no'lu konut

Şekil 4.25 İştipol Mahallesi
Salma Tomruk Caddesi, 65 kapı no'lu konut
Cumbalı odadan 'tavan ve korniş detayları'

Şekil 4.26 İştipol Mahallesi
Salma Tomruk Caddesi, 65 kapı no'lu konut
Üstte: Cumbalı odadan 'tavan detayı'
Altta: 2.katta, arka odadan 'dolap'

Şekil 4.27 İştipol Mahallesi
Salma Tomruk Caddesi, 65 kapı no'lu konut
Saçak altındaki 'David Yıldızı Motifleri'

M.S.G.S.Ü.
Kütüphanesi

Şekil 4.28 İştipol Mahallesi
Salma Tomruk Caddesi, 67 kapı no'lu konut
Saçak altındaki 'David Yıldızı Motifleri'

Konutların, sokak seviyesi üzerinde yükseltilmiş olan bodrum katları üç konutta da tuğla örgüsü ile üst katlardan ayrılmaktadır. Bodrum katlarında, sokak seviyesinde, üzeri basık kemerli ve demir parmaklıklı ikişer pencereleri bulunmaktadır. (Şekil-4.21) 67 kapı no'lu konutta bu pencereler ortadan kaldırılmıştır.

Birlikte planlanmış olan 65 ve 67 kapı no'lu konutların cihannüma katlarında, birbirinin aynı, arabesk tarzında ahşap kafesler dikkati çekmektedir. (Şekil-4.23 ve 4.24)

Bu iki konutun da, cumbalarının yan taraflarında, cihannüma'nın altında 'David Yıldızı' motifleri yer almaktadır. (Şekil-4.27 ve 4.28)

. İştipol Mahallesi'nin Yakın Çevresindeki Bölgenin Sosyal Yapısı

- Rum mahalleleri

Edirnekapı'nın çevresindeki bölgede, Bizans döneminde uzun yıllar iskan edilmemiştir. Ancak, 8. yüzyılda, Kariye Camisi'nin bulunduğu yerde manastır ve kilise yapılarını içeren bir dini tesis kurulmuştur[55]. Bu kompleksin varlığı, zaman içinde bölgenin Rumlar tarafından tercih edimesine yol açmıştır.

Bölge, yoğun olarak Osmanlı döneminde iskan edilmeye başlanmıştır. Osmanlı döneminde bölgeye, birbirinden farklı dini ve etnik yapıdaki topluluklar yerleştirilmiştir. Ancak, nüfusun çoğunluğunu 'Rumlar' oluşturmuştur.

Salma Tomruk Caddesi'nin batı yönünde, Kara Surları'na kadar uzanan bölgede Rum mahalleleri yer almıştır. Bölgede yer alan kiliselerin dağılımı bunu doğrulamaktadır. Günümüzde, Salma Tomruk Caddesi üzerinde de bir Rum kilisesi - '*Kimisis Tou Teotokos*'- ve okulu bulunmaktadır.

- Ermeni ve Latin mahalleleri

Salma Tomruk Caddesi'nin doğu yönünde, Aetios (Karagümrük) Sarnıcı'nın hemen kuzeyinde 15.yüzyılda 'Ermeni' ve 'Latin' mahalleleri yer almıştır. 1475 yılında Kırım'ın fethi ile 'Kefe' şehrinden Ermeni ve Cenevizli Latinlerden oluşan 700 aile

---

[55] Wolfgang MÜLLER – WIENER, '*Bildlexikon Zur Topographie Istanbuls*', s.159-160.
İstanbul Ansiklopedisi, '*Kariye Camii*' mad, Semavi EYİCE, c.4, s.466.

İstanbul'a getirilmiştir. Bu topluluklar, bu bölgeye ve Boğaziçi'ndeki 'Kefeliköy'e yerleştirilmiştir[56].

Günümüzdeki 'Kefeli Mescidi' çevresine 'Ermeniler', 'Odalar yada Kemankeş Mustafa Paşa Camisi' çevresine ise Latinler yerleştirilmiştir[57]. (Şekil-4.7) Bu mahalleler 17.yüzyılda terkedilmiş ve yerini müslüman mahallelerine bırakmıştır. Ermeniler, 1627'de buradan Aşağı Balat'a, Çarşı Bölgesi'ndeki 'Surp Hreşdagabet Kilisesi' çevresine taşınmışlardır[58]. Ancak, günümüzde de aynı yerde, 'Kefeli Mahallesi' ve aynı isimde bir cami bulunmaktadır.

. 'İştipol Mahallesi' ile 'Aşağı Balat Yerleşmesi' Arasındaki Bağlantıların Kurulması

İştipol Mahallesi'nin 'kuzey-güney ekseni'nin iki kola ayrıldığı noktada sona erdiğini belirtmiştik. Bu iki kol, 'Sultan Hamamı' ya da günümüzdeki adıyla 'Paşa Hamamı Caddesi' ile 'Sultan Çeşmesi Caddesi' dir. (Şekil-4.3, 4.6, 4.9)

Bu caddeler, 'Aşağı Balat Yerleşmesi'ni çevreleyen yamaçlar üzerinde gelişmişlerdir. 'Ayrı kotlarda' ve 'birbirine paralel' olarak Haliç'e yönlenmektedirler.

'Sultan Çeşmesi Caddesi', 'Kürkçü Çeşmesi Sokağı' ile Aşağı Balat Yerleşmesi'ne bağlanmaktadır. (bkz. 'Ahrida (Hacı İsa) Mahallesi')

'Sultan Hamamı Caddesi', İştipol Mahallesi'nin diğer Yahudi yerleşmesi olan 'Kastorya Mahallesi' ile bağlantısını sağlamaktadır. (Şekil-4.3) Buradan, yamaçlar üzerinde gelişmiş olan birçok kola ayrılarak, Aşağı Balat Yerleşmesi'ne uzanmaktadır.

'Balat Camisi' ve 'Balat Hamamı' her iki eksenin birbiriyle buluşma noktasıdır. Burası aynı zamanda Balat yerleşmesinin ticaret bölgesidir. Burada buluşan iki eksen günümüzde mevcut olmayan 'Balat Kapısı' ile iskele meydanına açılmaktadır.

---

[56] İstanbul Ansiklopedisi, *'Kefeli Camii'* mad., Semavi EYİCE, c.4, s.517.
P.Ğ. İNCİCYAN, '*18. Asırda İstanbul*', s.61.
E. Ç. KÖMÜRCİYAN, '*İstanbul Tarihi*', Notlar- Fasıl VI, s.226.

[57] Başlangıçta her iki topluluk da, o dönemde bir manastır kalıntısı olan günümüzdeki 'Kefeli Mescidi' çevresine yerleştirilmiş, daha sonra nüfuslarının artması nedeniyle Latinler bir başka manastırın kalıntısı olan günümüzdeki 'Odalar Camisi' çevresine yerleştirilmiştir.
P.Ğ. İNCİCYAN, '*18. Asırda İstanbul*', s.61.

[58] Pars TUĞLACI, '*Ermeni Kiliseleri*', s.143.

Şekil 4.29 Sultan Çeşmesi ve Sultan Hamamı caddelerinin başlangıcı

Sultan Hamamı Caddesi'nin başlangıcında, caddeye de adını vermiş olan 'Sultan Hamamı' yer almaktadır. Sultan Çeşmesi Caddesi'nin başlangıcında ise caddeye de adını vermiş olan ve 'ikiz çeşme' yer almıştır. Çeşmeler günümüzde mevcut değildir.

Harita: J.Pervititch, 'Plan d'Assurances', 1929.

. Müslüman mahalleleri

- 'Sultan Hamamı' ve 'Sultan Çeşmesi' caddelerinin 'Müslüman yerleşmesi' içindeki önemi

Bu iki cadde de, hem 'Müslüman' hem de 'Yahudi' yerleşmeleri bakımından önem taşımaktadır. Yahudi yerleşmeleri bakımından önemleri, 'Yukarı ve Aşağı Balat Yahudi Yerleşmeleri'ni birbirine bağlayan 'kuzey-güney konumlu eksen'in iki kolunu oluşturmalarıdır. Müslüman yerleşmeleri bakımından önemleri ise, iki caddenin de 'Müslüman mahalleleri' içinde gelişmiş olmasıdır.

20. yüzyılın ortalarına kadar, bu iki caddenin başlangıcında bir 'meydan' bulunmaktaydı. (Şekil-4.6 ve 4.7) Bu meydanda, her iki caddeye de adını veren 'hamam' ve 'çeşmeler' yer almıştır. (Şekil-4.29)

Bu meydan, yerleşme kurgusu içinde bilinçli bir şekilde bırakılmış bir boşluk değildir. Osmanlı mahalle kurgusunda 'meydan' anlayışı bulunmamaktadır. Bu nedenle bu meydan, yapılaşmanın topografyaya uygun olmaması ya da zaman içinde eklene eklene gelişen sokak ve yapı sisteminin henüz tamamlanmamış olması nedeniyle bölgede yer almış bir boşluktur. Ancak, mahallede bir 'sokak' ('Meydancık Sokağı'; Şekil-4.6) ve bir 'camiye' ('Meydancık' ya da 'Hoca Kasım Mescidi') adını verecek kadar eski ve benimsenmiş bir boşluk olmuştur.

a) Sultan Hamamı Caddesi

Cadde, 'kuzey-güney ekseni'nin batı yönündeki kolunu oluşturmaktadır. Günümüzde 'Paşa Hamamı Caddesi' olarak adlandırılmaktadır.

Caddenin başlangıcında, 'Sultan Hamamı' yer almaktadır[59]. (Şekil-4.29) Hamamlar, Osmanlı toplumsal yaşantısını en iyi yansıtan, farklı dini ve etnik kökene sahip toplulukların ortak olarak kullandıkları mekanlardandır. Sultan Hamamı da, çevredeki mahallelerin müslüman topluluğu kadar İştipol Mahallesi'nin Yahudi topluluğuna da açık tutulmuştur. Hamamda yer alan bir bölümün, önceki kullanımında

[59] Sultan Hamamı, II. Bayezid'in kızı 'Hatice Sultan' (1481-1512) tarafından yaptırılmıştır. İstanbul hamamlarının en küçüğüdür.
M. Nermi HASKAN, *'İstanbul Hamamları'*, s.270.

'Yahudi batağı' olarak yapılmış olabileceği belirtilmektedir[60]. ('Yahudi batağı' için bkz. 'Balat Hamamı', s.242)

Osman Cemal Kaygılı, *'İstanbul'un Köşe Bucağı'* adlı yazısında 'Sultan Hamamı Caddesi' ile ilgili olarak şu bilgileri vermektedir[61]:

> *"...İstanbul'da iki Sultan Hamamı ve bu iki hamamın birer de meydancığı vardır. Mahmutpaşa'nın altındaki Sultan Hamamı ile meydancığı bilmeyen yoktur fakat benim şimdi bahsedeceğim Sultan Hamamı ile meydancık Balat'la Fatih arasındadır. Eskiden burası adeta ikinci bir 'Uzunçarşı' idi. Burada onbeş yirmi tane ağızlıkçı, tesbihçi dükkanı vardı ve İstanbul'un en meşhur ağızlıkçı, tesbihçi ustaları buradan yetişirdi. Şimdi bu dükkanlardan bir tane bile orada kalmadı... Buraların yaz hayatı oldukça hoştur fakat kışın bakarsınız yollarda saatlerce iki leblebici, bir tahin pekmezci, bir iki komşuya giden kadın ve bir iki mektepliden başka pek kimseler göremezsiniz. Gece hayatı ise birkaç mahalle kahvesine münhasırdır."*

Sultan Hamamı Caddesi'nin batısından, Mumhane Caddesi ile 'Kastorya Mahallesi' ne bağlantı kurulmaktadır. (Şekil-4.35.b)

- Sultan Hamamı Caddesi'nin bitimi

. 'Molla Aşkı Mahallesi' ve 'yapılaşma karakteri'

Sultan Hamamı Caddesi, Kastorya Mahallesi'nin bitiminden sonra, sokak karakterine dönüşmekte, daralmakta ve organik bir yapıya bürünmektedir. Caddenin bu bölümü 'Paşa Hamamı Sokağı' olarak adlandırılmaktadır. Bu bölgede topografya, Haliç'e uzanan burnun en üst kotunda ve yamaçlarındaki çok eğimli bölgeden oluşmaktadır.

Sultan Hamamı Caddesi'nin bitimini oluşturan bu bölümde, 'Molla Aşkı Mescidi' ve çevresinde aynı isimde bir 'müslüman mahallesi' yer almaktadır. Mescit ve

---

[60] İstanbul Ansiklopedisi, '*Sultan Hamamı*' mad., Sinan ÖZGEN, c.7, s.61.

[61] Osman Cemal KAYGILI, *'İstanbul'un Köşe Bucağı'* adlı yazısından nakleden; Jak DELEON, *' Balat ve Çevresi '*, İst. 1997, s.67.

Şekil 4.30 Sultan Hamamı ekseninin bitimi; Molla Aşkı Mahallesi

Bölge, Aşağı Balat Yerleşmesi ve Haliç'e hakim bir topografya üzerinde kurgulanmıştır. Molla Aşkı Camisi, Haliç'e uzanan burnun en üst noktasında yer almaktadır. Buradan Haliç'e oldukça dik yamaçlar inmektedir. Bu yamaçların üzerinde, bölgenin mimari kurgusunu oluşturan büyük set duvarları ve merdivenli yollar mevcuttur.

mahalle, fetihten sonra, şehrin iskanı amacıyla kurulmuş ilk mescit ve mahallelerden biridir[62]. (Şekil-4.30)

Mescit, caddenin görsel açıdan oldukça etkili bir kotuna oturmuştur. Aşağı Balat Yerleşmesi'ne ve yerleşmeyi çevreleyen yamaçlara hakim, birkaç seviyeli büyük bir set üzerinde bulunmaktadır. Setin bir yanında, alt kotta yer alan 'Sultan Çeşmesi Caddesi'ne bağlantı kuran 'Pastırmacı Sokağı' yer almaktadır. Sokak, burnun doğu yamaçları üzerinde kurgulanmıştır. Bu nedenle, tamamen basamaklardan oluşmaktadır. (Şekil-4.30 ve 4.34)

'Molla Aşkı Mahallesi', oldukça dik yamaçlar üzerinde kurulmuştur. Bu nedenle yapılaşmanın seyrek olduğu ve yeşil alanların bulunduğu bir mahalledir. Mahalledeki tüm sokakların kurgusu, oldukça dik bir topografya üzerinde şekillenmektedir. Bu sokaklar, Haliç'e inen yamaçlar üzerinde bir örümcek ağı örgüsündedirler. Sokaklar, eğimin çok dik olduğu noktalarda 'Galata', 'Haliç' ve 'Fener'e hakim bir manzaraya sahiptirler. (Şekil-4.31 ve 4.32) Yapı adaları da sokakların bu karmaşık dokusuna bağlı olarak belirli bir form göstermezler.

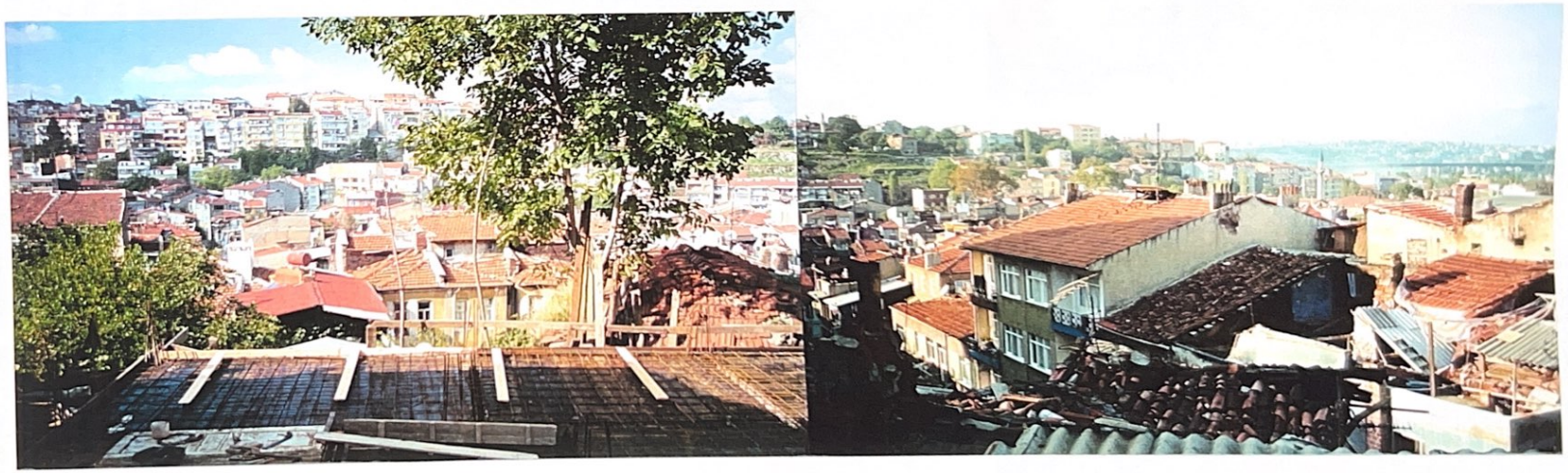
Sultan Hamamı Caddesi, mescidin yer aldığı büyük setin kuzey köşesinde sona ermektedir. Bu noktadan itibaren 'Ayvansaray', 'Aşağı Balat Yerleşmesi' ve 'Haliç'e yönelen bir çok sokak ayrılmaktadır. (Şekil-4.30) Bu sokaklar içinde, 'Macarlar Sokağı' adındaki oldukça dik bir yokuşla, 'Balat Camisi' ve 'Balat Hamamı'na ulaşılmakta ve buradan da günümüzde mevcut olmayan 'Balat Kapısı' ile Haliç'e bağlantı kurulabilmektedir.

Balat'ın bu bölgesinin yerleşme karakterini, üzerinde müslüman mahallelerinin yer aldığı 'yamaç yerleşmeleri' oluşturmaktadır. Yamaç yerleşmelerinin kurgusunu yönlendiren en önemli mimari ögeler ise 'setler', 'set duvarları' ve 'basamaklar'dır. Set, duvar ve basamaklar, eğimli topografyaya sahip alanlarda yerleşme kurgusunu şekillendiren, birbirinden ayrılmaz, şehirsel ölçekli üç mimari ögedir.

---

[62] Mescit, dönemin şairlerinden 'Aşki Mehmed Efendi' tarafından yaptırılmıştır. 1735 yılında, İstanbul kadısı Abdüllatif Razi Efendi'nin kızkardeşi Fatma Hanım tarafından koydurtulan bir minber ile camiye dönüştürülmüştür.
Recep ÜLKÜ, *'İstanbul Anıtları. Ayvansaray, Balat ve Fener Semtlerindeki Anıtlar'*, s.54.

Şekil 4.31 Balat Yerleşmesi'nin topografyası

Üstte: Sultan Hamamı Caddesi'nde, Molla Aşkı Camisi'nin yer aldığı setten 'Aşağı Balat Yerleşmesi' ve 'Fener yamaçları'nın görünümü. Altta: Fener yönünden 'Aşağı Balat Yerleşmesi' ve 'yerleşmeyi çevreleyen yamaçlar'ın görünümü. Aşağı Balat Yerleşmesi, bu yamaçlar ile üç yönden çevrelenmiş düzlükte konumlanmaktadır. Üzerinde Sultan Hamamı Caddesi'nin yer aldığı yamaçlar, yerleşmeyi batı yönünden kuşatmaktadır.

Şekil 4.32 Sultan Hamamı Caddesi

Üstte: 'Macarlar Yokuşu', Sultan Hamamı Caddesi'nden Aşağı Balat'a bağlantı kuran sokaklardan biridir. Kuzey sırtından Haliç'e uzanan burnun oldukça dik olan yamaçlarında şekillenmiştir. Bu nedenle Haliç ve Galata manzaralarına hakimdir.

Altta: Topografyanın çok eğimli yapısı nedeniyle aynı burnun yamaçlarında çok sayıda 'set' yer almaktadır. Bu setlerden biri, üzerinde 'Ulubatlı Hasan İlkokulu'nun yer aldığı, Haliç'e bakan settir.

Şekil 4.33 Çınçınlı Çeşme Sokağı
Kuzey sırtından Haliç'e uzanan burnun yamaçlarında kurulmuş ve Haliç'e dik konumdaki sokaklardandır. Tamamen basamaklardan oluşmuştur. Sokağın yanındaki Yahudi konutları, yamaçlarda kademeli olarak kurulmuştur. Girişleri bu basamakların farklı seviyelerindendir.

Kentin özellikle Haliç bölgesi, eğimli bir topografyaya sahip olması nedeniyle, Bizans döneminde üzerinde yapıların yapılabilmesi amacıyla büyük setler oluşturulmuştur. Osmanlı döneminde de önemli anıtsal yapılar bu setlerin üzerinde kurgulanmıştır. Bu özellik, kent siluetine görsel açıdan büyük bir zenginlik kazandırmıştır.

Balat'ın eğimli bölgelerinde, Fener'deki gibi, üzerinde 'Sultan Selim Camisi' ve 'Fener Rum Lisesi' gibi anıtsal yapıların yer aldığı büyük setler bulunmamaktadır.

Bölgedeki en büyük set, bir kısmında 'Molla Aşki Mescidi'nin yer aldığı settir. Diğer bir set ise, üzerinde 'Ulubatlı Hasan İlkokulu'nun bulunduğu Haliç'e hakim settir. (Şekil-4.30 ve 4.32) Bu setin yanında, 'Çınçınlı Çeşme Sokağı'nı oluşturan basamaklar başlamaktadır. Basamakların diğer yanında ise, kademeli olarak kurgulanmış ve sokağı oluşturan basamaklardan girilen Yahudi konutları sıralanmaktadır. (Şekil-4.33)

Bölgede, eğimin çok fazla olduğu yerlerde yer alan sokaklar, genellikle set duvarları tarafından şekillendirilmiştir. 'Macarlar Yokuşu Sokağı', 'Pastırmacı Sokağı', 'Püsküllü Sokağı' bu tip sokaklardır.

Eğimin çok fazla olduğu ve bağlantının eğime dik olduğu yerlerde sokaklar basamaklardan oluşmaktadır. Üst seviyede yer alan 'Sultan Hamamı Caddesi' ile alt seviyedeki 'Sultan Çeşmesi Caddesi' arasındaki bağlantılar bu tiptedir. 'Hasan Hüseyin Yokuşu', 'Pastırmacı Sokağı', 'Çınçınlı Çeşme Sokağı' basamaklardan oluşmuş sokaklardır. (Şekil-4.34)

Sonuçta, Balat yamaç yerleşmesinin karakterini, doğal bir şekilde kendiliğinden oluşan sokaklar, buna uygun olarak çözümlenen konutlar, setler ve merdivenler belirlemiştir.

b) Sultan Çeşmesi Caddesi

Kuzey-güney ekseninin doğu yönündeki kolunu oluşturmaktadır. Adını, üzerinde yer alan çeşmelerden almıştır. Bu çeşmeler, caddenin başlangıcında, bir set duvarının önünde yer almıştır. 1929 tarihli 'Pervititch Haritası'nda mevcut olan çeşmeler ve set

Şekil 4.34 Sultan Çeşmesi Caddesi
Üstte: 'Sultan Çeşmesi' ve 'Sultan Hamamı' caddelerini bağlayan 'Hasan Hüseyin Yokuşu' ve 'Pastırmacı Yokuşu' üzerindeki basamaklar.
Altta: Cadde üzerinde bir 'çeşme' ve 'Meydancık (Hoca Kasım Günani) Mescidi'.

duvarı günümüzde bulunmamaktadır. (Şekil-4.29) M. Nermi Haskan, çeşmeler ile ilgili şu bilgileri vermektedir[63]:

> " *...Hamamın önünde, Sultan Çeşmesi Sokağı'nın sol tarafındaki set altında, sokağa ismi verilen çeşmeler vardır. Klasik olan bu yapılar, yanyana iki çeşme olup kitabeleri yoktur.*"

Sultan Çeşmesi Caddesi, başlangıcından bitimine kadar birçok çeşmenin yer aldığı bir caddedir. Günümüzde, cadde üzerinde bir çeşme mevcuttur. (Şekil-4.34) Caddenin sonunda 'Kürkçü Çeşmesi' mevcuttur. (bkz. Ahrida (Hacı İsa) Mahallesi) Cadde üzerinde, tarihsel süreç içinde, caddenin başlangıcından itibaren Kürkçü Çeşmesi Sokağı ile süregelen bir çeşmeler dizisi yer almıştır.

Sultan Çeşmesi Caddesi, organik bir sokak karakterine sahiptir. Bu karakterini günümüze dek korumuştur. Tek bir doğrultuda gelişmemiştir. Birçok kıvrımdan oluşmuştur.

Cadde üzerinde, 'Kasım Günani Mahallesi' yer almaktadır. Mahalle, Fatih döneminde kentin iskanı amacıyla kurulan ilk müslüman mahallelerindendir. İsmini, 'Hoca Kasım Günani Mescidi'nden almıştır[64]. Mescit, sokağın konut karakterine uygun olarak ahşaptır. (Şekil-4.29 ve 4.34)

Sokağa karakterini veren yapılar günümüzde büyük ölçüde değişime uğramıştır. Ancak, yine de sokağın eski karakterini yansıtan konut, çeşme, cami gibi yapılardan bazıları günümüzde de mevcuttur.

Caddenin ve çevresinin yapı karakteristiği ahşap konutlardan oluşmaktadır. Bu karakter, İştipol Mahallesi'nin mimari karakteri ile bir süreklilik göstermektedir. Sokağa karakterini veren bu konutlar iki katlı, bitişik düzende ve mütevazi halk konutlarıdır.

---

[63] M.Nermi HASKAN, *'İstanbul Hamamları'*, s.270.

[64] Mescidin ve dolayısıyla mahallenin kurucusu, Fatih döneminin mevki sahibi kişilerinden 'Hoca Kasım Günani'dir. Ancak, kurucusunun kimliği konusunda bilgi bulunmamaktadır.
Recep ÜLKÜ, *' İstanbul Anıtları. Ayvansaray, Balat ve Fener Semtlerindeki Anıtlar'*, s.59.

Şekil 4.35.a Kastorya Mahallesi

Mahallenin 1929'daki durumu.

Kastorya Mahallesi, Sultan Hamamı Caddesi'nin bitiminde, caddenin doğu yönünde Tekfur Sarayı'nın yakınlarında kurulmuştur. Birkaç sokak çevresinde gelişmiş küçük bir mahalledir. Mahallenin güneyinde Edirnekapı'ya doğru 'Rum', kuzeyinde Ayvansaray'a doğru ve doğusunda Aşağı Balat 'a doğru 'Müslüman' mahalleleri kurulmuştur.

Harita: J.Pervititch, 'Plan d'Assurances', 1929.

1.2 Kastorya[65] Mahallesi

Mahalle ve sinagog adını, kurucularının geldiği Makedonya'nın 'Kastorya' kentinden almıştır[66].

Kastorya, Balat Yahudi Yerleşmesi'nin diğer yukarı mahallesidir. 'Sultan Hamamı (Paşa Hamamı) Caddesi'nin batısında, Tekfur Sarayı'nın yakınında kurulmuştur. İştipol Mahallesi ile birlikte Balat'ın merkezden ve sahilden en uzak Yahudi mahallelerini oluşturmuşlardır.

Mahallenin en önemli yapısı 'Kastorya Sinagogu'dur. Mahalle, 20.yüzyılın başlarında özellikle Galata'ya başlayan göçler sonucunda 1937'lerde Yahudi topluluğu tarafından tamamen terkedilmiştir[67]. (Şekil-4.35.a ve 4.35.b)

Şekil 4.35.b Kastorya Mahallesi
Mahallenin günümüzdeki durumu

---

[65] Kastorya,kuzey Yunanistan'da, bir kenttir. Kastorya Gölü'ne hakim bir burunda yer almaktadır. Kent, kürkçülük ticareti ile ün kazanmıştır. 1385'te Osmanlı egemenliğine girmiştir.
Ana Britannica, '*Kastoria*' mad., c.13, s.56.

[66] Fatih döneminde, Kastorya'dan getirilen 100 kadar Yahudi aile, Makedonya'dan getirilen ilk Yahudi topluluğudur. (bkz. Balat'a yerleşen Yahudi toplulukları)

[67] M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.21.

M.S.G.S.Ü.
Kütüphanesi

. Kastorya Sinagogu

Sinagog, Kastorya Mahallesi'nin kuzeyinde, kuzey sırtından Haliç'e inen yamacın en üst seviyelerinde kurulmuştur. 'Mumhane Caddesi', 'Hoca Çakır Caddesi' ve 'Beşir Gazi Sokağı' ile çevrelenmiş büyük bir yapı adasında yer almıştır.

Kastorya Sinagogu, mahallenin terkedilmesi sonucunda 1937'de ibadete kapatılmıştır. Günümüzde ise sadece çok kötü durumdaki birkaç duvarı ve iki kapısı kalmıştır[68]. (Şekil-4.36) Avlu duvarlarının içi otopark olarak kullanılmaktadır.

Sinagogun üç avlu duvarının üzerinde birer girişi bulunmaktadır. Günümüzde, Mumhane Caddesi yönündeki 'kuzey girişi' kapatılmış durumdadır. (Şekil-4.36)

Sinagogun ana girişi, batı yönünden, 'Hoca Çakır Caddesi'ndendir. Sokağın doğu yönünü sınırlandıran yüksek taş duvarlar üzerinde yer almaktadır. (Şekil-4.37.a ve 4.37.b) Bu giriş, yüksek taş duvarlarının üzerinde ve oldukça gösterişli bir anıtsal karakterdedir. İstanbul'daki tüm sinagoglar içinde, Osmanlı döneminde yapılmış ve günümüze ulaşmış en anıtsal özellikteki giriş olarak nitelendirilebilir. Bu nedenle büyük önem taşımaktadır. Girişin iki yanı, 19. yüzyılın batı standartlarındaki tuğlalarla örülmüştür[69]. Giriş bölümü, beyaz mermerdendir. Girişin iki yanında uzanan tuğla duvarların kırmızı rengi ile beyaz mermerler güzel bir kompozisyon oluşturmaktadır.

Kapısı demirdendir ve orijinal olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Ancak, oldukça harap bir durumdadır. Kapının üzerinde, yuvarlak bir kemer mevcuttur. Kemerin üzerinde bir kitabe yer almaktadır. Kitabede, İbranice 5633 (1893) tarihi kayıtlıdır[70]. Bu tarihte sinagogun bir retorasyon geçirdiği anlaşılmaktadır.

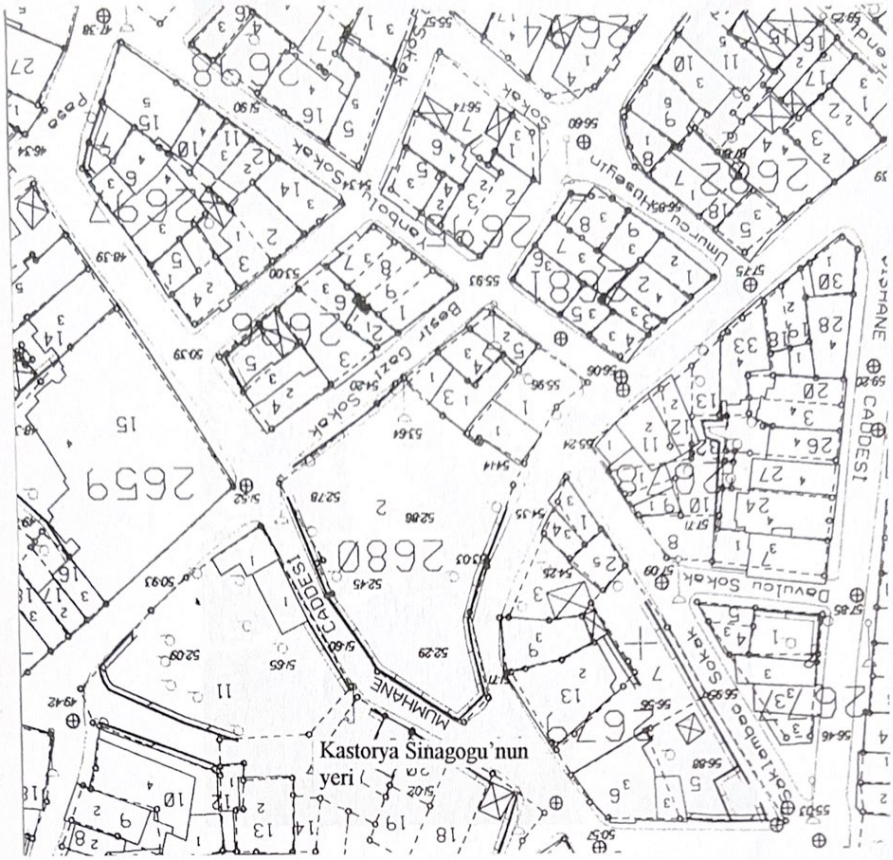
Girişin en üst bölümünde, palmetlerle süslü bir friz yer almaktadır. Ancak, günümüzde oldukça kötü bir durumda ve yerinden düşmek üzeredir. (Şekil-4.37.b)

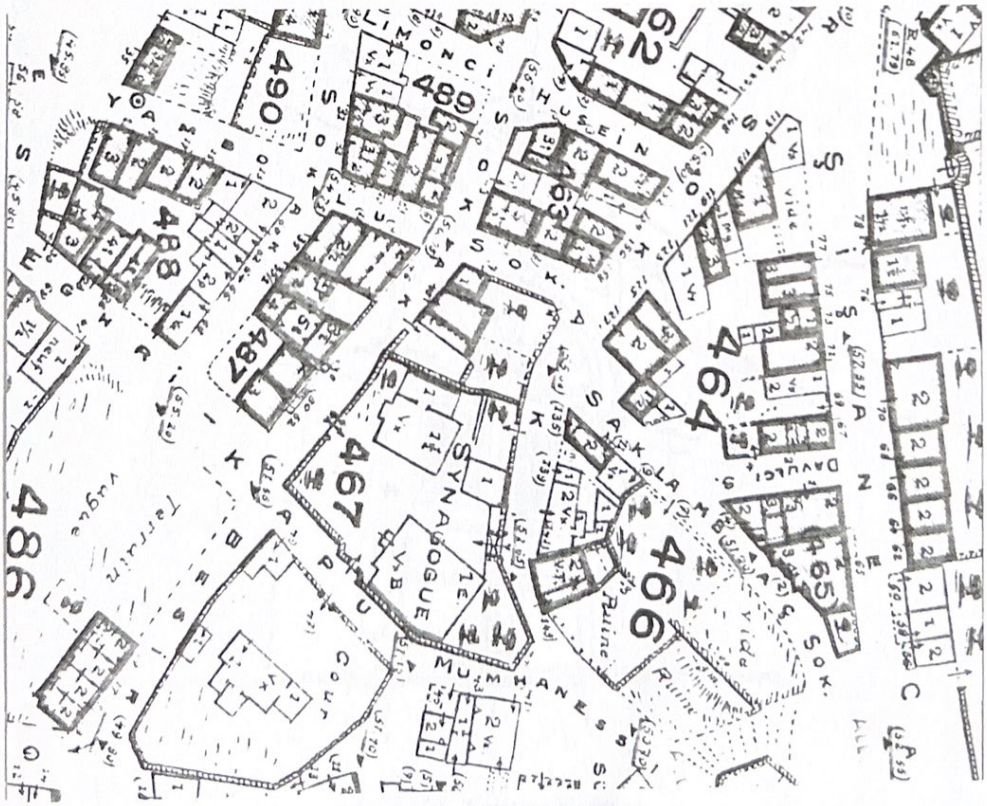
---

[68] Sinagogun bulunduğu alan, bir şahıs tarafından Vakıflar Müdürlüğü'nden kiralanmış ve sinagog 1992'de dozerle tamamen yok edilmiştir.
Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.23.

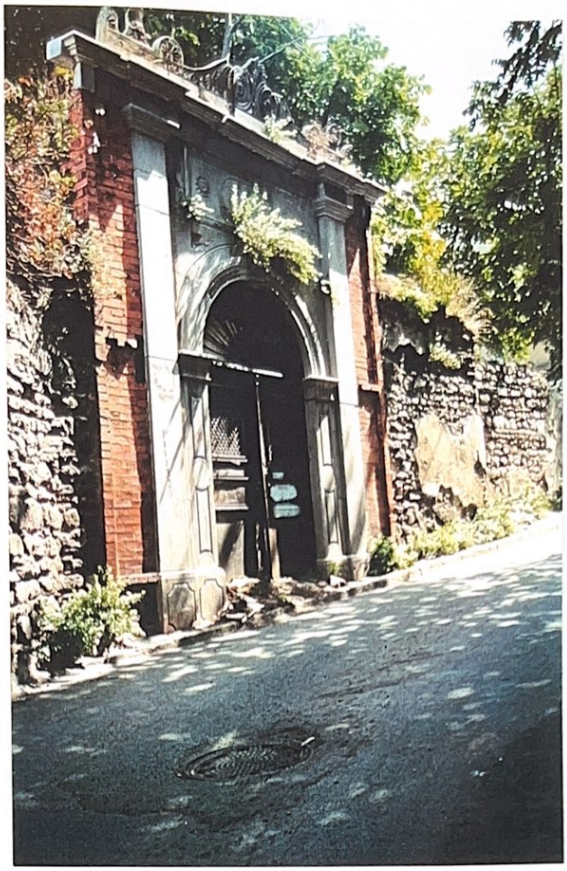
[69] Hasköy'deki 'Maalem Sinagogu'nun da ana girişi de aynı özellikteki tuğlalarla örülmüştü.

[70] Fermanlardan anlaşıldığı üzere, sinagog 1801'de, midraşı ise 1865'te bir restorasyon geçirmiştir.
Galante, 'Documents', s.244, defter.214, s.1 ve Defter 262, s.62'den nakleden;
Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.22.

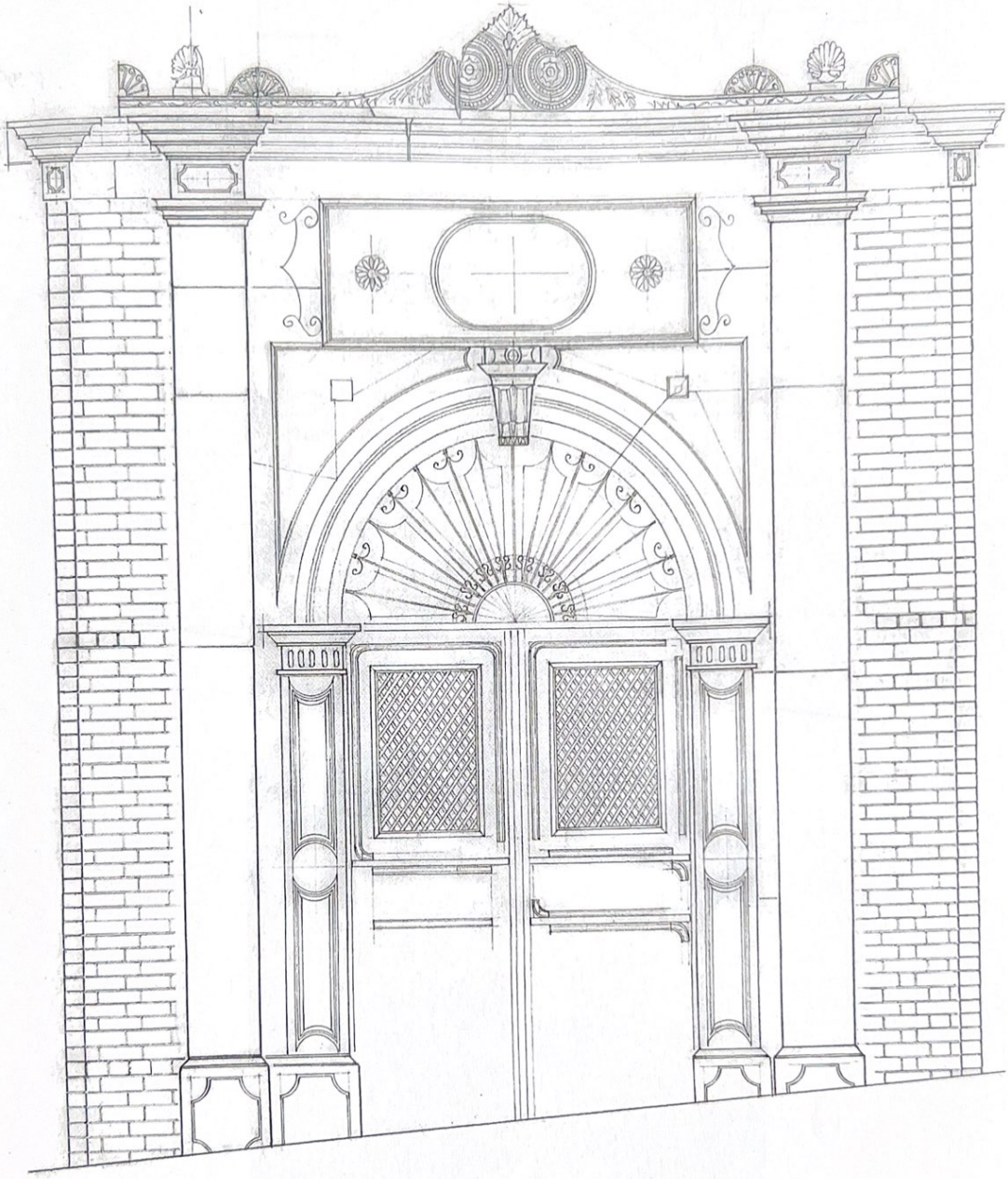

Şekil 4.36 Kastorya Sinagogu
Üstte: sinagog ve yakın çevresinin günümüzdeki durumu (Kaynak: Halihazır Harita, 1998)
Altta: sinagog ve yakın çevresinin 1928 yılındaki durumu (Kaynak: J.Pervititch, Plan d'Assurances)

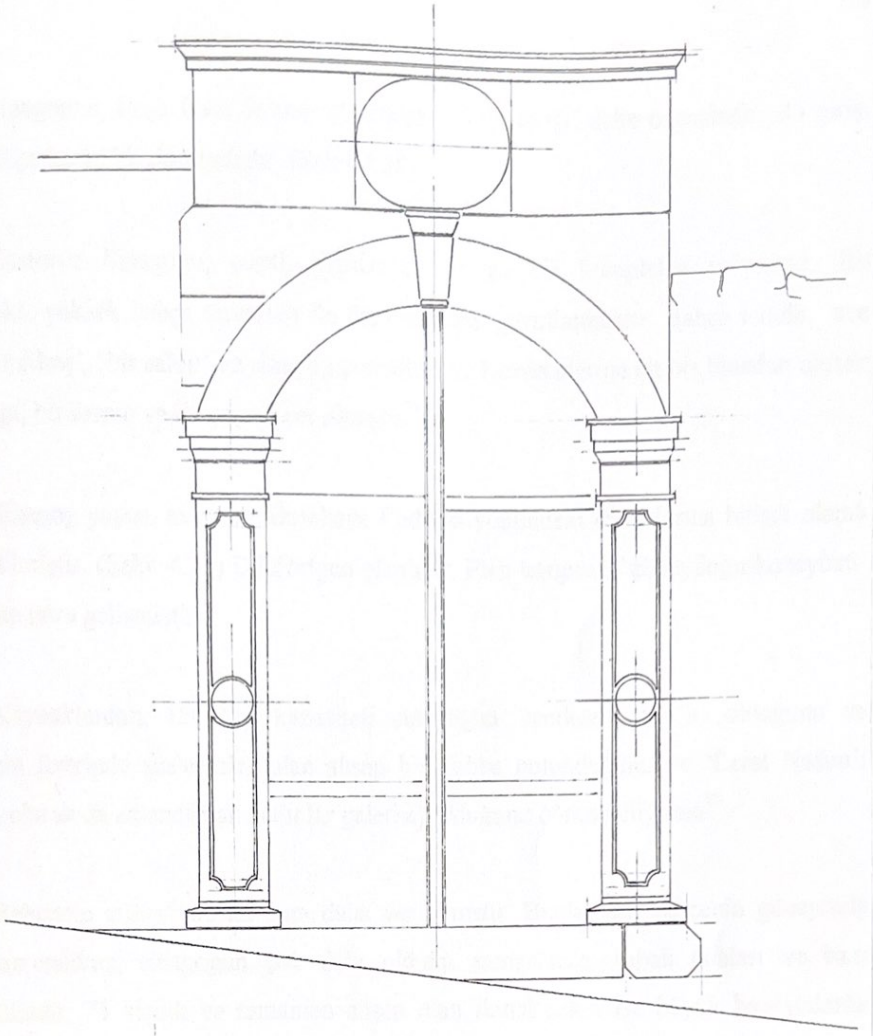

Şekil 4.37.a Kastorya Sinagogu
Sinagogun 'Hoca Çakır Caddesi'ndeki ana giriş kapısı.

Şekil 4.37.a Kastorya Sinagogu
Sinagogun 'Hoca Çakır Caddesi'ndeki ana giriş kapısı.
Sevim Ateş, Haziran 1999.

Şekil 4.38
Kastorya Sinagogu
Sinagogun 'Beşir Gazi Sokağı'ndaki doğu kapısı.

Sinagogun, Beşir Gazi Sokağı yönündeki 'doğu girişi' daha özensizdir. Bu girişi de oldukça harap bir durumdadır. (Şekil-4.38)

Kastorya Sinagogu, çeşitli yapılardan oluşan bir kompleksi içermiştir. Bu kompleks, yüksek bahçe duvarları ile dış ortamdan soyutlanmıştır. Bahçe içinde, 'ana bina', 'midraş', 'bir salon' ve sinagog yöneticisi ve hizmetlilerine ait bir binadan oluşan dört yapı, bir sarnıç ve iki çeşme yer almıştır[71].

Sinagog yapısı, avlunun Mumhane Caddesi yönündeki duvarlarına bitişik olarak inşa edilmiştir. (Şekil-4.36) Dikdörtgen planlıdır. Plan kurgusu, 'güneydoğu-kuzeybatı' eksenine göre gelişmiştir.

Kaynaklardan, 150 kişi kapasiteli sinagogun 'merkezi Teva'lı' olduğunu ve Teva'nın üzerinde süslemeler olan ahşap bir kubbe bulunduğunu ve 'Ezrat Naşim'i (Azara olarak da adlandırılan kadınlar galerisi) olduğunu öğrenebiliyoruz[72].

Bahçenin güneyinde iki yapı daha yer almıştır. Bunlardan, bahçenin güneyinde yer alan midraş, sinagogun çok dolu olduğu zamanlarda, sabah duaları ve bazı bayramlarda, 75 kişilik ve tamamen ahşap olan ikinci salon ise büyük bayramlarda davetlilerin kabulü için kullanılmıştır[73].

Sinagogun avlu kapısının karşısında, taş ve tuğla almaşık teknikte örülmüş ve kalın duvarlı bir yapı yer almaktadır. Yapım tekniği ve cephe mimarisi ile oldukça eski bir döneme tarihlenmektedir. Bu yapının, 'ocara' (geniza) olarak adlandırılan ve atılması ve yırtılması günah olan dini kitap ve eşyaların, toprağa gömülene kadar bekletildiği bir depo olduğu belirtilmektedir[74]. Yapı, günümüzde işyeri olarak kullanılmaktadır. (Şekil-4.40)

---

[71] Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.22.
M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.21.
[72] Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.22.
M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.22.
[73] M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.21.
[74] M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.21.
Ocara'nın tanımı için;
Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.124.

. Kastorya Mahallesi'nin sokak ve konut karakteri

Mahalle, Edirnekapı'dan Haliç'e uzanan burnun en üst kotlarında kurulmuştur. (Şekil-4.3) Bu bölgede de İştipol Mahallesi'nin yer aldığı bölgede olduğu gibi Rum nüfusu çoğunluğu oluşturmuştur.

Kastorya, Aşağı Balat'a göre, havadar ve yoğun yapılaşmanın bulunmadığı bir mahalledir. Bu özelliği, Yahudiler arasında mahalle ile ilgili bir deyimin yerleşmesine yol açmıştır[75]:

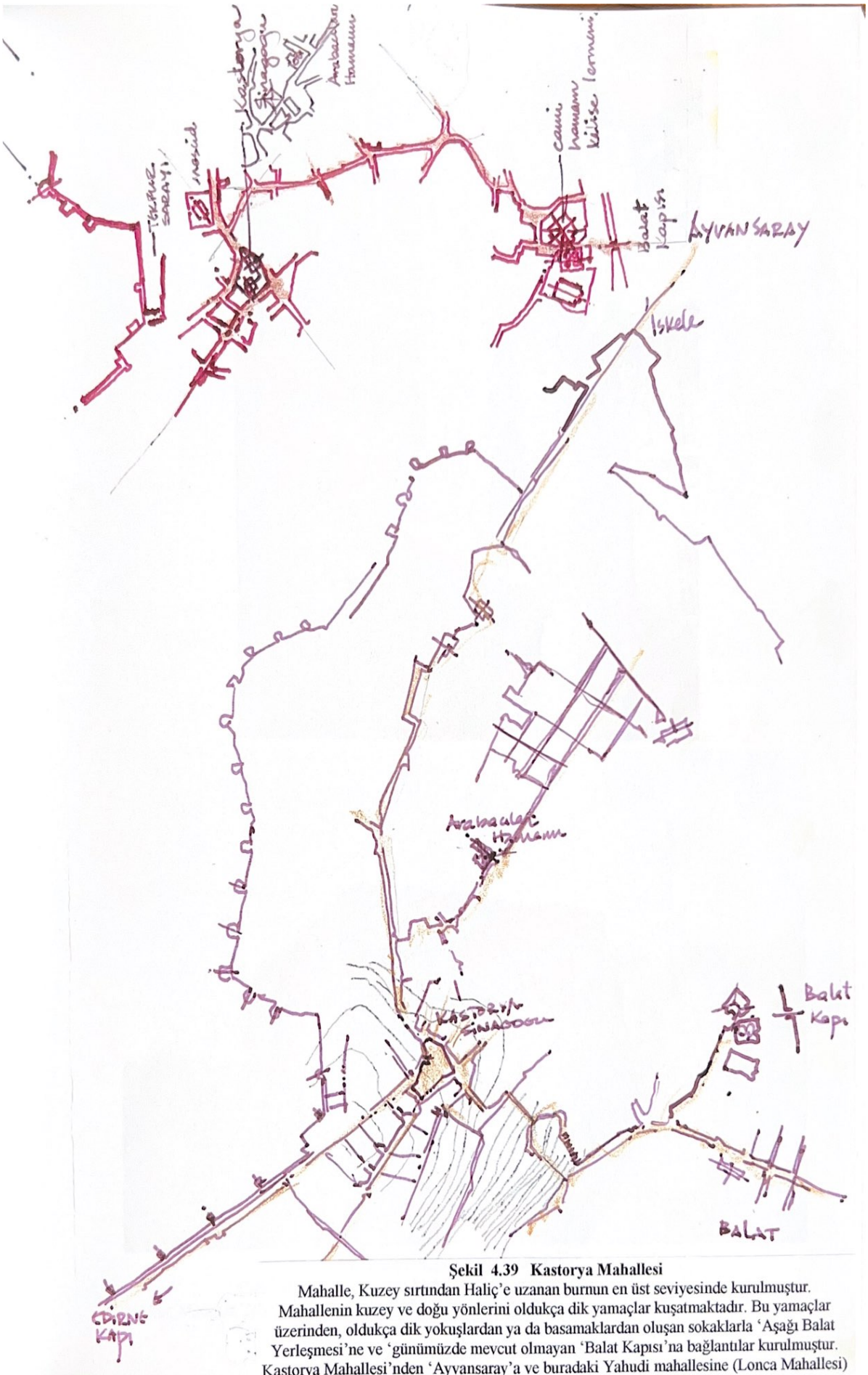
" *Si tyenez abachada suvete a la Kasturiya, ya te pasa" / "Eğer nezle isen, çık Kasturiya'ya geçer.*"

20.yüzyılın başlarında, Balat'ın yüksek bir bölgesinde yer alan 'Kastorya Mahallesi' ile yamaçların hemen altında yer alan 'Ahrida Mahallesi' arasındaki bağlantı 'Kürkçü Çeşmesi Sokağı' ile 'Püsküllü Sokağı'nın kesiştikleri noktadan başlayan basamaklarla sağlanmıştır[76]. (Şekil-4.30) Basamaklar, Yahudiler tarafından *'Las eskaleras de la Kasturiya'* – 'Kastorya basamakları' olarak isimlendirilmiştir. Ancak, bu basamaklar günümüze ulaşamamıştır[77]. M.Christine Varol, basamakların bulunduğu bu bölgede, tepenin üzerinde 'Fener tipi'nde bir evin kalıntılarının bulunduğunu belirtmekte ve bu evin içinde yarı yarıya toprağa gömülü bir 'hamam'ın yer aldığını kaydetmektedir. Bu yapı, Macarlar Yokuşu'nun bitiminde, Molla Aşkı Camisi'nin yer aldığı set üzerindeki yapı olmalıdır. (Şekil-4.30 ve 4.40) Varol, bu yapının önünde, 1920'li yıllarda, Yahudilerin pazar günleri buluştuğu bir açıkhava kahvesi ya da gazinosunun da bulunduğunu, ancak çok uzun ömürlü olmadığını belirtmektedir[78].

Kastorya Mahallesi'nden Aşağı Balat'a ve 'Ayvansaray'a birçok bağlantı kurulmaktadır. Bu bağlantıların hepsi yamaçlar üzerinde gelişmiş, eğimli sokaklardan oluşmaktadır (Şekil-4.39)

---

[75] M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.2.
[76] M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.20.
[77] Bu basamakların, günümüzdeki 'Macarlar Sokağı'nın bulunduğu yerde olması gerekmektedir. Sultan Hamamı Caddesi'nde belirttiğimiz bu sokak, 'Aşağı Balat Yerleşmesi'nden 'Kastorya Mahallesi'ne bağlantı sağlayan eksenlerden birisidir. Günümüzde oldukça dik bir yokuş halindedir.
[78] M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.20.

Şekil 4.39 Kastorya Mahallesi

Mahalle, Kuzey sırtından Haliç'e uzanan burnun en üst seviyesinde kurulmuştur. Mahallenin kuzey ve doğu yönlerini oldukça dik yamaçlar kuşatmaktadır. Bu yamaçlar üzerinden, oldukça dik yokuşlardan ya da basamaklardan oluşan sokaklarla 'Aşağı Balat Yerleşmesi'ne ve 'günümüzde mevcut olmayan 'Balat Kapısı'na bağlantılar kurulmuştur. Kastorya Mahallesi'nden 'Ayvansaray'a ve buradaki Yahudi mahallesine (Lonca Mahallesi) daha uzun mesafede ve daha yaygın eğimli sokaklarla bağlantı sağlanmıştır.

Şekil 4.40 Kastorya Mahallesi
Üstte: Sinagogun ana giriş kapısının karşısında yer alan 'odjara'.
Altta: Macarlar Yokuşu'nun doğusunda, Molla Aşkı Camisi'nin bulunduğu sette yer alan 'Fener tipi'ndeki yapı.

Kastorya, birkaç sokak ve cadde çevresinde gelişmiş küçük bir mahalledir[79]. Bu sokaklar 'Hoca Çakır Caddesi', 'Şişehane Caddesi', 'Ulubatlı Hasan Caddesi', 'Mumhane Caddesi', 'Yanbolu[80] Sokağı', 'Beşirgazi Sokağı' ve 'Davulcu Sokağı'dır. Bunkardan sadece Yanbolu Sokağı, Yahudi topluluğundan kalma bir isim taşımaktadır.

Mahallenin bulunduğu bölge günümüzde, 'yangınlardan sonra[81]' ızgara planlı olarak düzenlenmiş bir yerleşme dokusuna sahiptir. Sokak dokusu ve konut karakteri bakımından Yukarı Balat Yerleşmesi'nin diğer mahallesi olan 'İştipol Mahallesi' ile mimari bir bütünlük göstermemektedir. Kastorya Mahallesi'nde ahşap konut mevcut değildir. Konutlar kagirdir. Ancak, Kastorya Mahallesi'nin kagir konutları Aşağı Balat Yerleşmesi'nin kargir konut karakteri ile de farklılaşmaktadır. Mahallenin konut karakteri, daha çok güneyindeki Rum mahallesi ile benzer özellikler göstermektedir.

Kastorya Mahallesi'nde, Aşağı Balat Yerleşmesi'ndeki konut yoğunluğu bulunmamaktadır. Konutların yerleştiği parseller daha geniştir. Bu nedenle dar, uzun cepheli, birbiri ardınca tekrarlanan konutlar burada yer almamaktadır. 'Tek evler' ya da 'ikili konut grupları' yer almaktadır. Kat adedi daha azdır. Konutlar, genellikle sokak seviyesinden yükseltilmiş bir 'zemin ve bodrum katı' ile çıkmalı bir 'üst kat'tan oluşmaktadır.

Tuğla, Aşağı Balat Yerleşmesi'nde olduğu gibi Kastorya Mahallesi'ndeki konutların cephelerinde de yaygın olarak kullanılmıştır. Cephesi 'tamamen sıva', (Şekil-4.41 ve 4.43) ya da 'alt kat tuğla, üst kat sıva', (Şekil-4.42 ve 4.43) olarak inşa edilmiş konutlar mevcuttur. Tuğla, genellikle yatay kat silmelerinde ya da köşe silmesi olarak kullanılmıştır.

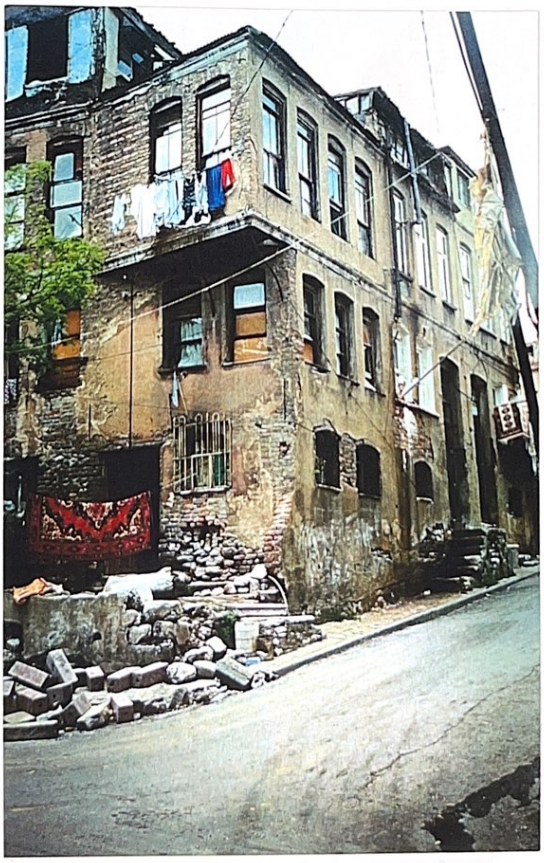
---

[79] Mahalle, 1865 yılında Hahambaşılık Meclisi'nde 2 üye ile temsil edilmiştir.
Avram GALANTE, '*Histoire des Juifs d'Turquie*', c.2, s.159.

[80] Yanbolu, Bulgaristan'ın güney-doğusunda bir kenttir. Tunca Vadisi kenarında yer almaktadır. Evliya Çelebi, Seyahatname'de, 17. yüzyılda kenti, 17 'Müslüman', 1 'Yahudi', 1'Rum' mahallesinden oluşan bir kent olarak tanımlamaktadır.

[81] Balat'ta, oldukça çok sayıda yangın çıkmıştır. Evlerin ahşap olması yangınların hızla yayılmasına neden olmuştur. Bu yangınlardan biri, 1812 Eylül'ünde, Yahudilerin Kamış Bayramı'nda, bir Yahudi evinden çıkmış ve 14 saat sürmüştür. Bu yangında 400 Yahudi evi yanmıştır. Yangın, büyük bir alana yayılmış ve Sur içi ve Sur dışı bütün Balat'ı etkilemiştir. Beş kol halinde yayılan bu yangının bir kolu, Yukarı Balat'a kadar ilerlemiş ve Eğrikapı'ya kadar uzanmıştır. Yangının bu kolu, Tekfursarayı'nda sur duvarlarında durabilmiştir. Diğer bir kol ise Ayvansaray'ı da yakarak Eyüp'e kadar ilerlemiştir. Bu büyük yangından kurtulanlar 'Hasköy'e sığınmıştır.
Avram GALANTE, '*Histoire des Juifs de Turqiue*', c.2, s.144-145.

Şekil 4.41 Kastorya Mahallesi
Üstte: 'Mumhane Caddesi' ile 'Beşir Gazi Sokağı'nın kesiştikleri köşede yer alan köşe konut. (Sinagogun doğu yönündeki konutlar)
Altta: 'Mumhane Caddesi' ile 'Sultan Hamamı Caddesi'nin kesiştikleri köşede yer alan köşe konut.
Her iki Yahudi konutu da, en üst katlarındaki tek yönlü çıkmaları ile dikkati çekmektedir. Yükseltilmiş bodrum katlarının sağır görünümü, üst katlara doğru kademe kademe azalmış, en son katta ise yapılan çıkma ile bu sağır etki tamamen ortadan kaldırılarak, konutlar dışa açılmış ve hareketlenmiştir. Konutların, pencere karakterleri de (ölçüleri ve üzerindeki basık kemerler) birbirine benzemektedir.

Şekil 4.42 Kastorya Mahallesi

Üstte: (solda) 'Hoca Çakır Caddesi' ile 'Umurcu Hüseyin Sokağı'nın kesiştikleri köşede yer alan köşe konut.

(sağda) 'Yanbolu' ve 'Karagözcü' sokaklarının kesiştikleri köşede yer alan köşe konut. Üzerinde 1922 tarihi kayıtlıdır.

Altta: 'Yanbolu' ve 'Beşir Gazi' sokaklarının kesiştikleri köşede yer alan köşe konut.

Her üç konutun da, zemin katları tuğla, üst katları sıvadır. Tuğla, Kastorya Mahallesi'nin Yahudi konutlarında, cephe örgüsü olarak ya da kat ve köşe silmesi olarak yaygın olarak kullanılmıştır.

'Çıkma', Yahudi konutlarında cephelerde yaygın olarak görülen mimari bir ögedir. Kastorya Mahallesi'ndeki konutlarda, Aşağı Balat konutlarında yaygın olarak görülen 'cumba' şeklindeki kısmi çıkmalar genellikle bulunmamaktadır. Çıkmalarda, odalar bir yönde ya da bazı köşe konutlarda her iki yönde tamamıyle dışarıya taşırılmıştır. (Şekil-441 ve 4.42) Çıkma, yalnızca son katta yer almaktadır. Konutların genellikle çok yükseltilmiş bir bodrum ve zemin katları ve bu katların üzerinde çıkmalı bir son katları bulunmaktadır. Bu nedenle, çıkmalı kat sokak seviyesinden oldukça yükselmektedir. Çıkma altındaki katlar bir duvar niteliğinde sokak ile aynı düzlemde yükselmektedir. Buna karşılık üst kat alt katla bir tezat oluşturarak oldukça hareketli bir karakter göstermektedir. Bu kat, çok sayıdaki penceresi ile de alt katın sağır görünümünden farklılaşmaktadır. Cephelerde katlara göre oluşan kurgu farklılığı mahallenin konutlarına diğer Yahudi mahallelerinden farklı bir mimari karakter kazandırmaktadır.

Çıkma altlarında, genellikle demir payandalar mevcuttur. Payandalar, oldukça sade bir demir işçiliği ile yapılmışlardır.

Katları ayıran 'yatay silme'ler Kastorya Mahallesi'nin konutlarında da kullanılmıştır. Ancak, konutlar yoğun olmadığı ve sıraev karakteri taşımadığı için Aşağı Balat Yerleşmesi'nin konutlarının oluşturduğu yatay etkiyi göstermemektedirler.

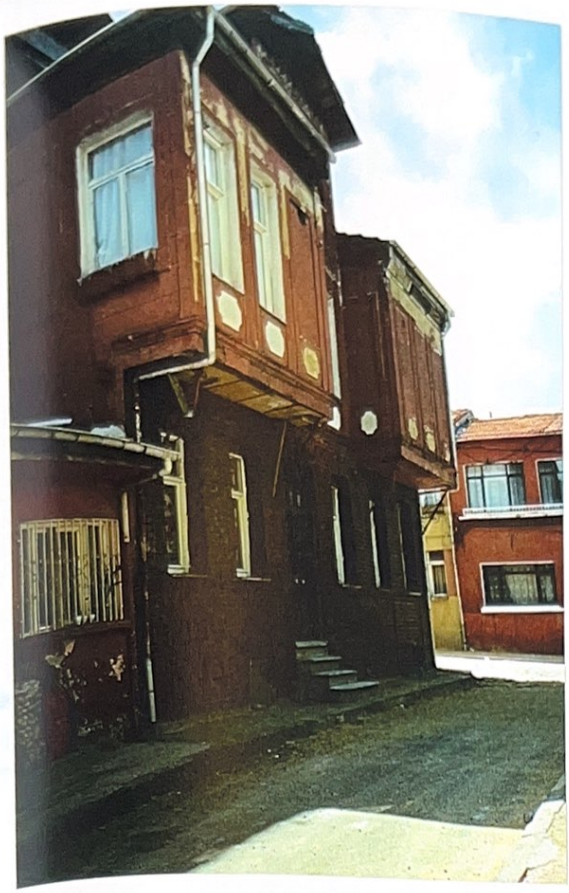
Kastorya Mahallesi'nde, sinagogun ana giriş kapısının karşısında, odjara olarak adlandırılan yapının yanında, saray doktorluğu da yapmış olan ünlü 'Palti Ailesi'ne ait ev yer almıştır. Yahudiler tarafından '*kaza de los Paltis*' olarak adlandırılan ve 19.yüzyılda mevcut olan bu ev, bahçesinin güzelliği ile tanınmıştır[82].

Eski adlarıyla 'Ulubatlı Hasan' ve 'Limoncu Hüseyin' yeni adlarıyla 'Beşir Gazi' ve 'Umurcu Hüseyin' sokaklarının kavşağında, Kastorya hahamı David K.'nın evinin yer aldığı ve küçük bir meydan oluşturan bu kavşağın, mahallenin kalbi olduğu belirtilmektedir[83].

---

[82] Ayrıca, aileden Kastorya muhtarı İsak Palti'nin, Balat çarşısında 'fes fabrikası' bulunduğu be lirtilmektedir.
M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.21.

[83] M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.22.
Bu meydanda, Kastorya Mahallesi'nin bakkalı Jak A.'nın dükkanı da yer almıştır.

Şekil 4.43 Kastorya Mahallesi

Üstte: (solda) 'Davulcu Sokağı' ile 'Şişhane Caddesi'nin kesiştikleri köşede yer alan köşe konut. Büyük bir parsel üzerinde, orta sofalı Türk evinin 'karnıyarık tipi'nde çözümlenmiştir. Cephede, orta sofa iki yanındaki odalardan daha fazla yükseltilerek vurgulanmıştır. Sofanın iki yanındaki odalar da tamamen dışarı çıkarılarak plan düzeni cepheye yansıtılmıştır.

Altta ve üst sağda: 'Saklambaç Sokağı' ile 'Şişhane Caddesi'nin kesiştikleri köşede yer alan konut grubu. Bu evler, tek defada çözümlenmiş birkaç konuttan oluşmaktadır. Konutların farklı plansal çözümleri dikkati çekmektedir. Sokak tarafındaki konutlarda, sokağın açılı olması nedeniyle, üst katlarında irrasyonel formdaki çıkmalarla rasyonel mekan çözümü sağlanmıştır. Konutların köşe bölümü, farklı bir anlayışta çözümlenmiştir. Cadde yönünde ise, oldukça rasyonel ve cumbalı bir mekan ve cephe kurgusu mevcuttur.

Şekil 4.44 Kastorya Mahallesi

'Kani Efendi Sokağı'nın 'Yanbol Sokağı'na açıldığı ve irrasyonel formdaki bir yapı adasında yer alan iki konut. Tek defada ve sokağın farklı açılardaki düzenine bağlı olarak çözümlenmişlerdir. Konutların, özellikle köşe kurguları dikkati çekmektedir. Sokağın irrasyonel formuna karşılık, üst katlarda irrasyonel çıkmalarla iç mekanları rasyonel bir hale getirilmiş, cephe mimarilerine ise zengin bir görsel etki ve hareketlilik kazandırılmıştır. Rum konutları olabilecek olan bu iki konutun çözümünde, Şekil-4.43'teki Yahudi konutları ile aynı anlayışta bir mimari çözüm uygulanmıştır. Ancak, bu anlayış daha fazla geliştirilmiş ve sokağa konutların cephelerindeki yatay tuğla silmeleri ile bir 'süreklilik' ve çıkmaların düzeni ile bir 'ritm' olgusu getirilmiştir.

Şekil 4.47 Ahrida Sinagogu
Üstte: Sinagogun, 'Çilingir Sokağı' yönündeki 'Arka (güney) Cephe'si,
Altta: Sinagogun, 'Kürkçü Çeşmesi Sokağı' yönündeki 'ana girişi' ve sinagog yanındaki 'Yahudi konutları'

. Mahallenin sosyal yapısı

Mahallede, genellikle camcı, antikacı ve fes yapımcısı gibi varlıklı Yahudi aileleri ikamet etmiştir[84].

19.yy.'da, II.Mahmud döneminde 'Tekfur Sarayı'[85]nda bir cam imalathanesi kurulmuştur. Burada çalışan şişeci esnafı daha çok Yahudilerden oluşmuştur. Bu nedenle, 20.yüzyıl başlarında mahallede ikamet eden ve cam eşyaların yapımında çalışan Yahudiler bulunmaktadır. Bu imalathanede çalışan Şişeci Yahudi Menahim'in Balat sahilinde bir evi mevcuttur[86]. Tekfur Sarayı, bir dönem Yahudi yetimler için barınak olarak da kullanılmıştır[87].

Kastorya Mahallesi, Yahudi topluluğu tarafından terkedilmeden önceki son dönemlerinde oldukça neşeli ve hareketli bir Yahudi mahallesi olarak tanımlanmaktadır. Naim Güleryüz, bu dönemde mahalle halkının yaşantısı ile ilgili olarak şu bilgileri vermektedir[88]:

> *"Cuma akşamları güneş batışına yakın Şammaz'ın Asendar ke es tadre (akşam olmadan ışıklarınızı yakınız) sesi ile çınlayan Kasturiya sokakları Cumartesi sabahları da aynı kişinin Alto Sinyores, ya van a dizir Baruh Şema (Kalkınız Beyler, sabah duası okunmak üzere) nağmeleri ile şenlenirdi.*
>
> *Çocukluğunu ve ilk gençliğini Kasturiya'da geçirmiş olan Marko Kastoryano'nun verdiği bilgilere göre her fırsat mahalleli için bir neşe ve*

İstanbul'da, köşeleri pahlanmış ve meydan oluşturan bu tarz bir kavşak anlayışı, ilk kez, 1856 Aksaray Yangını'ndan sonra bölgede ızgara sistemli sokak düzeni ile 'Storari' tarafından uygulanmıştır. Storari, burdan geçen iki ana arteri bu şekilde vurgulamıştır.

Zeynep ÇELİK, '*19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti – Değişen İstanbul*', s.45.

[84] M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.20.

Bu aileler arasında 'Kastoryano', 'Dinar', 'Sion', 'Benbasat', 'Çerasi', 'Alkulumbre' gibi aile isimleri belirtilmektedir.

Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.22.

[85] Tekfur Sarayı, 16. yüzyıldan itibaren dönem dönem çini imalathanesi olarak kullanılmıştır. Çini imalatı cam imalatının da gelişmesini sağlamıştır. !7. yüzyılda Evliya Çelebi, burada camcı esnafına ait üç işyeri olduğunu belirtmektedir. Bu imalathanede gaz lambası şişesi, kavanoz ve diğer şişe türleri imal edilmiştir. Üflenerek, şeffaf ya da mavi renkte üretilmiş günlük kullanıma ait cam eşyalardır.

18. yüzyılda, İstanbul'da devletin bir organizasyonu olarak tüm cam ve şişe imalatı, Edirnekapı'da toplanmış, başka yerlerde üretim yapılması yasaklanmıştır.

Günümüzde Tekfur Sarayı'nın önünden geçen cadde de 'Şişehane Caddesi' adını almıştır.

İstanbul Ansiklopedisi, '*Camcılık*' maddesinde 'Tekfur Sarayı Camcılığı', Filiz Yenişehirlioğlu, c.2, s.374, 'Camcılık' mad., Önder Küçükerman, s.372.

[86] R.Ekrem KOÇU, '*Bostancıbaşı Defterleri*', s.58.

[87] İstanbul Ansiklopedisi, '*Camcılık*' maddesinde 'Tekfur Sarayı Camcılığı', Filiz Yenişehirlioğlu, c.2, s.374.

[88] Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.22.

eğlence kaynağı idi. Gazino diye anılan mahalde düzenlenen Purim şenlikleri dillere destandı

Yahudi mahallesinin güneyinde 'Panaginia Kilisesi' çevresinde bir 'Rum mahallesi' yer almaktaydı. Kastorya Mahallesi merkez olarak kabul edilirse, Kastorya Mahallesi'nden Edirnekapı'ya uzanan bölgede Rum mahalleleri, Kastorya Mahallesi'nden kuzeye uzanan yamaçlarda ise müslüman mahalleleri gelişmiştir.

. Talmud Tora Okulu

20. yüzyılın başlarında, günümüzdeki 'Mumhane Caddesi'nde, sinagogun kuzey girişinin tam karşısında mahallenin 'Talmud Tora Okulu' yer almıştır[89].

Pervititch ve günümüz haritalarında bu alanda, duvarlarla çevrili büyük bir bahçe yer almaktadır. (Şekil-4.37) Pervititch Haritası'nda, bahçe içinde bazı yapılar da görülmektedir.

. kahvehane ve meyhane

Kastorya Mahallesi'nde, 20.yüzyılın başlarında, sinagogdan Ayvansaray yönündeki Lonca Mahallesi'ne giderken, Yusufaçi olarak anılan Yusef Toros adındaki Yahudi'ye ait bir 'kahve' ile 'Podromos' adındaki Rum meyhanesinin de yer aldığı belirtilmektedir[90]. Bu yapılar günümüzde mevcut değildir.

. Eğrikapı Yahudi Mezarlığı

Eğrikapı bölgesinde, surların dışında yer almaktadır. Tarihi, Bizans dönemine dayandırılmaktadır[91]. Eğrikapı Mezarlığı, 1839 yılına kadar kullanılmış[92] daha sonra burada yer kalmaması nedeniyle Hasköy'deki mezarlık kullanılmaya başlanmıştır[93].

---

[89] M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.22.
Yazar, okulda, I.Dünya Savaşı yıllarında da eğitim verildiğini belirtmektedir.

[90] M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.22.

[91] Edirnekapısı'nın Bizans dönemindeki adlarından biri de 'Mezarlık Kapısı' anlamında 'Myriandron'dur. E.Çelebi KÖMÜRCİYAN, '*İstanbul Tarihi – XVII. Asırda İstanbul*', Notlar, Fasıl IV, s.179.

[92] S.Sarraf Hovhannesyan, 1800'de tamamladığı eserinde, Edirnekapısı'nın dışında, Rum mezarlığının güneyinde yer alan Yahudi mezarlığının terkedilmiş olduğunu belirtmektedir.
S.Sarraf HOVHANNESYAN, '*Payitaht İstanbul'un Tarihçesi*', s. 29.

[93] M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.22.
Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk hahambaşısı olan Moşe Kapsali'nin mezarı da buradadır.

2- Aşağı Balat Yerleşmesi

Bölge, topografik bakımdan düz bir alanda yer almaktadır. Kuzey sırtından ayrılarak Haliç'e inen küçük sırtlar -yamaçlar- ve sahil tarafından çevrelenmektedir.

Yerleşme, 19.yüzyılın ikinci yarısında, yangınlardan sonra, Haliç'e dik ve paralel konumdaki 'kuzey-güney' ve 'doğu-batı' yönlerinde kurgulanmış ortogonal (ızgara) sokak dokusu ile biçimlenmiştir.

Haliç'e dik konumdaki ana eksen, 'Ayan Caddesi'dir. Ayan Caddesi, yerleşmeyi tam ortadan ikiye, doğu ve batı bölümlerine ayırmaktadır. Haliç'e paralel konumdaki ana eksen, 'Kürkçü Çeşmesi Sokağı – Vodina Caddesi' eksenidir. Bu eksen, aynı zamanda yerleşmeyi Fener'e bağlamaktadır. (Şekil-4.2, 4.3, 4.45.a ve 4.45.b)

Sahil surları yerleşmeyi iki bölüme ayırmaktadır. Bu bölümler:

a- 'sur içi yerleşmesi',

b- 'sur dışı -sahil- yerleşmesi'dir.

Sur içi yerleşmesi, üç mahalleye ayrılmaktadır[94]. Bunlar:

1- 'Ahrida Mahallesi',

2- 'Çana Mahallesi',

3- 'Yanbol Mahallesi'dir.

4- 'Lonca Mahallesi'dir.

Sur dışı yerleşmesi tek mahalleden oluşmuştur:

1- 'Karabaş Mahallesi'.

---

[94] s.163'te belirttiğimiz, Galante'nin Temmuz 5625 (1865) tarihli Yahudi mahallelerini ve bu mahallelerin Hahambaşılık Meclisi'ndeki temsilci sayılarını gösteren listesinde, 'Dörtyol' olarak adlandırılmış olan haşgaha (yerleşme birimi, mahalle) Aşağı Balat'ın sur içi bölgesinin tamamını kapsıyor olmalıdır. Çünkü, diğer haşgaha'lar sur dışı sahil bölgesi ve Yukarı Balat'taki iki Yahudi mahallesi'ni içermektedir. Ayverdi Haritası'nda da günümüzdeki 'Vodina Caddesi,' 'Dörtyol Ağzı Caddesi' olarak adlandırılmıştır. (Şekil-4.6)

Şekil 4.45.a Aşağı Balat Yerleşmesi

Yerleşmenin 1929'daki durumu (Kaynak: J.Pervititch, 'Plan d'Assurances')

Sinagoglar, yerleşmenin sahile yakın bölgesinde yer almaktadır. Tamamı, Balat Çarşısı ve surların yakın bölgesindedir. Yerleşmenin içlerine doğru sinagog yapısı mevcut değildir.

Şekil 4.45.b Aşağı Balat Yerleşmesi

Yerleşmenin günümüzdeki durumu (Kaynak: B.şehir Bel., 'Halihazır Haritalar', 1998)
1929'daki durumuna göre, 'sur dışı' bölgesi tamamen değişmiştir. 1984-86 yıllarındaki Haliç sahil düzenlemeleri sırasında bu bölgedeki tüm yapılar ortadan kaldırılmıştır. Sadece, 'İskele Camisi' (diğer adıyla 'Yusuf Şücaüddin Camisi'), bir 'çeşme' ve 'Tur-i Sina Manastırı'na ait yapılar bırakılmıştır. Ayrıca, kıyı bölgesinden, Mürsel Paşa Caddesi'ne paralel ikinci bir cadde geçirilmiştir.

2.1 Ahrida[95] (Hacı İsa) Mahallesi

Mahalle, Aşağı Balat Yerleşmesi'nin kurgulandığı düzlüğün batı ucunda gelişmiştir. (Şekil-4.3) Balat'ın en önemli Yahudi mahallesidir.

Ahrida Mahallesi, kentin iskanı amacıyla Fatih döneminde Makedonya'nın Ohri kentinden getirilen Yahudiler tarafından kurulmuştur[96]. Ancak, aynı yerde Bizans döneminde de bir Yahudi mahallesi ve sinagogunun bulunduğu belirtilmektedir[97].

Mahallenin başlıca yapısı 'Ahrida Sinagogu'dur. 'Kürkçü Çeşmesi' ve 'Hacı Rıza' Ahrida Mahallesi'nin Yahudi evleri bakımından karakteristik iki sokağını oluşturmaktadır. (Şekil-4.45.a ve 4.45.b)

. Ahrida Sinagogu

Kürkçü Çeşmesi Caddesi'nin üzerinde, caddenin güneyinde yer almaktadır. Balat'ın en büyük (yaklaşık 350 kişi kapasiteli) ve görkemli sinagogudur. Yerleşmede, günümüzde kullanılan tek sinagogdur[98]. (Şekil-4.46)

Avram Galante, bölümün başında da değindiğimiz gibi, Ahrida Sinagogu'nun, II.Ahmed[99] döneminde çıkarılan '*15 Ramazan 1104 / 10 Mayıs 1694 tarihli ferman*'dan yola çıkarak Bizans döneminden kalan üç sinagogdan biri olduğunu belirtmektedir[100].

---

[95] Ahrida (Ohri), Makedonya'nın güneybatısında, Ohri Gölü kenarında bir kenttir. 'Lykihnidos' adında bir Yunan kolonisi olarak kurulmuştur. 2.yüzyılda, Manastır (Bitola) ve Yunanistan'a giden 'Aegnatia Yolu' üzerinde bir durak yeridir. 9. yüzyılda, Aziz Clemens ve Naum'un çalışmalarıyla önemli bir Hıristiyanlık merkezi durumuna gelmiştir. 1385 yılında, I.Murat döneminde Osmanlı İmparatorluğu'na geçmiştir.
Ana Britannica, '*Ohri*' mad., c.17, s.46-47.
1082'de, 'Ohri' ve 'Kastorya'da bulunan Yahudi toplulukları, Normandiya Kralı Robert Guiscard'ın bu kentleri ele geçirmesiyle büyük bir can ve mal kaybına uğramıştır. Ohri'deki ilk Sefarad yerleşmesi, 1498'de II.Bayazid döneminde kurulmuştur.
Samuel SADIKARO, '*Essential facts about history of the Jews in Macedonia*', http:www.sefarad.org/publication/lm/031/macedoine0.1/html, s.3,5.

[96] Abraham GALANTE, '*Les Synagogues d'Istanbul*', s.9.

[97] Bkz.Ahrida Sinagogu.

[98] III.Bölüm'de, Yahudi dininde, sinagogların açık tutulabilmesi için en az 10 kişilik bir ergin (13 yaşını tamamlamış) erkek topluluğu gerektiğini belirtmiştik. Günümüzde, Ahrida Sinagogu, başka yerleşmelerden gelen Yahudiler tarafından bu sayının sağlanması ile Cumartesi günleri Şabat töreninde açılmaktadır. Aynı durum, Hasköy'deki 'Maalem Sinagogu'nda da uygulanmaktadır.

[99] II.Ahmed'in padişahlığı döneminde, İstanbul kaymakamı Ahmed Paşa (Kalaylıkoz) Hıristiyan ve Yahudi topluluklarının renkli çuhalar, değerli elbiseler, samur kalpaklar, sarı mest pabuç giymelerini, kent içinde atla gezmelerini yasaklamıştır. Siyah elbise, kırmızı ya da siyah pabuç giyme zorunluluğu getirmiştir. Gayrimüslimlerin hamamlarda nalın giymelerini yasaklamıştır.
İstanbul Ansiklopedisi, '*Ahmed II*' mad., Necdet SAKAOĞLU, c.1, s.110.

[100] Avram GALANTE, '*Histoire des Juifs de Turqiue*', c.5, s.45-46.

Şekil 4.46 Ahrida Mahallesi

Üstte: Sinagog ve yakın çevresinin 1929'daki durumu (Kaynak: J.Pervititch, 'Plan d'Assurances)

Altta: Sinagog ve yakın çevresinin günümüzdeki durumu (Kaynak: Halihazır Harita, 1998)

Ahrida Sinagogu, bir rivayete göre, daha önceden mevcut olan yanyana iki sinagogun aralarındaki duvarın yıkılarak birleştirilmeleri ile oluşmuştur[101].

Sinagog, bir çok onarım geçirmiş, birçok kez hemen hemen yeniden inşa edilmiştir. Galante, en son onarımının 1893'te yapıldığını belirtmektedir[102]. Sinagogun giriş kapısının üzerinde İbranice 5641 (1881) tarihi kayıtlıdır.

Sinagog, günümüzdeki haliyle, Y.Mimar Hüsrev Tayla'nın hazırladığı restorasyon projesinin, 'İstanbul 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun, 27.7.1989 tarihindeki onayından sonra restore edilmiştir. Hüsrev Tayla, sinagogun restorasyondan önce 19.yüzyıl mimarisinin izlerini taşıdığını, cephelerinin ampir ağırlıklı ve eklektik görünümlü olduğunu, kapıdaki 1881 tarihinin de bunu doğruladığını belirtmektedir[103]. Ancak, röleve çalışmaları sırasında, sinagogun daha erken dönemlere, 18.yüzyıl başlarına ait özellikler taşıdığı (kirpi saçaklar, arka cephede dökülen sıvaların altından çıkan tepe pencerelerinin tuğla teğet kemer kalıntıları, sinagogun tavanında bulunan kubbe ve tonozun mimarisi, kubbe ve tonozun ortasındaki mukarnasları, sinagogu kadınlar bölümünden ayıran duvardaki pencere kapaklarının görünüşleri...) ortaya çıkmıştır[104]. Hüsrev Tayla, yapının bu hali ile 1694 yılındaki onarımı ya da yeniden yapımı arasında bağlantı kurmaktadır.

Sinagog, gerek 1694'te gerekse 1881'de Osmanlı mimarisinin özelliklerine göre yapılmış ve onarılmıştır. Hüsrev Tayla, yapının ortaya çıkarılabilen en son halinin 'Lale Devri öncesi bir Osmanlı Mimari eseri' olduğunu belirtmektedir[105].

Ahrida Sinagogu'nun plan kurgusu dikdörtgendir. Planlamada tam bir 'doğu – batı' ekseni oluşturulamamıştır. Planlama, 'kuzeybatı' – 'güneydoğu' eksenine göre gelişmiştir. Bunun nedeni, yerleşmenin ortogonal sokak dokusunun bu açıda

---

[101] Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.15.
Yazar, sinagogun restorasyonu sırasında ortaya çıkan, giriş kapısının eksenindeki arka kapının da bunu doğrulamakta olduğunu kaydetmektedir.

[102] Abraham GALANTE, '*Les Synagogues d'Istanbul*', s.10.
Sinagog, Steiner adındaki bir gezgine göre, 1709 ve 1823 tarihlerinde de onarım görmüştür.
Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.15.

[103] Hüsrev TAYLA, '*Lale Devri Öncesi Bir Osmanlı Eseri Balat Ahrida Sinagogu Restorasyonu*', E.H. Ayverdi – Hatıra Kitabı, s.168.

[104] Hüsrev TAYLA, a.g.e., s.169,170.

[105] Hüsrev TAYLA, a.g.e., s. 173,177.

yönlenmesidir. Ancak, biz yönleri açısız olarak kabul edersek, girişi 'kuzey'den, kısa eksen yönündendir. (Şekil-4.46)

'Teva', röleve projesine göre, tam merkezde değildir. Uzun eksen üzerinde batı yönüne doğru kaçıktır. Teva'nın şekli, Hasköy Maalem Sinagogu'nda belirttiğimiz gibi, Nuh'un Gemisi'ni ya da Sefaradları İspanya'dan getiren Osmanlı kadırgalarını simgelemektedir. (Şekil-4.49) Teva, iki basamakla çıkılan ve üzerinde oturma sıralarının yer aldığı bir platformun üzerindedir. Teva'ya, diğer sinagoglardaki gibi üç basamak ile çıkılmaktadır.

Teva'nın yeri, restorasyon projesinde görüldüğü üzere, batıya kaydırılarak tavandaki tonozun tam altına getirilmiştir. (Şekil-4.48.a ve 4.48.b)

Sinagogun doğu duvarında, üç mermer basamak ile çıkılan 'Ehal' yer almaktadır. Ehal'in ahşap kapakları sedeflerle süslenmiştir[106]. (Şekil-4.48.a ve 4.48.b)

Sinagogun batısında, ana mekandan duvarla ayrılmış bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümden bir merdivenle 'kadınlar galerisine' (ezrat naşim) çıkılmaktadır[107]. Hüsrev Tayla'dan edindiğimiz bilgilere göre, bu bölüm, bir kapı ile sinagogun iç mekanına bağlanmaktadır. Ancak, 1950-54'lerde, 'midraş' olarak kullanılmak üzere kapı kapatılmış, kapı duvarının nişine 'kutsal dolap' yerleştirilmiş ve kadınlar galerisinin çıkışı dışarıya alınmıştır[108]. Ayrıca, kadınlar galerisi restorasyondan önce, sinagogun kuzey ve güney duvarlarında da kısmen uzanırken, bu bölümler sonradan eklendiği anlaşılması sonucunda restorasyonda kaldırılmıştır. Galerinin, sadece batı yönündeki bölümü kalmış, ancak bu bölümün de sinagog içine taşan çıkıntısı kaldırılmıştır. (Şekil-4.48.b ve 4.49)

Restorasyon sırasında, kapatılan kapı açılmış, cephede bir ek olan kadınlar galerisinin merdiveni kaldırılmış ve kadınlar bölümünün içinde, önceden burada olduğu anlaşılan yerine yeniden yapılmıştır[109]. (Şekil-4.48.a)

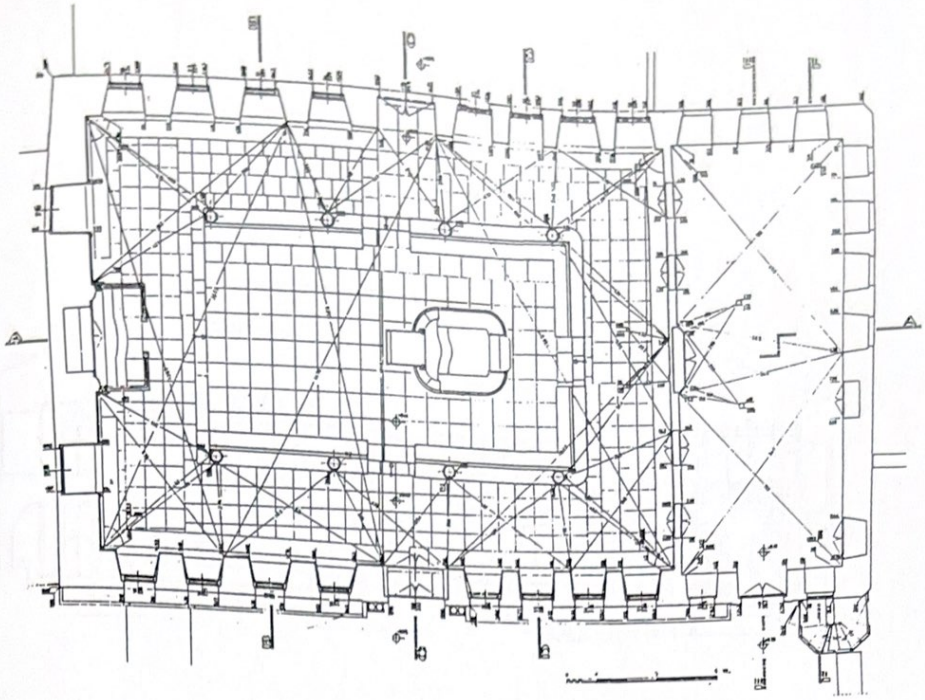

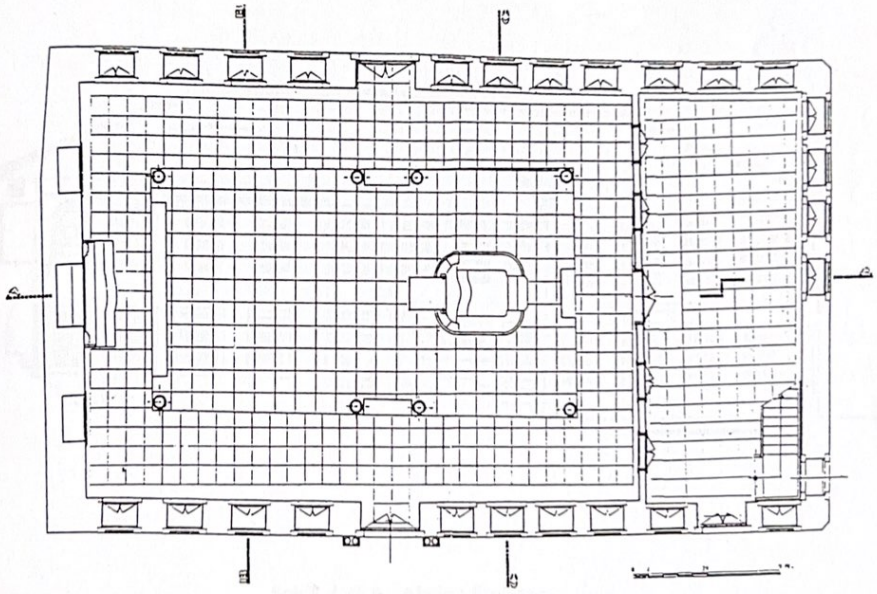
[106] Hüsrev Tayla, Ehal kapaklarının Topkapı Sarayı'ndaki 18.yüzyıla ait bazı ahşap kepenklere çok benzediğini belirtmektedir.
Hüsrev TAYLA, a.g.e., s. 175.

[107] Aynı bölüm 'Maalem' ve 'Parmakkapı' sinagoglarında da mevcuttu.

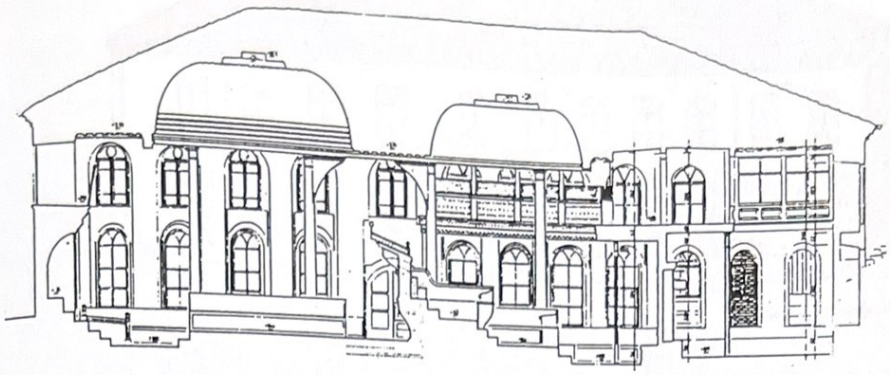
[108] Hüsrev TAYLA, a.g.e., s. 174.

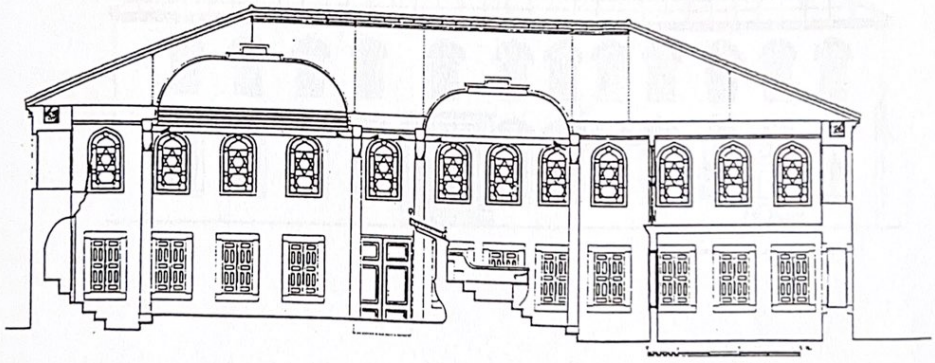
[109] Hüsrev TAYLA, a.g.e., s. 174.

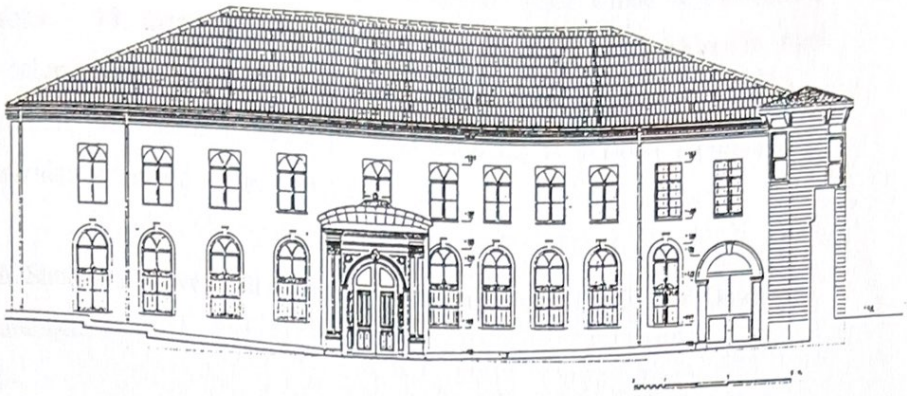

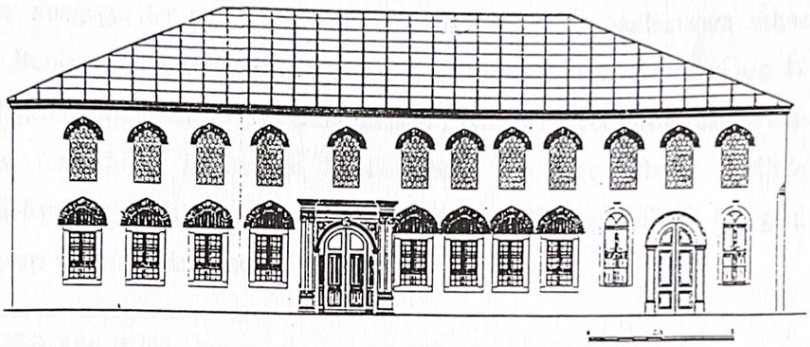
Şekil 4.48.a Ahrida Sinagogu
Üstte: Sinagogun 'röleve projesi',
Altta: Sinagogun 'restorasyon projesi'.
Teva, batıya kaydırılarak tonozun altına getirilmiş, dış cephedeki sonradan eklenen kadınlar galerisi merdiveni içeriye alınmış, sonradan kapatılan giriş ekseninde olan güney duvarındaki kapı ve kadınlar bölümü girişini sinagogdan ayıran duvardaki kapı yeniden açılmıştır.
Kaynak: Hüsrev TAYLA, 'Balat Ahrida Sinagogu Restorasyonu', E.H.Ayverdi – Hatıra Kitabı.

Şekil 4.48.b Ahrida Sinagogu
Üstte: Sinagogun 'röleve projesi',
Altta: Sinagogun 'restorasyon projesi'.
Sinagogun iç örtü sisteminde bir kubbe ve bir tonoz yer almaktadır. Restorasyonda 'Teva' tonozun altına getirilmiştir.
Kaynak: Hüsrev TAYLA, 'Balat Ahrida Sinagogu Restorasyonu', E.H.Ayverdi – Hatıra Kitabı.

Şekil 4.48.c Ahrida Sinagogu
Üstte: Sinagogun 'röleve projesi',
Altta: Sinagogun 'restorasyon projesi'.
Sinagogun ön cephesinde, 1881'deki onarımına olan ana giriş ve kadınlar girişinin mimarisi iki yanındaki pencereleri ile korunmuş, cephedeki tüm pencereler, restorasyon sırasında ortaya çıkan ve sinagogun 1694'teki yapımına ait olan mimari üsluplarına göre değiştirilmiştir. Ampir ağırlıklı eklektik özelliklere sahip olan cepheler, klasik dönem Osmanlı mimari tarzında restore edilmiştir. Çatıda, kiremit yerine metal kaplama tercih edilmiştir.
Kaynak: Hüsrev TAYLA, 'Balat Ahrida Sinagogu Restorasyonu', E.H.Ayverdi – Hatıra Kitabı.

Ahrida Sinagogu'nun iç örtü sistemi, orta bölümde dörder ahşap direkle taşınan, eksenden kaçık ahşap bir kubbe ile ahşap bir tonozdan oluşmaktadır[110]. Yanlarda ise tavan mevcuttur. (Şekil-4.48.b) Hüsrev Tayla, sinagogun ahşap kubbe ve tonozunun, 17.yüzyıl sonu – 18.yüzyıl başının kubbe ve tonozlarının tipik örneklerinin tüm detaylarına sahip olduğunu belirtmektedir[111]. Restorasyon sırasında, statik bakımdan tehlikeli durumda olan kubbe ve tonoz yerinden sökülmüş ve yeniden yapılmıştır[112]. Sinagog, dışarıdan kırma çatı ile örtülmüştür.

Ahrida Sinagogu, taş ve tuğla almaşık duvar sisteminde inşa edilmiştir. Duvarların üzerleri sıvanmıştır.

Hüsrev Tayla'dan edindiğimiz bilgilere göre, sinagogun restorasyonunun, ulaşılabildiği ölçüde 1694 yılındaki mimarisine göre yapılması amaçlanmıştır[113]. Ancak, 1881'deki onarıma ait bazı belgelerin de koruması hedeflenmiştir. Bu nedenle, özellikle 1881'deki onarıma ait olan ana girişin mimarisi aynen korunmuştur. (Şekil-4.48.c)

Ahrida sinagogu, bir çok tarihsel olaya, sayısız düğün ve kutlamalara sahne olmuştur[114]. Bunlardan biri, Osmanlı-Rus Savaşı'nda, Osmanlı ordusunun zaferi için 18 Mayıs 1877 günü düzenlenen ve Sadrazam İbrahim Efendi ile diğer devlet admalrının katıldığı dua törenidir[115]. 17.yüzyılda, kendini mesih ilan eden Sabetay Sevi'nin İstanbul'a gelişinde Ahrida Sinagogu'nda vaaz verdiği belirtilmektedir[116]. Sinagog, II.Dünya Savaşı yıllarında da bir süvari müfrezesini barındırmıştır[117].

---

[110] Hüsrev TAYLA, a.g.e., s. 169.

[111] Ayrıca, sinagogun ahşap kubbe ve tonozunun 'Amcazade Hüseyin Paşa Divanhanesi'nin ve 'Topkapı Sarayı Şehzadeler Mektebi'nin ahşap kubbe ve tonozları ile çok yakın benzerlikleri olduğunu kaydetmektedir.
Hüsrev TAYLA, a.g.e., s. 169.

[112] Hüsrev TAYLA, a.g.e., s. 173.

[113] Hüsrev TAYLA, a.g.e., s. 173.

[114] Hahambaşılık kayıtlarına göre sinagogdaki son düğün töreni 8 Ekim 1961'de gerçekleştirilmiştir.
Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.16.

[115] Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.16.

[116] Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.15.
Sabetay Sevi, 1626'da İzmir'de doğmuştur. Babası, Yunanistan'dan gelmiş bir tüccardır. Sabetay Sevi, geleneksel bir eğitim almış ve yetenekleri nedeniyle haham olmasına karar verilmiştir. Çok kapsamlı bir dini eğitim sonunda 18 yaşında haham olmuştur. 1642-1648 yılları arasında inzivaya çekilmiş ve bu dönemde mesihlik iddialarını ortaya atmaya başlamıştır. Bu hareketleri hahamların büyük tepkisine neden olmuş ve 1651-1654 civarında İzmir'den sürülmüştür. Sabetay Sevi, bu olaydan sonra Yunanistan ve Trakya'da dolaşmış ve 1658'de İstanbul'a gelmiştir. Ancak, İstanbul'da çok kalamamış ve tekrar İzmir'e sürülmüştür. 1662'de Kudüs'e, 1663'te ise Kahire'ye yerleşmiştir. Mesihlik iddiaları burada tekrar canlanmış ve kendine büyük taraftar toplamıştır. İzmir Yahudi topluluğundan da destek almıştır. 30 Aralık 1665'te tekrar İstanbul'a gelmiştir. Ancak, mesihlik hareketinin büyük boyutlara ulaşması ve cemaat liderlerinin de devleti uyarması üzerine 8 Şubat 1666'da tutuklanarak hapse atılmıştır.

Belgelenemeyen bir iddiaya göre, sinagogun altında nereye kadar uzandığı belli olmayan gizli bir geçit bulunduğu belirtilmektedir[118].

Ahrida Sinagogu'nun arka bahçesinde, sinagoga ait bir 'ilkokul' ya da 'Tora Okulu' da bulunmaktaydı. Okul'da 1912'de Türkçe ve Almanca eğitim verilmekteydi[119]. (Şekil-4.46)

Günümüzde, sinagogun batısında, Kürkçü Çeşmesi Sokağı üzerinde sinagoga ait bir yapı daha yer almaktadır. (Şekil-4.50) Tuğla ve taş almaşık duvar tekniğinde yapılmış ve cephesinde birkaç küçük penceresi olan bu yapının bir 'ocara' olduğu (bkz.'Kastorya Sinagogu', s.189) belirtilmektedir[120]. Bu yapılar, yanma ve hırsızlık tehlikelerine karşı sinagog dışında yer almaktadır.

Hapisteyken gerçekleşen bazı olaylardan sonra da Müslümanlığı seçerek idamdan kurtulmuş ve Aziz Mehmet Efendi adını almıştır. Devlet tarafından Kapıcı Başı ilan edilerek kendisine yüzelli kuruş yevmiye bağlanmıştır. Bu olay, müritleri arasında büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Müritlerinin bazıları Yahudilikte kalmış, bazıları ise Müslümanlığı seçmiştir. Bazı hahamlar tarafından da desteklenen ve oldukça büyük boyutlara ulaşan bu mesihlik hareketi sonucunda, ikiyüzlü davranışları nedeniyle hem Müslümanlar, hem de Yahudiler tarafından ihbar edilen Sabetay Sevi, 1673'te İşkodra yakınlarına sürülmüş ve 1676'da burada ölmüştür.

Sabetay Sevi'nin müritleri özellikle Edirne'de yoğunlaşan 200 kadar aileden oluşmuştur. Bunların arasında, Balkanlar'dan, İzmir, Bursa ve başka şehirlerden gelen taraftarları da mevcuttu ve içlerinde ileri gelen alimler ve kabbalistler (Musevi tasavvufçuları) de bulunmaktaydı. Topluluktakilerin çoğunluğu Sabetay'ın öğütleri üzerine din değiştirmişlerdir. Ancak, dışarıdan görünüşleri ile ateşli birer Müslüman olmalarına karşın kendi aralarında 1670 ve 1680'lerde görülen türden bir mesihi Musevilik uygulamışlar, Sabetay'a istinat edilen '18 Emir'e göre hayatlarını sürdürmüşlerdir. Bu emirler arasında, Yahudiliğin yanısıra Müslümanlıkla ilgili olanlar da bulunuyordu; '*Müslüman dininin icaplarına ve geleneklerine uymak, örneğin kurban kesmek ve Ramazan'da oruç tutmak, erkek çocuklarını sünnet etmek fakat Müslümanlarla evlenmemek*' gibi.

Sabetay Sevi'nin ölümünden sonra topluluğun etkinlik merkezi 'Selanik' olmuş ve 1924'e kadar orada kalmıştır. Zaman içinde, Türkiye'den din değiştirmiş birçok aile de Selanik'e göç etmiştir. 18.yüzyıldan itibaren bu topluluğa '*Dönme*' (Musevilikten döndükleri ya da gerçek Müslüman olmadıklarına atfen) adı verilmeye başlanmıştır. Yahudiler tarafından ise 'mumin' olarak adlandırılmışlardır. Selanik'in belirli mahallelerinde yerleşerek hem Müslüman olmayan Sabetay müritleri ile, hem Selanik'teki hahamlarla, hem de buradaki Bektaşi dervişleri ile iyi ilişkiler kurmuşlardır.

Dönmeler, görünüşte İslamiyetin gereklerini sıkı sıkıya yerine getirmelerine karşın, Müslüman toplulukları ile hiç kaynaşmamışlar, kapalı bir hayat sürdürmüşlerdir.

Toplumsal Boyutları:

Her Dönme'nin, biri Türk diğeri Dönme toplumunda kullanılmak üzere Türkçe ve İbranice iki adı vardı. İç işlerini gerek Müslüman gerekse Yahudilerden o kadar iyi gizleyebilmişlerdir ki, haklarındaki bilgiler çok sınırlı kalmıştır.

1908 devriminden sonra başa geçen İttihat ve Terakki yönetiminde Dönme asıllı birçok bakan bulunmaktaydı. Kurtuluş Savaşı sonrasında gerçekleşen ahali mübadelesinde, Dönmeler Selanik'ten ayrılarak başta İstanbul olmak üzere İzmir ve Ankara gibi şehirlere göç etmişlerdir. Geleneksel merkezlerinden kopmaları sonucunda Türk toplumuyla bütünleşmeleri hızlanmıştır.

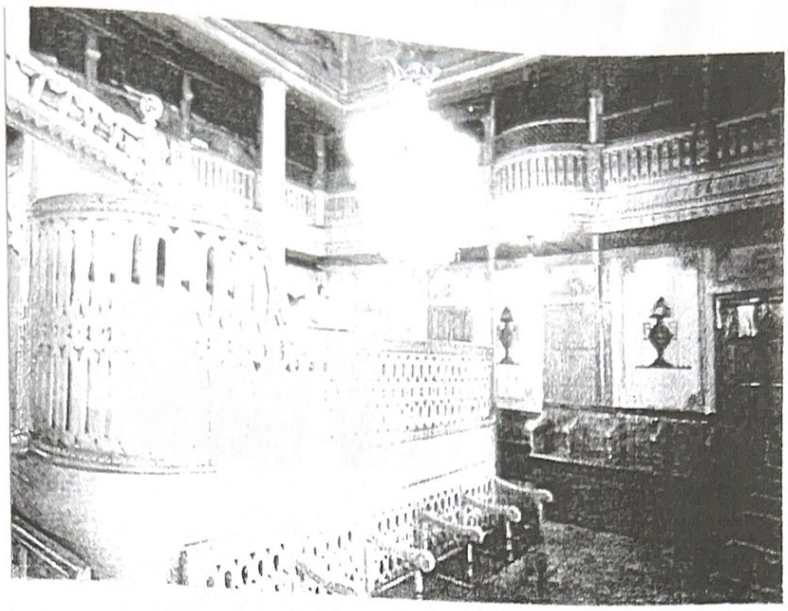
A.Haluk DERVİŞ, '*Sabbetay Sevi Olayı ve Dönmeler*', Tarih ve Toplum Dergisi, Haziran 1986, S.30, s.329-334.

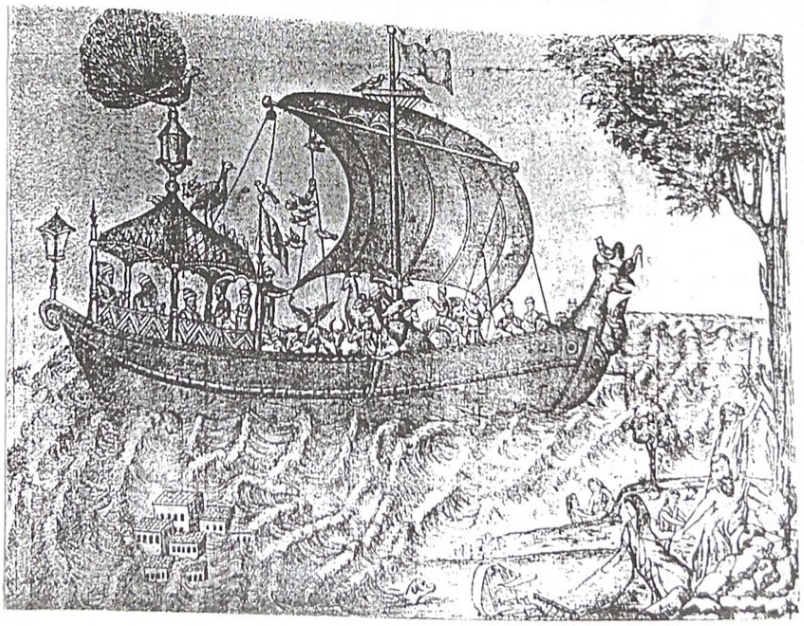
[117] Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.15.

[118] Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.18.
Hasköy'de 'Esgher Sinagogu'nun altında da böyle bir tünel olduğu belirtilmiştir.

[119] M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.16.

[120] M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.16.

Şekil 4.49 Ahrida Sinagogu
Üstte: Sinagogun 'Teva'sı,
Kaynak: Naim Güleryüz, '*Türk Yahudileri Tarihi -I-*.
Altta: 'Nuh Tufanı Sahnesi'.
Kaynak: Burhan Oğuz, '*Türk Ve Yahudi Kültürlerine Bir Mukayeseli Bakış*', c.I.

Şekil 4.50 Ahrida Sinagogu

Sinagogun batısında, 'Ocara' adı verilen, dini ve değerli eşya ve kitapların saklandıkları bir depo yer almaktadır. Yapı, masif görünümü ve sağır yapısı ile sokak üzerinde bir duvar karakterindedir.

Bu yapı iki katlıdır. Üst katı, günümüzde iki daire haline getirilmiş ve biri Yahudi olan iki aile tarafından ikametgah olarak kullanılmaktadır. Bu katın bağlantısı sinagog bahçesinden bir merdivenle sağlanmaktadır. Alt katı ise işyeri olarak kullanılmaktadır. Alt katın girişi Kürkçü Çeşmesi Sokağı'ndandır. Yapı, oldukça kalın duvarları, çok az sayıda ve küçük pencereleri, üst kata ait olan demir kapıları ve giriş katının tavanında görülen tonoz ile adeta bir 'sığınak' izlenimi vermektedir.

1. Kürkçü Çeşmesi Sokağı'ndaki yapılaşma karakteri

İştipol Mahallesi'nde değindiğimiz, iki farklı topografyadaki Yahudi yerleşmelerini bağlayan 'kuzey-güney ekseni'nin 'Aşağı Balat Yerleşmesi' ile bağlantısı, 'Kürkçü Çeşmesi Sokağı' ile süregelmektedir. Kürkçü Çeşmesi Sokağı, 'Salma Tomruk Caddesi' ile başlayan ve 'Sultan Çeşmesi Caddesi' ile devam eden eksenin 'Ahrida Mahallesi' içindeki bölümünü oluşturmaktadır. (Şekil-4.46)

Kuzey – güney ekseni, Aşağı Balat Yerleşmesi'ni çevreleyen yamaçlar üzerinde Haliç'e dik bir konumda ve spontane bir karakterde biçimlenmekteydi. Eksen, Aşağı Balat Yerleşmesi içinde tek defada oluşturulmuş ortogonal sokak dokusu içinde Kürkçü Çeşmesi Sokağı ile başlayan farklı bir karakter kazanmaktadır.

'Kürkçü Çeşmesi Sokağı', ızgara (ortogonal) sokak kurgusu içinde 'Haliç'e paralel bir konumdadır. Sultan Çeşmesi Caddesi'nin bitiminden başlamakta ve Haliç'e dik bir konumda uzanan 'Ayan Caddesi' ile sona ermektedir. 'Vodina Caddesi' ile 'Tahta Minare Mahallesi' ve 'Fener Rum Yerleşmesi'ne bağlanmaktadır.

Kürkçü Çeşmesi, Ahrida Mahallesi'nin en önemli sokağıdır. Sokak adını, mahallenin başlangıcında yer alan 'Kürkçü Çeşmesi[121]'nden almıştır.

Kürkçü Çeşmesi Sokağı'nın başlangıcında, bir meydancık bulunmaktadır. Bu meydancık yönünde, 'Hacı İsa Mescidi[122] ve Mahallesi' yer almaktadır. Mescit ve

---

[121] Çeşme, Kanuni Sultan Süleyman tarafından yaptırılmıştır. Üzerindeki kitabede, çeşmenin onarım tarihi olan 1328 / 1912 tarihi kayıtlıdır.
Ayvansarayi Hüseyin, 'Hadikat-ül Cevami', s.69'dan nakleden;
Recep ÜLKÜ, '*İstanbul Anıtları. Ayvansaray, Balat ve Fener Semtlerindeki Anıtlar*', s.61.

[122] Hacı İsa, Fatih'in sancaktarlarındandır. Mezarı, mescidin bahçesindedir.
Recep ÜLKÜ, '*İstanbul Anıtları. Ayvansaray, Balat ve Fener Semtlerindeki Anıtlar*', s.61.

mahalle, Fatih döneminde, Ahrida Mahallesi'nin kurulduğu dönemlerde, şehrin iskanı amacıyla inşa edilmiş ilk mescit ve mahallelerdendir.

Çeşme, mescidin batı duvarında yer almaktadır. Mescit de genellikle çeşmenin ve sokağın adı nedeniyle 'Kürçü Mescidi' olarak adlandırılmaktadır. Mescit ve çeşme, Sultan Çeşmesi Caddesi üzerinde süregelen Müslüman yerleşmesinin son yapılarıdır. (Şekil-4.46)

Kürkçü Çeşmesi Sokağı'nda, mahallenin en önemli 'Yahudi konutları' yer almaktadır. Mahalle içinde, Yahudi yapılarının biçimlendirdiği yeni bir sokak karakteri başlamaktadır.

Sokağın güney yönündeki sınırını, mescit ile başlayan, sinagog ve Yahudi konutları ile kesintisiz olarak devam eden tek sayıdaki yapı adası oluşturmaktadır. Sokağın kuzey yönündeki sınırını ise, Kürkçü Çeşmesi Sokağı'na dik yöndeki sokaklarla - 'Hacı İbrahim Sokağı', 'Kürkçü Çıkmazı', 'Derye Sokağı' - sürekliliği kesilen, Yahudi konutlarının oluşturduğu yapı adaları oluşturmaktadır. (Şekil-4.46)

Sokağın doğu sınırı boyunca uzanan yapı adası, yukarıda değindiğimiz gibi, iki farklı dinin ibadet yapılarını barındırmaktadır: '*mescit*' ve '*sinagog*'.

Mescit ve sinagogun konumlandığı yapı adası, düzgün bir forma sahip değildir. Aşağı Balat Yerleşmesi'nin ızgara dokusundaki karakteristik yapı adası form ve modüllerinden farklılaşmaktadır. Burada, ızgara sistem tam olarak uygulanamamıştır. Ada, oldukça uzun dikdörtgen bir biçimlenişe sahiptir.

Kürkçü Çeşmesi Sokağı'nın güney yönü, mescidin batı duvarları tarafından sınırlandırılmaktadır. Sokağın bu yüzü, duvarın sona erdiği yerde eski karakterini yitirmiş olan, çok katlı dört apartman yapısı ile süregelmektedir. Konutlardan sonra, sokağa doğru çıkıntı oluşturan 'ocara (geniza)' yer almaktadır. (Şekil-4.50)

Bu yapıdan sonra sinagogun yüksek bahçe duvarları sokağı biçimlendirmeye devam etmektedir. Düriye Sokağı'nın tam karşısında sinagogun avlu girişi yer almaktadır. Giriş, anıtsal bir nitelik taşımaktadır. Sinagogun varlığı bu giriş ile

belirginleşmektedir. Yüksek bahçe duvarları yapıyı dış ortamdan tamamen soyutlamıştır. (Şekil-4.47)

Sinagogun avlu duvarlarından sonra, ikişer katlı üç Yahudi konutu ile yapı adası ve Kürkçü Çeşmesi Sokağı'nın güney sınırı sona ermektedir.

Sokağın kuzey yönünü tamamen Yahudi konutları biçimlendirmektedir. Ancak bunların bir kısmı günümüze ulaşamamıştır. Sinagogun tam karşısına düşen 2633 no'lu yapı adasının üzerinde yer alan konutların tamamı günümüzde mevcuttur. Bu grup, ayrıca, sinagogun tam karşısında yer alması nedeniyle önemli kişilerin konutlarını da içermektedir[123].

. Kürkçü Çeşmesi Sokağı'ndaki 'Yahudi konutları'nın mimari özellikleri

Sokak, 19.yüzyılın ikinci yarısından sonra yapılan ortogonal düzenlemeden önce, organik bir karakterdedir. Sokaktaki Yahudi konutları da bitişik düzendeki ahşap konutlardan oluşmuştur. Bu nedenle, sokak ve aynı karakterdeki yerleşmenin bütünü yangınlardan büyük zararlar görmüştür.

1721'de 'Ahrida Sinagogu'nun karşısındaki bir Yahudi terzinin dükkanından çıkan ve hızla yayılan yangında 77 yahudhane, 120 dükkan, 4 debbağhane, 6 ekmekçi 1 çörekçi fırını, 7 değirmen, 23 müslüman evi, Hızır Çavuş Mescidi, medresesi ve mektebi, 40 kadar hıristiyan evi, yanmıştır. Hacı İsa (Kürkçü) Mescidi'nin bir tarafı, 11 müslüman evi, 3 sinagog, 8 hıristiyan evi yıkılarak ateşin önü kesilebilmiştir[124].

Kürkçü Çeşmesi'nde çıkan 21 Mayıs 1809'daki bir başka yangında ise 25 bina yanmıştır[125].

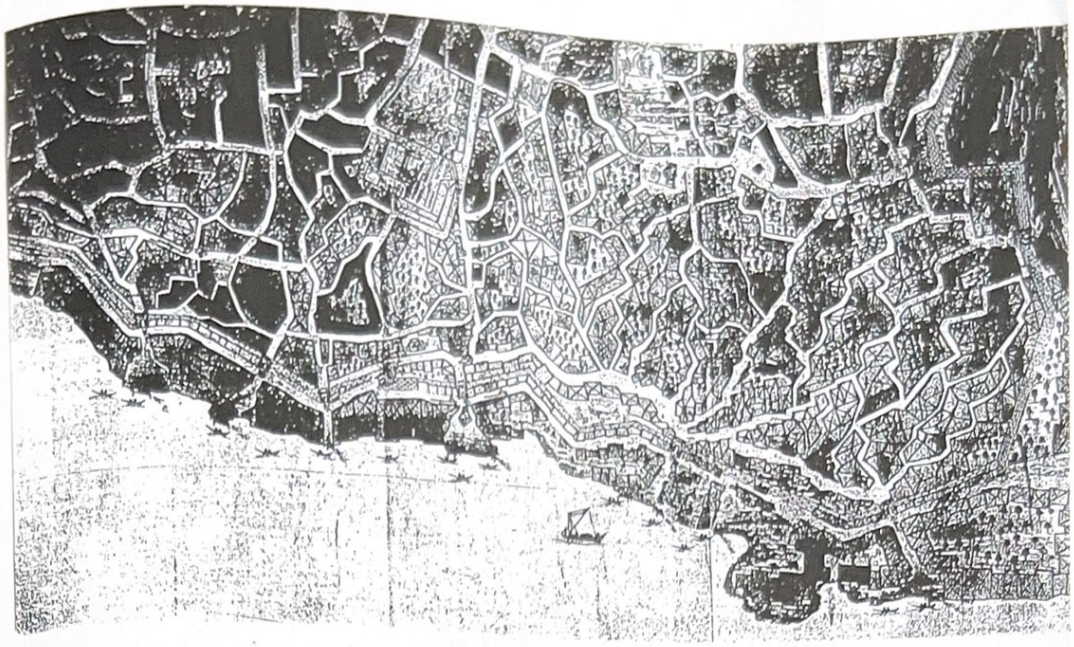
Yerleşme ve sokak, 19.yüzyılın ikinci yarısında günümüzdeki doku ile yeniden düzenlenmiş ve ahşap yapıların yerini kagir yapılar almaya başlamıştır.

---

[123] Yahudiler, genellikle toplumdaki sosyal statülerine göre konut yerlerini belirlemişlerdir. Topluluk içindeki daha önemli ve varlıklı kişiler konutlarını sinagogu en iyi gören ve sinagogun en yakınındaki bölgede yapmışlardır.

[124] III.Ahmed döneminde çıkan bu yangının büyüklüğü ve yerleşmeye verdiği zararlar üzerine, Sadrazam Damat İbrahim Paşa, Nişancı Paşa ve Yeniçeri Ağası yangın yerine gelmişlerdir. Bu yangın ile ilgili bilgiler için;
O.Nuri ERGİN, '*Mecelle-i Umur-ı Belediye*', c.3, s.1194-1195.

[125] O.Nuri ERGİN, '*Mecelle-i Umur-ı Belediye*', c.3, s.1232.

Şekil 4.45.c Haliç Yerleşmeleri
II.Bayezid döneminde (1481-1512) Balatın sokak dokusunun karakteri görülmektedir.
Kaynak: A.Süheyl Ünver, '*Fatih'in Oğlu Bayezid'in Su Yolu Haritası Dolayısıyla 140 Sene Önceki İstanbul*'.

- 2636 ada, 9 parsel no'lu 'köşe konut'

Sokağın kuzeybatı yönündeki başlangıcında, 'Kürkçü Çeşmesi' ile 'görkemli Yahudi konutu' güzel bir kompozisyon oluştururlar. Bu konut, yamaçlarda konumlanan Müslüman mahallelerinden sonra, Ahrida Mahallesi'nin başlangıcındaki ilk Yahudi konutudur.

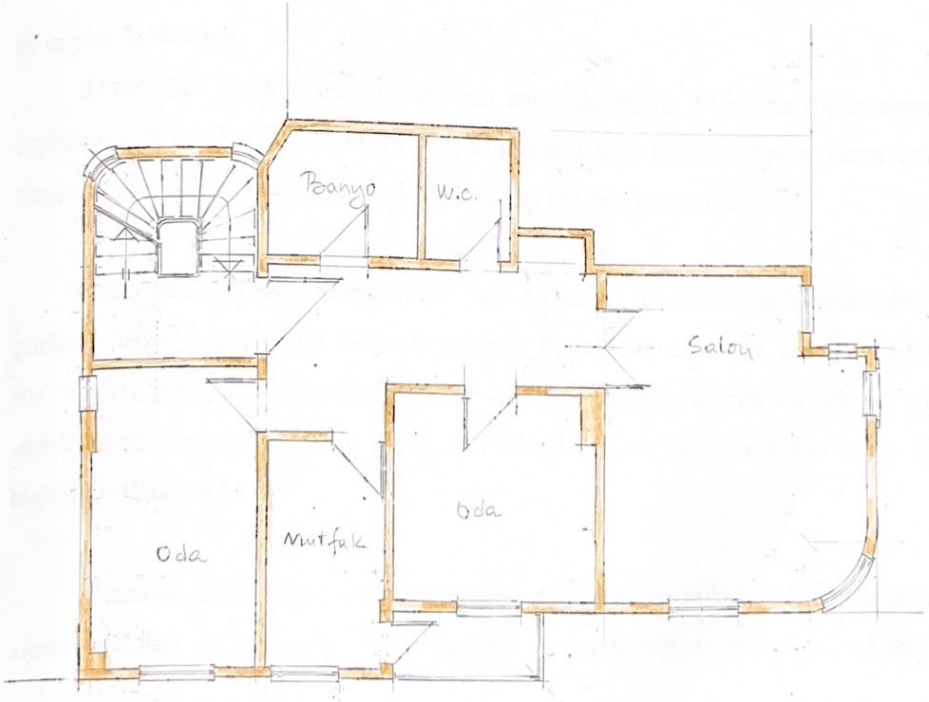
Konutun yer aldığı yapı adasında, Aşağı Balat Yerleşmesi'nin ızgara sistemli dokusu başlamamıştır. Organik yamaç yerleşmesinin dokusu devam etmektedir. Bu nedenle, konut, düzgün geometrik bir formdaki parsel üzerinde yer almaz.

Sultan Çeşmesi Caddesi üzerinde yer alan mütevazi ahşap Osmanlı konutlarından sonra oldukça büyük boyutlu kagir yapısı ile dikkat çekmektedir. Balat Yerleşmesi içinde de az sayıdaki büyük boyutlu yapılardandır.

a) plan özellikleri

Yerleşme içindeki Yahudi konutlarının genel karakterlerinden biri, 'tek aile için planlanmaları'dır. Ancak bu konutta apartmanlaşma eğilimi görülmektedir. Her iki katı farklı aileler tarafından kullanılmak amacıyla planlanmıştır.

Şekil 4.51.a Kürkçü Çeşmesi Sokağı
2636 ada, 9 parsel no'lu köşe konut
Üstte: Kürkçü Çesmesi Sokağı'ndan görünüş,
Altta: Kat Planı Ölçek: 1/100.

Parsel formunun düzensizliği zemin katında belirgindir. Üst katlarda ise özellikle köşe çıkması ile iç mekanda daha düzgün bir form oluşturulmuştur. (Şekil-4.51.a)

Konutun girişi, parselin bitişik yönündeki en uç noktasındandır. Zemin katında dükkan yer almaktadır. Üst katlar ise konut olarak kullanılmaktadır. Cephede görülen etkileyici özellikler konut içinde görülmez. Yalnızca 'köşe oda'ya önem verilmiştir.

Konut, koridor sistemine göre planlanmıştır. Koridorun en uç noktasında 'köşe oda' yer almaktadır. Koridorun sağır yönünde, banyo, w.c., dolap nişi, sokak yönünde ise diğer odalar ve mutfak çözümlenmiştir. Ayrı bir banyo ve tuvaletinin bulunması da bu konutu diğer Yahudi konutlarından farklılaştırmaktadır.

Köşe oda, meydancığa, çeşme ve mescide bakmaktadır. İki yöndeki cephenin birleştikleri bu köşe eğrisel bir form ile çözümlenmiştir. Bu çözümleme biçimi, köşeye yerleştirilen pencere ile birlikte odaya kesintisiz bir dışa açılma ve dış ortamla bütünleşme olanağı sağlamıştır. Köşe oda olmasının ve bu odada çıkmalarının bulunmasının avantajıyla birçok yöne pencere açılarak hem bol ışıklı, hem de manzaralı bir mekan oluşturulmuştur. Bu odanın tavanları ahşaptır. Oldukça özenli bir işçiğe sahiptir. (Şekil-4.51.c)

b) cephe özellikleri

Konut, üç katlıdır. Günümüzde çatı katı eklenmiştir. Planlarda dışarı taşmalar cephelerde de hareketlik sağlamıştır. Cephe sıvasının üzerinde taş izlenimi veren derzler oluşturulmuştur. Pencere üzerlerinde de kilit taşı derzleri mevcuttur.

Bazı pencerelerin kenarlarında süs amaçlı 'plastır'lar bulunmaktadır. Bu görüntü cepheye plastik bir ifade vermektedir. Plastırların üzerinde çeşitli geometrik süs ögeleri mevcuttur. Bunların içinde özellikle 'altı taç yaprak'tan oluşan çiçek motifi önem taşımaktadır. Bu motif, altı köşeli David Yıldızı'nın bir başka ifade biçimidir. (Şekil-4.51.b)

Konutun, eğrisel köşe formuna uygun geniş saçakları bulunmaktadır. Saçakların altında oldukça fazla sayıda ahşap payandaları mevcuttur. Ayrıca saçak altında ve

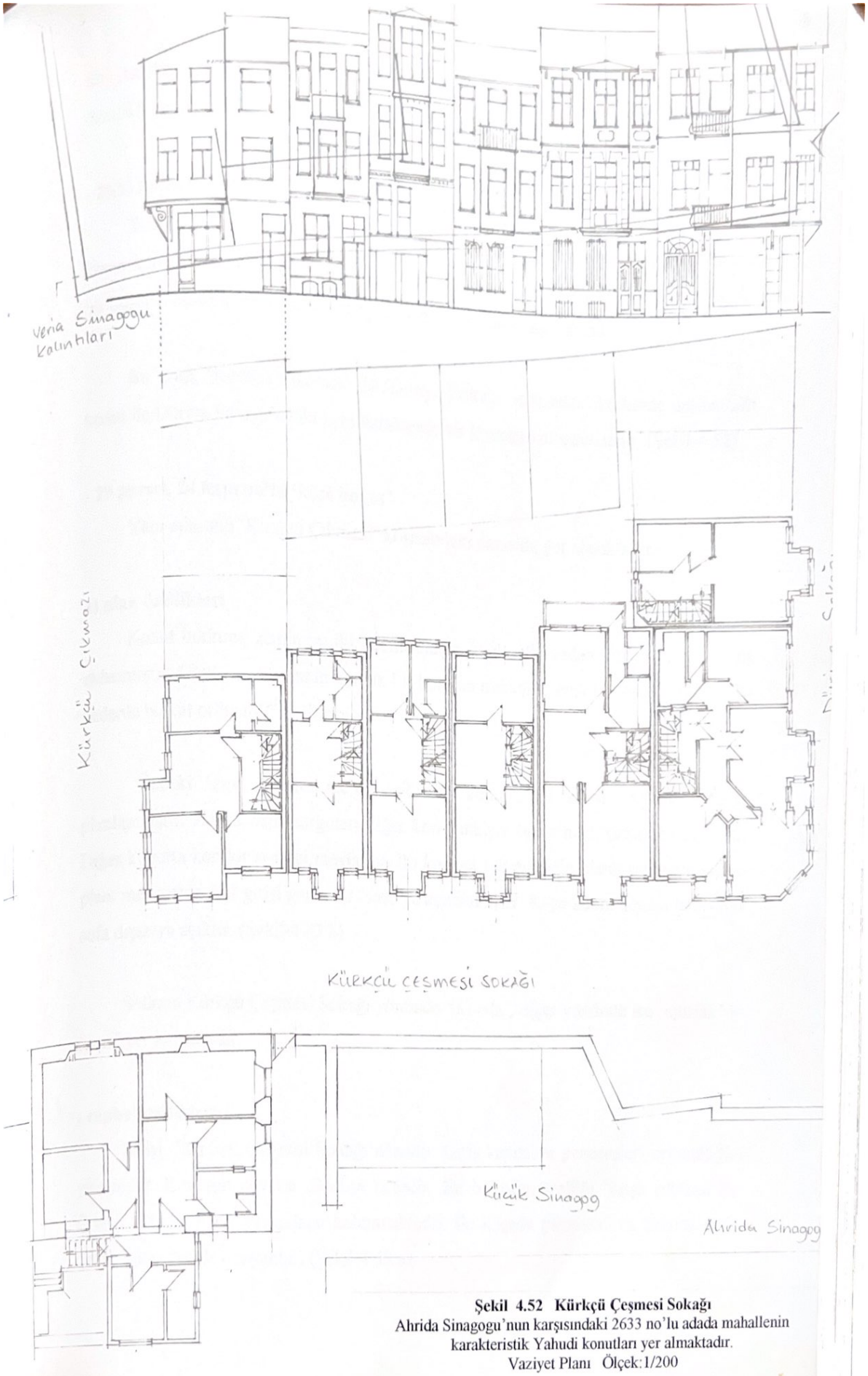

Şekil 4.51.b Kürkçü Çeşmesi Sokağı
2636 ada, 9 parsel no'lu köşe konut
Üstte: Konutun, eğrisel köşe formu ile uyumlu ve ahşap payandalar ile taşınan geniş ahşap saçakları mevcuttur. Bu özelliği, geleneksel Osmanlı konut mimarisi ile benzerlik taşımaktadır.
Altta: Konutun cephesinde, Yahudi evi olduğunu vurgulayan 'altı taçyapraklı çiçek' motifleri yer almaktadır

Şekil 4.51.c Kürkçü Çeşmesi Sokağı
2636 ada, 9 parsel no'lu köşe konut
Konutun 'köşe odası'nda oldukça özenli bir işçiliğe sahip ahşap tavan mevcuttur.

Şekil 4.52 Kürkçü Çeşmesi Sokağı
Ahrida Sinagogu'nun karşısındaki 2633 no'lu adada mahallenin karakteristik Yahudi konutları yer almaktadır.
Vaziyet Planı Ölçek:1/200

alın tahtası kenarında çepeçevre uzanan ahşap süslemeleri dikkati çekmektedir. Bu özellikler geleneksel Osmanlı konut mimarisi ile benzerlik taşımaktadır.

- 2633 no'lu yapı adasındaki Yahudi konut grubu

Sinagogun girişinin tam karşısında yer alan bu grup, Ahrida Mahallesi'nin Yahudi konut karakteristiğini oluşturmaktadır. Yedi konuttan oluşan bu grup, günümüze kadar bir bütün halinde gelebilmiştir. Bu nedenle ayrı bir önem taşımaktadır.

Bu grup, 'Kürkçü Çıkmazı' ile 'Düriye Sokağı' arasındaki bölümde uzanan altı konut ile Düriye Sokağı'ndaki aynı karakterde bir konuttan oluşmaktadır. (Şekil-4.52)

- 29 parsel, 24 kapı no'lu 'köşe konut'

Yapı adasının 'Kürkçü Çıkmazı' köşesindeki parselde yer almaktadır.

a) plan özellikleri

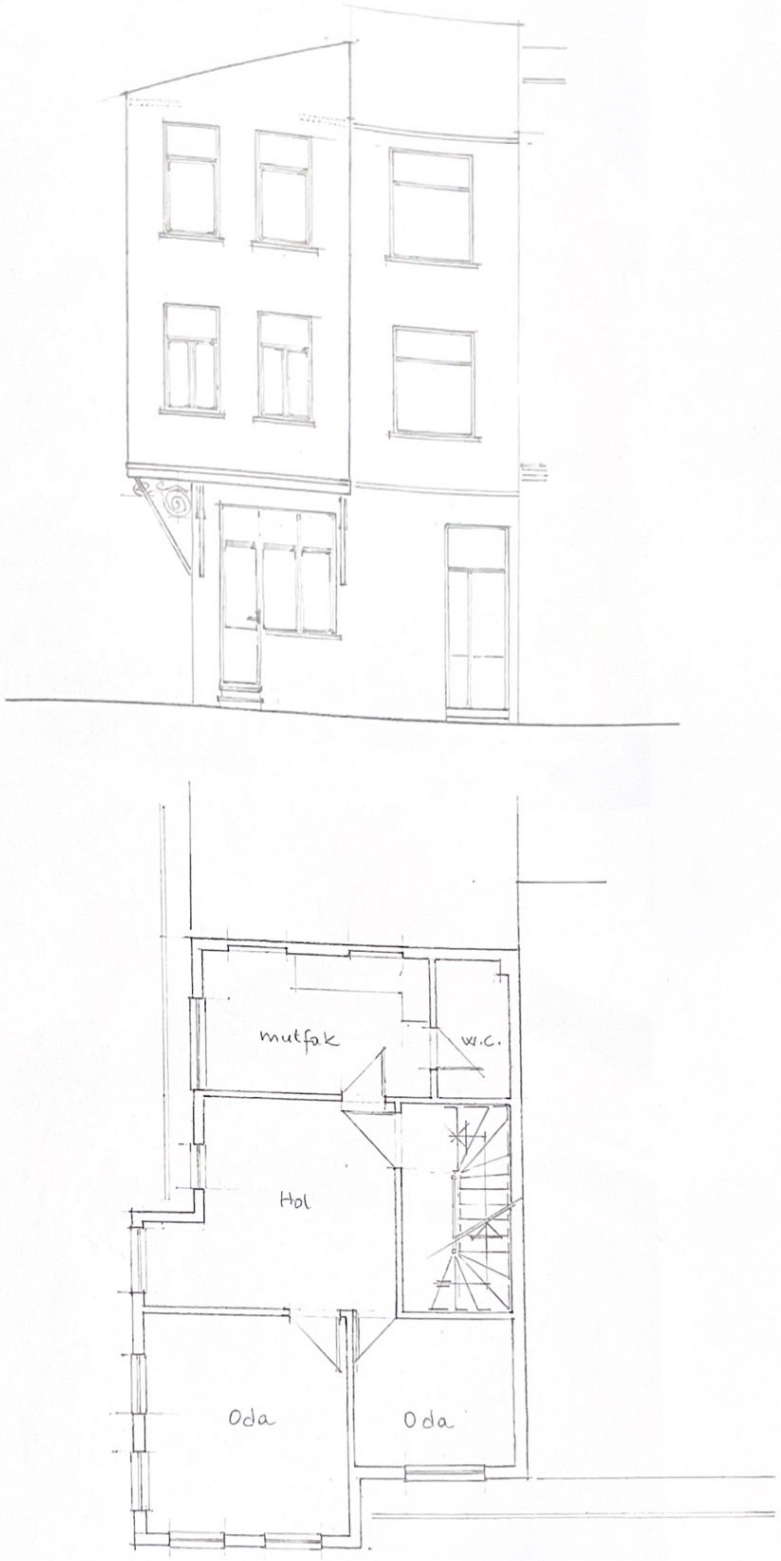
Konut bodrum, zemin ve iki kattan oluşmaktadır. Sonradan kısmi bir teras katı eklenmiştir. Günümüzde, zemin katının bir bölümü dükkan olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle bu kat orijinalliğini yitirmiştir.

Önceki köşe konutta olduğu gibi bu konutta da katlar bağımsız olarak planlanmıştır. Ancak plan kurguları diğer konutunkiyle birbirinden tamamen farklıdır. Diğer konutta koridor sistemi mevcuttu. Bu konutta tek aile için planlanan bir konutun planı mevcuttur. Kat girişi geniş bir 'sofa'ya açılmaktadır. Köşe konut olması nedeniyle sofa dışarıya açıktır. (Şekil-4.53.b)

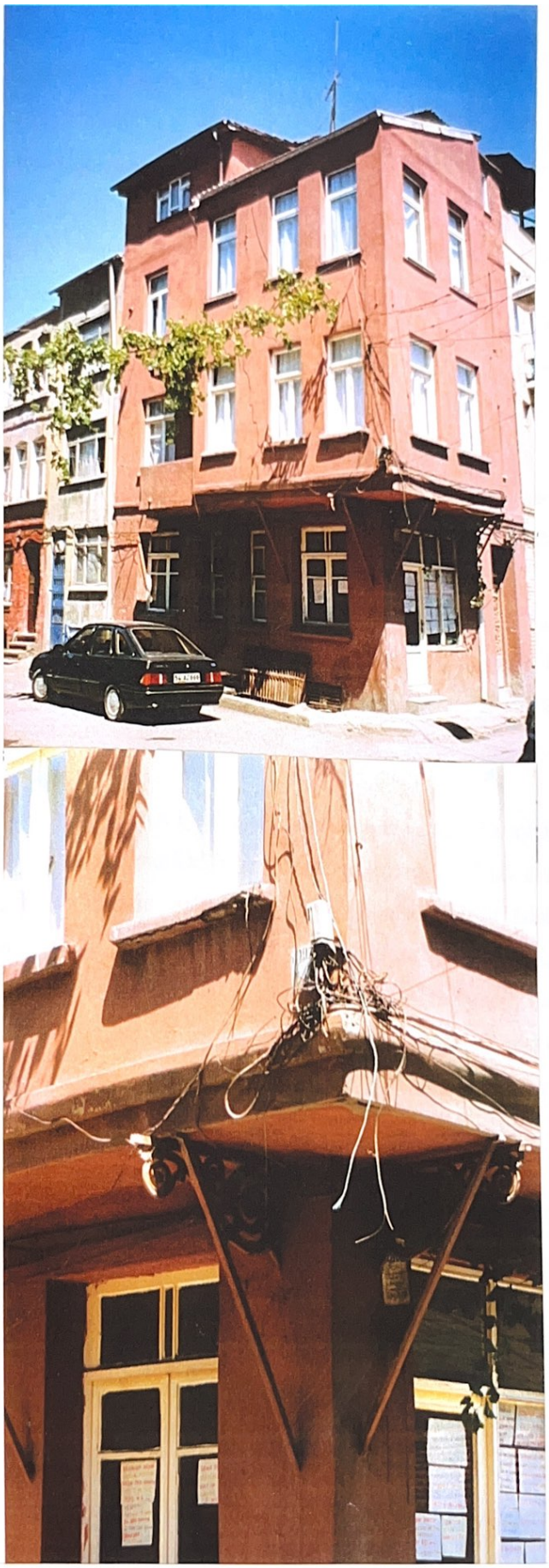
Sofanın Kürkçü Çeşmesi Sokağı yönünde 'iki oda', diğer yönünde ise 'mutfak' ve 'w.c.' yer almaktadır.

. cephe özellikleri

Girişi, 'Kürkçü Çeşmesi Sokağı'ndandır. Giriş kapısı ve pencereleri orijinalliğini yitirmiştir. Konutun cephesi oldukça sadedir. En belirgin özelliği 'köşe çıkması'dır. Çıkma altında demir payandalar bulunmaktadır. İki köşede payandalarla birlikte süslü demir konsollar da mevcuttur. (Şekil-4.53.a)

Şekil 4.53.a Kürkçü Çeşmesi Sokağı
2633 ada, 29 parsel, 24 kapı no'lu köşe konut
Üstte: Kürkçü Çeşmesi Sokağı'ndan Görünüş
Altta: Kat Planı Ölçek: 1/100

Şekil 4.53.a Kürkçü Çeşmesi Sokağı
2633 ada, 29 parsel, 24 kapı no'lu köşe konut
Görünüş ve köşe detayı

- 27 parsel, 22 kapı no'lu 'bitişik düzenli konut'

Bitişik düzenli ve cumbalı konut tipinin tipik bir örneğini oluşturmaktadır. (Şekil-4.54.a) Tek aile için planlanmıştır.

a) plan özellikleri

Konut, cephede az yükseltilmiş bir bodrum, zemin ve iki kattan oluşmaktadır. Sokak ile doğrudan bağlantılı bir girişi mevcuttur. Bodrum katın nispeten yükseltilmesinden dolayı yol ile zemin katı arasında ortaya çıkan seviye farkı konut içinde basamaklarla çözümlenmiştir. Ancak, girişi içeri çekilerek bir niş halinde çözümlenen konutlarda[126], bu nişe bakan oda penceresi bu konutta da mevcuttur. Sembolik olarak yer alan bu pencere, konutun içindeki giriş holüne bakmaktadır.

Zemin katına, koridorun içindeki dört basamakla ulaşılmaktadır. Zemin katın girişi, bu basamaklar ile üst kata çıkan merdiven arasında yer almaktadır. Giriş kapısı, doğrudan ön cepheye bakan dar ve uzun bir odaya açılmaktadır. Bu odadan arka bahçeye bakan 'yemek odası'na geçilmektedir.

Bodrum katına, bu odanın içinden ahşap bir bölme ve kapı ile ayrılmış bir iniş mevcuttur. Bodrum katında 'mutfak' ile mutfaktan girilen bir 'w.c.' yer almaktadır. Bu kat arka bahçe ile bağlantılıdır. Arka bahçe bir 'taşlık' niteliğindedir. Mutfak ile arka bahçe bütünleşmekte ve yazın burada yemek yenilmekte, çamaşır asılabilmektedir Bodrumun ön cepheye bakan bölümünde ise 'odunluk' yer almaktadır. Buranın konut ile bağlantısı, zemin katındaki odadan girişe bakan pencere altındaki küçük bir açıklıktan sağlanmaktadır. Odunluk ile mutfak bölümü ile arasında bağlantı bulunmamaktadır.

Günümüzde, konutun zemin katı ile bodrum katı aynı aile tarafından kullanılmaktadır.

Üst katların plan tipi, ortada bir 'sofa', ve 'iki yanda birer oda'dan oluşmaktadır. Tek aile için planlanması nedeniyle merdiven, doğrudan sofaya açılmaktadır. Birinci katta, ön cephedeki odada bir 'cumba' yer almaktadır. Bu oda diğerinden daha önemli ve büyüktür.

---

[126] Bkz. İştipol Mahallesi'ndeki ahşap konut grubu. (Şekil-4.17)

M.S.G.S.Ü. Kütüphanesi

Günümüzde, her katın ayrı kullanıcılar için bağımsız hale getirilmesi nedeniyle konutta orijinal durumuna göre bazı değişikliklerin yapılması gerekmiştir. Bu nedenle, arka oda bölünerek bir mutfak ve w.c. eklenmiştir.

Cumbalı katın üzerinde ikinci kat bulunmaktadır. Bu katta cumbanın üstü 'balkon' olarak kullanılmaktadır. Bu kat plan kurgusu olarak cumbalı kat ile aynı çözüme sahiptir. Bu katın merdiven ile bağlantısı, cumbalı katın sofası içinden geçerek sağlanmaktadır. Bu nedenle, son iki katı akraba olan iki aile tarafından kullanılmaktadır.

b) cephe özellikleri

Konutun cephesinde, malzemesi bakımından, bodrum ve zemin katın tamamı tuğladır. Diğer katlar sıvadır. (Şekil-4.54.b)

Konutun girişi, yapı adasının tüm konutlarında görüldüğü üzere sokak ile aynı düzlemde ve aynı seviyededir. Giriş kapısının yüksekliği, Yüksekliği, zemin katın pencere yüksekliği ile aynı seviyede tutulmuştur. Giriş kapısı orijinalliğini koruyamamıştır.

Zemin katın tek ve büyük bir penceresi, bodrum katın ise üzeri basık kemerli iki küçük penceresi bulunmaktadır. Bodrum katın pencerelerinin üzerinde orijinal demir parmaklıkları mevcuttur. Zemin katın penceresi ve pencere demirleri orijinal değildir.

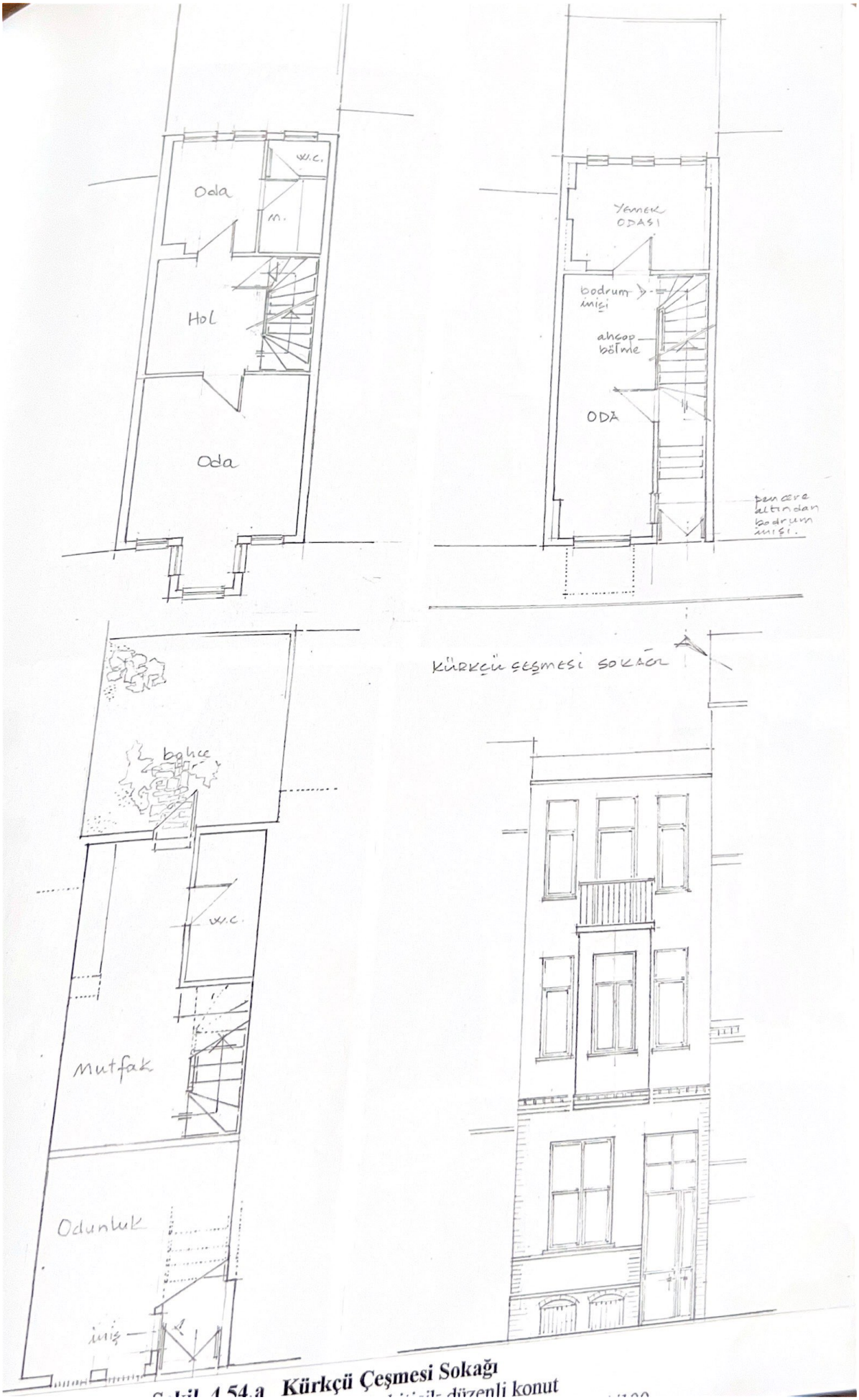
Konutun cephesinde, cumba altında bulunan ve zemin katı ile cumba katını ayıran yatay kat silmesi oldukça etkilidir. Tuğlaların diziliş şekli (kirpi biçimi) ile bu belirginlik kuvvetlendirilmiştir. Bodrum katı ile zemin katı arasında ve zemin katın penceresi altından da tek tuğla sırası ile, görsel olarak yatay etkiyi arttırıcı iki bant geçirilmiştir.

Balkonlu katta pencere doğramaları yenilenmiştir. Balkon demiri de orijinal değildir.

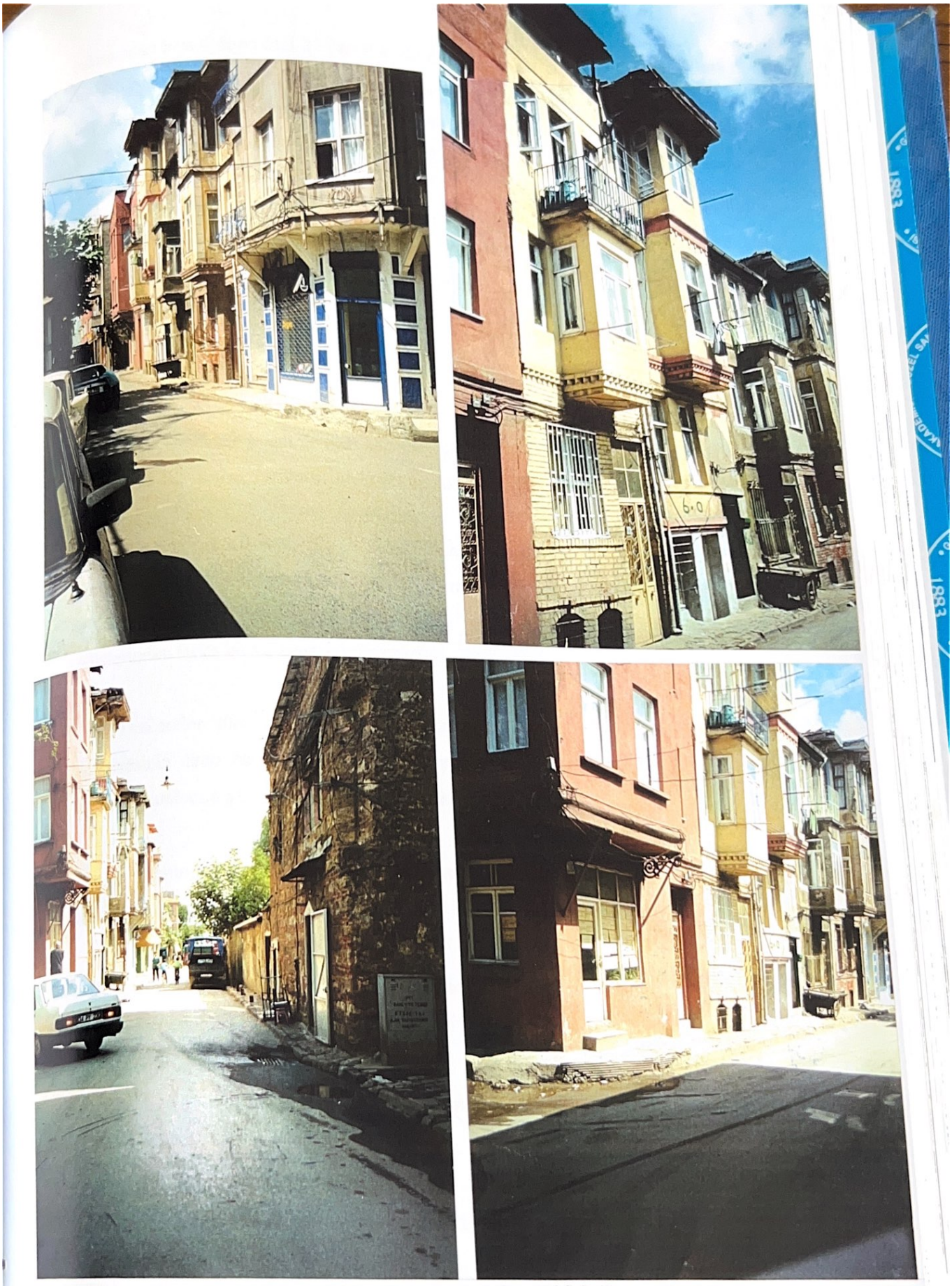
- 26 parsel, 20 kapı no'lu 'bitişik düzenli' konut

a) plan özellikleri

'Bir bodrum', 'bir zemin' ve 'iki cumbalı' kattan oluşmaktadır. Plan kurgusu

Şekil 4.54.a Kürkçü Çeşmesi Sokağı düzenli konut

Şekil 4.54.b Kürkçü Çeşmesi Sokağı
2633 ada'da yer alan konutlardan görünümler

bakımından bitişik düzendeki 27 parsel no'lu önceki konutla aynı özelliklere sahiptir. Ancak, bodrum katı, ön cephede oldukça fazla yükseltilmesi nedeniyle bir zemin katı niteliği kazanmıştır. Bu nedenle zemin katına çıkan basamakların yanında bodrum katına inen ikinci bir basamak grubu oluşturulmuştur. Zemin katına da yedi basamak ile çıkılmaktadır. (Şekil-4.55)

b) cephe özellikleri

Konut, cephe kurgusu bakımından, bodrum katın zemin katı niteliği alacak kadar yükseltilmesi ve zemin katın da bir 'ara kat' niteliği alması ile yapı adasındaki diğer konutlardan farklılaşmaktadır. (Şekil-4.54.b)

Cumbası iki katta da mevcuttur ve çatıya kadar devam etmektedir. Katları ayıran yatay silme yanındaki konut ile aynı karakterdedir. Kirpi biçimindeki tuğla dizilişi Hem cumba altında, hem de cumba üstünde yer alması nedeniyle etkisi artmıştır.

Konutun orijinal cephesi bazı değişikliklere uğratılmıştır. Giriş kapısı üzerindeki tepe penceresi kapatılmıştır. Üzerindeki sıva izinden kemerli ve oldukça yüksek olduğu okunabilmektedir. Günümüze ulaşabilseydi yapı adasındaki diğer konutların girişlerinden farklı bir karakter gösterecekti.

Pencereler tüm katlarda aynı karakterdedir. Yalnızca birinci cumba katının penceresinin üzeri basık kemerlidir. Diğer pencerelerin üzeri düzdür. Birinci cumba katında, cumbanın yan kısımlarındaki pencereler kapatılmıştır.

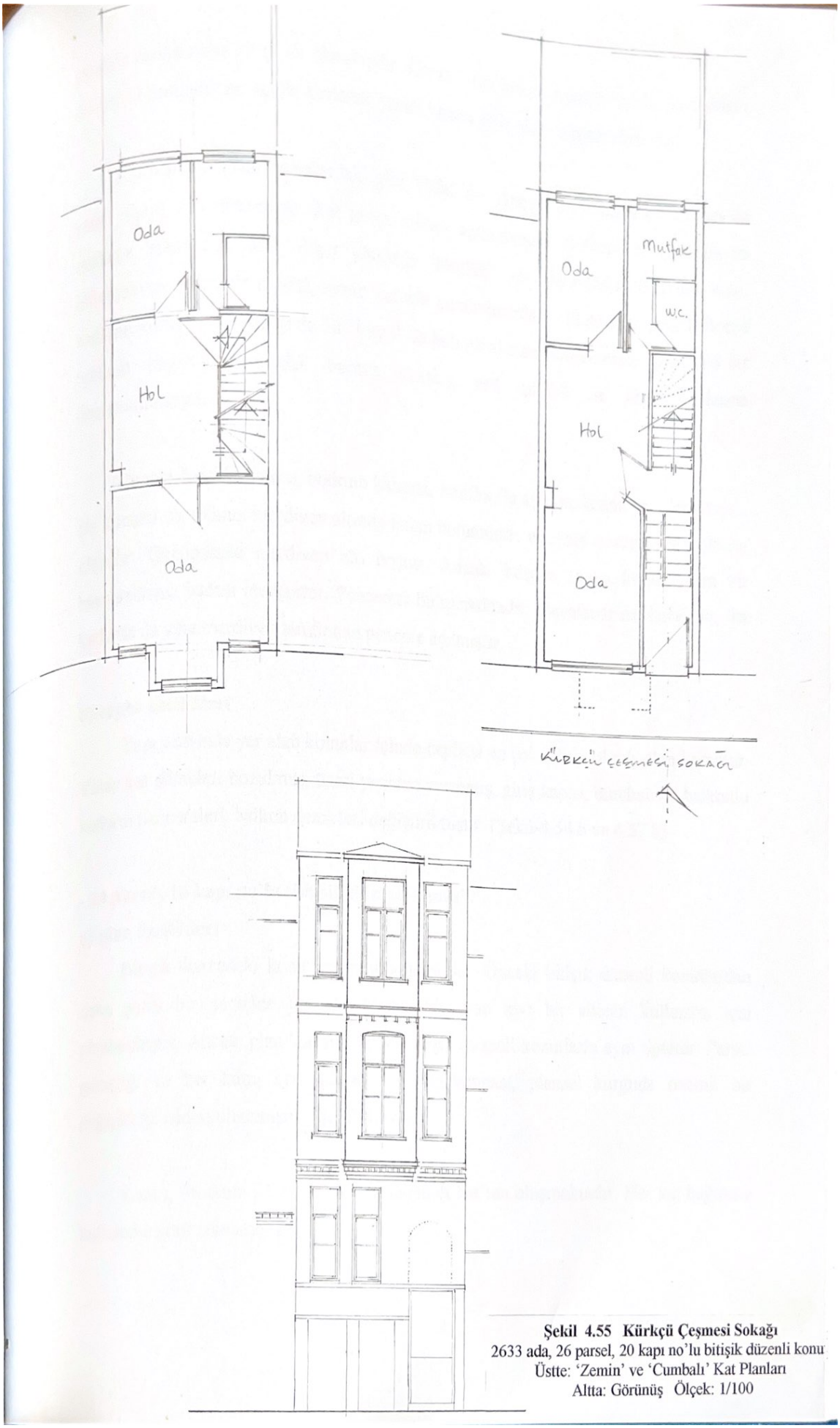
Konutun geniş ahşap saçakları mevcuttur. Saçak altında ahşap payandalar bulunmaktadır.

- 25 parsel, 18 kapı no'lu 'bitişik düzenli konut'

a) plan özellikleri

Zemin ve iki kattan oluşmaktadır. Cumbalı katın üzerinde balkonlu kat bulunmaktadır. Yapı adasında bodrum katı bulunmayan tek konuttur. (Şekil-4.56)

Girişi sokak ile doğrudan bağlantılıdır. Giriş kapısı, önceki iki örnekteki gibi bir giriş koridoruna açılmaktadır. Koridor, merdiven ile aynı genişliktedir. Merdivenin bir

Şekil 4.55 Kürkçü Çeşmesi Sokağı
2633 ada, 26 parsel, 20 kapı no'lu bitişik düzenli konu
Üstte: 'Zemin' ve 'Cumbalı' Kat Planları
Altta: Görünüş Ölçek: 1/100

yanında zemin katın girişi yer almaktadır. Ön cepheye bakan odanın koridor yönündeki duvarı 45 derecelik bir açı ile kırılarak zemin katına giriş alanı oluşturulmuştur.

Kat planları, diğer konutlardaki gibi 'sofalı'dır. Ancak, bu konutta zemin katı da sofalı olarak çözümlenmiştir. Kat girişi, sofaya açılmaktadır. Sofanın bir yönünde ön cepheye bakan bir 'oda', diğer yönünde 'mutfak' yer almaktadır. Bodrum katın bulunmayışı nedeniyle mutfak zemin katında çözümlenmiştir. Mutfaktan arka bahçeye bağlantı kurulmuştur. Bahçede bir 'kuyu' da bulunmaktadır. Günümüzde, bahçenin bir bölümü kapatılarak mutfak buraya alınmış, asıl mutfak ise yemek odasına dönüştürülmüştür.

Önceki örneklerde w.c. bodrum katında, mutfak ile aynı mekanda yer almaktaydı. Bu konutta da sofanın merdiven altında kalan bölümünde w.c.'nin çözümlenmiş olması olasıdır. Günümüzde merdiven altı boştur. Ancak, köşede çatıya kadar çıkan bir havalandırma bacası mevcuttur. Penceresi bulunmaktadır. Havalandırma bacasına, üst katlarda da yine merdiven tarafından pencere açılmıştır.

b) cephe özellikleri

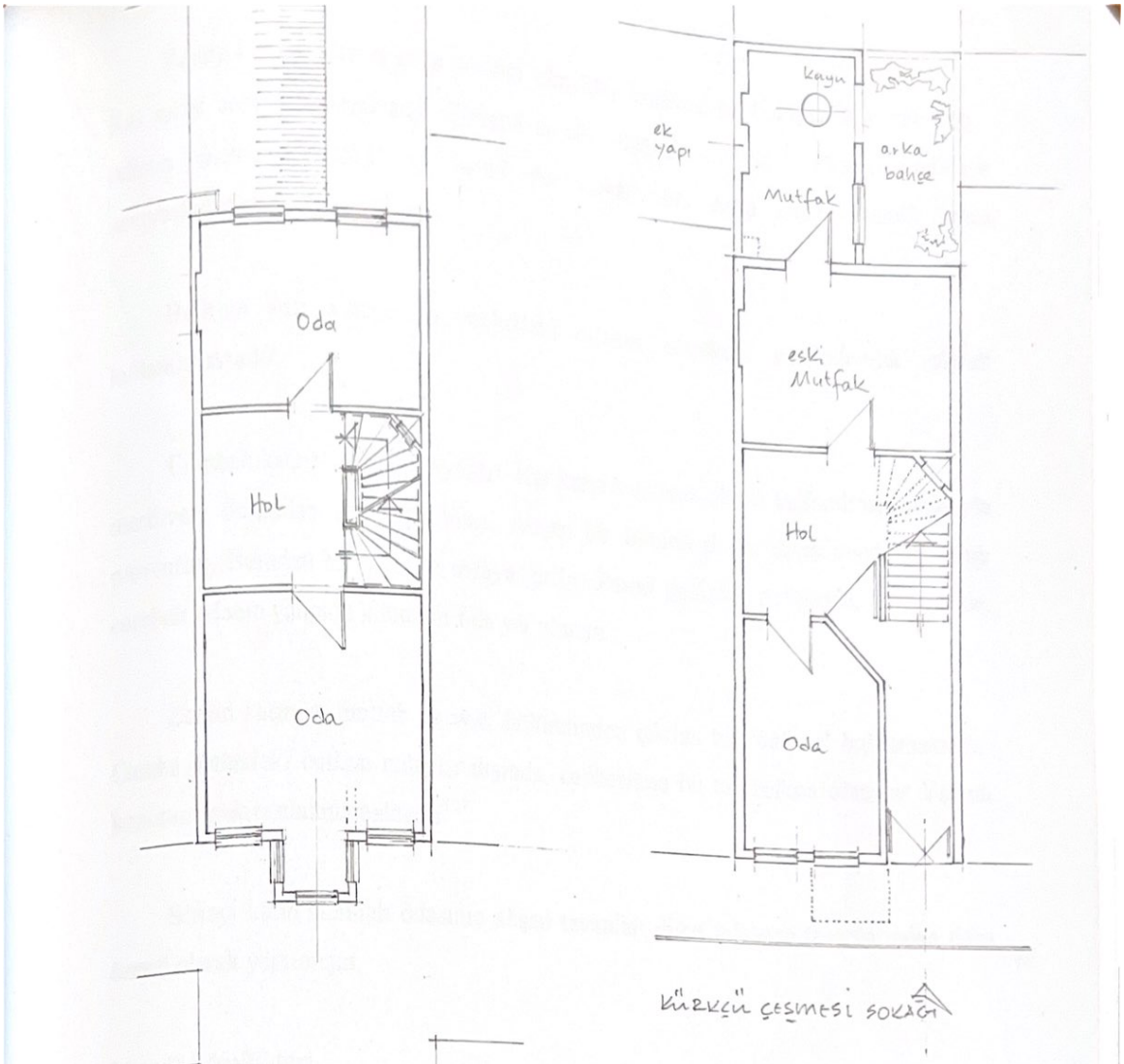
Yapı adasında yer alan konutlar içinde cephesi en çok tahrip olmuş olan konuttur. Yatay kat silmeleri bozulmuş, üzeri yeniden sıvanmış, giriş kapısı, cumbalı ve balkonlu katların pencereleri, balkon demirleri değiştirilmiştir. (Şekil-4.54.b ve 4.57.b)

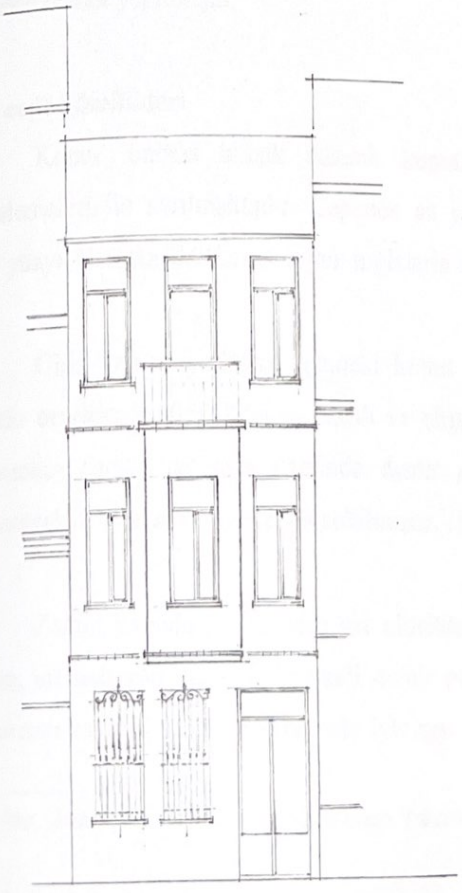
- 24 parsel, 16 kapı no'lu 'bitişik düzenli konut'

a) plan özellikleri

Bitişik düzendeki konutlardan sonuncusudur. Önceki bitişik düzenli konutlardan daha geniş bir parselde yer almaktadır. Her katı ayrı bir ailenin kullanımı için planlanmıştır. Ancak, plan kurgusu, diğer bitişik düzenli konutlarla aynı tiptedir. Parsel genişliği ve her katın ayrı aileler için tasarlanması, plansal kurguda önemli bir değişikliğe neden olmamıştır. (Şekil-4.57.a)

Konut, 'bodrum', 'zemin' ve 'iki cumbalı kat'tan oluşmaktadır. Her kat bağımsız kullanıma göre planlanmıştır.

Şekil 4.56 Kürkçü Çeşmesi Sokağı
2633 ada, 25 parsel, 18 kapı no'lu bitişik düzenli konut
Üstte: 'Zemin' ve 'Cumbalı' Kat Planları
Altta: Görünüş Ölçek: 1/100

Zemin katında, konut girişi koridor olmaktan kurtulup bir hol niteliği kazanmıştır. Kat girişi sofaya açılmaktadır. Sofanın sokak yönünde bir 'oda', arka yönünde ise odanın yanında 'mutfak' ve 'w.c.' yer almaktadır. Arka bahçe, zemin katın seviyesindedir.

Bodrum katı sadece ön cephedeki odanın altındadır ve 'odunluk' olarak kullanılmaktadır.

Cumbalı katların planları aynıdır. Her katın bağımsız olarak kullanılması amacıyla merdiven, doğrudan sofaya açılmaz. Ahşap bir bölücü ile ayrılmış kendi sahanlığı mevcuttur. Buradan bir kapı ile sofaya girilir. Parsel genişliği nedeniyle, ön cephede, cumbalı odanın yanında ikinci bir oda yer almıştır.

Zemin katında, mutfak ve w.c. bölümünden çıkılan bir 'balkon' bulunmaktadır. Cumba üstündeki balkon anlayışı dışında, cephesinde bu tür balkon olan bir Yahudi konutuna pek rastlanmamaktadır[127].

Birinci katın cumbalı odasının ahşap tavanları diğer odaların tavanlarından daha özenli olarak yapılmıştır.

b) cephe özellikleri

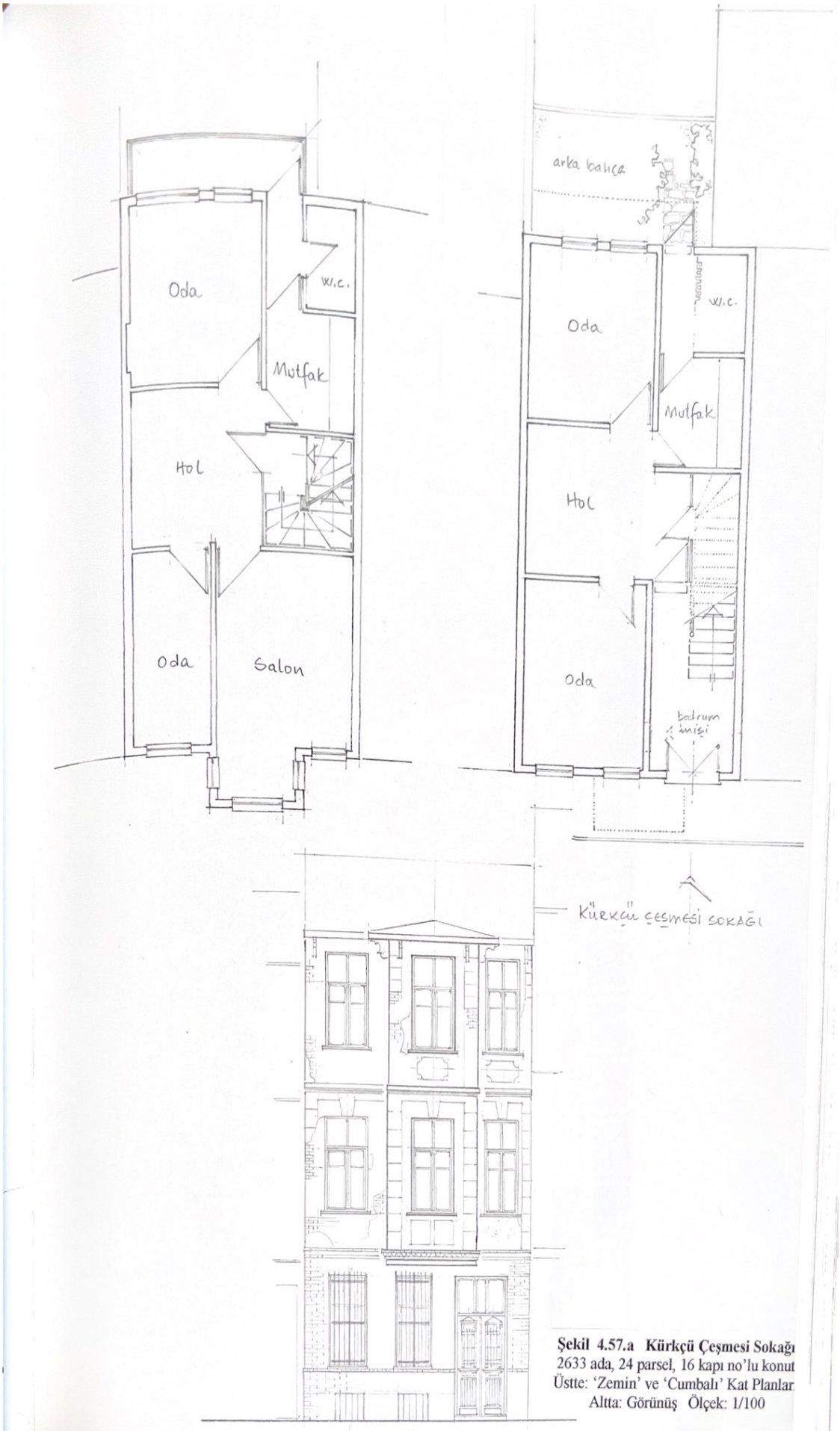
Konut, önceki bitişik düzenli konutlardan, cephesinin genişliği ve özenli süslemeleri ile ayrılmaktadır. Cephede az yükseltilmiş bodrum katı ile zemin katı, 19.yüzyıl Batı standartlarına uygun tuğlalarla örülmüştür.

Giriş kapısı, yerleşme içindeki konut kapılarından günümüze dek gelebilmiş, nadir örneklerdendir. Oldukça özenli ve ahşap olarak yapılmıştır. Çift kanatlıdır. Üst kısımları camdır ve cam üzerinde demir parmaklıkları bulunmaktadır. Zemin kat pencereleri ile aynı seviyeye yükseltilmiştir. (Şekil-4.57.b)

Zemin katında iki pencere yer almaktadır. Pencerelerin yanlarında yılan motifi olan, art nouveau özellikli bombeli demir parmaklıklar bulunmaktadır. (Şekil-4.57.b) Cumbalı katların pencereleri birbirleriyle aynı karakterdedir.

---

[127] Bkz. Hasköy'de, Alt Sokak Mahallesi'ndeki Yahudi konutu. (Şekil-3.8)

Şekil 4.57.a Kürkçü Çeşmesi Sokağı
2633 ada, 24 parsel, 16 kapı no'lu konut
Üstte: 'Zemin' ve 'Cumbalı' Kat Planlar
Altta: Görünüş Ölçek: 1/100

Şekil 4.57.b Kürkçü Çeşmesi Sokağı
Üstte: 2633 no'lu ada'daki üç konut (18,16,14 kapı no'lu)
Altta: 16 kapı no'lu konuttan giriş detayı

Şekil 4.57.c Kürkçü Çeşmesi Sokağı
2633 ada, 24 parsel, 16 kapı no'lu bitişik düzenli konut
Ahrida Mahallesi'nin günümüze kadar ulaşabilmiş başlıca Yahudi konutlarındandır. Sinagogun karşısında yer alması ve cephesinin zengin süslemeleri mahalle içinde önemli bir kişinin evi olduğunu belirlemektedir. Konutun bodrum ve zemin katı 19.yüzyılın Batı standartlarındaki tuğlalarla örülmüştür. Cumbanın altında da aynı tuğlalar, kirpi tarzındaki dizilişleri ile belirginleştirilmiştir. Cumbalı katlar ise sıvalıdır. Ancak, sıva üzerindeki kabartmalarla süslenmiştir. Çatıda, sokağa taşan ahşap saçak ve altındaki ahşap payandalar geleneksel Osmanlı konut mimarisinin özelliklerini yansıtmaktadır.

Şekil 4.57.d Kürkçü Çeşmesi Sokağı
2633 ada, 24 parsel, 16 kapı no'lu bitişik düzenli konut
Üstte: Ahşap saçak ve payandalardan bir detay,
Altta: Bombeli ve yılan motifli pencere demirlerinden bir detay.

Cumba, iki kat boyunca çatıya kadar yükselmektedir. Bu katların üzeri sıvadır. Ancak, cumba köşelerinde ve iki bitişik yanda, sıvanın üzerinde taş izlenimi veren kabartma derzler bulunmaktadır. Pencere üzerlerinde, aynı uygulama ile 'kilit taşı' motifi oluşturulmuştur. Pencere altlarında kabartma şeklinde çerçeveler mevcuttur. (Şekil-4.57.c)

Konutun kat silmeleri, oldukça vurgulanmıştır. Cumba altından geçen kat silmesi, diğerlerindeki gibi kirpi tarzı dizilişlerle zenginleştirilmiştir.

Konutun, sokağa taşan geniş, ahşap saçakları bulunmaktadır. Saçakların altında, Osmanlı geometrisinde ahşap payandalar mevcuttur. (Şekil-4.57.d)

Günümüzde, konutun cephesi oldukça bakımsız durumdadır. Sıvaları yer yer dökülmüştür.

- 23 parsel, 14 kapı no'lu 'köşe konut'

'Kürkçü Çeşmesi Sokağı' ile 'Düriye Sokağı'nın kesiştikleri köşede, sinagogun giriş kapısının tam karşısında yer almaktadır. Büyük boyutu ve cephe karakteri ile yapı adasındaki diğer konutlardan ayrılmaktadır. (Şekil-4.58.b)

Bu konutun, 1908 – 1919 yılları arasında İstanbul Hahambaşısı olan 'Haim Nahum Efendi[128]'nin ikametgahı olduğu belirtilmektedir[129]. Hahambaşının, günümüzdeki Beyoğlu'nda Yemenici Sokağı'ndaki Hahambaşılık binasına taşınmadan önce burada oturduğu ve dini yargı organı olan 'Beth Din'in 'Çana Sinagogu'nda toplandığı kaydedilmektedir[130]. Konutun, etkileyici görünümünün yanında, gerek oda tavanlarında, gerekse cephesindeki balkonun tavanında ve demir balkon

---

[128] Haim Nahum Efendi, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun son hahambaşısıdır. 1873'te Manisa'da doğmuştur. Alliance Kurumu'ndan (bkz. Bölüm III – Hasköy, dipnot 109) parasal destek alarak 1893-97 yılları arasında Paris haham okulunda okumuş ve İstanbul'a dönerek Hasköy Haham Okulu'nda ve Alliance okullarında görev almıştır. Hayim Nahum, bu yıllarda Hasköy'de ikamet etmiştir. Nahum, İstanbul Yahudilerinin batılılaşmasında yeni bir dönem başlatmıştır. 1908'de Osmanlı Yahudilerinin hahambaşısı olarak göreve başlamıştır.

[129] Esther BENBASSA, '*Son Osmanlı Hahambaşısının Mektupları*', s.15,21,66.
Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.114.

[130] M.C. VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s. 16.
Günümüzdeki Hahambaşılık binası, Haim Nahum'un hahambaşılığı sırasında, bazı varlıklı Yahudilerin girişimleriyle satın alınmıştır. Bina, hem ikametgah hem de görev makamı olarak kullanılmıştır.
Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.115.

Şekil 4.58.a Kürkçü Çeşmesi Sokağı
2633 ada, 23 parsel, 14 kapı no'lu 'köşe konut'
Üstte: 1. ve 2. Kat Planları, Altta: Kürkçü Çeşmesi Sokağı'ndan Görünüş Ölçek: 1/100.

Şekil 4.58.b Kürkçü Çeşmesi Sokağı
2633 ada, 23 parsel, 14 kapı no'lu 'köşe konut'
Görünüşler Ölçek: 1/100
Konut, öncelikle köşe parselde yer alması nedeniyle, gruptaki diğer konutlardan farklılaşmaktadır. Konut sahibinin, Yahudi topluluğunun önemli kişilerinden olması, cephe kurgusunda bu farklılığın belirginleşmesine neden olmuştur. Konut cephesinde dikkati çeken ögelerden biri, köşedeki çıkmada, 1.kat pencersinin altında yer alan 'iki defne dalı içindeki ay-yıldız motifli arma'dır.

korkuluklarında yer alan çok sayıdaki 'David Yıldızı' motifleri, cephesinde yer alan 'ay -yıldızlı arma' bunu doğrular niteliktedir.

a) plan özellikleri

Konutun her katı, ayrı bir aile için bağımsız olarak planlanmıştır. Konutun plan kurgusunu belirleyen ana etken, parselin köşe olmasıdır. Bu özellik, plan kurgusunda zemin katından itibaren tamamen okunmaktadır. Zemin katında, parselin köşesi 45 derecelik bir açı ile kırılarak belirginleştirilmiştir. Üst katlarda ise aynı kırılma çıkma ile birlikte çatıya kadar devam ettirilmiştir. (Şekil-4.58.a)

Konutta en önemli mekan, 'köşe oda'dır. Merdiven sahanlığından giriş, kat içindeki koridora açılmaktadır. Koridor, köşe odaya göre yönlenmektedir. Odanın diyagonal bir girişi vardır. Bu giriş, iki yandaki odanın koridor yönündeki duvarları 45 derecelik açılarla kırılarak sağlanmıştır. Köşe oda, 1.katta, üç yönde uygulanan çıkmalar ile dışarıya taşırılmış ve yan odalardan kopartılmıştır.

Birinci katta, kat girişinin karşısında, Düriye Sokağı'na bakan cumbalı bir oda yer almaktadır. Bu oda, köşe oda ile içeriden bağlantılıdır. Cumbanın çıkması ile köşe çıkması arasında küçük bir 'balkon' mevcuttur. Bu odaların ahşap tavanlarının üzerinde, ortada 'David Yıldızı' motifi yer almaktadır. Aynı motif, balkonun ahşap tavanında da bulunmaktadır. (Şekil-4.58.d)

Konutun, Kürkçü Çeşmesi Sokağı yönünde yer alan diğer odası ise bağımsızdır. Bu odanın önünde de bir balkon mevcuttur.

İkinci kat planında bazı küçük değişiklikler mevcuttur. Köşe oda, Düriye Sokağı yönündeki balkon ve cumba ortadan kaldırılarak, tek bir çıkma ile yanındaki odayla bütünleştirilmiştir.

Her iki katta da 'mutfak', 'w.c.' ve 'yatak odası' ayrı bir bölüm oluşturmaktadır. Bu bölüm, çatı katında, 'Haliç' ve 'Balat Çarşısı'na hakim bir teras olarak kullanılmaktadır. (Şekil-4.74) Diğer bölümün üzerinde ahşap çatı bulunmaktadır.

Her kat bağımsız olarak tasarlandığı için, merdivenler sahanlıklara açılmaktadır. Birinci kata çıkan merdiven mozaiktir. Demir korkulukları bulunmaktadır. İkinci kata ve çatı katındaki terasa çıkan merdivenler ise ahşaptır. (Şekil-4.58.f)

Konutun, zemin katı sonradan dükkan haline getirilmiştir. Merdivenin yanında, merdiven yönünden ahşap bir bölücü ile ayrılmış orijinal girişi halen mevcuttur. (Şekil-4.58.f) Bodrum katı bulunmamaktadır.

b) cephe özellikleri

Planın baş odadaki köşe bölümü, konuta üçüncü bir cephe oluşturmaktadır. (Şekil-4.58.b) Bu cephede, her iki katta köşe odaya ait birer pencere yer almaktadır. Birinci katın parapetinde, ortasında ay-yıldız motifi bulunan iki defne dalı motifi dikkati çekmektedir.

Cephenin tamamına, sıva üzerine taş izleniminde derzler uygulanmıştır. Pencere üzerlerinde de kilit taşı şekilleri oluşturulmuştur. Taş motifleri, zemin katında kabartma şeklindedir.

Konutun girişi, Kürkçü Çeşmesi Sokağı'ndandır. Bu konutun giriş kapısı da, yerleşme içindeki konut kapılarından günümüze dek gelebilmiş, nadir örneklerdendir. Oldukça özenli bir demir işçiliği mevcuttur. (Şekil-4.58.c) Çift kanatlıdır. Üzeri basık kemerlidir.

Kürkçü Çeşmesi Sokağı yönünde yönünde her iki katın da balkonu bulunmaktadır[131]. Balkon demirleri bombelidir. Üzerlerinde bazı motifler yer almaktadır. Ortadaki yuvarlak motifin içinde 'David Yıldızı' mevcuttur.

Konutun Düriye Sokağı cephesi, 1. Katta, iki oda arasında yer alan gömme balkon ile farklılaşmaktadır. Balkon duvarının iki köşesinde, ahşap süsleri bulunmaktadır. Buranın ahşap tavanında da, dışarıdan pek algılanmayan 'David Yıldızı' mevcuttur. (Şekil-4.58.d)

---

[131] Balkon anlayışının (özellikle ön cephede) çok az sayıdaki Yahudi konutunda bulunduğunu belirtmiştik. (bkz. Şekil-3.8, 4.51.a)

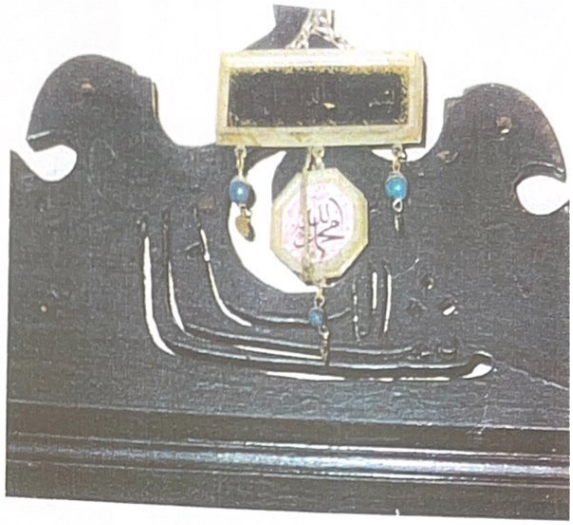

Şekil 4.58.c Kürkçü Çeşmesi Sokağı
2633 ada, 23 parsel, 14 kapı no'lu 'köşe konut'
Üstte: Balkon detayı; demir parmaklıkların ortasında 'David Yıldızı' motifi mevcuttur.
Giriş kapısı; oldukça özenli bir demir işçiliği bulunmaktadır.

Şekil 4.58.d Kürkçü Çeşmesi Sokağı
2633 ada, 23 parsel, 14 kapı no'lu 'köşe konut'
Üstte: 1.Kat Köşe odadan ahşap tavan detayı; tavanın ortasında 'David Yıldızı' motifi mevcuttur.
Altta: Konutun 1. Katında, 'Düriye Sokağı' yönündeki cephesinde, loca tarzında küçük bir balkon yer almaktadır. Balkonun tavanında da 'David Yıldızı' motifi mevcuttur.

Şekil 4.58.e Kürkçü Çeşmesi Sokağı
2633 ada, 23 parsel, 14 kapı no'lu 'köşe konut'
Konutun, 'Düriye Sokağı' yönündeki odasında yer alan ve konutun Yahudi sahibinden kalmış olan 'ahşap dolap'. Üzerindeki ayna konutun yeni sahipleri tarafından eklenmiştir.

Şekil 4.58.f Kürkçü Çeşmesi Sokağı
2633 ada, 23 parsel, 14 kapı no'lu 'köşe konut'
Merdiven ve korkuluk detayları

. 22 parsel, 3 kapı no'lu 'bitişik düzenli konut'

Aynı yapı adasının 'Düriye Sokağı' yönünde yer almaktadır. (Şekil-4.52) 22 parsel no'lu köşe konut ile benzer cephe özellikleri taşımaktadır.

Konutun bir başka özelliği, cumbasının üzerinde İbrani takvimine göre '5681' tarihinin kaydedilmiş olmasıdır. Bu nedenle, Balat'taki Yahudi konutları içinde ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü, yerleşmede yapılış tarihi kaydedilmiş konut sayısı yok denecek kadar azdır.

a) plan özellikleri

Konut, tek bir aile için planlanmıştır. Az yükseltilmiş bir bodrum katı, zemin katı, cumbalı kat ve balkonlu kattan oluşmaktadır.

Zemin katı, yapı adasında yer alan diğer konutlardaki gibi sokak ile doğrudan bağlantılıdır. Giriş kapısı bir hole açılmaktadır. Holün bir yanında üst kata çıkan merdiven yer almaktadır. Holün diğer yanında ise, ön cepheye bakan bir 'oda' ve arka bahçeye bakan bir 'mutfak' yer almaktadır. Mutfak oldukça büyüktür ve merdiven köşesine gelen bir bacası mevcuttur. Günümüzde, bu katın ayrı bir aile tarafından kullanılması nedeniyle, mutfağın bir köşesi tuvalet olarak ayrılmıştır. (Şekil-4.59.a)

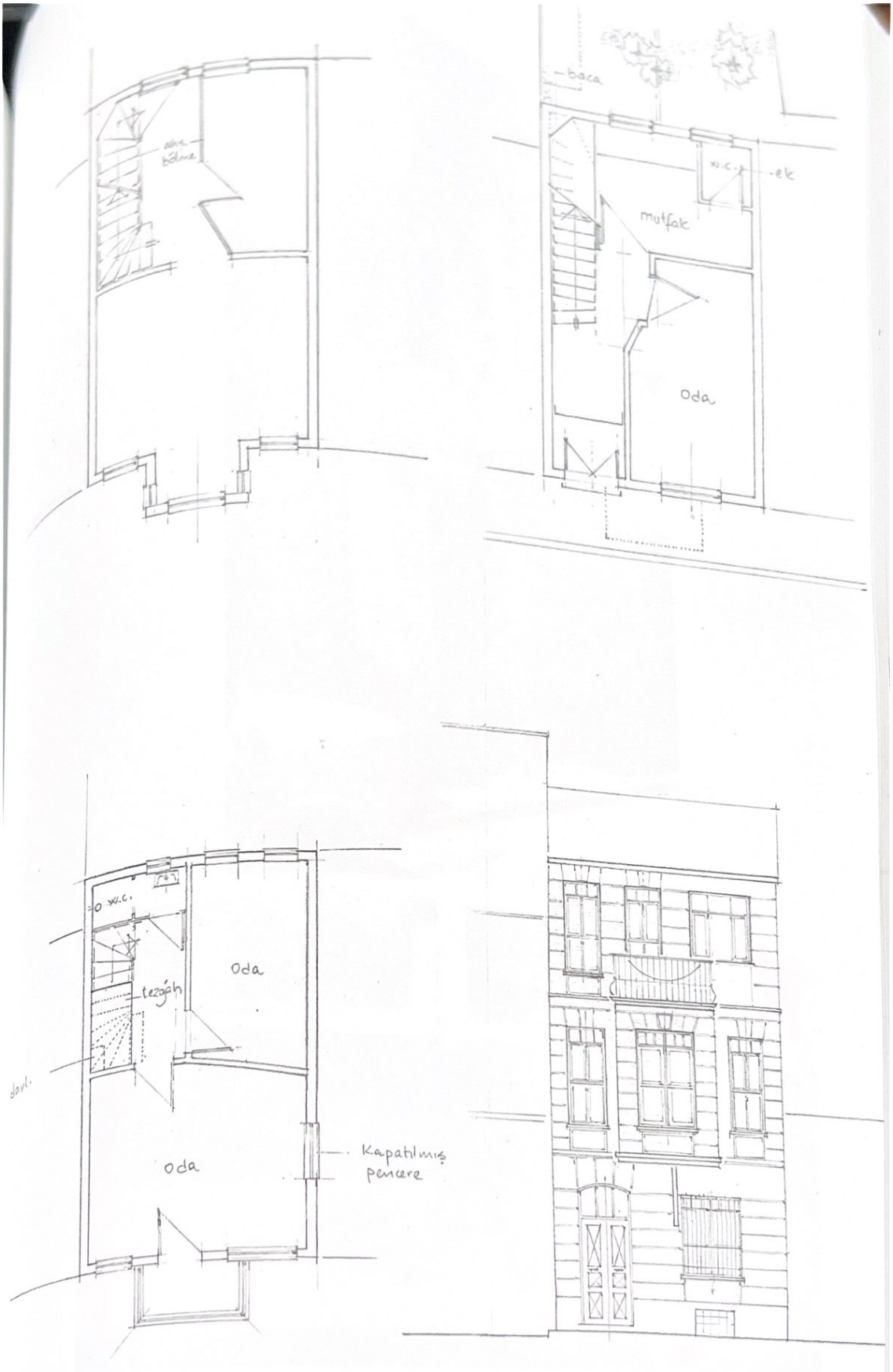
Bu konut, yapı adasındaki diğer bitişik düzenli konutlardan daha geniş ancak, daha kısa bir parselde yer almaktadır. Bu nedenle, plan tipi biraz farklılaşmaktadır.

Merdiven, bir 'sofa'ya açılmaktadır.1.Katta, 'Düriye Sokağı'na bakan cumbalı bir oda mevcuttur. Sofanın bir kısmı sonradan ahşap bir bölme ile oda olarak ayrılmıştır.

Cumbalı katın üzerinde 'balkonlu kat' yer almaktadır. Konutun tuvaleti de bu son kattadır. Son iki kat tek bir aile tarafından kullanılmaktadır.

b) cephe özellikleri

22 parsel no'lu konut ile benzer cephesel özelliklere sahiptir. Cephe dokusu ve pencere modelleri aynı karakterdedir. (Şekil-4.59.b)

Şekil 4.59.a Düriye Sokağı
2633 ada, 22 parsel, 3 kapı no'lu bitişik düzenli konut
Kat Planları ve Görünüş Ölçek: 1/100

Şekil 4.59.b Düriye Sokağı
2633 ada, 22 parsel, 3 kapı no'lu bitişik düzenli konut
Ön Cephe'si yanındaki Hahambaşı konutu ile aynı karakterdedir. Cumbasının üzerinde, Hahambaşı konutundaki gibi iki defne dalı mevcuttur. İçinde '5681' (1921) tarihi kayıtlıdır.

Bodrum katı, sıvadaki doku ve renk farklılaşması ile diğer katlardan ayrılmaktadır. Bodrum katının konut içinden bağlantısı bulunmamaktadır. Zemin katın penceresinin altında bulunan küçük açıklıktan bodrum katına bağlantı kurulabilmektedir.

Konutun girişi, sokak ile doğrudan bağlantılıdır. Giriş kapısının üzeri basık kemerlidir. Kapısı ahşaptır. Girişin yanında tek ve büyük bir pencere bulunmaktadır. Üzerinde bombeli demir parmaklık mevcuttur.

Cumbalı katta, cumba üzerindeki pencerenin parapetinde defne dalları arasında '5681' tarihi kaydedilmiştir[132]. (Şekil-4.59.b) İbrani takvimine göre yazılan bu tarihin karşılığı '1921[133]' yılıdır. Yanındaki 23 parsel no'lu haham konutundan daha geç bir tarihte inşa edilmiştir.

Cumbanın üzerinde, cumba boyutlarında bir balkon bulunmaktadır. Balkonun orijinal bombeli demirleri mevcuttur.

Katlar, yapı adasındaki tüm konutlarda olduğu gibi yatay kat silmesi ile birbirinden ayrılmıştır.

. 2356 no'lu (Ahrida Sinagogu'nun bulunduğu) yapı adasındaki Yahudi konutları

- 21 parsel no'lu 'köşe konut'

Konut, 'Kürkçü Çeşmesi Sokağı' ile 'Ayan Caddesi'nin kesiştikleri köşede yer almaktadır. (Şekil-4.46) İki katlı, kagir bir yapıdır. Cephesinin değişik süsleme karakteri ile diğer konutlardan farklılaşmaktadır.

Bu konutun, Haham Moşe Benhabip'in evi olduğu belirtilmektedir[134]. Balat'ta aynı cephe karakterinde başka bir konut örneği mevcut değildir. Cephesi, Batılılaşma dönemi etkileri ile eklektik tarzda kurgulanmıştır. Boyutları oldukça küçüktür. Bu

---

[132] Aynı defne dalları motifi, yanındaki 23 parsel no'lu haham konutunda da mevcuttu. Ancak, içinde ay-yıldız motifi yer almaktaydı.

[133] 5681'den 5 rakamı atılarak ve kalan 681 rakamı 1240'a eklenerek '1921' tarihi elde edilmektedir. Hesaplama yöntemi için;
Ilan KARMI, '*Jewish Sites of Istanbul*', s.40.

[134] Moşe Benhabip, 1912-1942 yılları arasında dini yargı organı 'Beth-Din'in üyeliğinde bulunmuştur. M.C. VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.17.

nedenle yerleşmenin mütevazi konutları arasında yadırganmamaktadır. Haham konutu olması nedeniyle böyle bir ayrıcalığa sahip olmuştur. Kürkçü Çeşmesi Sokağı'nın güney yönünü sınırlayan son yapıdır. Çarşı, bölgesinden yönlendiğimizde ise farklı cephe mimarisiyle dikkati çekmektedir.

a) plan özellikleri

Konut, oldukça küçük bir parsel üzerinde yer almaktadır. Girişi 'Kürkçü Çeşmesi Sokağı'ndandır.

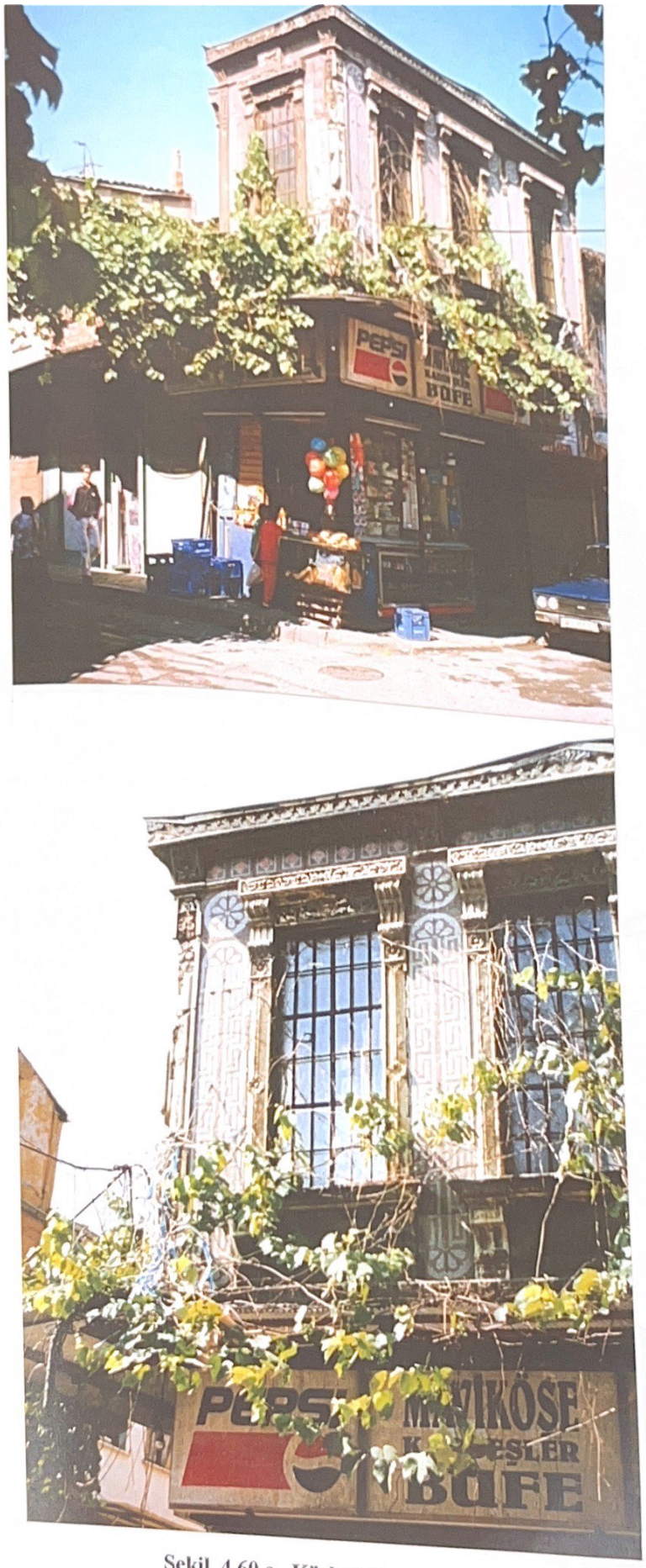
Zemin katın bir kısmı günümüzde dükkan olarak kullanılmaktadır. Konutun giriş bölümü ise depo haline getirilmiştir. Bu nedenle, konutun içi oldukça kötü bir durumdadır. Üst kata çıkan merdivenler ortadan kaldırılmıştır. Merdivenden yalnızca üst kottaki birkaç basamak kalmıştır. Bu basamaklardan merdivenin ahşap olduğu anlaşılmaktadır. Üst kata çıkılamadığı için planı elde edilememiştir. Cepheden algılandığı gibi, köşe çıkması mevcuttur. Bu çıkma, Kürkçü Çeşmesi Sokağı yönünde 45 derecelik bir açı ile bitirilirken, Ayan Caddesi yönünde, dik açı ile tamamlanmaktadır.

b) cephe özellikleri

Balat'taki tüm Yahudi konutlarının içinde, cephesinde en çok süslemesi bulunan konuttur. Cepheleri gri -kül- rengindedir. Ancak, üzerinde farklı renklerde geometrik süslemeler bulunmaktadır. Pencere aralarında açık renkte 'fret'ler ve üzerinde 'gülbezek'ler yer almaktadır. Çatı kornişi altında, çepeçevre pastel pembe renkli geometrik desenler mevcuttur. (Şekil-4.60.a ve 4.60.b)

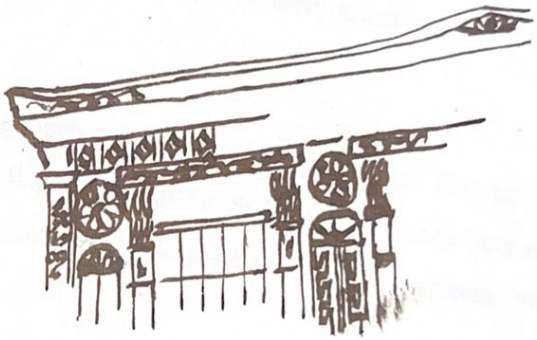
Saçak silmesi, köşelerde ve ortada hafifçe yükseltilmiştir. Üzerinde çeşitli süs ögeleri yer almaktadır. Silme altında, köşelerde ve pencerelerin aralarında palmetli rozetler bulunmaktadır.

Pencereler sabittir ve üzerleri kafes şeklindeki demir parmaklıklarla korunmuştur. Pencere lentolarının üzerleri kabartma şeklinde süs ögeleri ile zenginleştirilmiştir. Lentolar üzerinde yapay bir ikinci lento oluşturularak bunlar cepheden dışarıya taşırılarak vurgulanmıştır. İki ucunda bunları taşıyan taş konsollar bulunmaktadır.

Şekil 4.60.a Kürkçü Çeşmesi Sokağı
2356 ada, 21 parsel no'lu 'köşe konut'
Cephesindeki süslemeler ile dikkati çekmekt[illegible]

Şekil 4.60.b Kürkçü Çeşmesi Sokağı
2356 ada, 21 parsel no'lu 'köşe konut'
Konut, ortada ve köşelerde yükseltilmiş saçak silmesi, pencere üzerlerindeki vurgulanmış lentoları ve cephesindeki geometrik süslemeleri Balat'taki diğer Yahudi konutlarından farklı bir cephe karakteri taşımaktadır.

Pencereler, konsolların altlarındaki düşey bantlar ile çevrelenmiştir. Pencere denizlikleri de aynı şekilde dışarı taşırılmıştır. Altlarında taş konsollar mevcuttur. (Şekil-4.60.b)

Köşelerde ve Kürkçü Çeşmesi Sokağı yönünde, çıkma üzerinde yer alan iki pencere ortasında, üzeri meyve ve çiçek motifli süs ögeleri ile zenginleştirilmiş düşey bantlar yer almaktadır.

Konutun, Ayan Caddesi'ne bakan cephesi çok dardır. Bu yöndeki çıkmanın penceresi üzerindeki rozette 'tokalaşan iki el' figürü bulunmaktadır.

. Kürkçü Çeşmesi Sokağı'ndaki 'Yahudi konutları'nın genel karakteri

Sokağın genel yapı karakterini, sinagogun tam karşısındaki 2633 no'lu adada yer alan yedi konuttan oluşan yapı grubu yansıtmaktadır. Bunlar, 19. yy. sonu - 20. yüzyılın başlarına ait ve yerleşmenin karakteristik özelliklerini taşıyan konutlardır. (Şekil-4.52)

Konutlar, 'köşe' ve 'bitişik düzenli' olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Köşe konutlar, plan ve cephe kurguları bakımından bitişik düzenli konutlardan kısmen farklılaşmaktadırlar.

Konutlar, dar ve derinlemesine gelişen parsellerde yer almaktadırlar. Plan tipleri, 23 parsel no'lu Hahambaşı konutunun dışında 'sofalı'dır. Sofanın iki yönünde birer oda yer almaktadır. Ön cephedeki odalar 'cumbalı'dır. Köşe konutlarda ise, cumbanın yerini köşe çıkması almıştır. (Şekil-452)

'Tek aile için' ya da 'her katı bağımsız olarak' planlanmış konutlar mevcuttur. Bitişik düzenli konutların, zemin ya da bodrum katlarından çıkılan ve mutfak ile bağlantılı bir 'arka bahçe'leri bulunmaktadır.

Bu konutlar, sıraev olmamakla birlikte birbirine benzer özellikler taşımaktadırlar. Yapı adası boyunca süregelen bu özellik, -cumbaların ritmik dizilişleri, yatay kat silmelerinin cepheler üzerindeki devamlılığı- sokağa görsel açıdan 'süreklilik' kazandırmaktadır. (Şekil-4.54.b,4.57.b)

Cephelerde, cumba ve köşe çıkmaları ile 'düşeylik', kat silmeleri ile 'yataylık' - sokağa paralellik- sağlanmıştır. Cumbalar, kiminde tek kat, kiminde ise iki kat boyunca çatıya kadar uzanmaktadır. Cumbası tek katta biten bazı konutlarda cumba üstünde ufak bir balkon bulunmaktadır. (Şekil-4.54.a, 4.56)

Yatay kat silmeleri, birkaç seviyeden geçmektedir. Sokak seviyesine en yakın olanlar, bodrum katın pencereleri üzerinden ve zemin katın denizlik seviyesinden geçen silmelerdir. Cumba altından geçen kat silmesi cephede en çok vurgulanmış olandır. Bitişik düzenli konutlarda, tuğlalar kirpi şeklinde dizilerek etkileri arttırılmıştır. (Şekil-4.54.b,4.57.c)

Bitişik düzendeki konutlarda, pencere oranları ve modelleri de birbirine yakın karakterdedir. Zemin katların pencerelerinde bombeli ya da düz demir parmaklıklar bulunmaktadır.

Tuğla, bu konutlarda kullanılan tek cephe süs malzemesidir. Yatay kat silmelerinde ve bazı konutların zemin katlarında tuğla kullanılmıştır.

Konutların cumbalarla süregelen ritmik dizilişleri, yapı adasının iki köşesinde yan sokaklara devam eden köşe çıkmaları ile tamamlanmaktadır. (Şekil-4.52) Köşe konutlarda yatay kat silmeleri bitişik düzendeki konutlardaki kadar belirgin değildir.

Başka bir deyişle, 'bitişik düzendeki konutlarda' 'cumba' şeklinde küçük çıkmalar mevcutken, 'köşe konutlarda' iki yöndeki cephe boyunca süregelen 'köşe çıkmaları' yer almakta ve yapı adasını görsel olarak tamamlamaktadır. Köşe çıkmaları, adanın diğer yöndeki sokak ile de ilişkisini bütünleştirmektedir. Yapı adasının bu yönlerdeki sürekliliğini de sağlamaktadır.

Yapı adasında, bitişik düzendeki konutlar içinde:

. 'cumbası iki kat boyunca devam eden',

. 'cumba üzerinde balkonlu katı bulunan'

iki konut tipi mevcuttur.

Konutların tümünde giriş sokak ile aynı düzlemde ve seviyede yer almaktadır. Giriş kapıları, zemin katın penceresi seviyesine kadar yükseltilmiştir.

- 2356 ada, 1 parsel, 4 kapı no'lu konut

Ahrida Sinagogu'nun bulunduğu yapı adasında yer alan diğer Yahudi konutudur. Yapı adasının 'Gevgirli Sokağı' yönünde bulunmaktadır. (Şekil-4.46, 4.61.a) Ahrida Mahallesi'ndeki Yahudi armalı konutlardan biridir. Bu nedenle ayrı bir önem taşımaktadır.

a) plan özellikleri

'Zemin katı', 'cumbalı kat' ve 'balkonlu kat'tan oluşmaktadır. Girişi, sokaktan doğrudan bağlantılıdır. Giriş kapısı, merdiven koridoruna açılmaktadır. Merdivenin arkasından arka bahçeye çıkış mevcuttur. Konutun zemin katı sonradan dükkan haline getirilmiştir. Bu nedenle önceki konutlarda görülen arka bahçe anlayışı ortadan kalkmıştır.

Sofa'lı plan tipindedir. Cumbalı katta, sofa bir camekan ile bölünmüştür. Böylelikle, merdivenin önünde bir sahanlık oluşturulmuştur. (Şekil-4.61.b)

Konutun sokak yönünde iki oda yer almaktadır. Bunlardan biri cumbalı odadır. Arkada ise bahçeye bakan bir diğer oda ile mutfak bulunmaktadır. Mutfağın bir köşesinde küçük bir w.c. mevcuttur. Konutun mutfak ile bağlantılı bir balkonu da vardır.

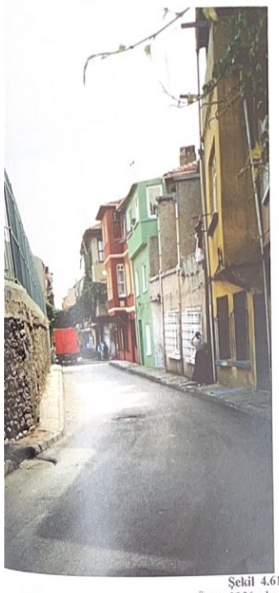
Cumbalı odanın ahşap tavanlarıönem taşımaktadır. Tavanın ortasında, Yahudi evi olduğunu vurgulayan 'David Yıldızı' motifi yer almaktadır. (4.61.d)

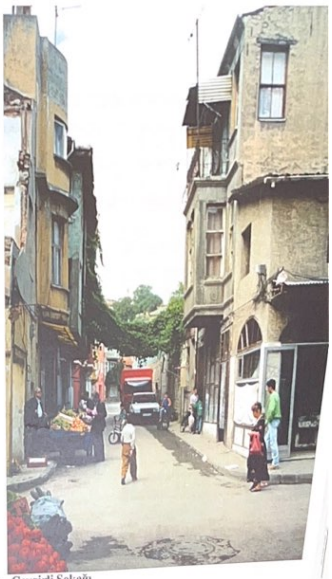
Üst kat, cumbalı kat ile aynı plan kurgusuna sahiptir. Ancak sofa bu katta bölünmemiştir. Merdivenin yanında ahşap bir dolap mevcuttur.

b) cephe özellikleri

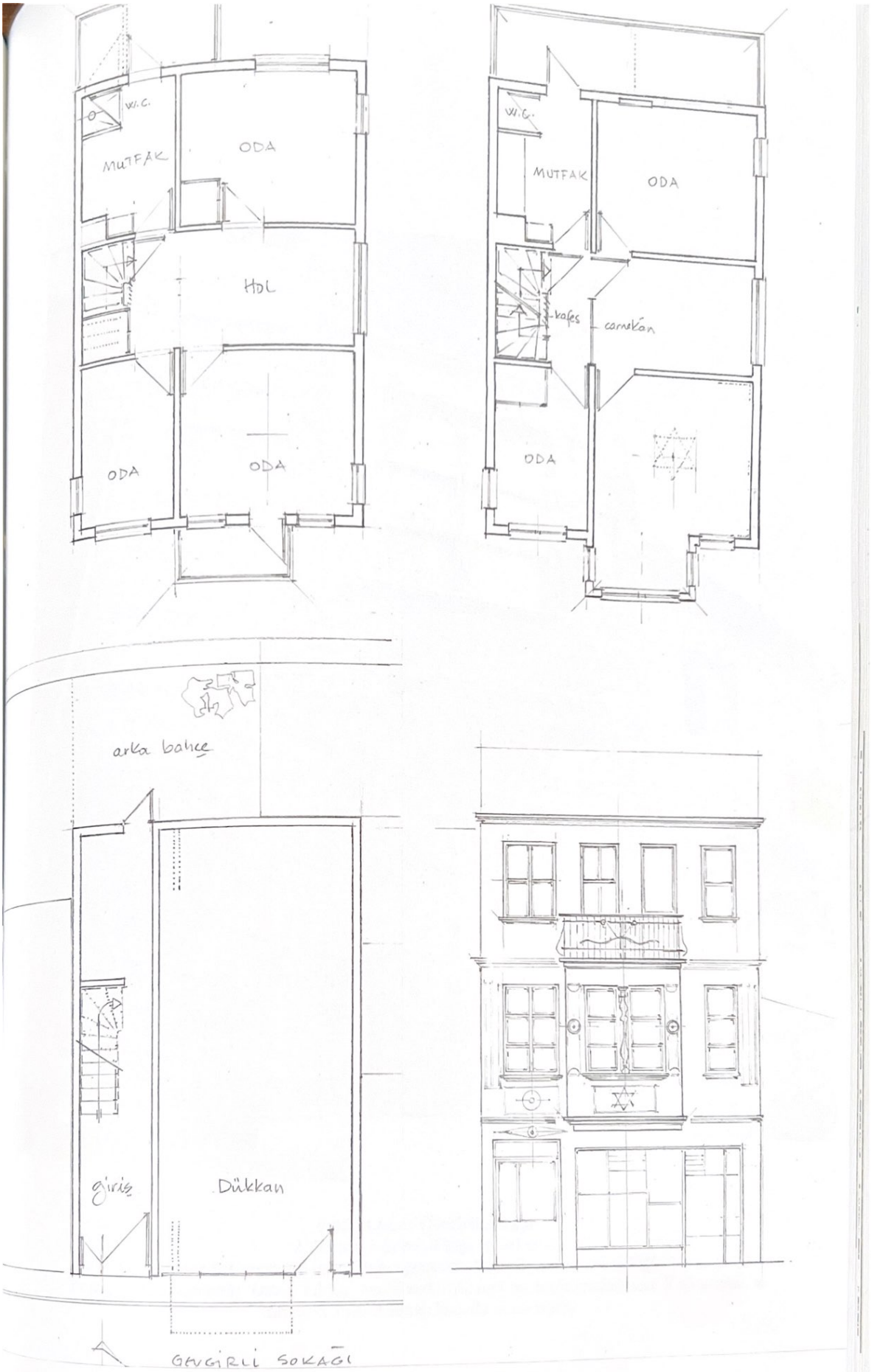
Konutun zemin katı, günümüzde dükkan haline getirilmiş, bu nedenle tamamen değişmiştir. Giriş kapısı da orijinalliğini yitirmiştir. Diğer katlar ise günümüze kadar orijinalliğini korumuştur.

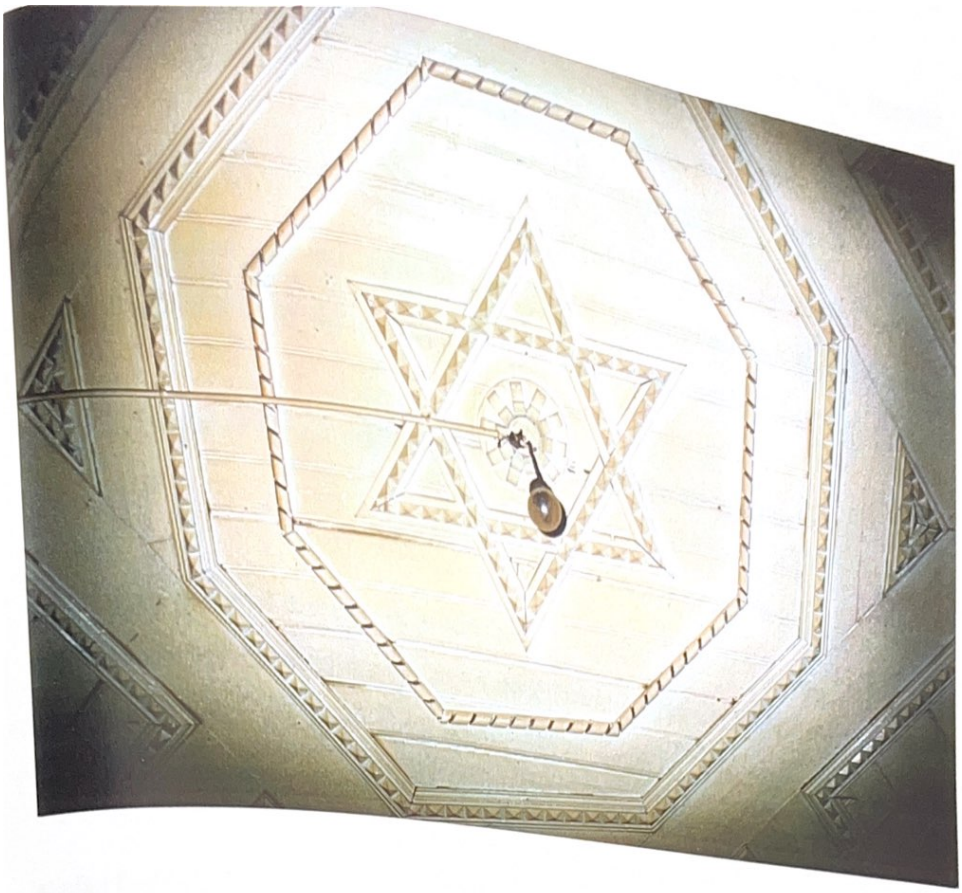
Şekil 4.61.a Gevgirli Sokağı
Üstte: 2356 ada, 1 parsel, 4 kapı no'lu konut
Altta: solda, Gevgirli Sokağı'ndan bir görünüş, sağda 1 parsel ve karşısındaki 5 parsel no'lu konutlar

Şekil 4.61.b Gevgirli Sokağı
2356 ada, 1 parsel, 4 kapı no'lu konut
Kat Planları ve Görünüş Ölçek: 1/100

Şekil 4.61.c Gevgirli Sokağı
2356 ada, 1 parsel, 4 kapı no'lu konut
Günümüzde, zemin katı tamamen değişikliğe uğramıştır. Diğer iki kat ise orijinalliğini korumaktadır. Konut, cumbası altındaki 'David Yıldızı' motifi nedeniyle özel bir önem taşımaktadır. Yerleşmenin, az sayıdaki Yahudi armalı konutlarından biridir.

Şekil 4.61.d Gevgirli Sokağı
2356 ada, 1 parsel, 4 kapı no'lu konut
1.Kat cumbalı odadan tavan detayları.
Bu odanın tavanları özel olarak ele alınmıştır. Tavanın ortasında 'David Yıldızı' motifi mevcuttur.

Cephe tamamiyle sıvadır. Sıva üzerinde, silik olarak bazı geometrik desenler okunabilmektedir. Cumba penceresi altında 'David Yıldızı' motifi bulunmaktadır. (Şekil-4.61.c)

Cumba katının üzerinde balkonlu kat yer almaktadır. Balkonun orijinal bombeli demirleri mevcuttur. Her iki katın pencere model ve boyutları farklıdır. Cumbanın üzerinde orta dikme ile ayrılmış ikiz pencere yer almaktadır.

Konut cephesinde, kat aralarında ve saçak altında olmak üzere üç seviyede yatay silme geçmektedir.

- 2349 ada, 5 parsel, 3 kapı no'lu konut

Gevgirli Sokağı'ndaki önceki konut ile karşılıklı olarak yer alırlar. Ancak, mimari kurguları birbirinden tamamen farklı niteliktedir. 5 parsel no'lu bu konut, cephe ve plan özellikleri bakımından yerleşme içindeki diğer konutlardan da farklılaşmaktadır.

a) plan özellikleri

Kareye yakın formdaki küçük bir parselde yer almaktadır. (Şekil-4.62) 'Zemin' ve 'cumbalı' kattan oluşmaktadır. Ancak sonradan bir kat ilavesi yapılmıştır. Zemin katı, karşısındaki konuttaki gibi dükkan haline getirilerek orijinalliği bozulmuştur.

Konutun girişi, bir taşlığa açılmaktadır. Buradan bir kapı ile zemin katın bağlantısı kurulabilmektedir. Bu katta, merdiven altında yer alan w.c. günümüzde kaldırılmıştır. Parselin darlığı nedeniyle üst katta tek bir cumbalı oda yer almaktadır.

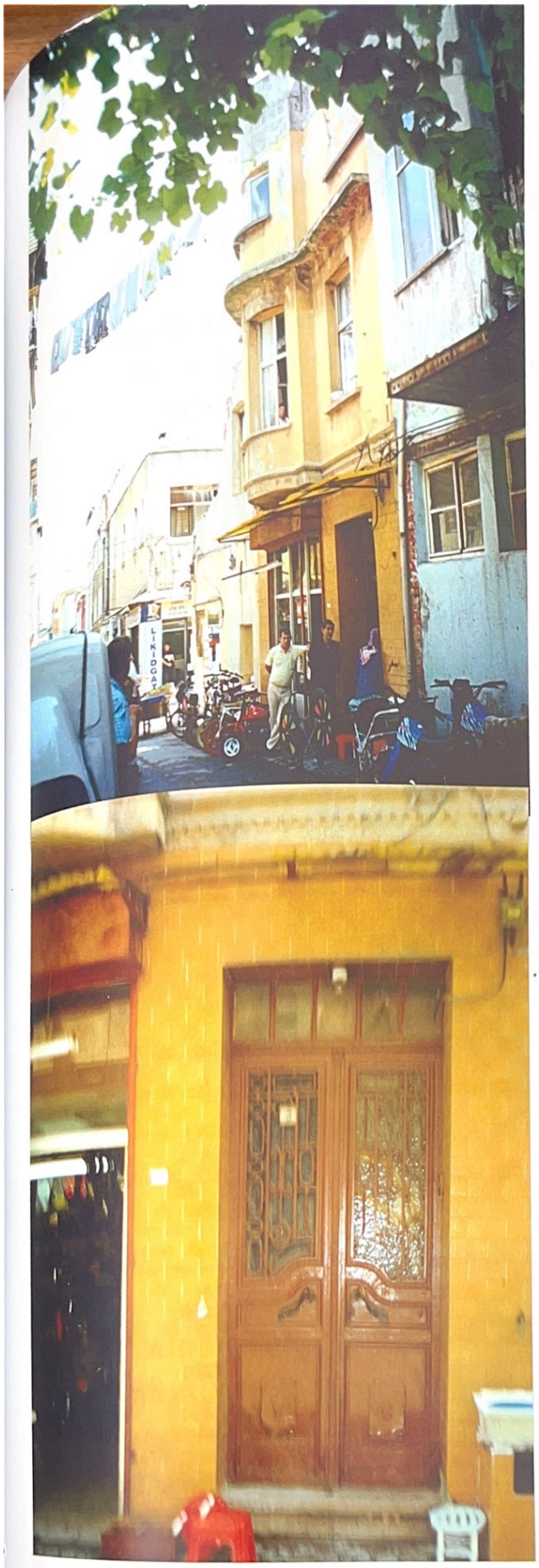
b) cephe özellikleri

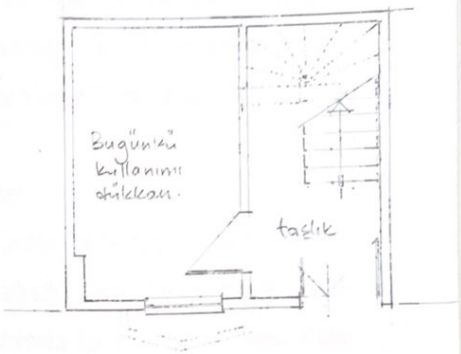
Konutun cephe geometrisi diğer konutlardan farklılaşmaktadır. Bu farklılaşmada:

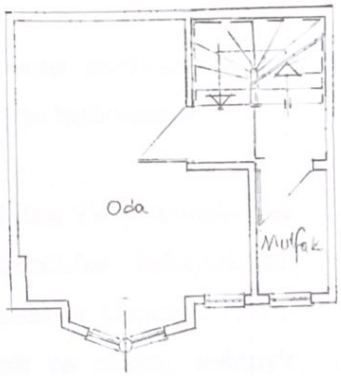
. 'çıkmanın eğrisel geometrik şekli',

. 'dışarıya taşan eğrisel beton saçak'

rol oynamaktadır. Cephede, cumba altından geçen kat silmesi ve geniş saçak çıkıntısı ile yataylık oldukça vurgulanmıştır. Giriş kapısı demirdir. Cumba üzerinde, ortadan bir beton dikme ile ayrılmış iki pencere bulunmaktadır.

Şekil 4.62 Gevgirli Sokağı
2349 ada, 5 parsel, 3 kapı no'lu konut
Konut, plan ve cephe kurgusu ile diğer konutlardan farklılaşmaktadır.

2. Hacı Rıza Sokağı'ndaki yapılaşma karakteri

Hacı Rıza, Balat Yerleşmesi'nin Yahudi konutlarını içeren karakteristik sokaklarından biridir. Sokağın iki yönünde 'tek', 'ikili', 'üçlü' konut grubu ve 'sıraev' niteliğinde konutlar bulunmaktadır.

. sokağın Balat Yerleşmesi içindeki konumu

'Kürkçü Çeşmesi Sokağı'nın başlangıcındaki meydancıktan başlamaktadır. 'Hamami Muhittin Camisi' yakınlarında sona ermektedir. Sokağın başlangıç ve bitişini iki İslam ibadet yapısı belirlemektedir: '*Kürkçü Mescidi*' ve '*Hamami Muhiddin Camisi*'. (Şerkil-4.63.a) Ancak, sokağı oluşturan yapılar Yahudi konutlarıdır.

. sokağın ızgara -ortogonal- plan dokusu içindeki yeri

Sokak, meydancıktan başlayan ve 'Draman Caddesi'nde sona eren bir eksen üzerinde yer almaktadır. Bu eksen, düz bir topografyada konumlanan Aşağı Balat dokusu içinde inorganik bir karaktere sahiptir. Eksenin bu bölümünü 'Hacı Rıza Sokağı' oluşturmaktadır.

Sokak, ızgara sistemli Balat dokusu içinde, Haliç'e dik konumda uzanan eksenlerden biridir. Kuzey sırtından yerleşmeye inen yamacı sınırlandırmaktadır. Buradan itibaren, ızgara sisteminde bölünmüş düz bir topografya başlamaktadır.

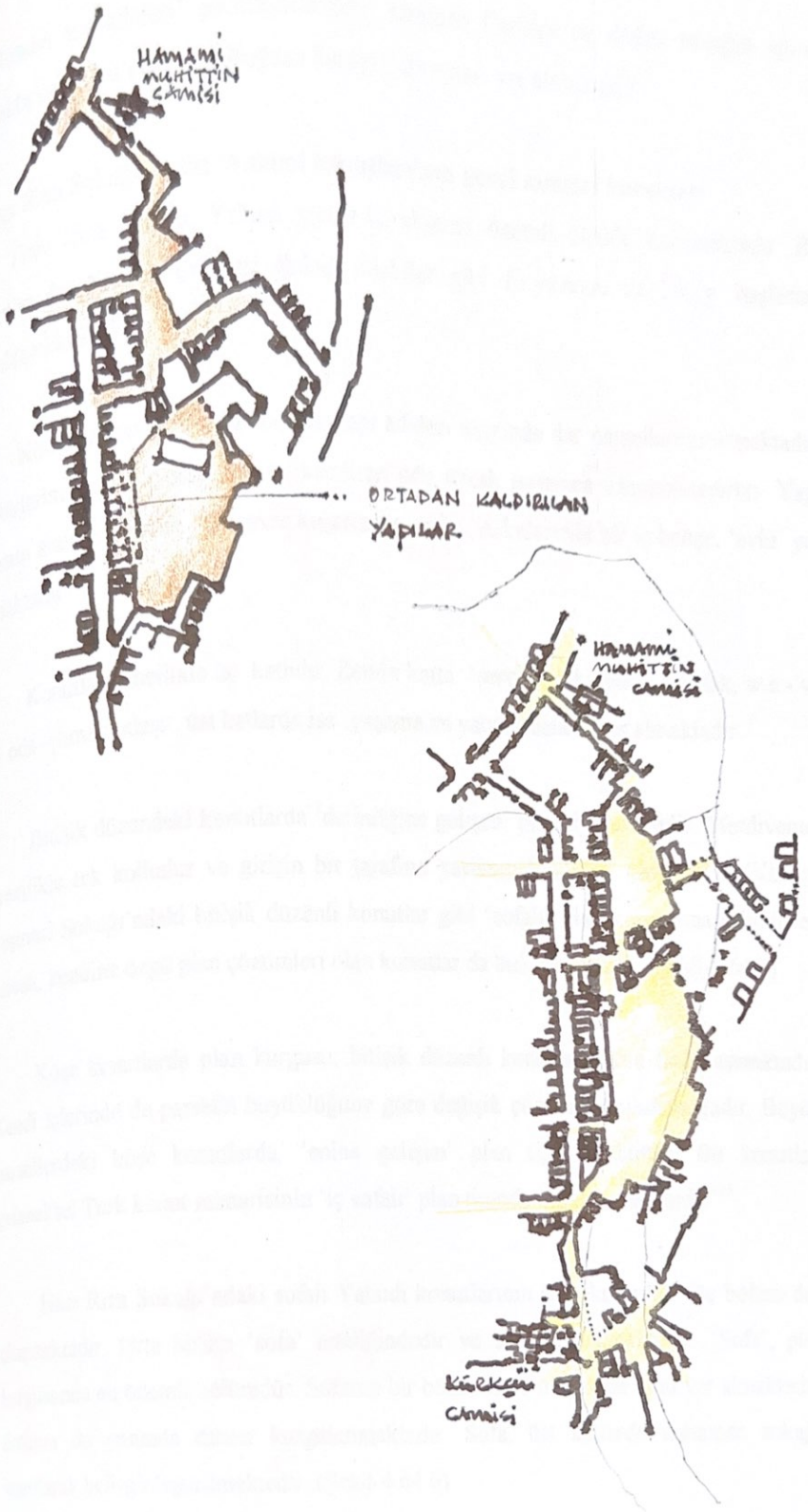
Hacı Rıza Sokağı üzerinde bu düz topografyada şekillenen Yahudi konutları yer almaktadır. Sokağın yamaç yönünde ise 'müslüman mahalleleri' bulunmaktadır. Müslüman mahalleleri ile Yahudi mahallesi arasında iki meydan yer almaktadır. (Şekil-4.45.a ve 4.63.b) Müslüman mahalleleri, bir topografyada yer almaları nedeniyle Yahudi mahallelerine göre daha az yoğunluktadır. Konutların kat adedi azdır. Eğimin gerektirdiği set ve merdiven gibi mimari ögeler mahalle dokusunu biçimlendirmektedir. Ancak, bu doku günümüzdeki yeni yapısıyla eski karakterini büyük ölçüde yitirmiştir.

Hacı Rıza Sokağı'nın bitiminden sonra topografya eğimli bir karakterdedir. Sokak dokusu da organik bir yapıdadır. Sokağın bu bu bölümünü 'Kesmekaya Caddesi' oluşturmaktadır. (Şekil-4.63.a) Hacı Rıza Sokağı'nın Kesmekaya Caddesi ile birleştiği bölgenin yakınlarında 'Hamami Muhittin Camisi' yer almaktadır. Caminin çevresinde,

Şekil 4.63.a Hacı Rıza Sokağı

Sokak, ortogonal kurgudaki Balat Yerleşmesi içinde şekillenmektedir. Haliç'e dik olarak uzanan eksenlerdendir. Kuzey sırtından yerleşmeye inen yamaçlara batı yönünden bir set oluşturmaktadır. Yamaçlar üzerindeki 'Müslüman mahalleleri' ile düzlükte kurgulanmış olan 'Yahudi mahalleleri' arasında bir sınır niteliği taşımaktadır.

Şekil 4.63.b Hacı Rıza Sokağı

Sokak ile Kuzey sırtından inen yamaçların arasında yapılaşmamış alanlar mevcuttur. Büyük boşluklar oluşturan bu alanlar, 'Hacı Rıza Sokağı'nın batı yönündeki Yahudi konut gruplarının arkasında yer almaktadır. Bu boşluklardan biri, önündeki yapı grubunun bir kısmı kaldırılarak açılmış ve burada bir dispanser inşa edilmiştir. Günümüzde ise bu alanda sağlık yapısı olarak yeni bir yapılaşmaya başlanmıştır.

'müslüman mahalleleri' şekillenmektedir. Draman Caddesi'ne doğru sokağın eğimi artmakta ve en üst kotlarda 'Boğdan Sarayı' kalıntıları yer almaktadır.

- Hacı Rıza Sokağı'ndaki 'Yahudi konutları'nın genel mimari karakteri

Hacı Rıza Sokağı, Yahudi konut karakterini önemli ölçüde korumaktadır. Bu konutlar da, Kürkçü Çeşmesi Sokağı'ndakiler gibi 19.yy.sonu ile 20.yy. başlarına tarihlenmektedirler.

Konutlar, genellikle dikdörtgen yapı adaları üzerinde dar parsellere oturmaktadır. Birbirlerine bitişik olarak 'sıraev karakteri'nde sokak boyunca uzanmaktadırlar. Yapı adasını aralıksız olarak çepeçevre kuşatmaktadırlar. Arkalarında bir iç bahçe, 'avlu' yer almaktadır.

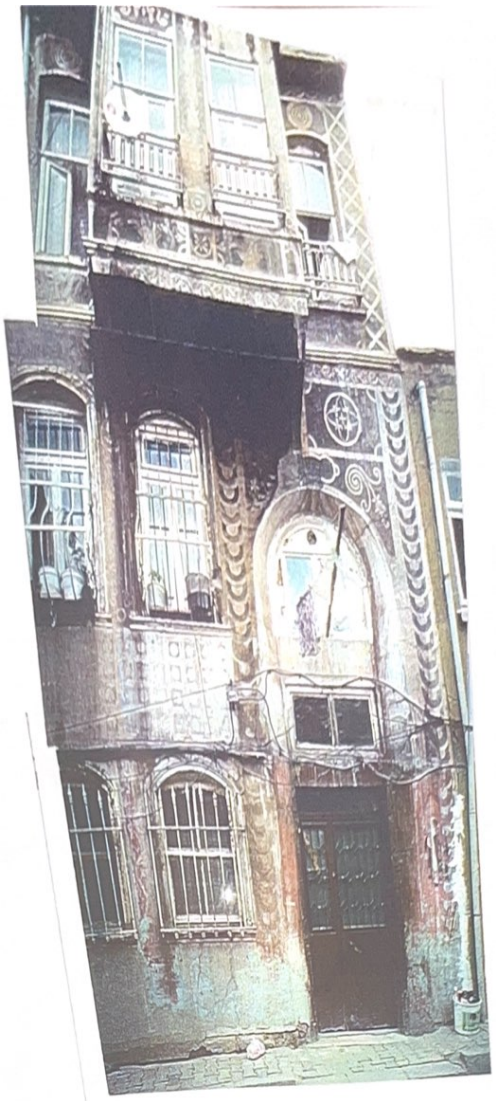
Konutlar genellikle üç katlıdır. Zemin katta 'servis mekanları' -mutfak, w.c.- ve bir oda -yemek odası-, üst katlarda ise 'yaşama ve yatak odaları' yer almaktadır.

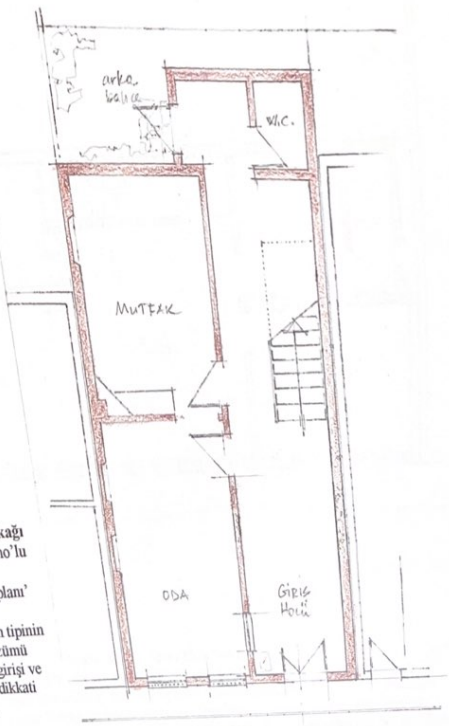
Bitişik düzendeki konutlarda 'derinliğine gelişen' plan tipi hakimdir. Merdivenler genellikle tek kolludur ve girişin bir tarafına yaslanmaktadırlar. Genellikle, 'Kürkçü Çeşmesi Sokağı'ndaki bitişik düzenli konutlar gibi 'sofalı' plan kurgusuna sahiptirler. Ancak, kendine özgü plan çözümleri olan konutlar da bulunmaktadır. (Şekil-4.64.a)

Köşe konutlarda plan kurgusu, bitişik düzenli konutlara göre farklılaşmaktadır. Kendi içlerinde de parselin büyüklüğüne göre değişik çözümler bulunmaktadır. Büyük parsellerdeki köşe konutlarda, 'enine gelişen' plan tipi mevcuttur. Bu konutlar, geleneksel Türk konut mimarisinin 'iç sofalı' plan tipinde kurgulanmışlardır[135].

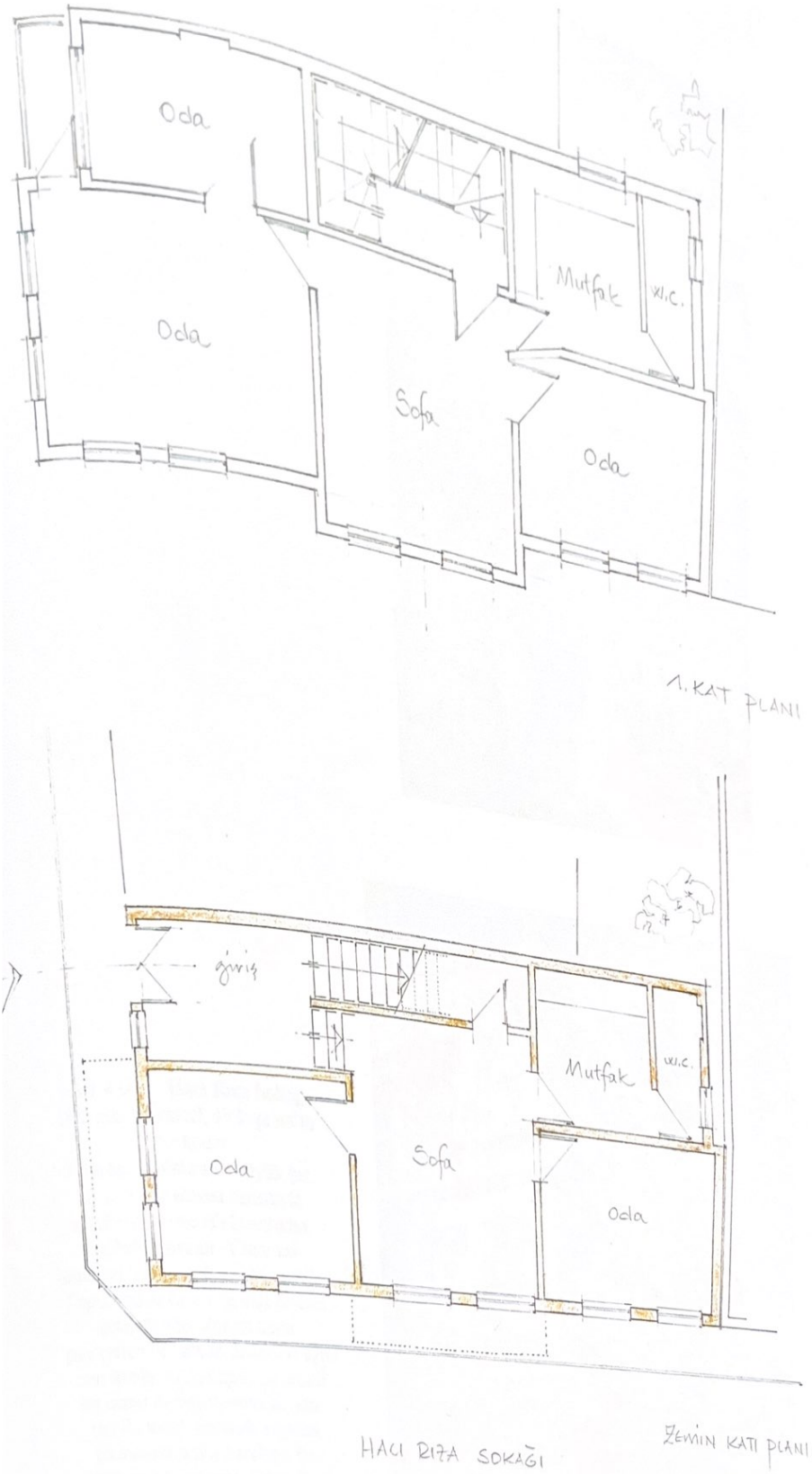
Hacı Rıza Sokağı'ndaki sofalı Yahudi konutlarının plan kurguları 'üç bölüm'den oluşmaktadır. Orta bölüm 'sofa' niteliğindedir ve sokağa bakmaktadır. 'Sofa', plan kurgusunda en önemli bölümdür. Sofanın bir bölümünde merdiven holü yer almaktadır. Sofanın iki yanında odalar kurgulanmaktadır. Sofa, üst katlarda tamamen sokağa taşırılarak belirginleştirilmektedir. (Şekil-4.64.b)

[135] Sofa, Türk evi'nin plan kurgusunda, odalar arasında yer alan ve odaların açıldıkları ortak bir mekan olarak önemli bir yer tutmaktadır. Sofa, aynı zamanda evin bir oturma, yemek yeme bölümünü oluşturmaktadır.

. 4.64.a Hacı Rıza Sokağı
7 ada, 9 parsel, 22 kapı no'lu konut
Cephesi' ve 'Zemin katı planı'
Ölçek: 1/100
Derinlemesine gelişen plan tipinin bu konuta özgü bir çözümü bulunmaktadır. Konut, girişi ve cephe süslemeleri ile dikkati çekmektedir.

Şekil 4.64.b Hacı Rıza Sokağı
1828 ada, 61 parsel, 49 kapı no'lu köşe konut
Enine gelişen plan tipinin orta sofalı çözümüne sahiptir. Plan kurgusu, 'üç bölüm'den oluşmaktadır. Orta bölümde, Hacı Rıza Sokağı'na bakan 'sofa' yer almaktadır. Sofanın iki yönünde iki bölüm bulunmaktadır. Bu bölümlerdeki tüm mekanlar sofaya açılmaktadır. Bu mekanlardan biri, her iki sokak yönüne bakan 'köşe oda'dır. Kat merdiveni doğrudan sofaya açılmamaktadır. Sofaya giriş sahanlıklardandır.

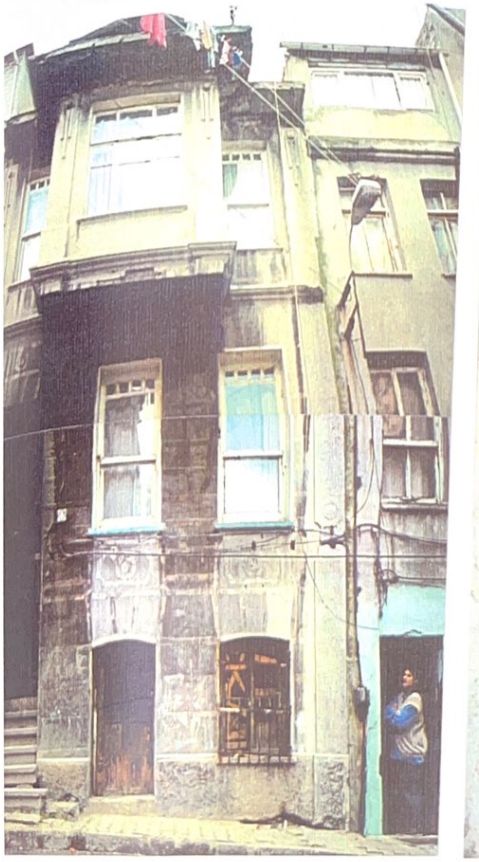

Şekil 4.64.b Hacı Rıza Sokağı
1828 ada, 61 parsel, 49 kapı no'lu köşe konut

Köşe konut olması ve büyük bir parselde yer alması nedeniyle sokağın en gösterişli konutudur. Cepheleri sıvadır. Yatay kat silmeleri üç seviyeden geçmektedir. Cephelerdeki demir işçiliği dikkati çekmektedir. Zemin katın pencereleri ve balkon demirleri aynı niteliktedir. Giriş kapısı da özenli bir demir işçiliği yansıtmaktadır. Her iki sokak yönünde yapılan çıkmalarla cephe hareketli bir görünüm kazanmıştır. Çıkmaların oluşturduğu düşey etkiyi kat silmelerinin yatay etkisi dengelemiştir.

Çatıda, köşelerde beton babalar bulunan bir parapet mevcuttur. Sofa katının üzerinde ise, bir şahnişin katı ile cephe tamamlanmaktadır.

Şekil 4.64.c Yerleşmeden iki konut örneği

Üstte: 'Toptancı Sokağı', 1869 ada, 6 parsel no'lu 'Yahudi konutu'. Konut, cephesindeki çok sayıda ve çerçeve içindeki 'altı taçyapraklı çiçek motifi' ile diğer konutlardan ayrılmaktadır. Konutun üzerinde '1921' tarihi kayıtlıdır. Altta: 'Hızır Çavuş Mescidi Sokağı', 1879 ada, 27 parsel no'lu 'Yahudi konutu'. Bu konut da, giriş nişinin yanındaki aynı 'altı taçyapraklı çiçek' motifi ile dikkati çekmektedir. Ayrıca, konutun cephesinde yer alan, çerçeve içindeki yuvarlak motif de Balat'taki Yahudi evlerinde bulunan diğer bir süsleme çeşididir. (Şekil-4.51.b)

2.2 Çana[136] (Tahta Minare) Mahallesi

Mahalle adını, Fatih döneminde kentin iskanı için Makedonya'nın 'Çana' (Tziana) kasabasından getirilen Yahudi topluluğundan almıştır. Çana Mahallesi, günümüzde 'Hızır Çavuş Mahallesi'nin sınırları içindedir.

Mahalle, Aşağı Balat Yerleşmesi'nin doğusunda, Haliç Surları'na bitişik olarak konumlanmaktadır. Yerleşmenin bulunduğu düzlükte kurgulanmış olan ızgara planlı doku içinde yer almaktadır. (Şekil-4.45.a)

Haliç'e paralel bir konumda uzanan 'Vodina Caddesi' ve 'Hızır Çavuş Köprüsü Sokağı' ile Haliç'e dik konumdaki 'Çiçekli Bostan' ve 'Yarım Balat' sokakları çevresinde gelişmiştir. Mahalle, Haliç yönünden sahil surları ile sınırlandırılmaktadır. Doğusu'nda, Fener yönünde 'Tahta Minare Mahallesi' mevcuttur. (Şekil-4.66)

Mahallenin başlıca yapısı 'Çana Sinagogu'dur. 'Hızır Çavuş Köprüsü Sokağı', Çana Mahallesi'nin Yahudi evleri bakımından karakteristik bir sokağını oluşturmaktadır.

. Çana Sinagogu

Sinagog, Çana Mahallesi'nin merkezini oluşturmaktadır. Adını, mahallenin kurucularının geldiği yerden almıştır. Sinagogun yapılışının Bizans dönemine kadar gittiği belirtilmektedir[137].

Sinagog, Hahambaşılığın mülkiyetine ait bir binada bulunması nedeniyle 'Hahamhane' olarak anılmıştır[138]. 19.yüzyıla ait 'Ayverdi Haritaları'nda da sinagogun

---

[136] Çana, Yunanistan'da Kastorya yakınlarında yer alan bir kasabadır.
Bu konuda bir başka görüş ise, Çana adının İspanya'nın 'Jean' kentinden dönüştüğü ve bu addaki bir sinagogun 'Hasköy'de yer aldığıdır.
S.A. Rosanés, 'Korat ha-Yehidim be-Turkiyah ve-Arzot ha-Kadem' (6 ciltten oluşan, İbranice Türkiye ve Doğu Yahudileri Tarihi), 2.basım, c.I, s.121'den nakleden;
Abraham GALANTE, '*Les Synagogues d'Istanbul*', s.11.
Ancak, Naim Güleryüz, Bizans dönemine ve Bizans Yahudisi Romaniot'lara ait olan bu sinagogun, İspanyol kökenli bir ad taşıma olasılığının çok zayıf olduğunu belirtmektedir.
Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.25.

[137] Abraham GALANTE, '*Les Synagogues d'Istanbul*', s.11.
Naim Güleryüz, İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü'nün 18 Mayıs 1946 tarih ve 1342 sayılı yazısında, Çana Sinagogu'nun fetihten önce mevcut olduğunun ifade edildiğini belirtmektedir.
Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.25.

[138] Moşe GROSMAN, '*Dr. Markus (1870-1944) - Osmanlıdan Cumhuriyete Geçişte Türk Yahudilerinden Görünümler*', s.291.

bulunduğu bina 'hahamhane' olarak kaydedilmiştir. (Şekil-4.6) Sinagogun ibadet dışında 'hahambaşılık makamı[139]' olarak da kullanıldığı ve bu nedenle, Yahudi topluluğunun mahkemesi -'Beth-Din[140]'- olma fonksiyonunu üstlendiği kaydedilmektedir[141]. Mahkeme, pazartesi ve perşembe günleri olmak üzere haftada iki kez, sinagogun birinci katında toplanmıştır. Sinagogun alt katı da cezaların yerine getirilebilmesi amacıyla 'hapishane' olarak kullanılmıştır.

Bizans Yahudisi 'Romaniot'lara ait olan Çana Sinagogu, 1663 yılında İspanyol Yahudisi 'Sefarad'lara satılmıştır[142].

Çana Sinagogu, 1950'lerde kapatılmıştır[143]. Günümüzde kullanılmamaktadır.

Sinagogun girişi, 'Vodina Caddesi'ndendir. Girişin iki yanında tek katlı dükkan grupları mevcuttur. Çana Sinagogu'nun girişi, diğer sinagoglardaki gibi anıtsal bir nitelik taşımamaktadır.

Girişte yer alan demir bir kapıdan sinagogun avlusuna girilmektedir. Burada farklı seviyelerde iki 'avlu' bulunmaktadır. Sinagog, üst seviyedeki avluda yer almaktadır. 'Hızır Çavuş Köprüsü Sokağı'na kadar geri çekilmiştir. (Şekil-4.66)

Çana, 'Hızır Çavuş Köprüsü Sokağı'ndaki arka cephesinden görüldüğü üzere, taş ve tuğla duvar tekniğinde yapılmış, oldukça ağır görünümlü bir yapıdır.

. Hızır Çavuş Çeşmesi Sokağı'ndaki yapılaşma karakteri

Çana Mahallesi'nin konut karakteristiğini, 'Hızır Çavuş Köprüsü Sokağı'nda yer

---

[139] bkz. 'Ahrida Mahallesi', 2633 ada, 23 parsel, 14 kapı no'lu konut, s.212.

[140] 'Bet-Din', Hahambaşılık mahkemesi kimliğine sahip bir dini yargı organıdır. En az üç üyeden oluşmaktadır.
Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*'., s.25.
Türkiye Hahambaşılığı 2000-2001 Cep Takvimi.

[141] Bir başka kaynakta ise, sinagogun yanında o dönemlerde mevcut olmayan ikinci bir bina bulunduğu ve burada dinsel ilkelere karşı gelen ya da gelenekleri hiçe sayan kişilerin din yetkilileri tarafından sorguya çekildiği kaydedilmektedir.
Moşe GROSMAN, '*Dr. Markus (1870-1944)*', s.291.

[142] M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.18.
Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.14,25.
İstanbul'daki Romaniot sinagoglarının 1660'a kadar var oldukları belirtilmektedir. Romaniot toplulukları, bu tarihten sonra Sefarad'lara katılmışlardır. (bkz. Bölüm III, 'Hasköy'deki Yahudi toplulukları)

[143] M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.19.

alan 'sıraevler' oluşturmaktadır.

Sokağın kuzeyinde, 'Çiçekli Bostan Sokağı' yönündeki başlangıcında, aynı karakterde, iki katlı ve kagir iki konut yer almaktadır. Bu iki konuttan sonra sokağın konut karakteristiğini oluşturan cumbalı yapılar başlamaktadır. İlk yapı sıraevler grubundan değildir. Ancak, cumbası ile sokak karakteristiğine uymaktadır. (Şekil-4.67.a)

Bu tek konuttan sonra, sokağın karakteristiğini oluşturan 'sıraevler' başlamaktadır. Bu evler, 'sekiz' adet konuttan oluşmaktadır. Konutların arka cepheleri Haliç Surları'na bakmaktadır. Konutlar, surlar ile sokak arasındaki dar bir alanda dizilmişlerdir.

Bu konutlardan sinagogun tam karşısındaki beş tanesi Balat'ın tanınmış Yahudi zenginlerinden Aaron Babani'niye aitti[144]. Babani'nin kendi evi de aynı sokakta, sinagogun yanında yer almaktaydı. Bu evin özelliğinin, sokağın en eski ve büyük evi olduğu, ancak 'Milli Sinema'nın yapımı nedeniyle yıkıldığı belirtilmektedir[145].

Hızır Çavuş Köprüsü Sokağı'na, Babani'ye ait bu evler nedeniyle, Yahudiler tarafından Babani'nin kalesi anlamında, '*Kaleja Babani*' adı verilmiştir[146].

Sıraevlerin biraz ilerisinde, sinemanın karşısında, Aaron'un oğlu tüccar İsak Babani'nin evi yer almıştır. (Şekil-4.66) Bu ev, 1913 yılında inşa edilmiştir. Eğrisel çıkması ile sokağın konut karakteristiğinden farklılaşmaktadır. 1918 yılında Balat'ta elektriği ilk alan ev olmuştur. Ancak, 'Varlık Vergisi' nedeniyle Babani ailesi tarafından 1940 yılında satılmıştır[147].

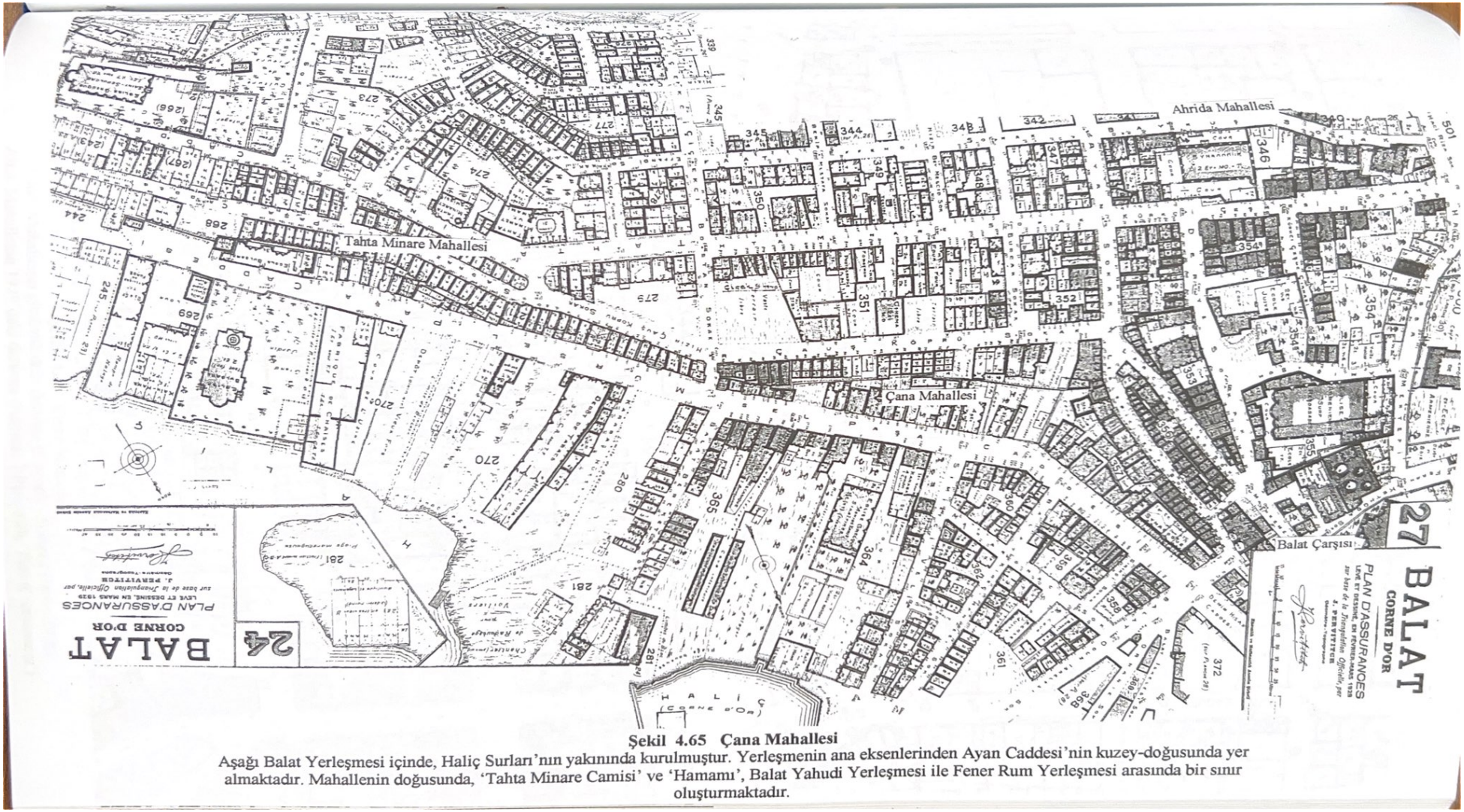
[144] A.Babani, 1862 yıllarında hükümete üniforma hazırlayan Balat Yahudileri'ndendir.
M.C. VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.19.

[145] M.C. VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.19.

[146] M.C. VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.19.

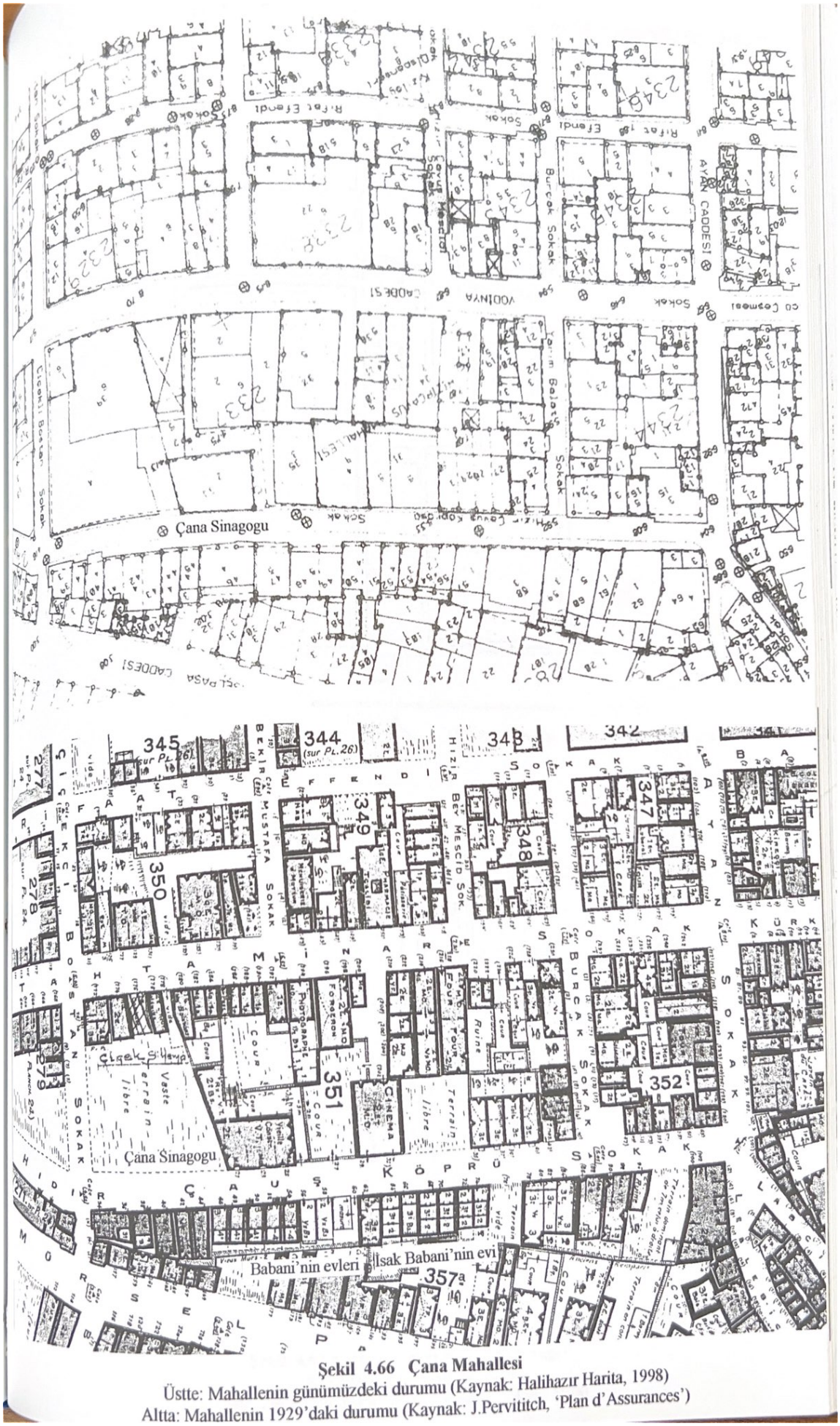
[147] Günümüzde halen mevcut olan 62 kapı no'lu bu ev üç katlıdır. Aile, günlük yaşantıları içinde konutun zemin katını kullanmıştır. Burada, bir 'salon' ve 'mutfak' yer almaktadır. Salon, Türk usülüne göre döşenmiştir. Oturma elemanı olarak sedir bulunmaktadır. Bu mekan aynı zamanda yemek eylemi için de kullanılmıştır. Mutfakta, su kaynatmak için büyük bir bakır kazan, yiyecek ve mutfak kaplarının konulduğu bir dolap, sakalardan alınan içme suyunun konulduğu bir küp yer almıştır. Bodrum katında, konutun ısıtılmasında kullanılan odun ve ayrıca kömür depolanmıştır.

Birinci kat ise Avrupai tarzda döşenmiştir. Çok iyi dekore edilmiş olan salonu sadece bayramlarda ve özel günlerde kullanılmıştır. Bu katta ayrıca ebevyn odası yer almıştır. Üst katta ise tahıl türü yiyecekler saklanmıştır.

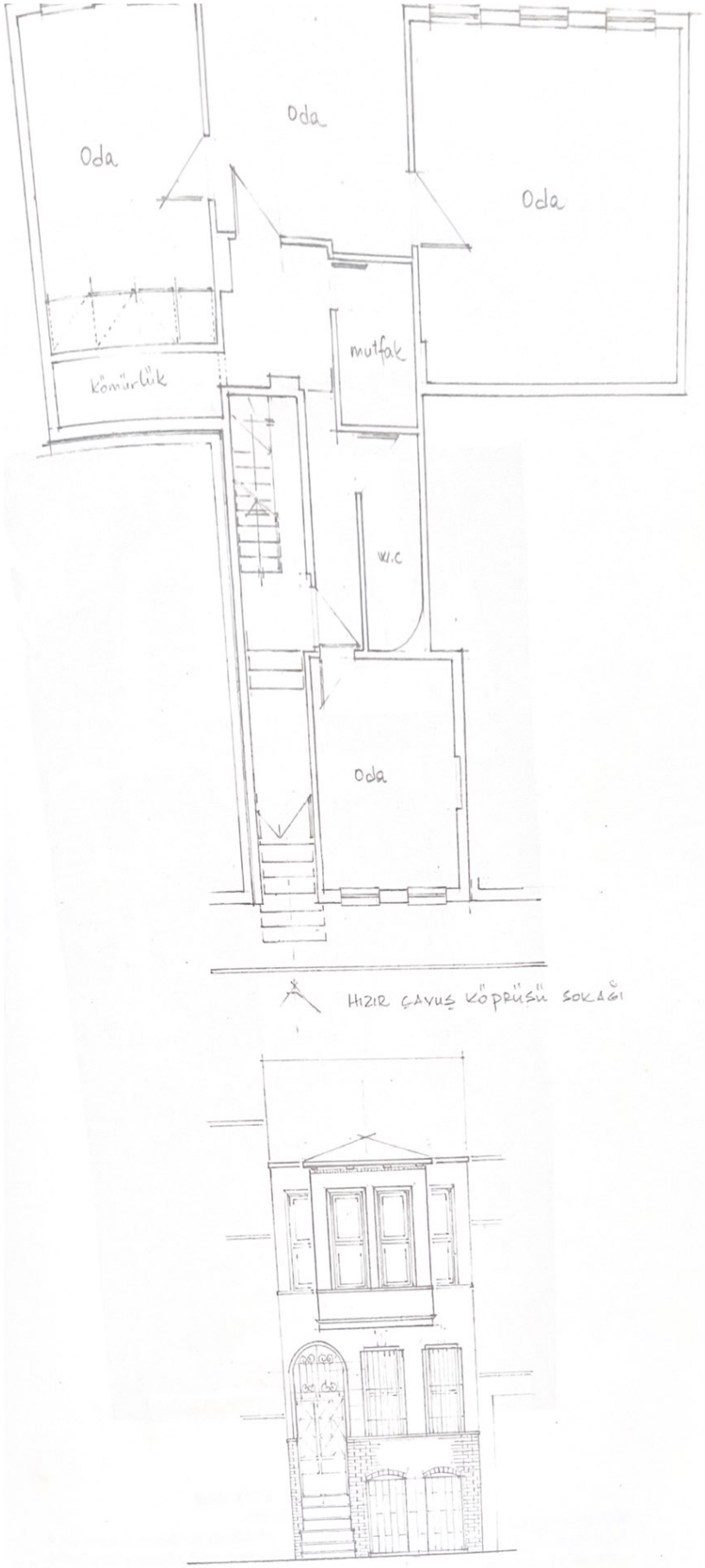

Şekil 4.65 Çana Mahallesi

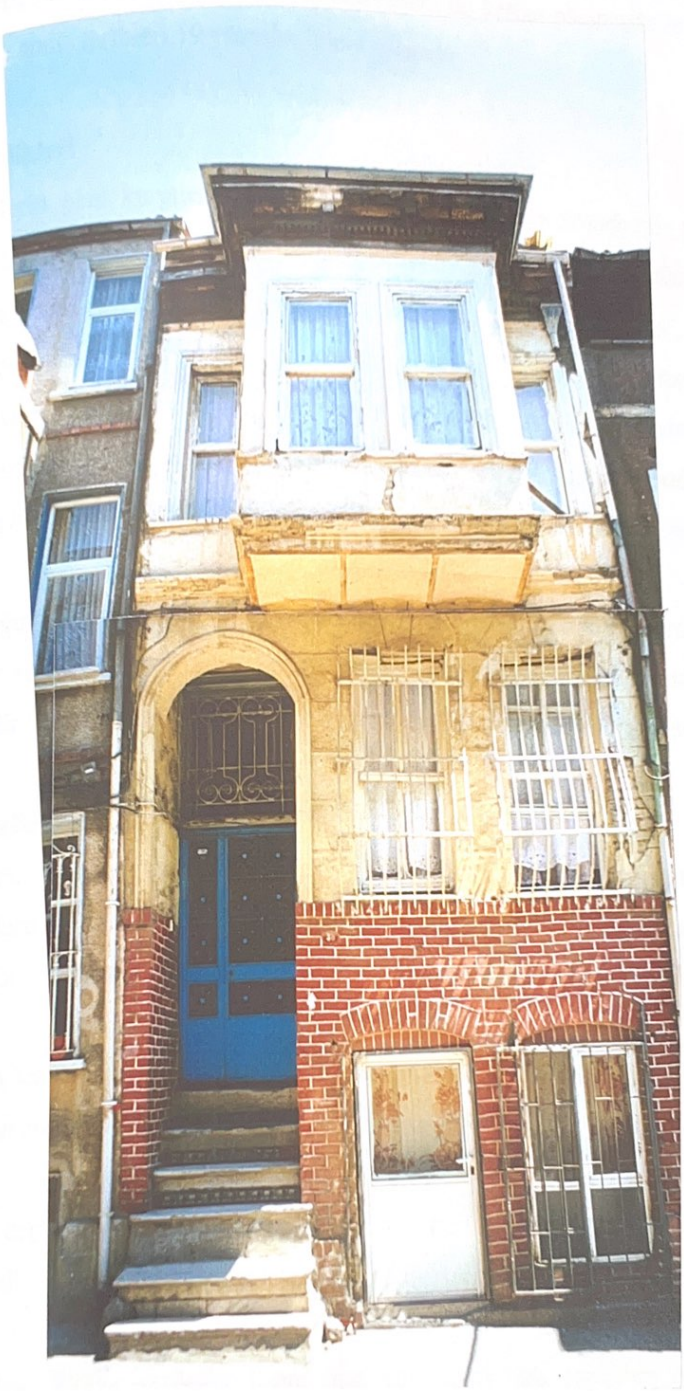
Aşağı Balat Yerleşmesi içinde, Haliç Surları'nın yakınında kurulmuştur. Yerleşmenin ana eksenlerinden Ayan Caddesi'nin kuzey-doğusunda yer almaktadır. Mahallenin doğusunda, 'Tahta Minare Camisi' ve 'Hamamı', Balat Yahudi Yerleşmesi ile Fener Rum Yerleşmesi arasında bir sınır oluşturmaktadır.

Şekil 4.66 Çana Mahallesi
Üstte: Mahallenin günümüzdeki durumu (Kaynak: Halihazır Harita, 1998)
Altta: Mahallenin 1929'daki durumu (Kaynak: J.Pervititch, 'Plan d'Assurances')

Şekil 4.67.a Hızır Çavuş Köprüsü Sokağı
2859 ada, 40 parsel no'lu konut
Üstte: Zemin katı planı Altta: Görünüş Ölçek: 1/100.

Şekil 4.67.a Hızır Çavuş Köprüsü Sokağı
2859 ada, 40 parsel no'lu konut
Sıraev dizisinin yanında yer almaktadır. Sıraev grubundan olmamakla birlikte sokağın karakteristik cumbalı yapılarındandır. Sıraevlerden daha özenli bir cephesi bulunmaktadır. Konutun bodrum katı sokak seviyesinden oldukça yükseltilmiştir. Bu nedenle zemin katına basamaklarla çıkılmaktadır. Konutun girişi içeriye çekilerek bir 'kapı önü nişi' oluşturulmuştur. Konutun sıraevlerden daha geniş bir parsele oturması nedeniyle cumba oranları da farklılaşmıştır.

- sıraevlerin genel karakteri

Sokağın Haliç yönünü şekillendiren sıraevler üç katlıdır. Sokak seviyesi üzerinde az yükseltilmiş bir bodrum, zemin katı ve üzerindeki iki kattan oluşmaktadırlar. (Şekil-4.68.a ve b) Yapılış tarihleri 19.yüzyılın ikinci yarısıdır.

a) plan özellikleri

Bu evlerin plan kurguları, Ahrida Mahallesi'nde 'Düriye Sokağı'nda yer alan 22 parsel no'lu konut ile benzer karakterdedir. (Şekil-4.59.a ve 4.68.c) Konutlara sokaktan birkaç basamak ile çıkılmaktadır. Zemin katında, sokağa bakan bir 'oda', arkada ise surlar yönüne bakan bir 'mutfak' yer almaktadır. Mutfak, surlar ile sınırlandırılmış küçük bir 'taşlık' ile bağlantılıdır. Mutfağın bir köşesinde w.c. yer almaktadır[148]. Mutfak içinden, oda duvarının altındaki küçük bir açıklıktan bodrum inişi sağlanmaktadır. Mutfak ile bağlantılı olan bu kat, depo, kiler olarak kullanılmaktadır.

Mutfağın bir yönünde üst kata çıkan 'merdiven' yer almaktadır. Merdivenler üst katlarda bir sofaya açılmaktadır. Zemin katın üstünde, bu sofadan, cumbalı odaya geçilmektedir. Üst katta ise cumbalı odanın üzerinde balkonlu bir oda yer almaktadır.

b) cephe özellikleri

Konutlar bodrum, zemin, cumbalı ve balkonlu katlardan oluşmaktadır. Giriş kapıları sadece birkaç konutta orijinal olarak kalabilmiştir. Bunlar, çift kanatlı ahşap kapılardır. Girişin yanında demir parmaklıklı bir pencere bulunmaktadır. (Şekil-4.68.a)

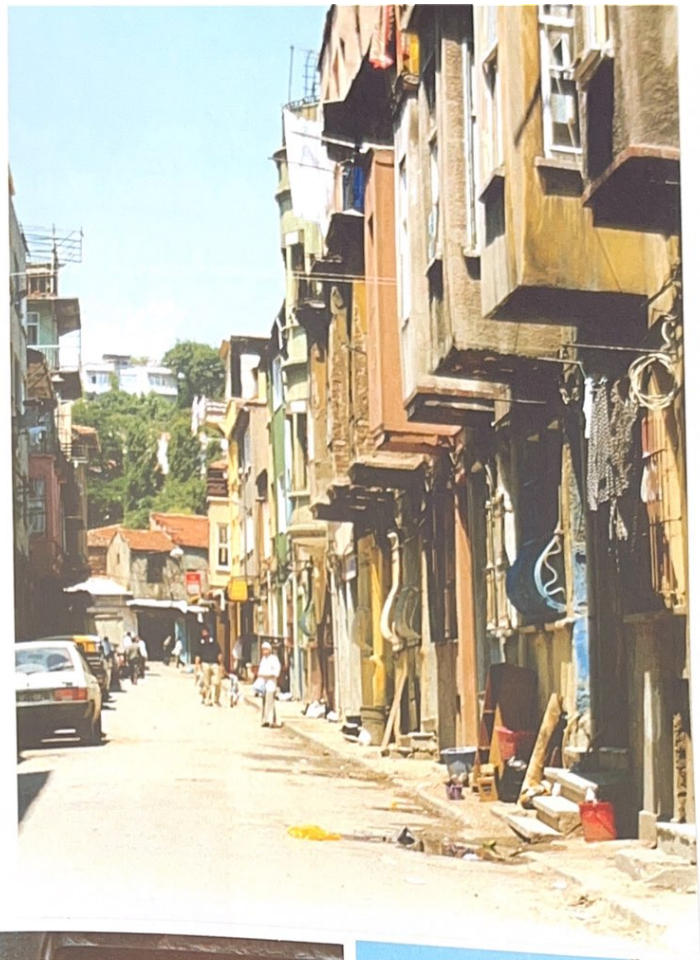
Zemin katın üzerinde 'cumbalı kat' yer almaktadır. Cumbanın iki yanında birer pencere mevcuttur. Üst katta, cumbanın üstü 'balkon'dur.

Aynı cephe kurgusunun tekrarıyla oluşturulan bu dizi, Köprübaşı Sokağı'na cumba ve balkonların ritmiyle görsel açıdan bir süreklilik kazandırmıştır. (Şekil-4.68.a)

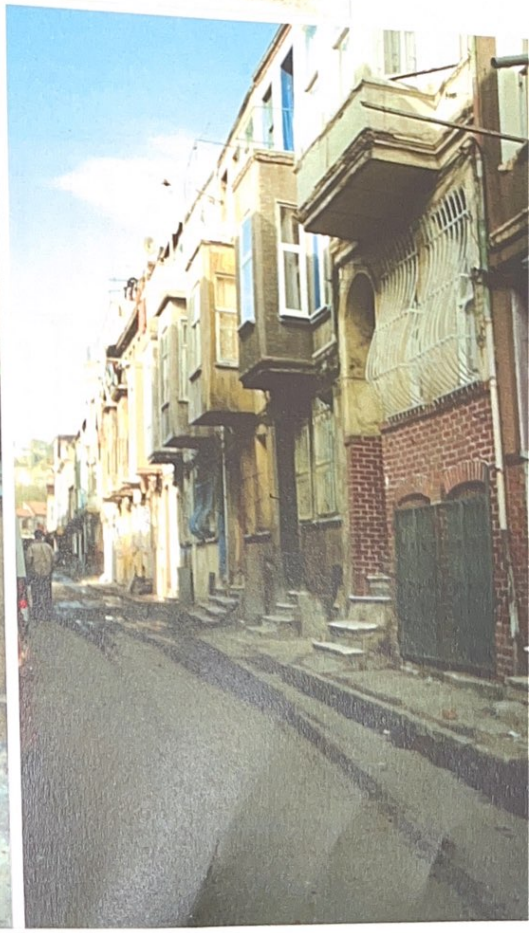
Konutlar, kiraya verilmek üzere inşa edildikleri için cepheleri çok sadedir. Günümüzde, oldukça harap bir durumdadırlar. (Şekil-4.68.b)

Bu Yahudi evi zengin bir ailenindir. Ancak, yine de Balat'ta yüzyılın başında yer almış olan tüm konutlar benzer kurguya sahiptirler.

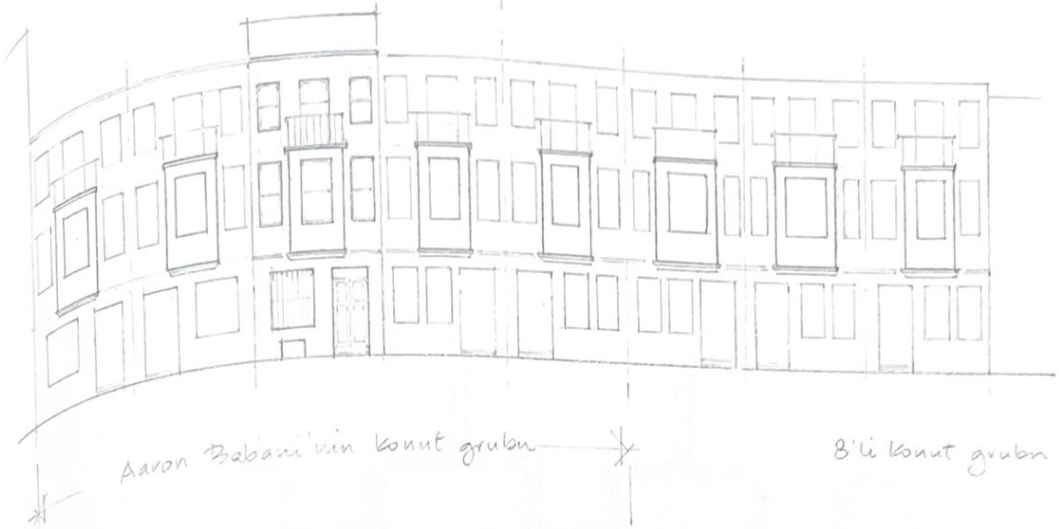
148 M.C. VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.19-20.
Yerleşmedeki konutlarda, w.c.'ler yer darlığı nedeniyle genellikle mutfağın bir köşesinde çözümlenmiştir.

Şekil 4.68.a Hızır Çavuş Köprüsü Sokağı
Çana Mahallesi'nin konut karakteristiğini, özellikle sokağın Haliç yönündeki sıraevler oluşturmaktadır.

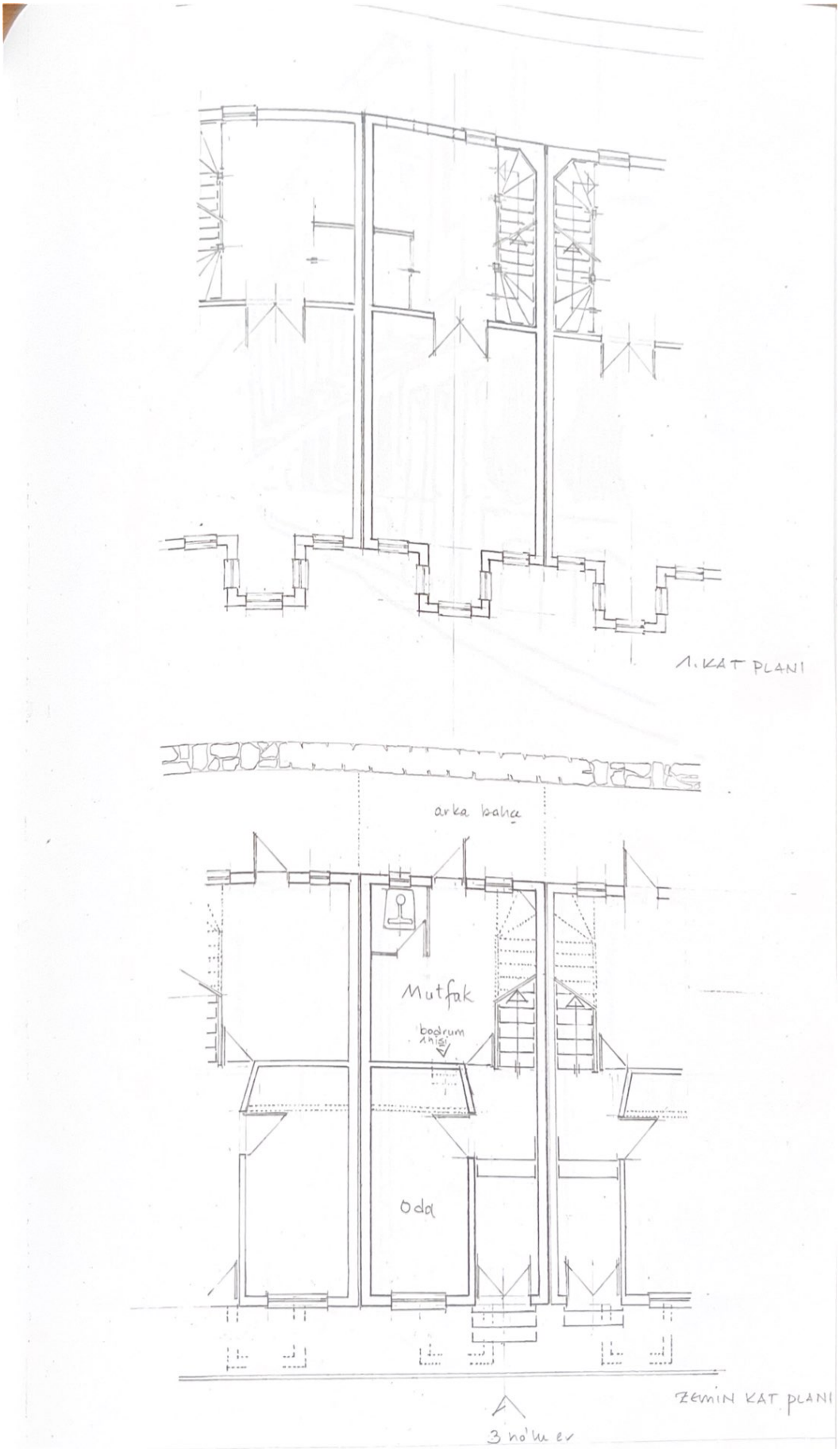

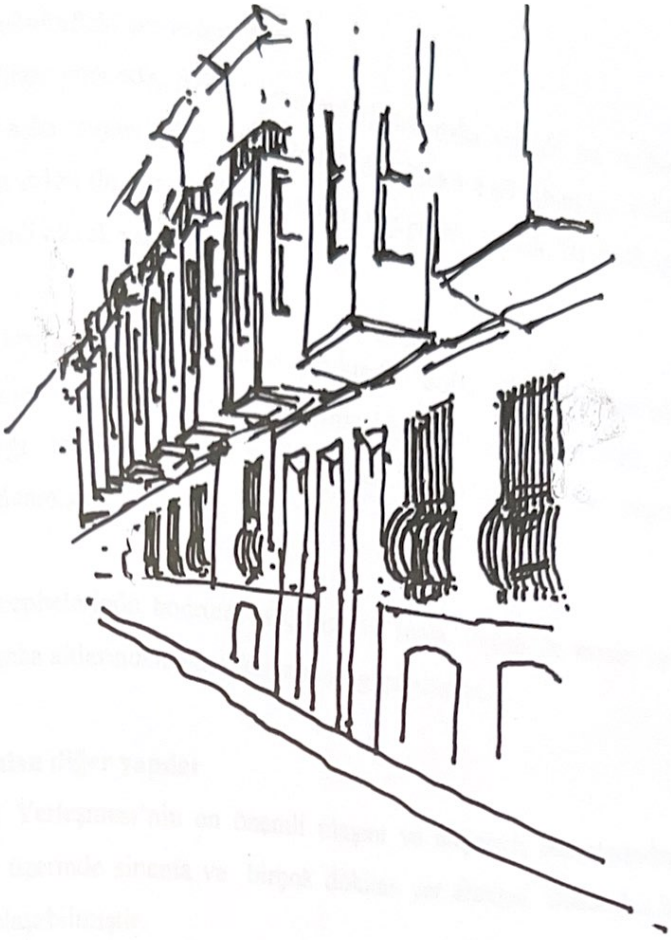
Şekil 4.68.b Hızır Çavuş Köprüsü Sokağı

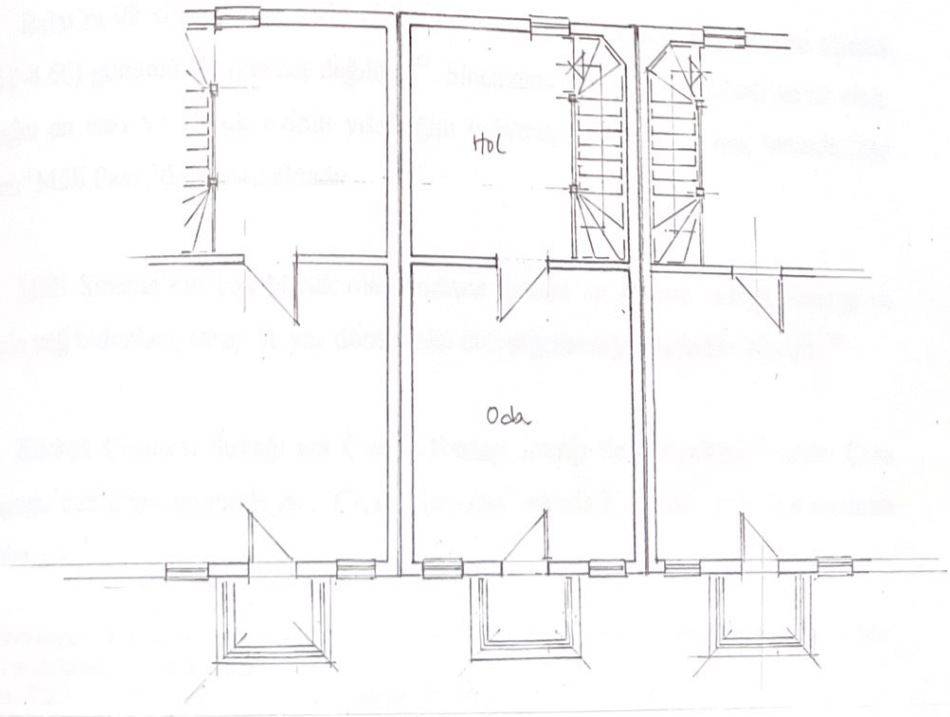
2859 no'lu yapı adasında 'Aaron Babani'nin yaptırmış olduğu 19.yüzyılın ikinci yarısına ait sekiz adet konut yer almaktadır.

Altta: Bu diziden 30 kapı no'lu konut Görünüşler: 1/200, 1/ 100.

Şekil 4.68.c Hızır Çavuş Köprüsü Sokağı
Sıraev dizisinden 30 no'lu konut
Kat Planları Ölçek: 1/100.

Şekil 4.68.d Hızır Çavuş Köprüsü Sokağı
Sıraev dizisinden 30 no'lu konut
Sokaktan bir siluet ve Balkonlu katın planı Ölçek: 1/100.

. Sokağın güney yönündeki sıraevler

Sokağın güney yönünde, Babani'lerin evlerinden daha sonraki bir tarihte inşa edilmiş olan bir başka 'sıraev' grubu yer almaktadır. (Şekil-4.69 a,b,c) Bu evler dört adettir. Babani'nin evleri ile aynı cephe kurgusuna sahiptirler. Ancak, bu dörtlü grubun cepheleri daha özenli olarak yapılmıştır.

Bu dörtlü konut grubu, üç kattan oluşmaktadır. 'Sofalı' plan düzenine sahiptir. Konutların içlerinde batı yönündeki ilk ev orijinalliğini en çok koruyandır. Ancak, rölevenin yapıldığı tarihte onarım halinde olup, orijinal kapı ve pencereleri değiştirilmeye başlanmıştır.

Konutların cephelerinde bodrum katı, taş ve tuğla örgüsü ile zemin katından ayrılmaktadır. Cumba altlarından yatay kat silmesi geçmektedir.

. Mahallede yer alan diğer yapılar

Aşağı Balat Yerleşmesi'nin en önemli ulaşım ve alış-veriş eksenlerinden olan 'Vodina Caddesi' üzerinde sinema ve birçok dükkan yer almıştır. Bunlardan bazıları günümüze kadar ulaşabilmiştir.

. Milli Sinema

Balat'ın ilk sinemasıdır. 1929 tarihli Pervititch Haritası'nda mevcut olan sinema (Şekil-4.66) günümüzde mevcut değildir[149]. Sinemanın yapımı için, Babani'ye ait olan, sokağın en eski ve büyük evinin yıkıldığını belirtmiştik. Sinema adını, yerinde inşa edilen 'Milli Pasaj'da yaşatmaktadır.

Milli Sinema'nın çok büyük olan bodrum katının 'el sığınak' adıyla anıldığı ve burada yağ bidonları, şarap ve yaz döneminde buz depolandığı kaydedilmektedir[150].

Kürkçü Çeşmesi Sokağı'nın Çiçekli Bostan Sokağı ile kesiştikleri köşede, Çana Sinagogu'nun diğer yönünde ise, 'Çiçek Sineması' adında bir yazlık açıkhava sineması yer almıştır[151].

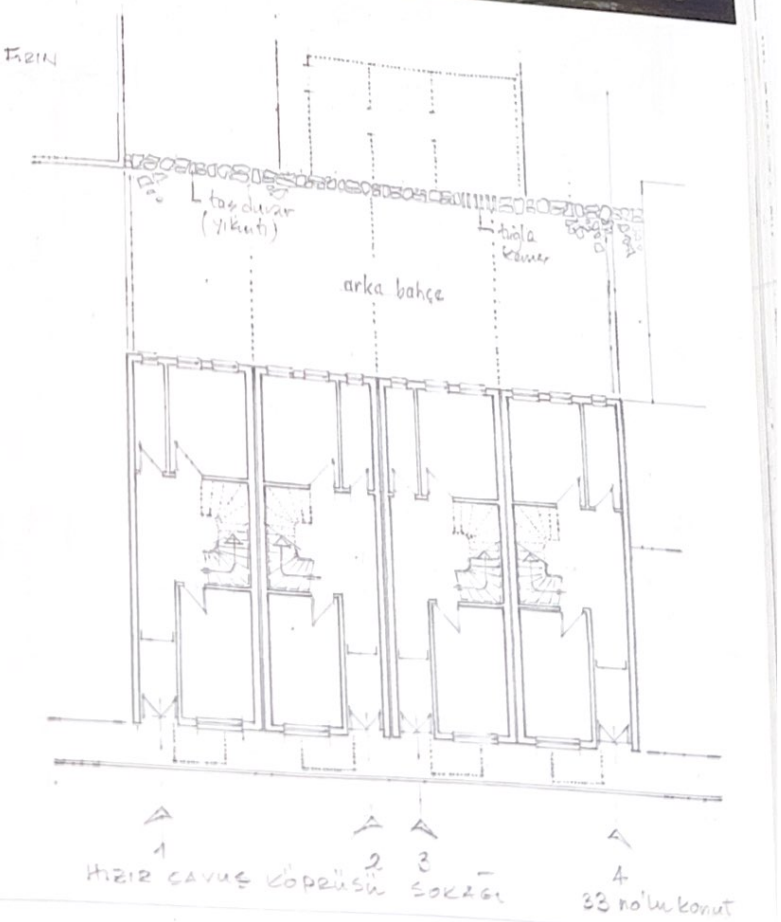
[149] Sinemanın 1938-48 yıllarında Balatlılar için ne kadar önem taşıdığı, Balat Yahudilerinde Niso Tiza'nın anılarında yer almaktadır.
Niso TİZA, '*1938-48 yıllarında Balat*', Şalom Gazetesi, 28 Nisan 1989, s.4.

[150] M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.19.

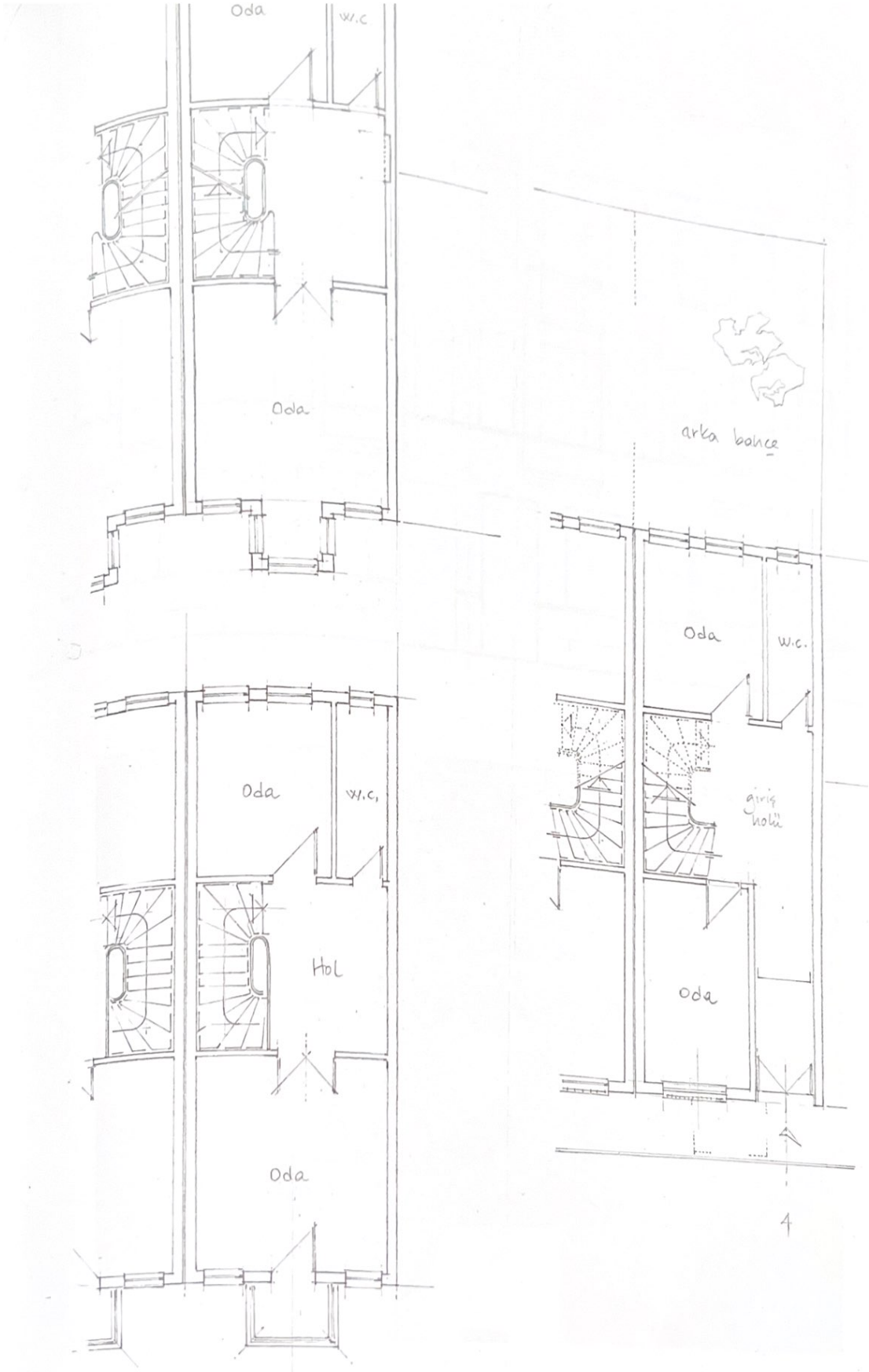
[151] Niso TİZA, '*1938-48 yıllarında Balat*', Şalom Gazetesi, 28 Nisan 1989, s.4.

Şekil 4.69.a Hızır Çavuş Köprüsü Sokağı
2377 ada, 27,28,29,30 parsel no'lu sıraev dizisi
Üstte: batı yönündeki konutun orijinal 'giriş kapısı' ve konutlardan görünüm.
Altta: Vaziyet Planı Ölçek: 1/200.

Şekil 4.69.b Hızır Çavuş Köprüsü Sokağı
2377 ada, sırev dizisinden 30 parsel no'lu konut
Kat Planları Ölçek: 1/100

Şekil 4.69.c Hızır Çavuş Köprüsü Sokağı
2377 ada, sırev dizisinden 30 parsel no'lu konut
Görünüş ve arka bahçe kalıntıları Ölçek: 1/100

. dükkanlar

Vodina Caddesi üzerinde, 1929 tarihli Pervititch Haritası'nda 'fırın', 'fotoğrafçı', 'demirci', 'eczane', 'kahve' gibi birçok dükkan yer almaktadır. (Şekil-4.66) Haritada, Milli Sinema'nın karşısında, günümüzde mevcut olmayan 'Çalidi Eczanesi' görülmektedir. Çalidi Eczanesi'nin yakınında, Ayan Caddesi üzerinde, Balat'ın en eski eczanelerinden biri olan 'Belediye Eczanesi' yer almıştır[152]. Arkasında bir laboratuar da mevcuttur. (Şekil-4.66)

. Sinagogun yer aldığı yapı adasının kurgusu

Sinagogun bulunduğu yapı adası, Balat Yerleşmesi'nin en uzun dikdötgen planlı yapı adasıdır.

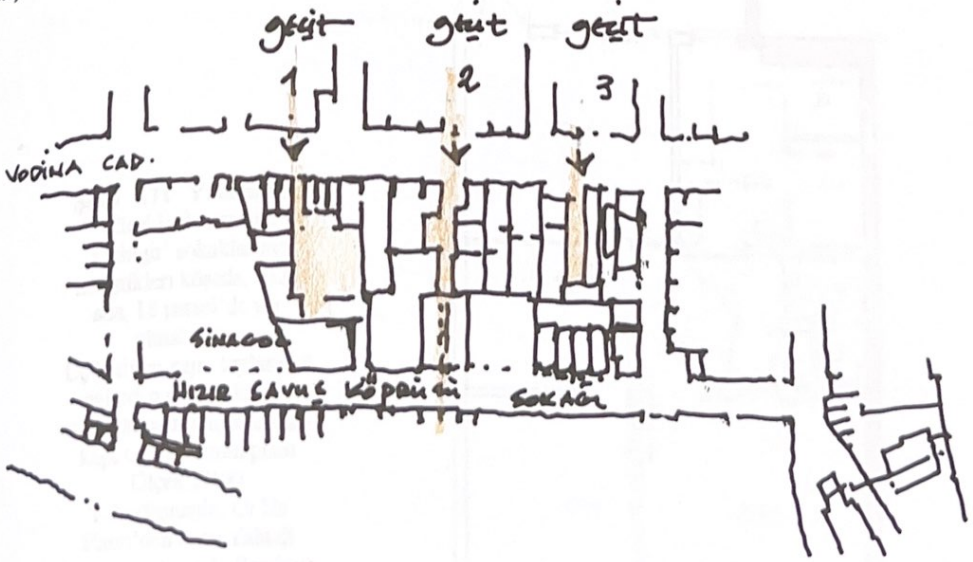
Üzerinde çıkmaz sokak karakterinde 'üç' adet geçit yer almaktadır.

Bu geçitler Vodina Caddesi üzerinden başlamaktadır.

Geçit 1, Çana Sinagogu'na ulaşımı sağlamaktadır.

Geçit 2, Balat'ın günümüzde mevcut olmayan Milli Sineması'na bağlantıyı kurmaktadır. Bu geçitten, bugün sinemanın yerinde bulunan yapının zeminindeki bir 'pasaj' ile 'Hızır Çavuş Köprüsü Sokağı'na ulaşılmaktadır. Bu geçit, 'Vodina Caddesi' ile 'Hızır Çavuş Köprüsü Sokağı' arasındaki bağlantıyı sağlamaktadır.

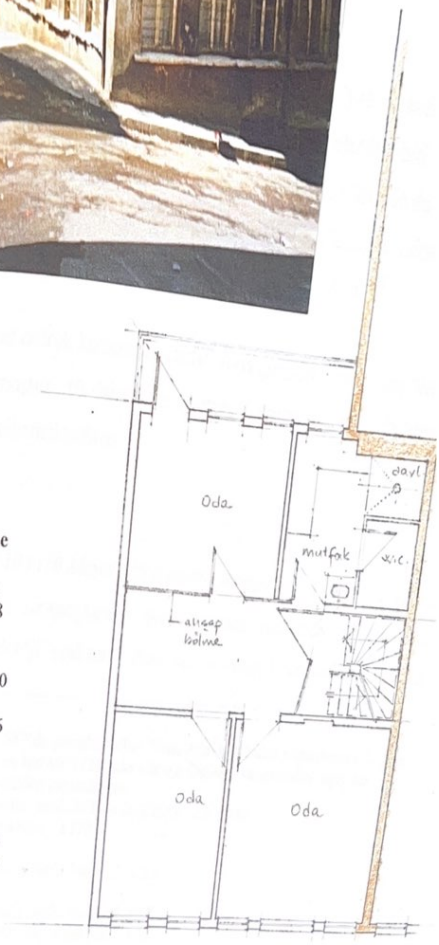
Geçit 3, yapı adasının ortalarında yer alan özel bir mülkiyetin cadde ile bağlantısını oluşturmaktadır. (Şekil-4.70)

Şekil 4.70 Çana Sinagogu'nun yer aldığı yapı adasında bulunan geçitler

[152] Eczane, 19.yüzyılda 'Aranya', 20.yüzyıl başlarında da 'Nassi' aileleri tarafından işletilmiştir. M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.17.

Şekil 4.71 Yahudhane
'Çiçekli Bostan' ile 'Çilingir' sokaklarının kesiştikleri köşede, 2328 ada, 18 parsel'de yer almaktadır.
Üç katlı bu yapı, toplam 10 daireden oluşmaktadır.
Altta: Konutun içindeki 26 kapı no'lu birimin planı
Ölçek: 1/100
Yahudhanenin, Or Ha Haim'den önce Yahudi hastanesi olarak kullanılmış olabileceği belirtilmektedir.

Günümüzde, Çalı Mahallesi'nin de içinde olduğu büyük bir bölgeyi kapsayan 'Hızır Çavuş Mahallesi'nin doğusu, Fener Rum Yerleşmesi ile sınır oluşturmaktadır. Mahallede, Vodina Caddesi'nin güneyindeki bölgede, Yahudi konutlarının yanısıra 'Hızır Çavuş Mescidi[153]', 'Tahta Minare Hamamı', 'Tahta Minare Mescidi' gibi İslam yapıları da kurgulanmıştır.

Bu yapılar içinde yer alan Tahta Minare Hamamı ve Camisi, Balat ile Fener yerleşmeleri arasında bir sınır oluşturmaktadır. Hamam, 1762'de Sadrazam Koca Ragıp Paşa tarafından yaptırılmış tekli hamamdır[154]. İçinde, Yahudi topluluğunun kullandığı bir 'mikve[155]' (havuz) mevcuttur[156]. Bu bölüm günümüzde kapatılmıştır.

. yahudhaneler

Yahudi mahallelerinin karakteristik bir konut tipi 'yahudhaneler'dir[157]. Mahallede, birkaç 'yahudhane' de yer almıştır[158]. Bu yahudhanelerden biri 'Çiçekli Bostan' ve 'Çilingir' sokaklarının kesiştikleri köşede yer alan ve günümüzde de mevcut olan binadır. (Şekil-4.71) Bu yahudhane binasının, Or ha-Haim Hastanesi'nden önce, geçici bir süre için 'Yahudi Hastanesi' olarak kullanıldığı belirtilmektedir[159].

Bina, günümüzde konut olarak kullanılmaktadır. Ayrı girişleri olan birkaç birimin yan yana gelmesinden oluşmuştur. 10 dairesi mevcuttur. Konutta oturanlar da binanın önceden hastane olduğunu belirtmektedirler.

. Şakacı Sinagogu

Galante, '*15 Ramazan 1104 (10 Mayıs 1694) tarihli ferman*'da bir yangında yanan Ahrida, Yanbol ve Karaferya sinagoglarının yanısıra, aynı yangında yanan Tahta Minare Mahallesi'ndeki 'Tchakadji' (çakacı; çuhacı yani kumaşçı) topluluğuna ait olan

---

[153] Mahalleye de adını veren mescit, 1587'de çavuşbaşı olan 'Hızır Ağa' tarafından yaptırılmıştır. Mescit, yanındaki medrese ve sıbyan mektebi ile birlikte 1721'deki Kürkçü Çeşmesi yangınından sonra adı bilinmeyen bir hayırsever tarafından yeniden yaptırılmıştır.
İstanbul Ansiklopedisi, '*Çavuş Mescidi*' mad., N.Esra DİŞÖREN, c.2, s.480.

[154] M.Nermi HASKAN, '*İstanbul Hamamları*', s.278.

[155] bkz. 'Balat Hamamı'.

[156] M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.20.

[157] bkz. Bölüm III–Hasköy, dipnot 23.

[158] M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.17.

[159] M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.18.
Bu konuda ayrıca bkz. 'Or ha-Haim Hastanesi'.

olmaya[illegible] bir bilgi bulunmamaktadır[160]. Ancak, günümüzde mevcut

. meyhaneler

Çana Mahallesi, Yahudi meyhaneleri ile de ün kazanmıştır. Bunların içinde, Yarım Balat Sokağı'nda 'Asmalı Meyhane[161], bitiminde, çarşı yakınlarında 'Koronel'in Meyhanesi[162], yer almıştır.', 'Hızır Çavuş Köprüsü Sokağı'nın

Koronel'in Meyhanesi'nin yanında, günümüzde de mevcut olan dört katlı bir konut bulunmaktadır. Zemin, bir cumbalı, iki balkonlu kattan oluşmaktadır. Cumbasının üzerinde, bir 'gemi resmi' ve '*Furtuna Marmara*' yazısı bulunmaktadır. Bu evin, Yunan adalarından gelen ve şarap ticareti ile uğraşan bir Yahudi tarafından 1933'te yaptırıldığı belirtilmektedir[163].

---

[160] Avram GALANTE, '*Histoire des Juifs de Turqiue*', c.5, s.45-46.
Galante, bir başka eserinde bu sinagogun İstanbul'daki Yahudi kumaşçıların birliği tarafından kurulmuş olabileceğini belirtmektedir.
Abraham GALANTE, '*Les Synagogues d'Istanbul*', s.12.
Sinagogların içinde onu kuran ya da oraya devam edenlerin meslekleri ile anılan birçok sinagog mevcuttur. Bunların içinde, Karaköy'de '*Tofre Begadim (Schneider Tempel) Terziler Sinagogu*', Edirne'de '*Kal de los Kasapes*', '*Kal de los Küfecis*', '*Kal de los Hammales*' gibi sinagog isimleri belirtilmektedir.
Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.106.

[161] Meyhane adını, sokağın üzerinden geçen asmalı çardaktan almıştır. Bulunduğu sokağın isminden dolayı 'Yarım Balat Meyhanesi' olarak da adlandırılmıştır. (bkz.dipnot 225) Meyhane sokağın iki yönünde gelişmiştir. Sokağın sağ tarafında meyhanenin bahçesi yer almış ve buraya masalar konmuştur. Meyhane, sokağın sol tarafındadır. Sahibi, I. ve II.Dünya Savaşı yıllarında meyhanenin üst katında oturmuştur.
M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.20.
M.Christine Varol ayrıca, meyhanenin yanında yumurta tüccarı İsrail E. adındaki kişinin oturduğunu yazmaktadır.

[162] Bu meyhanenin 1936'da içkili meyhane olarak olarak varlığını sürdürdüğü belirtilmektedir.
M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.20.

[163] Evin o günkü sahiplerinden ve Balat Çarşısı'nda şekerleme dükkanı olan Mr.Bruda'dan nakleden;
M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.20.
Varol, ayrıca 'Furtuna' kelimesinin bir soyadı olduğuna ve Judeo-İspanyolca'sında 'Fortuna', Fransızca'da 'Fortune', Türkçe'de ise 'Fırtına' olarak kullanıldığına dikkati çekmektedir.

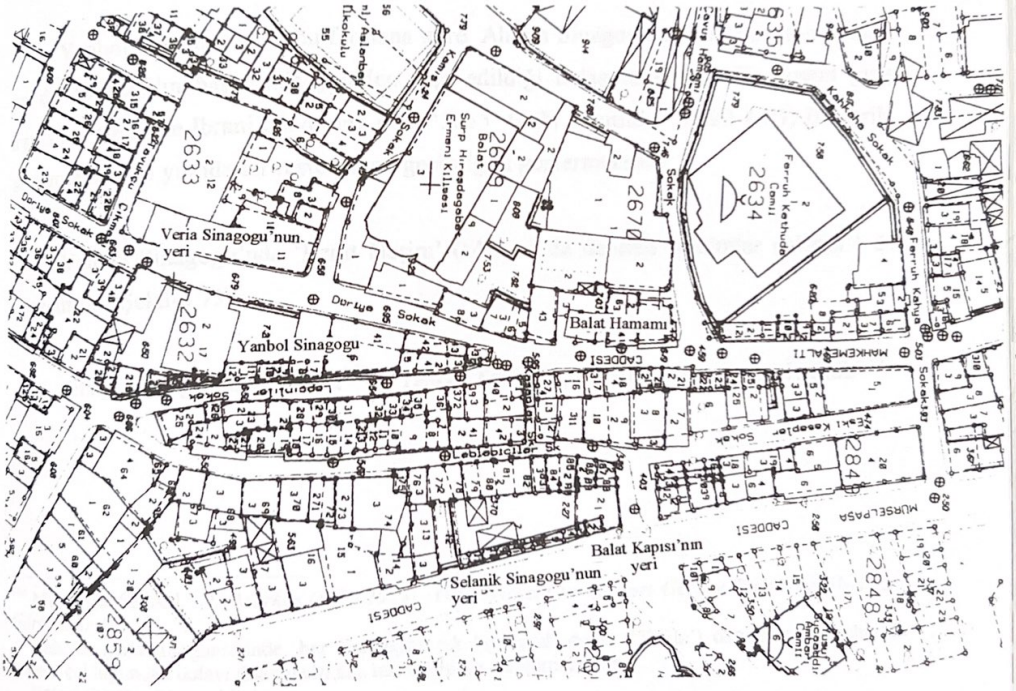
M.S.G.S.Ü.
Kütüphane

2.3. Yanbol Mahallesi (Kalafat Yeri)

Günümüzde mevcut olmayan Balat Kapısı'nın içinden itibaren, kapının her iki yönündeki bölgeyi içermektedir. Bir yönden Ayvansaray'a, diğer yönlerden ise Çana ve Ahrida mahallelerine doğru uzanmaktadır. Balat'ın çarşı bölgesindedir. (Şekil-4.72)

Galante'ye göre, Balat'ın tarihi Bizans dönemine uzanan mahallelerindendir[164]. Fetihten sonra, kentin iskanı amacıyla günümüzdeki Bulgaristan'ın 'Yanbol[165]' şehrinden getirilen Yahudiler tarafından kurulmuştur.

Bu bölgede yer alan başlıca yapılar, 'Yanbol Sinagogu', 'Veria Sinagogu', 'Çarşı Hamamı', 'Ferruh Kethüda Camisi', 'Surp Hreşdagabet Kilisesi'dir. Günümüzde, bu yapıların içinde sadece Veria Sinagogu mevcut değildir.

Şekil 4.72 Yanbol Mahallesi
Mahallenin günümüzdeki durumu

[164] bkz. s.159.
[165] bkz. Bölüm IV–Balat, 'Kastorya Mahallesi', s.191, dipnot 80.

. Yanbol Sinagogu

Balat Çarşısı'nın Lapçıncılar Sokağı üzerinde yer almaktadır. (Şekil-4.46, 4.75, 4.72) Sinagogun, 20.yüzyılın başlarında, çarşıda yer alması nedeniyle her gün çok kalabalık olduğu belirtilmektedir[166].

Sinagogun girişi, dükkan dizilerinin arasında, Lapçıncılar ve Leblebiciler sokaklarının birleştikleri bölgededir. Arka cephede, Düriye Sokağı yönünde yüksek taş duvarları ve ikinci kapısı yer almaktadır. (Şekil-4.74)

Adını kurucularının geldikleri Bulgaristan'ın Yanbol şehrinden almıştır. Galante, 15 Ramazan 1104 / 10 Mayıs 1694 tarihli fermana dayanarak Yanbol Sinagogu'nun da Bizans döneminde Balat'ta mevcut olan sinagoglardan biri olduğunu belirtmektedir[167]. Galante ayrıca, sinagogun avlusunda Bizans dönemine ait yapılar bulunduğunu kaydetmektedir[168].

Yanbol Sinagogu'nun, bu fermana göre, Ahrida Sinagogu gibi 17.yüzyılın sonları ya da 18.yüzyılın başlarında yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır. Sinagogun giriş kapısının üzerinde İbrani takvimine göre '5655' tarihi kayıtlıdır. (Şekil-4.73) Bu tarih, sinagogun 1895 yılında bir restorasyon geçirdiğini göstermektedir.

Yanbol Sinagogu'nda 'Ezrat Naşim' ('Azara' da denilen 'Kadınlar galerisi') de mevcuttur. (Şekil-4.73)

Sinagoga bağlı olan 'yeşiva[169]' ('*Yeşiva Yanboli*') günümüzde mevcut değildir[170].

---

[166] Moşe GROSMAN, *'Dr. Markus (1870-1944) - Osmanlıdan Cumhuriyete Geçişte Türk Yahudilerinden Görünümler'*, s.291.
Balat'ın görkemli günlerinde, her sinagogda tek bir sabah duası ('Tefila') okunurken, Yanbol'da cemaat çokluğundan dolayı duanın altı kez tekrarlandığı anlatılmaktadır.
Rafael Erkohen'den nakleden;

[167] Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.19.
(bkz. Osmanlı öncesi)
Abraham GALANTE, '*Les Synagogues d'Istanbul*', s. 5,10.

[168] Avram GALANTE, '*Histoire des Juifs de Turqiue*', c.5, s.45-46.

[169] Abraham GALANTE, '*Histoire des Juifs d'Istanbul*', c.I, s.164.
Bir tür okul. Bkz. Bölüm III – Hasköy, s.98, dipnot 79.

[170] M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.14.

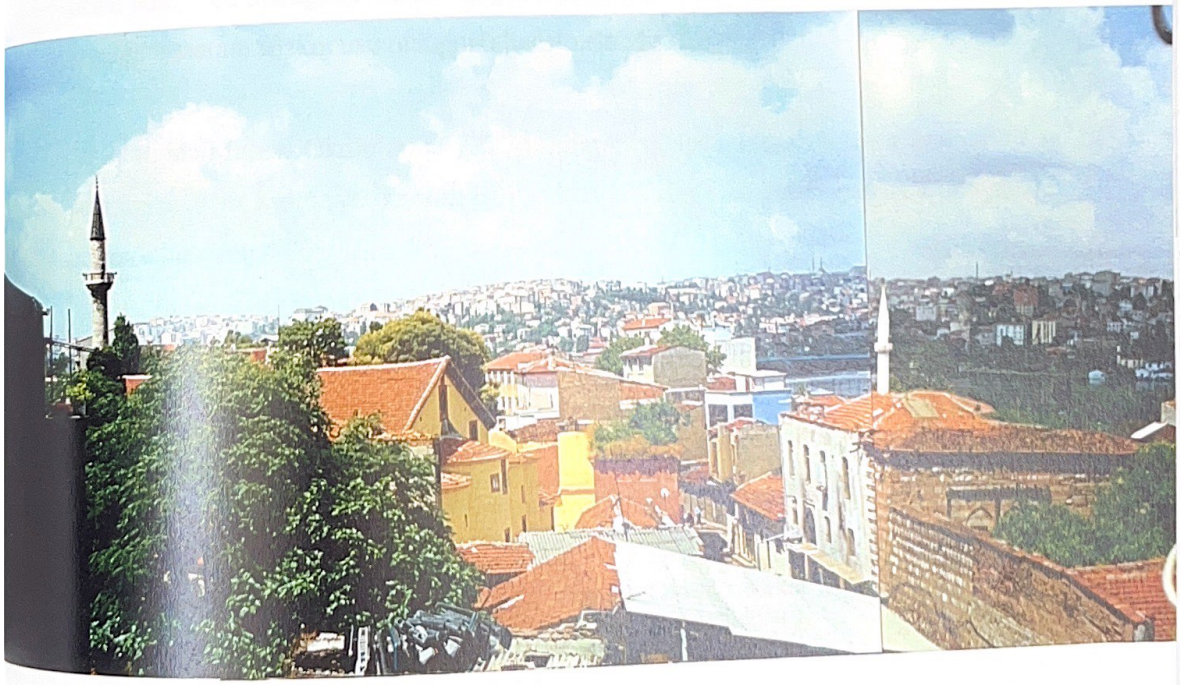

Şekil 4.73 Yanbol Sinagogu
Solda: Sinagogun 'Lapçıncılar Sokağı'ndaki ana girişi.
Sağda – üstte: Sinagogun cephesi.
ortada: Sinagogun giriş kapısından bir detay.
Bu iki fotoğraf için kaynak; Mili Mitrani – Ersin Alok, '*Anatolian Synagogues*', s. 266.
altta: iç görünüş. Teva'nın üzerinde sütunlar tarafından taşınan bir tonoz mevcuttur. Karşıda 'Ehal' ve üzerindeki vitraylı pencere, solda 'kadınlar galerisi' görülmektedir.
Bu fotoğraf için kaynak; Naim Güleryüz, '*İstanbul Sinagogları*', s.20

Şekil 4.74 Yanbol Mahallesi
Üstte: Yanbol Sinagogu'nun Düriye Sokağı üzerindeki arka duvarları.
Altta: Çarşı bölgesinde, üç dinsel yapı birbirine çok yakın konumda kurgulanmıştır. Sağda, 'Yanbol Sinagogu', solda 'Ferruh Kahya Camisi' ve 'Surp Hreşdagabet Ermeni Kilisesi' görülmektedir.

. Veria (Karaferya) Sinagogu

Günümüzde mevcut değildir. Yanbol Sinagogu'nun arkasında, 'Düriye Sokağı'nda yer almıştır. (Şekil-4.46, 4.75, 4.72)

'Veria' da, 'Yanbol' ve 'Ahrida' sinagogları gibi 1694 tarihli fermanda yer almaktadır. Bu nedenle, Bizans döneminden itibaren var olduğu kabul edilmektedir[171]. Sinagog, Makedonya'nın 'Veria' şehrinden gelen Yahudiler tarafından kurulmuştur[172].

Sinagogun ne zaman ve ne şekilde yok olduğu konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır[173]. 1929 tarihli Pervititch Haritası'nda sinagogun artık mevcut olmadığı ve yerinde, biri '*Ecole Juive*', diğeri ise '*Ecole*' olarak kayıtlı iki okul binasının yer aldığı görülmektedir. (Şekil-4.75) Ecole Juive olarak adlandırılan okul, bir sinagog yapısının planlama ilkelerine çok benzemektedir. Girişi ayrı bir bölüm halinde ve yan taraftandır. Yapının doğusunda bir 'Ehal' çıkıntısı görülmektedir. Naim Güleryüz de, bu yapıda 'Ahrida Musevi Muhtelit İlkokulu'nun yer aldığını ve yapının badanalarının eskiyip döküldüğü zaman alttan sinagog döneminden kalma dini resimlerin çıktığını belirtmektedir[174]. M.Ch.Varol, sinagogun bir 'Talmud Tora okulu'nun[175] bulunduğunu ve bir belgede 1879 tarihinde harabe halindeki bu okulun yeniden inşasının sözkonusu olduğunu belirtmektedir[176].

Ahrida Musevi Okulu'nun 1933/35 yıllarında kapanmasından sonra aynı bina bir süre 'Balat Türk Kültür ve Yardım Birliği Lokali' olarak kullanılmıştır[177]. Günümüzde bu yerde bir garaj bulunmaktadır.

---

[171] Abraham GALANTE, '*Les Synagogues d'Istanbul*', s. 5.
Avram GALANTE, '*Histoire des Juifs de Turqiue*', c.5, s.45-46.
[172] Abraham GALANTE, '*Les Synagogues d'Istanbul*', s. 10.
[173] M.Ch. Varol, Veria Sinagogu'nun 1890'daki Kürkçü Çeşmesi Sokağı'nı tahrip eden bir yangında yok olduğunu belirtmekte ve Galante'nin, yanlış olarak 1897'de sinagogun var olduğundan bahsettiğini yazmaktadır. Oysa, 1890'da 'sur dışı'nda yangın çıkmıştır. Kürkçü Çeşmesi yangını 1809 tarihindedir. (bkz. 'Kürkçü Çeşmesi Sokağı'ndaki Yahudi konutlarının mimari özellikleri')
M.Ch. VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.15.
[174] Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.24.
[175] bkz. Bölüm III – Hasköy, s.98, dipnot 79.
[176] M.Ch. VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.15.
Pervititch Haritası ve verilen bu bilgiler, sinagog yapısının onarılarak 'Ahrida Musevi Muhtelit Okulu' olarak kullanıldığını, 'Ecole' olarak belirtilen yapının ise sinagogun eski dönemlerden kalma 'Talmud Tora' okulunun yapısı olduğunu düşündürmektedir.
[177] Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.24.

. Balat Çarşısı

Çarşı'nın, Yahudi yerleşmelerinin karakteristik ögelerinden biri olduğunu belirtmiştik[178]. Balat Yerleşmesi'nde günümüzde de varlığını sürdürmekte olan bir 'Yahudi Çarşısı' bulunmaktadır.

- Balat Çarşısı'nın yerleşme içindeki konumu

Balat Çarşısı, sur içinde ve Balat Kapısı'nın iki yanında kurulmuştur. Ağırlıklı olarak, Balat Kapısı'ndan yerleşme içine doğru yönelen iki ana sokak çevresinde gelişmiştir: '*Lapçıncılar*' ve '*Leblebiciler*'. Bu iki sokak, 'Ayan Caddesi' ile birleşerek, Aşağı Balat Yerleşmesi'nin ızgara sistemdeki dokusuna bağlanmaktadır. Yerleşme içinde, Haliç'e dik ana eksen karakterindeki bu cadde, 'Vodina Caddesi' ile birlikte günümüzde de alış-veriş olgusunu yerleşme içlerine kadar sürdürmektedir.

Balat Çarşısı aynı zamanda, 'kapı' ile 'yerleşme' arasındaki bağlantıyı sağlayan zorunlu bir yönelim bölgesidir. Balat İskelesi'nden yerleşmeye gelen insanlar, çarşı içinden geçerek mahallelerine ulaşmaktadır.

Çarşı'nın yer seçiminde, 'iskele', 'kapı' ve 'çarşı' ilişkisinin büyük rolü bulunmaktadır. (Şekil-4.79) Balat, Haliç kıyısında oluşmuş ticari amaçlı yerleşmelerin, yerleşme kurgusunu çok iyi yansıtmaktadır. Tüm Haliç yerleşmeleri içinde iskele, çarşı ve ikamet bölgeleri arasındaki bağlantının tüm ögeleri ile yer aldığı ve bu karakterini günümüze kadar koruyabilmiş tek yerleşmedir.

Balat İskeleleri'nin oluşturduğu canlılık 'çarşı' bölgesinin gelişmesinde önemli bir etken olmuştur.

- Balat Çarşısı'nın mimari karakteri

'Balat Çarşısı' ile 'Aşağı Balat Yerleşmesi', iki farklı dokuya sahiptir. Çarşı bölgesi, Kastorya Mahallesi'nden Haliç'e inen yamaç yerleşmesi ile bütünlük göstermekte, organik yapılı ve dar sokaklardan oluşmaktadır.

Çarşıya, Yahudiler tarafından '*La Puerta*' adıyla anılan kapıdan girildiği belirtilmektedir[179]. Bu bölge, 19.yüzyılda Yahudiler tarafından 'Kanfafana' olarak

[178] bkz. Bölüm III – Hasköy, s.79.

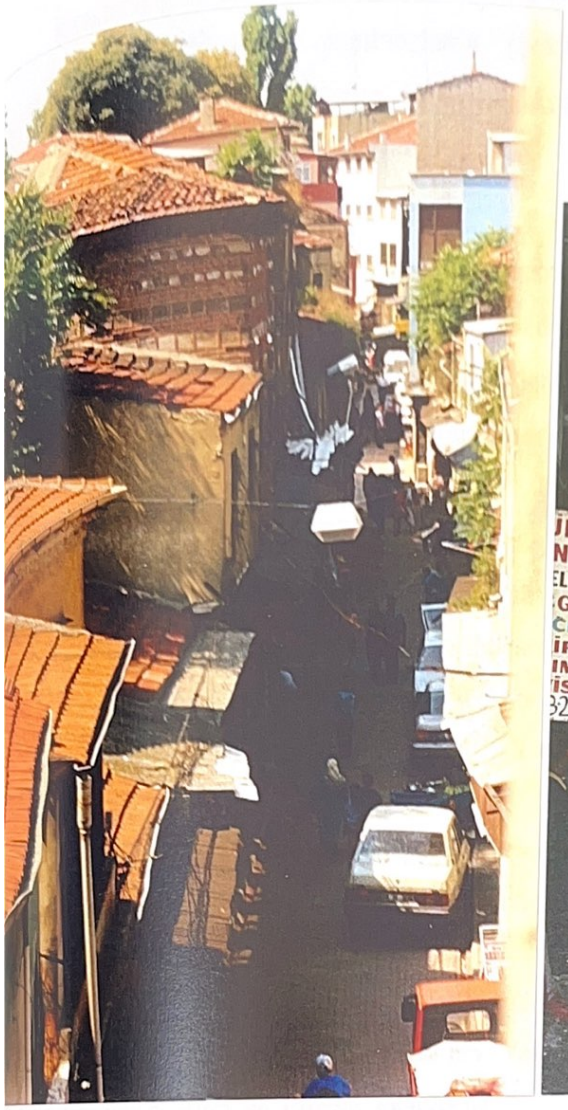

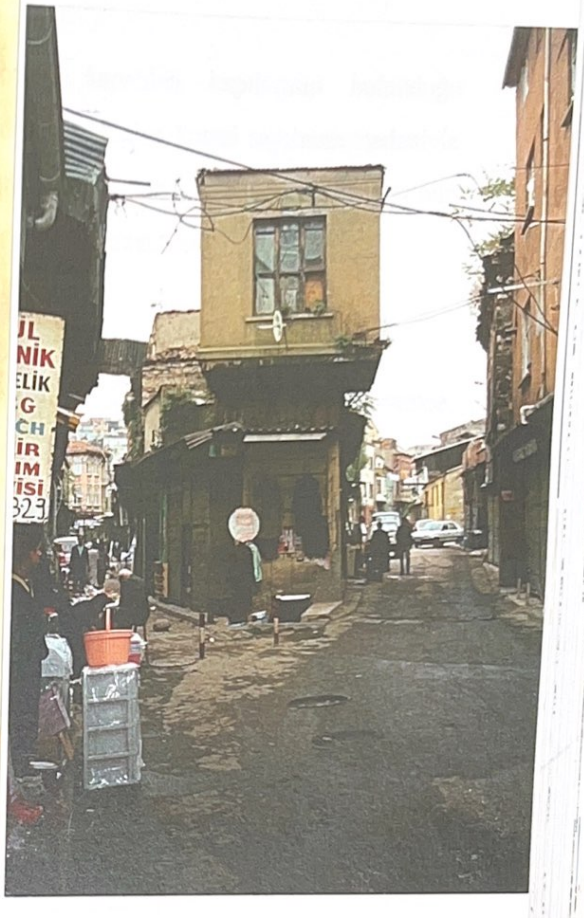
Şekil 4.75 Balat Çarşısı
Çarşı ve çevresinin 1928'deki durumu
Harita: Jak Pervititch, 'Plan d'Assurances'.

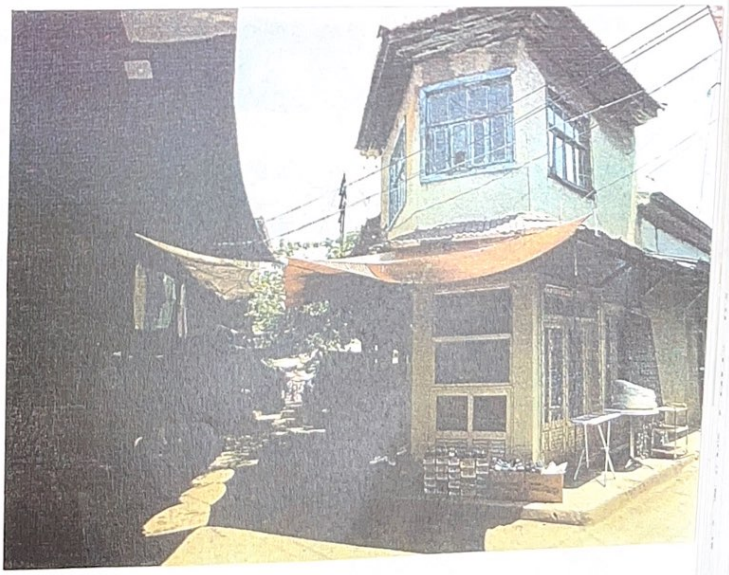
adlandırılmıştır[180]. Bu kelime 'kavafhane[181]'den gelmektedir[182]. 19.yüzyıla ait Ayverdi Haritası'nda çarşıdaki bir sokak 'Haffaflar Sokağı' olarak adlandırılmıştır. (Şekil-4.6) Bu tarihte, sokak ve çarşı ayakkabıcıları ile ün kazanmıştır[183]. Haffaflar Sokağı, 1928 tarihli haritada ise 'Lapçıncılar Sokağı[184]' adını almıştır. (Şekil-4.75)

---

[179] M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.13.
Varol, okulun 'Benzonana Ailesi' tarafından yönetildiğini belirtmektedir.
[180] M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.13.
[181] Haffaf, kavaf kelimesi ile eşanlamlıdır ve Arapça'da 'ayakkabı' anlamındadır.
M.Nihat ÖZÖN, '*Osmanlıca / Türkçe Sözlük*', s.277.
[182] M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.13.
[183] Balat Çarşısı'nda 20.yüzyılda 38 kundura dükkanı mevcuttur.
R.E. KOÇU, '*İstanbul Ansiklopedisi*', 'Balat' mad., c.4, s.1964.
[184] Lapçın, tabanı meşinden olan meste verilen addır.
'*Resimli Türkçe Sözlük*', Türk Dil Kurumu Yayınları, s.380.

Şekil 4.75 Balat Çarşısı
Üstte: solda 'Lapçıncılar Sokağı'
sağda: Mahkemealtı Caddesi'nden Balat Çarşısı'nın görünümü.
Altta: 'Akşehir Çarşısı'. geleneksel Osmanlı çarşı kurgusu içinde gerek sokak, gerekse yapı kurgusu bakımından 'Balat Çarşısı' ile büyük benzerlik taşımaktadır.
Akşehir Çarşısı fotoğrafı için kaynak: Cengiz Bektaş, '*Akşehir Evleri*', Yapı Dergisi, Ekim 90, S.107.

Balat Kapısı, 'Leblebiciler Sokağı'na açılmaktadır. Çarşıdaki yapılaşma karakteristiğini, iki ya da tek katlı, kagir yapılı dükkanlar oluşturmaktadır. İki katlı olan yapılar 'han[185]' olarak yapılmışlardır. (Şekil-4.75) Üst katlarında depo, büro gibi birimler yer almakta, zemin katları dükkan olarak alış-veriş fonksiyonuna hitap etmektedir.

Çarşının, 19.yüzyıl sonlarında geceleri kapatılan kapılarının bulunduğu belirtilmektedir. Cumartesi günlerinin Yahudiler tarafından kutsal sayılması nedeniyle (Şabat günü) bu kapılar Cuma akşamından kapatılmakta ve Yanbol Sinagogu'nun görevlileri kapıların kapatılıp kapatılmadığını kontrol etmekteydi[186].

- Balat Çarşısı'nın sosyal yapısı

Balat, 20.yüzyılda oldukça canlı bir alış-veriş fonksiyonuna sahiptir. Bu dönemde çarşı içinde, yiyecek, giyecek ve diğer ihtiyaçlara yönelik bir çok dükkan yer almıştır[187]. Çarşıdaki sokakların isimleri bu sokakta ağırlıklı olarak yer alan iş kollarını yansıtmaktadır: 'Leblebiciler Sokağı[188]', 'Lapçıncılar Sokağı', 'İşkembeci Sokağı[189]' gibi.

Balat Çarşısı'nda, 'meyhaneler' de yer almıştır. Bunlardan en ünlüsü 'Agora Meyhanesi'dir[190]. Günümüzde Leblebiciler Sokağı'nda faaliyetini sürdürmektedir.

Yüzyılın başlarına kadar çarşıdaki dükkanların hemen hemen tamamının sahibi Yahudilerdir[191]. 'Balat Yerleşmesi'nin Yahudi ağırlıklı olmasına karşın bölgede Müslüman, Rum ve Ermeni topluluklar da ikamet etmiştir. Bu nedenle çarşıda bu topluluklardan da esnaflar yer almıştır. İş kolları, genellikle topluluklara göre

---

[185] Ermenilere ait olan 'Millet Hanı'nın alt katı Yahudi terzilere kiraya verilmiştir.
M.Ch.VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.13.

[186] M.Ch. VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.13.

[187] Balat'ta bu dönemde, 41 bakkal, 38 kunduracı, 30 kahvehane, 21 manav, 20 tütüncü, 20 meyhane, 20 berber, 18 manifaturacı, 15 lokanta, 14 kasap, 14 tenekeci ve sobacı, 11 kömürcü, 10 terzi, 8 ekmek fırını, 7 simitçi fırını, 7 helvacı, 6 nalbur, 5 şekerci, 5 balıkçı, 5 şarapçı, 5 radyocu, 4 leblebici, 4 baharatçı, 4 kaynakçı, 4 bisikletçi, 4 züccaciyeci, 3 kesekağıtçı, 3 fotoğrafçı, 3 şapka tamircisi, 3 attar, 3 sütçü, 3 sinema, 2 eczane, 2 gazocağı tamircisi, 2 yorgancı, 2 hamam, 1 kuyumcu, 1 camcı, 1 saraç bulunmaktadır.
R.E. KOÇU, '*İstanbul Ansiklopedisi*', 'Balat' mad., c.4, s.1964.

[188] R.E. Koçu, 20.yüzyılda Balat'ta 4 leblebici dükkanı olduğunu belirtmektedir.
R.E. KOÇU, '*İstanbul Ansiklopedisi*', 'Balat' mad., c.4, s.1964.

[189] Günümüzde 'Eski Kasaplar Sokağı' olarak adlandırılmaktadır.
R.E. Koçu, aynı eserde, Balat'ta 14 kasap dükkanının bulunduğunu belirtmektedir.

[190] Meyhanenin ilk sahibi Rum asıllı, 'Hristo Dulidis'tir.
Jak DELEON, '*Balat ve Çevresi*', s.48.

[191] M.Ch. VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.13.

ayrılmıştır[192]. 'Yahudiler' kunduracılık, ayakkabı tamirciliği, fes yapımcılığı, terzilik, manifaturacılık, kumaş ticareti, lehim ve teneke işçiliği, demircilik, bakırcılık ve kalaycılık, sobacılık, meyhanecilik gibi işlerle uğraşmışlardır[193]. 'Rumlar' ve 'Ermeniler' genellikle lokantacılık ve meyhanecilik alanlarında faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Balat Çarşısı, Anadolu kentlerinde yer alan geleneksel Osmanlı çarşı kurgusu ile büyük benzerlik taşımaktadır. 'Cami' ve 'hamam' çarşı ile bütünleşmiş iki mimari elemandır.

- Balat Çarşısı'nda yer alan diğer yapılar

Çarşıda, Balat Yahudilerinin sosyal yaşantıları yönelik bazı yapılar da yer almıştır. Bunlar, 19.yüzyılın sonları - 20.yüzyılın başlarında 'kavane' adı verilen N.Kumriyel'in kahvehanesi ve Yahudi gençlerinin arasında sporun yayılmasını amaçlayan 'Makabi'nin Lokal Binası'dır[194].

. Balat Hamamı

Mahkemealtı Caddesi üzerinde, üçlü anıtsal yapı grubu yer almaktadır. Bunlar, 'Balat (Ferruh Kethüda) Camisi', 'Balat Hamamı' ve 'Surp Hreşdagabet Ermeni Kilisesi'dir. Balat Hamamı, bu iki dinsel yapı arasında konumlanmıştır. Balat Camisi ile arasında 'Çavuş Hamamı Sokağı' yer almaktadır. Ermeni kilisesi ile kısmen bitişik konumdadır. (Şekil-4.72, 4.75)

---

[192] M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.13,29-33.

[193] Yahudiler, 1928'e kadar 'fes yapımcılığı'nda, 1930-40'larda ise 'kunduracılık'ta etkin olmuşlardır.
M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.13,29-33.
E. BENBASSA – A. RODRIGUE, '*19. Yüzyıl Sonunda Türkiye'deki Yahudi Esnafı*', Tarih ve Toplum Dergisi, s.26 (346).

[194] Bu lokal, 1925-30 yılları arasında, 'Ha Hemla' olarak anılan bir gençlik örgütünün merkezi olmuştur. 1950'lere kadar mevcut olan yapı daha sonra yok olmuştur.
M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s. 15.
Hasköy'de de 1914'lerde mevcut olduğu belirtilen 'Makabi Jimnastik Derneği' kurulmuştur.
Esther BENBASSA, '*Son Osmanlı Hahambaşısının Mektupları*', s.179.
Makabi Jimnastik Kulübü, ilk kez 1895'te İstanbul'da kurulmuştur. Bunu, Osmanlı topraklarından Bulgaristan'da kurulan ikinci Makabi Kulübü izlemiştir. Kulüp, daha sonraki yıllarda ise tüm dünyaya yayılmıştır. Günümüzde de spor faaliyetlerini sürdürmektedir. Dört yılda bir İsrail'de 'Dünya Makabiyatları' ve 'Avrupa Makabiyatları' düzenlenmektedir. Makabi Kulübü'nün 100.yıl kutlamaları İstanbul'da yapılmıştır.
Bu konudaki bilgiler;
Yusuf BESALEL, '*Osmanlı ve Türk Yahudileri*', s. 269.

Evliya Çelebi, Seyahatname'de "*Balat Hamamı hanendelere çift taraflıdır*" demekte ve hamamın yalnızca adını belirtmektedir[195]. Hamam, Fatih Mehmed II Vakfiyeleri'nde 'El'Hamamat' (Hamamlar) bölümünde, 'Balat Kapısı Hamamı' olarak kaydedilmiştir[196]. Bu kayıttan, hamamın Fatih dönemine tarihlendiği anlaşılmaktadır[197].

Hamam, yanlış olarak 'Çavuş ya da Çavuşbaşı Hamamı' olarak da adlandırılmaktadır[198]. Bulunduğu sokağa da bu ad verilmiştir. Oysa, Çavuşbaşı Hamamı, Fatih dönemi vakfiyelerinde ayrı bir hamam olarak kayıtlıdır. Balat Hamamı, 1929 tarihli 'Pervititch Haritası'nda 'Osman Efendi Balat Hamamı' olarak adlandırılmıştır. (Şekil-4.72)

Hamam, hamamlar için düzenlenmiş 1288/1871 tarihli bir belediye nizamnamesinde, 'Balat Hamamı' olarak kayıtlıdır ve birinci sınıf hamamlar arasında yer almaktadır[199].

Balat Hamamı, İstanbul'un en eski hamamlarındandır. Bu nedenle ayrı bir önem taşımaktadır. Mimari özellikleri bakımından, bir çifte hamamdır. (Şekil-4.76.a) Erkekler kısmının girişi, 'Mahkemealtı Caddesi'nden, hamam ile cadde arasındaki dükkan dizileri arasındandır[200]. Kadınlar kısmına ise 'Çavuş Hamamı Sokağı'ndan girilmektedir.

---

[195] Y.Y. DEMİRCANLI, '*İstanbul Mimarisi İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi*', s.382.

[196] Faruk KİPER, '*Fatih Mehmed II Vakfiyeleri*', s.213.

[197] Hamamın yapılış tarihi ile ilgili olarak kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. M.N. Haskan, hamamın II.Bayezid döneminde, Edirne'deki külliyesinin masraflarını karşılamak amacıyla yaptırıldığını belirtmektedir. Hamamın, II.Bayezid'in 895 (1489) tarihli vakfiyesindeki ekinde "*Ve beldei mezburede Balat Mahallesi'nde bina olunan çifte hamam*" şeklinde kayıtlı olduğunu yazmaktadır. Hamamın Fatih Vakfiyesi'nde de yer almasını, bu vakfiyenin daha geç bir dönemde hazırlanmış olabileceği ile açıklamaktadır.

M.Mermi HASKAN, '*İstanbul Hamamları*', s. 53.

R.Ülkü, hamamın Kanuni Sultan Süleyman döneminin sadrazamlarından Semiz Ali Paşa'nın kethüdası 'Ferruh Ağa' tarafından camiye vakıf olarak yaptırıldığını belirtmektedir.

Recep ÜLKÜ, '*İstanbul Anıtları – Ayvansaray, Balat ve Fener Semtlerindeki Anıtlar*', s.65.

Bu tarihlendirme, Balat (Ferruh Kethüda) Camisi'nin yapılış dönemi ve yaptıranı ile ilgilidir. Hamam ile bir ilgisi bulunmamaktadır. Bazı kaynaklarda, caminin isminden dolayı hamama da yanlış bir adlandırma ile 'Ferruh Kahya Hamam' denilmektedir.

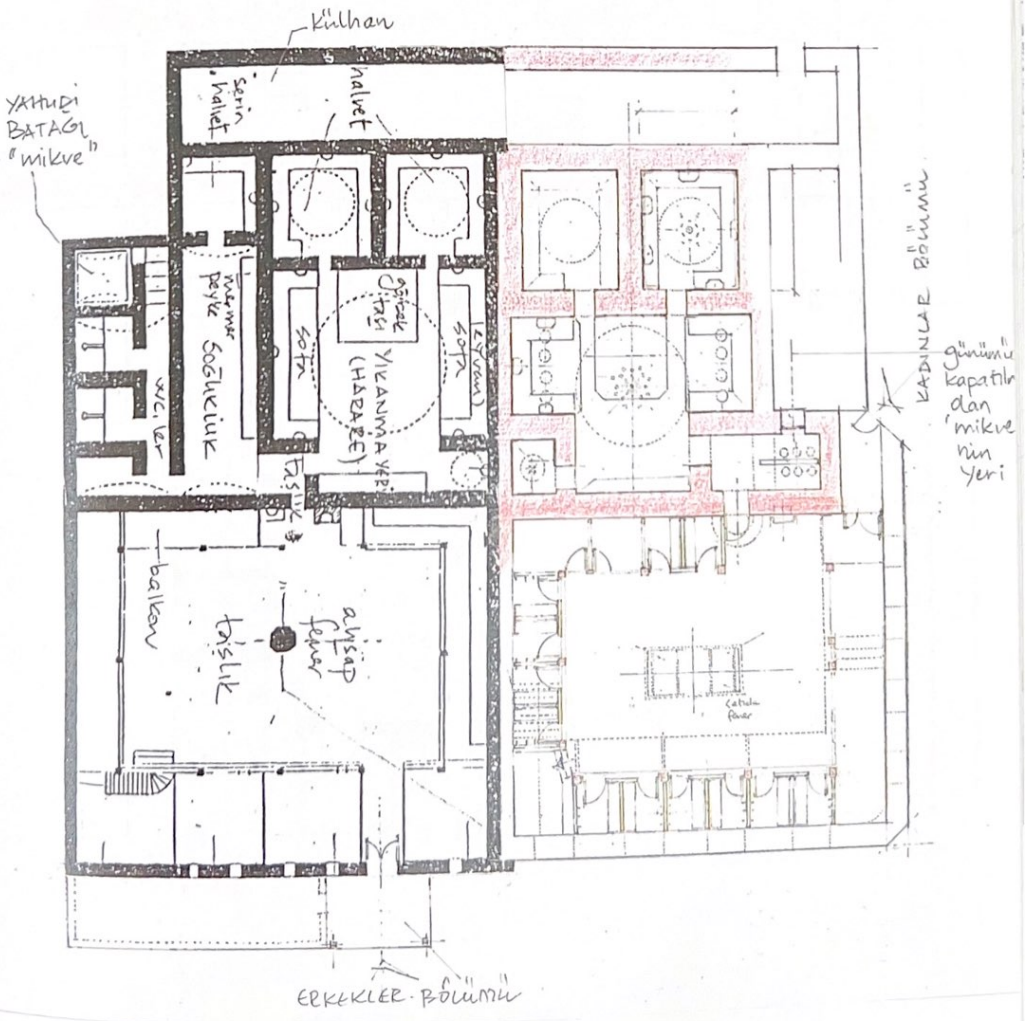
[198] R.E. Koçu, hamamın 1934 tarihli Belediye Şehir rehberi'nde bu isimle adlndırıldığını belirtmektedir.

R.Ekrem KOÇU, '*İstanbul Ansiklopedisi*', 'Balat Hamamı' mad., c.4, s. 1968.

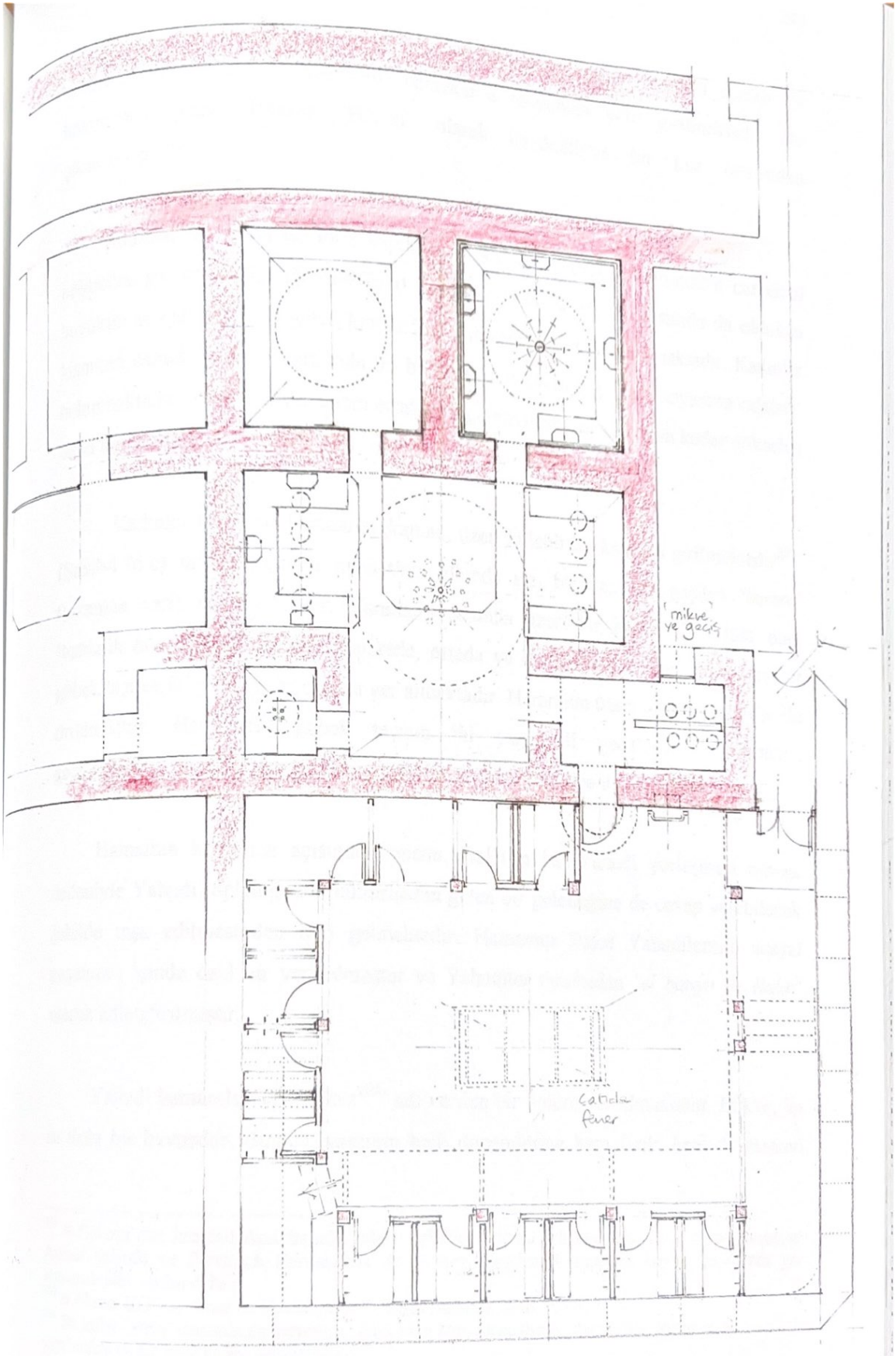
[199] R.Ekrem KOÇU, '*İstanbul Ansiklopedisi*', 'Balat Hamamı' mad., c.4, s. 1968.

[200] Ayrıca, 'Çavuş Hamamı Sokağı' yönünden, hamam ile önündeki dükkan dizisi arasına bırakılmış olan dar bir geçitten de erkekler kısmına ulaşılabilmektedir. (Şekil-4.72)

Şekil 4.76.a Balat Hamamı
Kadınlar bölümünün rölevesi: Sevim Ateş

Şekil 4.76.b Balat Hamamı
'Kadınlar Bölümü' ölçek: 1/100
Sevim Ateş, Haziran 1999.

Erkekler bölümünün girişinde iki ahşap dikme ile taşınan ve üzeri saçaklı bir sundurma mevcuttur[201]. Buradan 'camekan'a (soyunma yeri) girilmektedir. Bu bölümünün planı, 1960'ta 'Hüsnü' olarak kaydedilmiş bir kişi tarafından çıkartılmıştır[202].

Kadınlar kısmında ise giriş kapısı bir koridora açılmakta ve buradan camekan bölümüne geçilmektedir. (Şekil-4.76.a) Camekan bölümü, her iki kısımda da oldukça büyüktür ve çatı feneri ile galeri kısmındaki pencerelerden aydınlatılmaktadır. Kadınlar kısmının camekanının üç tarafında bir basamakla yükseltilmiş olan 'soyunma odaları' bulunmaktadır. Soyunma yerlerinin etrafında, galeriyi taşıyan ve çatıya kadar yükselen oniki ahşap direk mevcuttur.

Kadınlar kısmında hamam mekanına, üzeri külahlı bir kapıdan girilmektedir[203]. (Şekil-4.76.c) girişin sağında tuvaletler, solunda ise, bir kapı ile geçilen 'harare' (yıkanma yeri) bulunmaktadır. Hararenin solunda üzeri bir kubbe ile örtülü olan 'temizlik hücresi' mevcuttur. Hararede, ortada ve bir taraftan duvara yaslanmış bir göbek taşı ve iki yanında birer sofa yer almaktadır. Hararenin üzeri büyük bir kubbe ile örtülmüştür. Hararededen, göbek taşının iki yanındaki geçitlerden '*halvetler'e* geçilmektedir. Burada beşer kurna mevcuttur ve üzerleri kubbe ile örtülüdür.

Hamamın konumuz açısından önemi, Balat'ın bir Yahudi yerleşmesi olması nedeniyle Yahudi topluluğunun kültüründen gelen bir geleneğine de cevap verebilecek şekilde inşa edilmesinden ileri gelmektedir. Hamamın Balat Yahudilerinin sosyal yaşamları içinde özel bir yeri olmuştur ve Yahudiler tarafından '*el banyo de Balat*' olarak adlandırılmıştır.

Yahudi hamamlarında '*mikve*[204]' adı verilen bir bölüm yer almaktadır. Mikve, içi su dolu bir havuzdur. Burada, yaşamın belli dönemlerine hem fiziki hem de manevi

---

[201] R.E.Koçu'nun İstanbul Ansiklopedisi'ndeki 'erkekler bölümü' planında bu saçak gösterilmemiştir. Ayrıca yerinde ve Pervititch Haritası'nda da görülen camekan kısmındaki çıkıntı bu planda yer almamaktadır. (Şekil-4.76.a)

[202] R.Ekrem KOÇU, '*İstanbul Ansiklopedisi*', 'Balat Hamamı' mad., c.4, s. 1970.

[203] Bu külah bütün hamamlarda mevcuttur. Hamamın kapısından dışarı çıkan buharı almak için yapılmakta ve bir baca görevi görmektedir.

[204] Mikve, özel olarak hazırlanmış, içi su dolu bir havuzdur. Bedenin tamamen yıkanıp temizlenmesinden sonra, mikve adı verilen havuza girilip usulüne uygun olarak suya dalınmaktadır. Bu işleme 'tevila' adı verilmektedir. Tevila, fiziki anlamda bir yıkanıp temizlenme eylemi değil, bir arınma eylemidir.

olarak arınmış bir şekilde başlamak için, 'yeniden doğuşun bir simgesi' ve 'dinsel bir zorunluluk' olarak, vücudun hiç bir tarafı su üstünde kalmayacak şekilde 'üç kez[205], suya dalınmaktadır[206].

Mikve, Türkler tarafından 'Yahudi batağı' olarak adlandırılmıştır. Bu bölüm, Balat Hamamı'nda, hem erkekler hem de kadınlar kısmında mevcuttur. Ancak, günümüzde her iki bölümde de kapatılmış durumdadır. (Şekil-4.76.c)

Mikve, erkekler bölümünde tuvaletlerin bulunduğu koridorun bitiminde yer almaktadır ve buraya beş basamakla inilmektedir. (Şekil-4.76.a) Üzerinde bir tonoz mevcuttur ve mikve buradan aydınlatılmaktadır.

Mikveye, kadınlar bölümünde girişin sağında bulunan bir demir kapıdan geçilmektedir. Ancak, bu bölümün kullanılmaması nedeniyle kapı uzun yıllar önce kapatılmıştır. Kadınlar bölümündeki 'mikve'nin de bir kaç basamakla inilen ve bir tonoz ile örtülü bir mekan olduğu belirtilmektedir[207].

Günümüzde uygulanmayan bir Yahudi geleneğine göre, gelin adayı nikahtan önce aile ve dost çevresindeki kadınlar ile birlikte 'mikveye' getirilmektedir[208]. Nikah öncesi

---

Tevila, Tora'nın (Yahudi dininin yazılı kanunları) kesin emirleri içindedir. Topluluğun kadın fertleri için dini bir zorunluluktur. Ayrıca, manevi anlamda, 'yaşamın belli dönemlerine temiz-pak başlayabilmenin' temel şartıdır. Ancak günümüzde eski dönemlerdeki törensel kullanımları geçerliliğini kaybetmiştir. Sadece kadınlar için dini bir zorunluluk olarak kullanılmaktadır.

Türkiye Hahambaşılığı Cep takvimi 2000-2001.

Liz BEHMOARAS, '*Kimsin Jak Samanon*', s.116-117.

Encyclopedia Judaica, '*Mikveh*', c.11, s.1534-1544.

Balat'ta Balat Hamamı'nda yer alan 'mikve' sinagogların bir bölümünde de yer alabilmektedir.

Yunanistan'da İoannina'da Eski Sinagog'un (Kahal Kadoş Yaşan) arkasında, basamaklarla inilen bir 'mikve' yer aldığı belirtilmektedir.

Rae DALVEN, '*The Jews of Ioannina*', s.77.

Günümüzde İstanbul'da üç yerde mikve bulunmaktadır; 'Cağaloğlu Kadınlar Hamamı'nın içinde, 'Şişli Sinagogu'nun altında' ve 'Göztepe Kültür Derneği'nde.

Türkiye Hahambaşılığı Cep takvimi 2000-2001.

[205] Liz BEHMOARAS, '*Kimsin Jak Samanon*', s.117.

Bir başka kaynakta ise 'yedi kez' suya dalındığı belirtilmektedir.

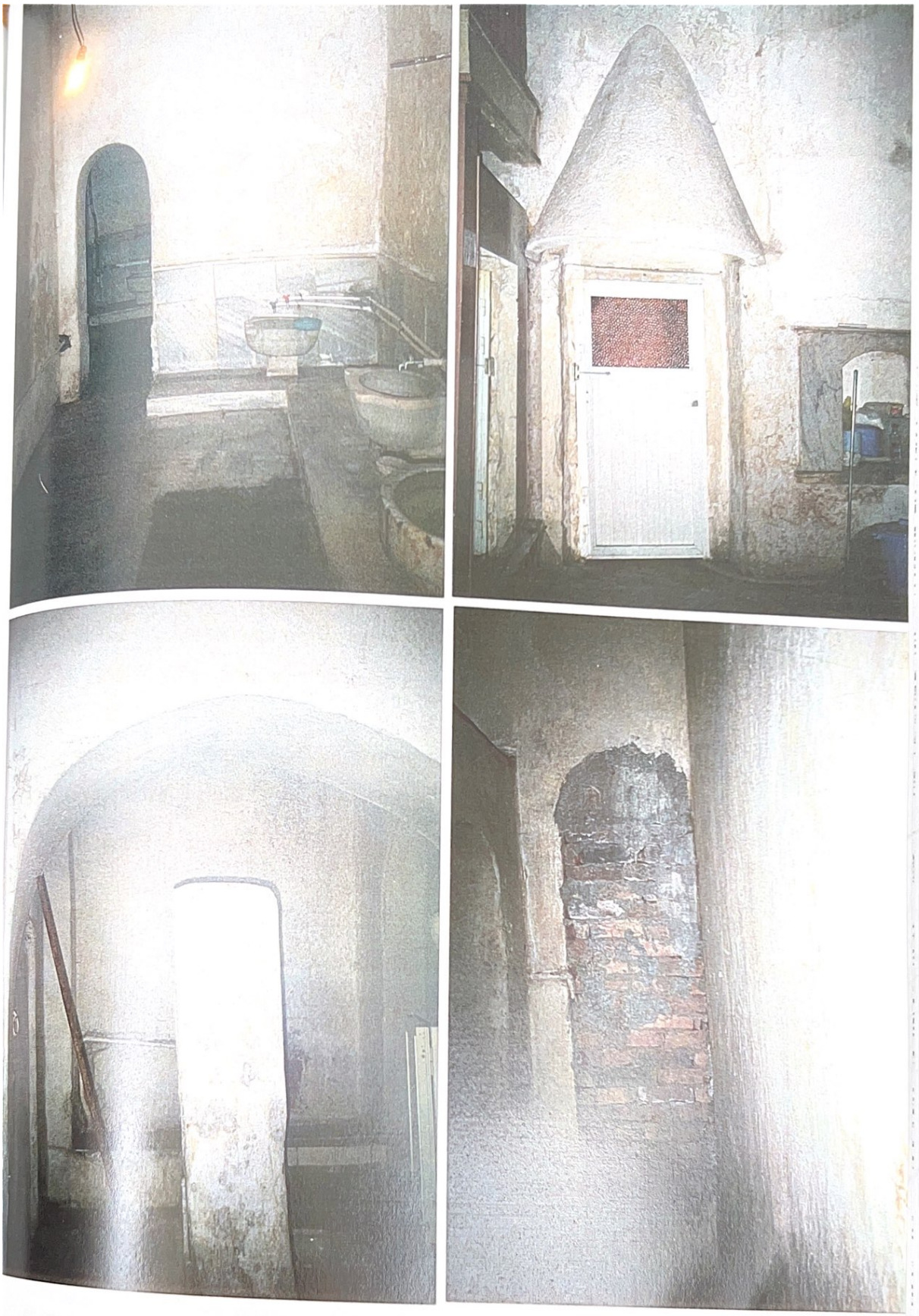
M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s. 14.

[206] Burhan Oğuz, ritual temizliğin İsrail Krallığı döneminde büyük önem kazandığını, bu dönemde Mabed avlusuna girmek isteyen her İsrailli'nin önce suya dalmak zorunda olduğunu belirtmektedir.

[207] Burhan OĞUZ, '*Türk ve Yahudi Kültürlerine Bir Mukayeseli Bakış*', c.II, s. 689.

[208] M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s. 14.

Bu adetin bir başka biçimi Osmanlı –Türk geleneklerinde 'gelin hamamı' olarak yer almıştır.

Şekil 4.76.c Balat Hamamı
Üstte: Erkekler Bölümü – 'halvet'
Kadınlar Bölümü – 'camekandan hamama giriş kapısı
Altta: Kadınlar Bölümü – 'mikve'nin kapatılmış olan geçişi
Erkekler Bölümü – 'mikve'nin kapatılmış olan girişi.

mikve geleneği, Yahudi topluluğu tarafından oldukça renkli bir seremoni ile uygulanmıştır[209].

. Balat Camisi

'Ferruh Kethüda Camisi' olarak da adlandırılmaktadır. Kanuni döneminin sadrazamlarından Semiz Ali Paşa'nın (kahyası) 'Ferruh Ağa' tarafından 970/1562'de yaptırılmıştır. Mimar Sinan'ın yapısıdır. 'Tekke', 'medrese', 'mahkeme binası' ve 'çeşme' den oluşan bir kompleks olarak inşa edilmiştir. Ancak, çeşme dışındaki yapılar günümüze ulaşamamıştır. (Şekil-4.72, 4.75)

19 Teşrinievvel 1293 / 1877'deki Balat – Mahkemealtı'nda çıkan ve 121 binanın yandığı bir yangında[210], caminin ahşap olan 'son cemaat yeri', 'tekke' ve 'mahkeme binası' ortadan kalkmıştır.

Cami, tekkenin tevhidhanesi olarak da kullanılmıştır. 1925'te tekkelerin kapatılması üzerine terkedilmiştir. Zaman içinde harap olan ve sadece dört duvarı kalan cami, 1953-60 yılları arasında onarılarak ibadete açılmıştır[211].

Külliyenin bir parçası olan 'Balat Mahkemesi', 18.yüzyılda İstanbul'un dört mahkemesinden biridir[212]. Mahkeme, cami avlusunun doğu yönünde yer almış ve önündeki caddeye de ismini vermiştir.

. Surp Hreşdagabet Ermeni Kilisesi

Kilise, 'Ayios Eustration' adında metruk bir Rum kilisesi iken 1627'de Ermenilere verilmiş ve Surp Hreşdagabet adını almıştır[213]. Ermeniler 1475'ten bu tarihe

---

[209] M.Christine Varol, ailenin kadınları ve dostlarının gelin adayı ile, ellerinde 'el bogo de la novya' denilen banyo aksesuarları ile görkemli bir yürüyüş içinde hamama geldiklerini belirtmektedir. Ayrıca, tepsi içinde şekerli ve diğer yiyecekler getirdiklerini, çoğu zaman da bu yürüyüşe Lonca Mahallesi'nin çingene müzisyenlerinin de eşlik ettiğini ve birlikte şarkılar söyleyerek hamama geldiklerini anlatmaktadır.
M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s. 14.

[210] O.Nuri ERGİN, '*Mecelle-i Umur-ı Belediye*', c.3, s.1230.

[211] W. MÜLLER – WIENER, '*Bildlexion zur Topographie Istanbul's*', s.381.
R.Ekrem KOÇU, '*İstanbul Ansiklopedisi*', 'Balat' mad., c.4, s.1965-1966.
İstanbul Ansiklopedisi, '*Ferruh Kethüda Camii ve Tekkesi*' mad., M.Baha TANMAN, c.., s.294-295.

[212] 18.yüzyılda İstanbul'da yer alan mahkemeler şunlardır:
1- Mahmudpaşa Camisi'nin avlusunda 'Mahmudpaşa Mahkemesi'. İstanbul mahkemelerinin en eski ve en büyük binasıdır. 2- Rüstempaşa Camisi'nin bitişiğinde Davudpaşa Camisi'nin avlusunda 'Davudpaşa Mahkemesi'. 3- Rüstempaşa Camisi'nin bitişiğinde 'Ahi Çelebi Mahkemesi'. 4- Ferruh Kahya Camisi'nin avlusunda 'Balat Mahkemesi'.

kadar Yukarı Balat'ta ikamet etmişlerdir[214]. Kilisenin Ermenilere veriliş nedeni, Yukarı Balat'ta İştipol Mahallesi yakınlarındaki 'Surp Nigoğos Kilisesi'nin IV.Murad tarafından 'Kefeli Camisi'ne çevrilmesidir[215]. Ahşap olan kilise bir çok kez yanmıştır[216]. Bugünkü yapı, 1835'te II.Mahmud'un fermanıyla ve kagir ve eskisinden daha büyük boyutlu olarak inşa edilmiştir[217]. (Şekil-4.74)

Eremya Çelebi, 17.yüzyılda Balat'ta bir 'Ermeni mahallesi'nin bulunmadığını, çevrede dağınık bir halde 800 hane Ermeni'nin ikamet ettiğini belirtmektedir[218]. 18.yüzyılın sonlarında kilisenin güneyinde yine 18 Ermeni evi, batısında bahçevanlara kiralanmış iki bostan yer almaktadır. Kilisenin doğusunda ise Kayserili Araboğlu Hacı Melidon tarafından kiliseyi yangınlara karşı korumak için yaptırılmış ve içinde kiliseye ait dinsel eşyaların saklandığı kagir bir bina mevcuttur[219]. Kilisenin kuzeyinde de günümüzdeki Balat Hamamı yer almıştır[220].

Hovhannesyan, Hreşdagabet Kilisesi'nin bulunduğu mahallenin eski adının 'Bulgariye Mahallesi' olduğunu ancak kendi dönemindeki yeni isminin 'Hacı İsa Mahallesi' olduğunu belirtmektedir[221].

Kilisenin batısında, 'Hacı İsa Mektebi Sokağı'nda, Pervititch Haritasında 'tütün deposu' olarak belirtilen kagir bir yapı yer almaktadır. Yapının, yine aynı haritada eski Ermeni okulu olduğu da kaydedilmiştir. (Şekil-4.75)

. Bölgede yer alan özellikli iki Yahudi konutu

- 2344 ada, 15 parsel no'lu 'köşe konut'

'Çana Mahallesi'nin sınırları içinde bulunmakla birlikte, Yanbol Sinagogu'nun karşı sırasındaki bir yapı adasında ve Balat Çarşısı yakınında yer almaktadır. 'Hızır

---

P.Ğ. İNCİCYAN, '*18.Asırda İstanbul Tarihi*', s.34.

213 Pars TUĞLACI, '*İstanbul Ermeni Kiliseleri*', s.143.

214 bkz. 'İştipol Mahallesi'.

215 S.Sarraf HOVHANNESYAN, '*Payitaht İstanbul'un Tarihçesi*', s.26.

216 Kilise 1691, 1693, 1729, 1783, 1789 Balat yangınlarında yanmış ve her defasında ahşap olarak yeniden inşa edilmiştir.

Pars TUĞLACI, ''*İstanbul Ermeni Kiliseleri*', s.143-144.

217 Pars TUĞLACI, '*İstanbul Ermeni Kiliseleri*', s. 146.

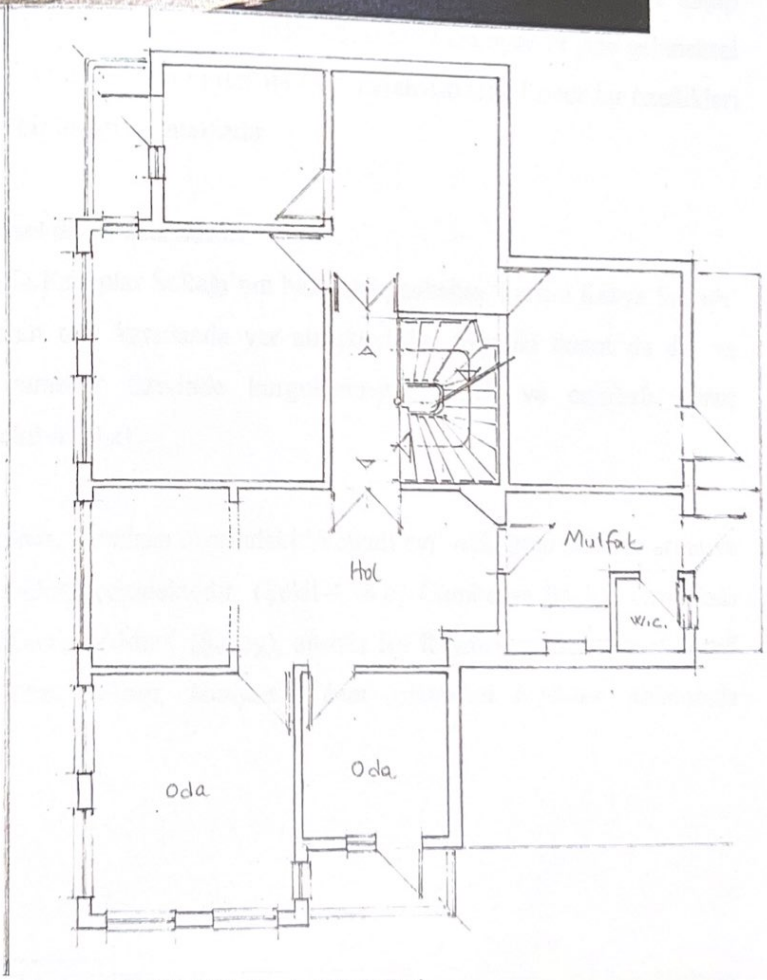
218 E.Ç. KÖMÜRCİYAN, '*İstanbul Tarihi – XVI. Asırda İstanbul*', s.19.

219 Bu bina, Kastorya ve Ahrida sinagoglarının yakınında yer alan, 'ocara'larla (geniza) aynı amaçla inşa edilmiştir. (Şekil-4.40, 4.50)

220 Pars TUĞLACI, '*İstanbul Ermeni Kiliseleri*', s.147.

221 S.Sarraf HOVHANNESYAN, '*Payitaht İstanbul'un Tarihçesi*', s.26.

Şekil 4.77 Yanbol Mahallesi
2344 ada, 15 parsel no'lu köşe konut
'Hızır Çavuş Köprüsü' ile 'Ayan Caddesi'nin kesiştikleri köşede yer almaktadır. Konut, 20.yüzyılın başlarında inşa edilmiştir. Oldukça çok sayıda ve büyük boyutlu pencereleri ile dikkati çekmektedir. Pencere aralarında, iyonik tarzda yalancı sütunlar mevcuttur. Konutun neoklasik üsluptaki cephesi, geleneksel Osmanlı konut mimarisi tarzındaki geniş ahşap saçak ve ahşap payandalarla tamamlanmıştır.
Alttaki konutun üst kat planı, ölçek:1/100

Çavuş Köprüsü' ile 'Ayan Caddesi'nin kesiştikleri köşededir. Bu nedenle Yanbol Mahallesi içinde incelenmiştir.

Konut, tam bir apartman olarak kurgulanmıştır. Daha önce Ahrida Mahallesi'nde incelediğimiz (özellikle Şekil-4.51.a) apartmanlaşma eğilimindeki konutlardan farklı olarak tam bir apartman planı kurgusuna sahiptir. Üç katlıdır. Çarşı Bölgesi'nde yer alması nedeniyle zemin katı dükkan olarak kullanılmaktadır. Her katta çift daire mevcuttur. (Şekil-4.77)

Konut, 20.yüzyılın başlarında inşa edilmiştir. Büyük boyutlu kagir yapısı ile Balat'ın standartlaşmış konut tiplerinden farklılaşmaktadır. Oldukça çok sayıda ve büyük boyutlu pencereleri ile dikkati çekmektedir. Pencere aralarında iyonik tarzda yalancı sütunlar mevcuttur. Konutun büyük ölçüde neoklasik özellikler taşıyan cephesi, geleneksel Osmanlı konut mimarisi özellikleri taşıyan geniş ahşap saçaklı ve ahşap payandalı çatı ile tamamlanmıştır. Pencere üstlerindeki sabit kısımlar da yine geleneksel Osmanlı konut mimarisinin pencere tipleri ile aynı karakterdedir. Konut bu özellikleri ile, eklektik (seçmeci) bir üslup taşımaktadır.

. 2838 ada, 7 ve 8 parsel no'lu ikiz konut

Bu konutlar, 'Eski Kasaplar Sokağı'nın bitiminde, sokağın 'Ferruh Kahya Sokağı' ile birleştikleri bölgenin tam karşısında yer almaktadırlar. Her iki konut da dar ve derinliğine gelişen parseller üzerinde kurgulanmıştır. Kagir ve cumbalı konut karakterindedirler. (Şekil-4.78.a)

8 parsel no'lu konut, cumbası üzerindeki 'Yahudi evi' olduğunu belirten arma ve İbranice yazıları ile dikkati çekmektedir. (Şekil-4.78.b) Cumbanın iki kat arasındaki bölümünde üstte bir 'David Yıldızı' (Şaday), altında ise İbranice '*Şahen Porat Yosef*' yazısı kayıtlıdır[222]. Yazı, '*Tanrı, komşunun kem gözünden korusun*' anlamında kullanılmıştır[223].

---

[222] Moşe GROSMAN, '*Dr. Markus (1870-1944) - Osmanlıdan Cumhuriyete Geçişte Türk Yahudilerinden Görünümler*', s.288-289.
[223] Moşe GROSMAN, '*Dr. Markus (1870-1944)*', s.289.

Şekil 4.78.a Ferruh Kahya Sokağı
2838 ada, 7 ve 8 parsel no'lu ikiz konut
'Eski Kasaplar Sokağı'nın bitiminde, sokağın 'Ferruh Kahya Sokağı' ile birleştikleri bölgenin tam karşısında yer almaktadırlar. 8 parsel no'lu konut, cumbası üzerindeki 'Yahudi evi' olduğunu belirten arma ve İbranice yazıları ile dikkati çekmektedir.

Şekil 4.78.b Ferruh Kahya Sokağı
2838 ada, 8 parsel no'lu konut
Cumbanın üzerinde, İbranice '*Şahen porat Yosef*' yazılıdır. Konutta oturan aileyi nazardan koruması anlamında kullanılmıştır. (İbranice yazının açıklaması: Moşe Grosman, '*Dr.Markus (1870-1944), s.289*)

Bir başka kaynakta yazı, '*Ben porat Yosef* olarak belirtilmekte ve '*aileye mutluluk gelsin*' anlamında kullanıldığı kaydedilmektedir[224].

Bu açıklamalardan çıkan sonuca göre, yazı konutta oturan aileyi 'nazara karşı korumak için' kullanılmış olmalıdır. Günümüzde, aynı yazının üstüne, konutun yeni kullanıcıları tarafından içinde Arapça 'Allah' kelimesi olan yine nazara karşı bir başka yazı daha asılmıştır.

Cumbanın bitimine yakın bölümünde, cumba penceresinin iki yanında kabartma şeklinde kalp motifleri bulunmaktadır. İbranice yazının altında ise çerçeve içinde bir vazo ve çiçek motifleri yer almaktadır.

Konut günümüzde kullanılmamaktadır ve oldukça harap bir haldedir.

. meyhaneler

R.E.Koçu, Balat'ı, çok eski dönemlerden beri meyhaneleri ile ünlü bir semt olarak tanımlamaktadır. 19.yüzyılın sonlarında Balat'ta dokuz ünlü meyhanenin yer aldığını eklemektedir[225]. 1948'de ise Balat'ta yirmi meyhane ve beş şarapçı dükkanı bulunmaktadır[226].

Jak Deleon, Balat Çarşısı'nda yer alan 'Agora Meyhanesi'nin Balat'ın merkezi olduğunu yazmaktadır[227]. Agora, ilk kez 1890'da Rum Kaptan Asteri tarafından 'Leblebiciler Sokağı'nda açılmıştır[228]. Üç kuşak boyunca aynı Rum aile tarafından işletilmiştir. Günümüzde ise yeni sahipleri tarafından, aynı yerde ancak karakter değiştirmiş olarak varlığını sürdürmektedir .

---

[224] M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s. 13-14.
[225] R.E.Koçu, yazar Çaylak Tevfik Bey'in bir makalesinden naklederek bu meyhanelerin, 'Karanlık', 'Koçe Kalfa', 'Köroğlu', 'Bağçeli', 'Yarım Balat', 'Karanfil', 'Yasef', 'Enserci Nesim', 'Balta Yosef' adındaki meyhaneler olduğunu belirtiyor.
R.E. KOÇU, '*İstanbul Ansiklopedisi*', 'Balat Meyhaneleri' mad., c.4, s.1974.
[226] R.E. KOÇU, '*İstanbul Ansiklopedisi*', 'Balat Meyhaneleri' mad., c.4, s.1974.
[227] Jak DELEON, '*Balat ve Çevresi*', s.48.
[228] Jak DELEON, '*Balat ve Çevresi*', s.49.

2.4 Karabaş Mahallesi

Mahalle, Balat'ın 'sahil surları' ile 'Haliç kıyısı' arasındaki tüm sur dışı bölgesini kapsamaktadır. Yahudi yerleşmelerinin bulunduğu 'Sigri', 'Dibek', 'Hevra' mahallelerini de içine almaktadır. (Şekil-4.79) Ancak, 1984-86 yıllarındaki Haliç sahil düzenleme çalışmaları sırasında, Balat'ın bu bölgesinin büyük bir kısmı ortadan kaldırılmıştır. (Şekil-4.45.b) Günümüzde, 'Mürselpaşa Caddesi' ile surlar arasındaki dar bir bölüm mevcuttur. Cadde ile Haliç arasındaki tüm yapılar ortadan kaldırılmıştır. Sadece, 'Balat İskele Camisi', 'bir çeşme', 'Balat İskelesi', 'Tur-ı Sina Kilisesi', Ayvansaray yönüne doğru ise 'Or ha-Hayim Hastanesi' günümüzde mevcuttur.

Sur dışı Balat, Yahudiler tarafından '*Balat Afuera*' olarak adlandırılmıştır[229].

Mahallenin başlıca yapıları 'Selanik', 'Eliau', 'Pol Yaşan', 'Pol Hadaş', 'Geruş', 'Neve Şalom' sinagogları, 'Or ha-Haim Hastanesi', 'Alliance Okulları'dır. Bu yapılardan günümüzde 'Or-Ha Haim Hastanesi' ve Selanik Sinagogu'nun dış duvarları kalmıştır.

. Balat sahilinin mimari kurgusu

Balat sahilinde 'iskeleler' ve 'kapı' yerleşme kurgusunu biçimlendiren başlıca ögelerdir. Sokak kurgusu, iskeleden Balat Kapısı'na doğru gelişmiştir. İskele Meydanı'ndan başlayan sokaklar -Balat Odun İskelesi Sokağı, Balat İskelesi Sokağı, Orhaniye Sokağı- bir merkezde -çeşme önünde- toplanarak kapıya yönelmişlerdir. (Şekil-4.79)

- Balat iskelelerinin sahil kurgusunun oluşumundaki rolü

Balat iskeleleri, tarihsel süreç içinde Eminönü'nden başlayan Haliç iskelelerinin son halkası olmuştur. Bu kıyı bölgesi, Eminönü iskelelerinden sonra Haliç'in en canlı iskele bölgesiydi. Ayrıca Haliç sahilindeki en geniş alanı kapsamaktaydı.

İskeleler, 17.-18.yy.'larda büyük önem taşımaktaydı. Bunlar, 'kentin iaşesi' ve 'ulaşım' fonksiyonuna hizmet eden iskelelerdi. Yerleşme ile ilgili tüm ticari ve sosyal ilişkiler iskeleler çevresinde odaklanmıştı.

---

[229] Bkz. 'Balat'taki Yahudi mahallelerinde yerleşme kurgusu', s.168.

Şekil 4.79 Balat Sahili
Sahilin 1928'deki durumu
Balat sahili 'Karabaş Mahallesi'nin sınırları içinde yer almıştır. Bu bölgede, 'Sigri', 'Dibek' ve 'Hevra' Yahudi mahalleleri kurgulanmıştır.
Harita: J.Pervititch, 'Plan d'Assurances'.

Kentte, Eminönü'nden Unkapanı'na kadar tüm Haliç kıyıları büyük bir ticaret faaliyeti içindeydi. Bu faaliyet Balat' a kadar sokulmuştu. Ticaret faaliyeti bu kıyılardaki mimari kurguyu da yönlendirmekteydi.

Balat iskeleleri, XVII. yüzyılda Haliç iskeleleri arasında önemli bir yere sahiptir. E.Ç.Kömürcüyan, bu dönemde Balat iskelelerinin oldukça büyük olduğunu ve her türlü yük içeren gemilerin bu iskelelere yanaşabildiğini belirtmektedir[230]. Bu dönemde Balat'tan Kağıthane ve Eminönü'ne sandallarla ulaşım da sağlanmaktadır.

18. yüzyılda, Balat'ta 'dört' iskele bulunmaktaydı. Bunların içinde, Balat Kapısı'nın karşısındaki en büyüğüdür. Bu iskeleye şarap, odun, kömür, soğan ve çeşitli eşyalarla yüklü gemiler yanaşmaktadır[231]. Yakın zamanlara kadar Balat Kapısı'na yönelen 'Balat İskelesi Sokağı', 'Büyük İskele' ile 'Balat Kapısı' arasındaki bağlantıyı kurmuştur.

Diğer iskeleler, ulaşım amacıyla yapılmış daha küçük iskelelerdir. Bu iskelelerden birinden[232] Yemiş İskelesi, Galata ve diğer yerlere yolcu taşınmaktaydı. Diğer iki iskeleden ise Hasköy, Eyüp, Kağıthane ve Alibeyköy'e ulaşım sağlanmaktaydı[233].

1815 yılına ait Bostancıbaşı Kayıtları'ndan, 19.yüzyılın başlarında Balat sahilinde dört iskele kaydedilmiştir. Bunlar; 'Balat İskelesi', 'Hasköy İskelesi', 'Taşçılar İskelesi' ve 'Arslan İskelesi'dir[234].

19. yüzyıl sonlarında, Balat'ta beş iskelenin bulunduğu belirtilmektedir. Bu iskeleler şunlardır[235]:

. **Yemiş İskelesi** (Skala de los kayikes de Yemiş): Kentin iaşesi için kullanılmaktaydı. Çeşitli sebze ve meyveler bu iskeleye boşaltılmakta ve buradan Eminönü'ndeki hallere taşınmaktaydı.

---

[230] E.Ç. KÖMÜRCİYAN, '*İstanbul Tarihi –XVII. Asırda İstanbul*', s.19.
[231] S. Sarraf HOVHANNESYAN, '*Payitaht İstanbul'un Tarihçesi*', s.24.
[232] Bu iskelenin 'Aynalıkavak Kasrı' ya da 'Tersane Bahçesi' denilen sarayın karşısında bulunduğu belirtilmektedir.
S. Sarraf HOVHANNESYAN, '*Payitaht İstanbul'un Tarihçesi*', s.24
[233] S. Sarraf HOVHANNESYAN, '*Payitaht İstanbul'un Tarihçesi*', s.24
[234] bkz. 'Bostancıbaşı Kayıtları', s.162-163.
[235] M.Ch. VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.6.

. **Odun İskelesi** (Skala de la Lenya): Bu iskeleye, kereste ve odun taşıyan gemiler yanaşmaktaydı. İskelenin önündeki sokağa da adını vermiştir; 'Balat Odun İskelesi Sokağı'. Odun iskelesi ile bağlantılı olarak iskele çevresinde marangoz atölyeleri gelişmiştir.

. **Vapur[236] İskelesi** (Skala de los Vapores): Haliç üzerinde yolcu taşımacılığı yapan vapurların iskelesiydi. Bu iskeleden Eyüp ve Galata'ya ulaşım sağlanmaktaydı.

. **Kayık[237] İskeleleri** (Skala de los Kayikes): İki iskeleden oluşmaktaydı. Bu iskelelerden birinden Hasköy'e, diğerinden Halıcıoğlu'na yolcu taşınmaktaydı.

. **Mavna İskelesi** (Scala del Estyerkol): Çeşitli atık ve çöpler buradan gemilere yüklenerek açık denize boşaltılmaktaydı.

. Balat'ın sahil çizgisinde oluşan değişim

Balat sahili, 19. yüzyılın sonlarına kadar günümüzdekinden farklı bir kıyı çizgisine sahipti. (Şekil-4.80) R.E.Koçu'dan edindiğimiz bilgilere göre[238], 1938'de Balat sahilinde küçük bir yarımada yer almaktaydı. Yarımadanın Fener yönünde, kara içine sokulmuş küçük bir iç liman mevcuttu. Bu limanın Haliç tarafında dar bir geçit bulunuyordu. Limanın içinde 'Büyük İskele' yer almaktaydı. Ayverdi, bu iskelenin ulaşımı sağlayan kayıklar tarafından kullanıldığını belirtmektedir. Bu iskeleden Eminönü'e doğru tüm iskelelere ve Kadıköy, Üsküdar ve Boğaz yerleşmelerine yolcu taşınmaktaydı. Yarımadanın Ayvansaray yönünde, Haliç'e uzanmış bir dil mevcuttu. Bu dil üzerinde 'Hasköy Kayık İskelesi' bulunmaktaydı. Bu iskelenin yakınında, yarımada ile karanın bağlandığı yerde de 'Halıcıoğlu Kayık İskelesi' yer almaktaydı[239].

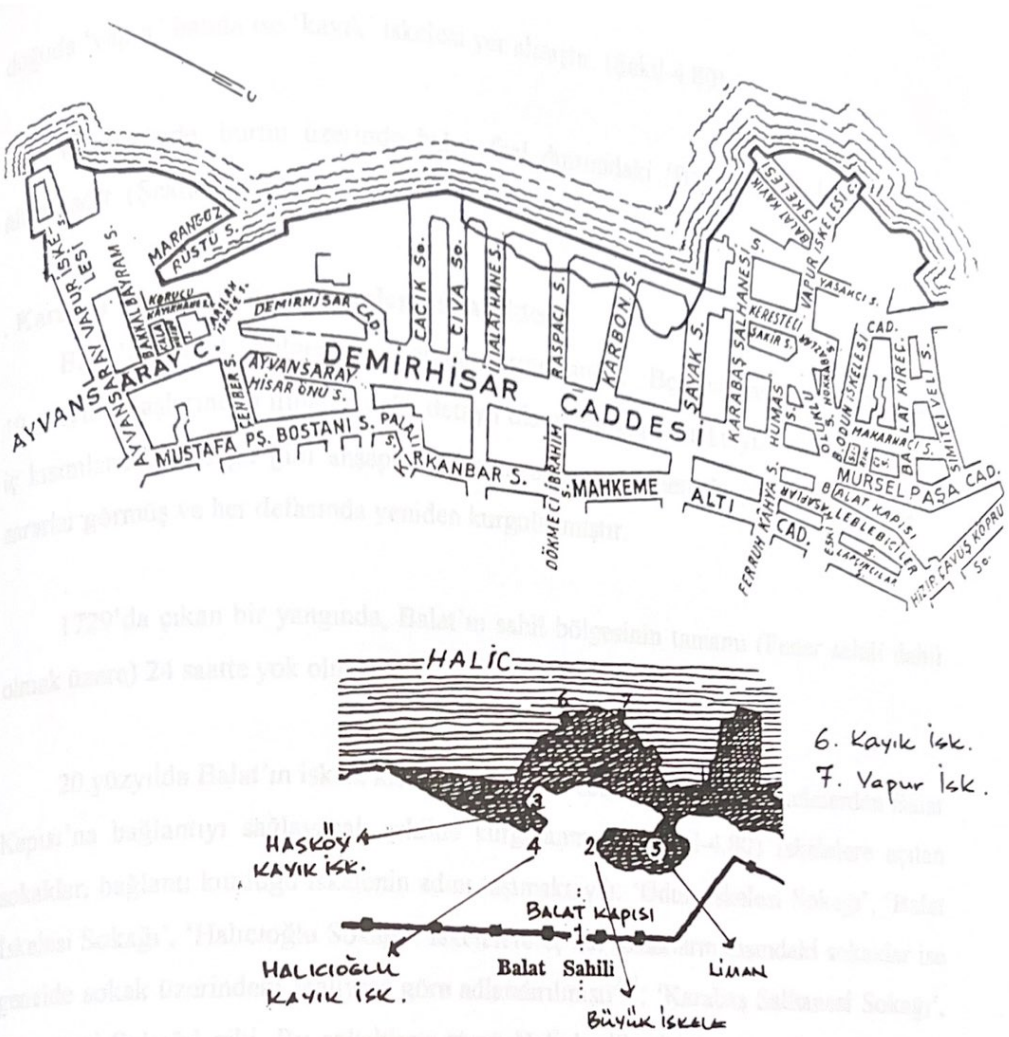
---

[236] Kentteki ilk düzenli 'vapur taşımacılığı' Şirket-I Hayriye'nin kurulması ile 1850'de başlamıştır. bkz., III.Bölüm – 'Hasköy', s.136, dipnot 176.

[237] 17. yüzyılda önemi artmaya başlayan deniz ulaşımı, 18. yüzyılda büyük önem kazanmıştır. Bunun sonucunda da kayık ve kayıkçı esnafının sayısı da artmıştır. 1680 yılında 1 400 olan kayık sayısı 1802'de 3 996'ya, 1844'de ise 19 000'e ulaşmıştır.
Orhonlu C., 'Osmanlı Türkleri Devrinde İstanbul'da Kayıkçılık ve Kayık İşletmeciliği', İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi 3, 1996, s.126'dan naklen;
Zeynep ÇELİK, '19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti- Değişen İstanbul', s.69.
Bu dönemde kentte etkin bir 'Yahudi kayıkçı loncası' bulunmaktadır.
I.C. SCHICK, ' Osmanlılar, Azınlıklar ve Yahudiler', Tarih ve Toplum dergisi, Mayıs 1986, c.5, S.29, s.41.

[238] R.Ekrem KOÇU, 'Balat Sahili' mad., c.4, s.1974.

[239] 1960 yılında Balat'ta kayıtlı 50 sandal bulunmaktadır. 19.yüzyılda Balat ile Hasköy ve Halıcıoğlu kıyıları arasında çift kürekli kayıklarla yolcu taşımacılığı yapılmaktadır.
Jak DELEON, 'Balat ve Çevresi', s.60.

Şekil-4.80 Balat Sahili
Üstte: Balat Karabaş Mahallesi (1934 Belediye Şehir Rehberi'nden)
Altta: Balat'ın 1838 ve 1934 yıllarındaki sahil çizgisi
Kaynak: E.H.Ayverdi, 'İstanbul Ansiklopedisi', 'Balat' mad.

Bu sahil oluşumu, 1890 yılında değişime başlamıştır. Bu tarihe kadar Balat'ın lağımları, üzeri açık bir kanal ile bu limana dökülüyordu. 1890'da limanın ağzı kazıklar çakılarak kapatılmış, üzeri toprakla dodurulmuş ve kanal da denize uzatılmıştır.

1894 yılında meydana gelen büyük depremde, Balat Kapısı ve surların büyük bir bölümü yıkılmıştır. Bu yıkıntıdan artakalan molozlarla Balat Sahili doldurulmuştur. Günümüzdeki 'Balat Sahili', bütün bu değişimlerin sonucunda oldukça farklı bir karakter kazanmıştır.

1934'teki haritadan görüldüğü gibi, yarımadanın yerinde eskisinden oldukça ileride denize uzanan yarımdaire şeklinde bir burun oluşmuştur. Bu burun üzerinde ise

doğuda 'vapur' batıda ise 'kayık' iskelesi yer almıştır. (Şekil-4.80)

Günümüzde, burun üzerinde halen faal durumdaki 'Balat Vapur İskelesi' yer almaktadır. (Şekil-4.45.b)

. Karabaş Mahallesi'ndeki yapılaşma karakteri

Balat'ın sahil bölgesinin yapılaşmasını ancak Bostancıbaşı Kayıtları'ndan 19.yüzyılın başlarından itibaren daha detaylı olarak öğrenebilmekteyiz. Bölge, Balat'ın iç kısımlarında olduğu gibi ahşap yapılardan oluşması nedeniyle yangınlardan büyük zararlar görmüş ve her defasında yeniden kurgulanmıştır.

1729'da çıkan bir yangında, Balat'ın sahil bölgesinin tamamı (Fener sahili dahil olmak üzere) 24 saatte yok olmuştur[240].

20.yüzyılda Balat'ın iskele kısmında yer alan sokaklar, genelde iskelelerden Balat Kapısı'na bağlantıyı sağlayacak şekilde kurgulanmıştı. (Şekil-4.80) İskelelere açılan sokaklar, bağlantı kurduğu iskelenin adını taşımaktaydı: 'Odun İskelesi Sokağı', 'Balat İskelesi Sokağı', 'Halıcıoğlu Sokağı'. İskelelere açılan sokakların dışındaki sokaklar ise genelde sokak üzerindeki faaliyete göre adlandırılmıştı[241]: 'Karabaş Salhanesi Sokağı', 'Keresteci Sokağı' gibi. Bu sokakların tümü Haliç'e dik olarak uzanmakta ve bir ucu Haliç'e açılmaktaydı. (Şekil-4.79, 4.80)

Balat sahilinde, Balat iskeleleri ve iskele fonksiyonunun gerektirdiği yapılar dışında, yoğun bir Yahudi iskanı mevcuttu. Yahudi konutları Ayvansaray'a kadar yayılmıştı. Zengin olanların sahil kenarında yalıları bulunmaktaydı[242].

---

[240] 'Türk Tarih Encümeni Mecmuası', IV, s.258-259'dan nakleden;
Avram GALANTE, '*Histoire des Juifs de Turqiue*', c.2, s.144.

[241] E. H. AYVERDİ, Balat Haritası-D6.
J. PERVITITCH, Plan d'Assurances, Balat-28.

[242] Yahudiler, Eminönünden itibaren tüm Haliç kıyısında yayılmışlardır. Sahilde çeşitli dükkanları yer almıştır. E.Ç. Kömürciyan'ın belirttiğine göre, bu dönemde, Mısır Çarşısı'nın karşısındaki mahalde yüz kadar Yahudi manav ve kasap dükkanı bulunmaktadır.
Cibali' de de iskele yakınında Yahudi konutları yer almıştır. Burada, 1698 yılında bir sinagog da inşa etmişlerdir. Bu sinagog, Unkapanı ile Ayazma arasında, Bezestan Mahallesi Tahtapuş İskelesi yakınında yer almaktaydı. Naim Güleryüz'ün belirttiğine göre, sinagog tipik Osmanlı mimarisi etkisinde yapılmıştı. Ahşap çatısını taşıyan dört ahşap dikmesi bulunmaktaydı. Merkezi tevalı sinagoglardandı.
Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.26-27.

18. yüzyılda, sur dışı Balat'ta yoğun bir Yahudi nüfusu mevcuttu[243]. Hovhannesyan, bu yüzyılda Balat yerleşmesi için şunları kaydetmiştir[244]:

"Balat Kapısı'nın dışı, Ayvansaray'a kadar, tamamen Yahudilerle meskun olup, bunlardan zengin olan kişilerin sahilde evleri vardır."

19. yüzyıla ait 'Bostancıbaşı Defteri'ndeki kayıtlardan, 1814-1815 yıllarında Balat'ın sahil boyunda yoğun olarak Yahudilerin oturdukları anlaşılmaktadır.

Sahildeki konutlar ortadan kaldırıldıkları için günümüzde bunlarla ilgili belge hemen hemen bulunmamaktadır.

1960'lı yıllarda Balat'ın sahil bölgesi bir gezi yazısında şu şekilde tasvir edilmektedir[245]:

"...Gepgeniş, apaydınlık bir cadde sağda solda koca koca binalar, derli toplu dükkanlar: Üstünde kampanalı telefon levhası asılı; camekanı gazeteler mecmualarla donatılı sucu. Önünde kırmızı buzdolabı, sifonlu pırıl pırıl musluk, şişe şişe limonata, şira bulunan sucu. Taramadan balık yumurtasına kadar çeşit çeşit mezeleri, rakıları, şarapları, biraları camekanına dizmiş mezeci...

Evlerin önlerinde, kapılarında süslü püslü kadınlar: kucaklarında, yanlarında çocuklar; melon şapkalı, siyah setreli, altın köstekli sakallı sakallı adamlar.

Şaşkın şaşkın etrafıma bakıyorum: Burası Balat ha!..

Gittiğim yer iskele civarındaydı. Haliç burnunun dibinde. Kayıklar, yelkenliler, motörler vızır vızır işliyor. Karşı kıyılar günlük güneşlik içinde: tepeler bayırlar zümrüt gibi yeşil. Oooh, dünya varmış!

İki yanımızda da yürek ferahlatıcı bir faaliyet: Eflake ser çekmiş bir

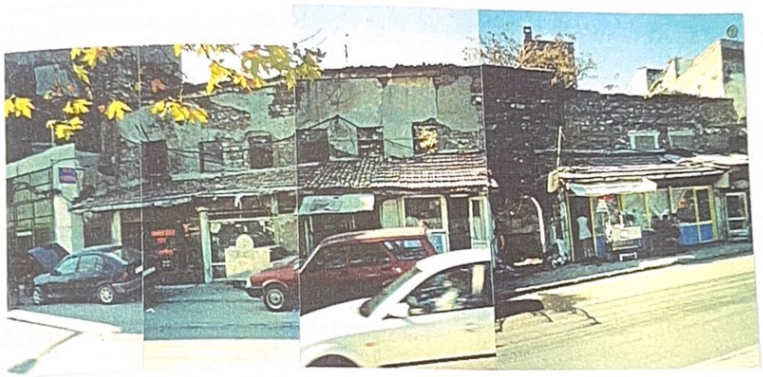

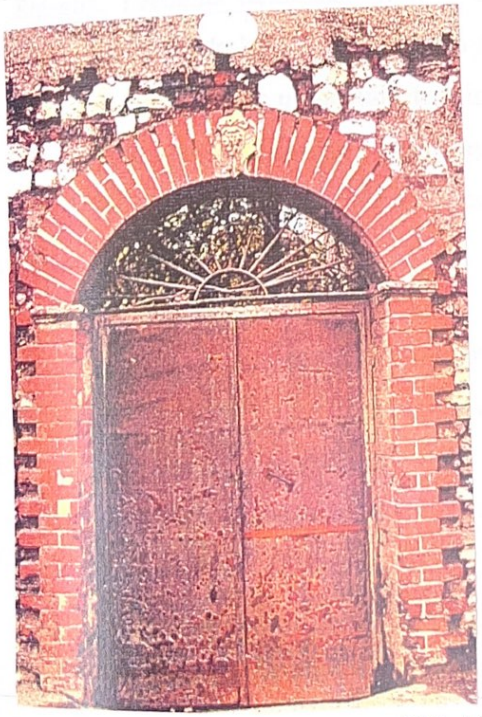
[243] 18.yüzyılda kentteki diğer Yahudi yerleşmeleri, 'Hasköy', 'Galata', 'Beşiktaş', 'Ortaköy', 'Kuruçeşme', 'Arnavutköy' ve 'Kuzguncuk'tur.
S. Sarraf HOVHANNESYAN, '*Payitaht İstanbul'un Tarihçesi*', s.24.
P.Ğ. İNCİCYAN, '*18. Asırda İstanbul*', s.23.

[244] S. Sarraf HOVHANNESYAN, '*Payitaht İstanbul'un Tarihçesi*', s.24.

[245] Sermet Muhtar Alus'un bir yazısından nakleden;
R.Ekrem KOÇU, '*İstanbul Ansiklopedisi*', 'Balat' mad., c.4, s.1962-1964.
Sermet Muhtar, 1887-1952 yıllarında yaşamıştır. Eski İstanbul hayatını konu alan yazı ve romanları ile tanınmış bir gazeteci yazardır. '*İstanbul Kazan Ben Kepçe*' adındaki eserinde 1938-1939 yıllarında İstanbul'un semtlerinin özelliklerine değinmiştir.
İstanbul Ansiklopedisi, '*Alus, Sermet Muhtar*' mad., c.1, s.232.

Şekil 4.82 Sur dışı Balat
Üstte: Günümüzde mevcut olmayan Balat Kapısı'nın yeri.
Ortada: Mürselpaşa Caddesi'nden Selanik Sinagogu'nun dış duvarlarının görünüşü.
Altta: solda Eliyau Sinagogu'nun kapısı, sağda Selanik Sinagogu'nun kapısı
(Kaynak: M.MİTRANİ-E.ALOK, '*Anatolian Synagogues*', s.256, 264)

değirmen harıl harıl un öğütüyor. Ötede açıkta, beride koskoca bir sundurmanın altında kızağa konmuş gemiler, mavnalar takır tukur tamir ediliyor..

Her güzelin hatta kadı kızının bile bir kusuru olur ya; buranın da sineğinden elaman...

Sebebini sordum. Süpürüntü kayıklarını iskeleye bağlıyorlar, tepeleme doluncaya kadar bekletiyorlarmış...

...İskeleyi boyladım. Yeni boyanmış, gıcır gıcır; o kadar da kalabalık ki sormayın. Kadınlı erkekli her yaştan insan, hepsi temiz pak giyimli; mahut İspanyol kırmasını konuşmadalar.

Meğerse günlerden cumartesi olduğu için bu baylar ve bayanlar Balattaki akrabalarını yoklamağa gelmişler, Beyoğlu'na dönüyorlarmış.

...Bir sürü de yapayalnız, kız ve erkek çocuk. Merak edip sordum:

- Yanınızda büyüğünüz filan yok, siz böyle nereye gidiyorsunuz?

- Hasköy'e dediler. Balat sinemasına gelmişlermiş..."

- Karabaş Mahallesi'nde yer alan ibadet yapıları

. Selaniko (Sigri) Sinagogu

Sinagog, Yahudiler tarafından 'Sigri[246]' olarak adlandırılmış olan mahallede yer almaktadır. Sur dışı Balat'ta kurgulanmış olan sinagogların içinde, sadece dış duvarları ile yıkıntı halinde günümüze ulaşabilmiş tek sinagogdur. Günümüzde mevcut olmayan Balat Kapısı'nın hemen yanında, 'Mürselpaşa Caddesi'nin üzerinde yer almaktadır. (Şekil-4.75) Sinagog, Fatih döneminde Selanik'ten getirilen Yahudiler tarafından kurulmuştur[247].

Sinagog, dört yönden yapılarla kuşatılmış bir alanda yer almaktadır. Girişi, Demirhisar Caddesi'ndendir. Giriş kapısının üzerinde 5686 (1926) tarihi kayıtlıdır. (Şekil-4.81) Sinagogun bu tarihte bir onarım gördüğü anlaşılmaktadır[248]. Sinagogun kapısı, Pervititch Haritası'ndan görüldüğü üzere küçük bir avluya açılmaktadır. (Şekil-4.75) Sinagog, avlunun doğusunda yer almıştır. Ahşap bir yapı olduğu

---

[246] Galante, 1865 yılına ait listede, Balat'ın Sigri Mahallesi'nden 2 üyenin Hahambaşılık Meclisi'nde oy kullanma hakkına sahip olduğunu belirtmektedir.

[247] Avram GALANTE, '*Histoire des Juifs de Turqiue*', c.2, s.159.

[248] Abraham GALANTE, '*Les Synagogues d'Istanbul*', s. 10.
Dr.Markus, sinagogun yeni onarım gördüğünü belirtmektedir.
Moşe GROSMAN, '*Dr. Markus (1870-1944)*', s.290.

belirtilmektedir[249]. Avlunun batı yönünde ise 'Mahazeke Torah' adında dini bir okul kurulmuştur. Bu okul 1960'lara kadar hergün eğitim vermiştir[250].

1251 / 1836 tarihli bir fermanla bir yangında yanan sinagogun onarımına izin verilmiştir[251].

Sinagogda, 1969 yılına kadar dini bayramların kutlanıldığı ve düğün törenlerinin yapıldığı belirtilmektedir[252]. Sinagog, 1975 yılında çatısının çökmesi nedeniyle terkedilmiştir[253]. Sinagogun Mürselpaşa Caddesi üzerindeki avlu girişine ait olan demir kapısı da 1998'lerde yıkılmıştır. (Şekil-4.81)

. Eliau Sinagogu

Mürselpaşa Caddesi üzerinde, Selanik Sinagogu'nun doğusunda, Fener yönüne doğru 'Eliau Sinagogu' (Kal Kadoş Eliyahu) kurulmuştur. (Şekil-4.75) Eliau Sinagogu'nun 1492'de İspanya'dan kovulan Sefarad Yahudileri tarafından kurulmuş olduğu belirtilmektedir[254].

Sinagogun 1890'da mevcut olduğu kaydedilmektedir[255]. Bu tarihe kadar ibadet yeri olarak kullanılmıştır[256].

Eliyahu'nun 1992'de dış duvarları ve kapısı kalmıştır[257]. Kapısının üzerinde, İbranice 'sinagogun adı' ve 'Ezrat Naşim' (kadınlara hizmet eden bölüm) yazılarının yer aldığı kaydedilmektedir[258]. (Şekil-4.81)

---

[249] M.Ch. VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.12.
[250] Milli MİTRANİ – Ersin ALOK, '*Anatolian Synagogues*', s.264.
[251] Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.21.
Milli MİTRANİ – Ersin ALOK, '*Anatolian Synagogues*', s.264.
[252] Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.21.
[253] Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.21.
[254] M.Ch. VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.13.
[255] 1890 yılına ait 74 no'lu 'El Tiempo Gazetesi'nde yer alan listeye göre Balat'taki 'Eliau', 'Hevra', 'Bet İsrael' ve 'Montias' sinagogları halen mevcuttur.
[256] Abraham GALANTE, '*Les Synagogues d'Istanbul*', s.13.
Sinagog, 1890'dan sonra bir süre ölü yıkama yeri olarak kullanılmış ve daha sonraki bir tarihte ise Yahudi topluluğu tarafından satılmış ve depo olarak kullanılmaya başlanmıştır.
Abraham GALANTE, '*Histoire des Juifs d'Istanbul*', s.162-173'ten nakleden;
[257] M.Ch. VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.12-13.
Milli MİTRANİ – Ersin ALOK, '*Anatolian Synagogues*', s.256.

. Neve Şalom Sinagogu

1492'de İspanya'dan gelen Sefarad Yahudileri tarafından kurulmuştur. Neve Şalom sözcükleri 'Barış Vahası' anlamına gelmektedir[259].

Neve Şalom Sinagogu'nun yerinin de Selanik ve Eliyau sinagoglarının da yer aldığı Sıgri bölgesinde olduğu belirtilmektedir[260]. Sinagog, Galante'ye göre 1853'te mevcuttur[261].

Günümüzde sinagog ile ilgili hiç bir iz kalmamıştır.

. Pol Yaşan Sinagogu

Pol ya da Poli Yaşan olarak adlandırılmaktadır. Anlamı, 'eski şehir'dir[262]. Sinagog, 'Costandina Yaşan' olarak da adlandırılmıştır[263].

Sinagog, Bizans Yahudisi Romaniotlar tarafından kurulmuştur. Bizans döneminde kurulmuş olduğu düşünülmektedir[264].

Pol Yaşan Sinagogu, 1890'daki Balat yangınında yanmış[265], 1902'de yeniden yapılmıştır[266]. Sinagog, 1911'deki yangında tekrar yanmıştır. Galante'nin verdiği bilgilere göre bu yangın, Or ha-Haim Hastanesi'nin bir bölümünde çıkmıştır. Yangının büyümesi sonucunda bütün Dibek Mahallesi, 'Geruş Sinagogu' ve 'Alliance'ın iki okulu', 'Hevra Mahallesi'nin tümü, -'Hevra Sinagogu' ve 'Talmud Tora Okulu' ile

---

[258] M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.13.

[259] Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.107.

[260] M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.13.

[261] 5613 (1853) tarihli İbranice bir listede yer alan Sefarad sinagoglarının adlarının içinde bulunmaktadır.
Abraham GALANTE, '*Les Synagogues d'Istanbul*', s.7.

[262] Abraham GALANTE, '*Les Synagogues d'Istanbul*', s.9.

[263] Abraham GALANTE, '*Les Synagogues d'Istanbul*', s.9.

[264] Galante, Salamon Abraham Rosanés'in 'Korat ha-Yehidim be-Turkiyah ve-Azrot ha-Kadem' adındaki 6 ciltten oluşan 'Türkiye ve Doğu Yahudileri Tarihi' adlı kitaplarından c.I, s.120'den, (2.baskı) naklederek, Haham Joseph Kolon'un Bizans döneminin son Osmanlı döneminin ilk hahambaşısı olan Moşe Elia Kapsali'ye 1480'de yolladığı mektuba dayanarak bu sinagogun Bizans döneminde var olduğunu belirtmektedir.

[265] Abraham GALANTE, 'Les Synagogues *d'Istanbul*', s.9.
1890'daki yangında, 'Poli Yaşan' ve 'Hevra' sinagogları, 70 Yahudi evi ve 35 dükkan yok olmuştur. Büyük zararlara neden olan bu yangından sonra, zarar gören Yahudi topluluğu mahalli yardımlar dışında Alliance Kurumu'ndan 6000 Frank, kurumun başkanı Goldschmidt'ten 1000 Frank, Baron de Hirsch'ten 5000 Frank yardım almıştır.

[266] Avram GALANTE, '*Histoire des Juifs de Turqiue*', c.2, s.146.
Defter 4, s.53'te kayıtlı olan 1309 (1902) tarihli ferman; Galante, 'Documents', s.245'ten nakleden; Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.27.

birlikte- ve 'Pol Yaşan Sinagogu' da yanmıştır. Yangın doğudaki Sıgri Mahallesi'ne de yayılmış ve bu mahallenin bir bölümünü yakmış ve iç taraflarda Kasturya'ya doğru yönelmiştir. Bu yangında, toplam 520 bina yanmıştır[267].

Poli Yaşan Sinagogu, bu tarihten sonra tekrar yapılmış olmalıdır ki, Naim Güleryüz'ün verdiği bilgilere göre, sinagog, 1950'lerde terkedilmiş ve kiraya verilerek depo olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1984-86 yıllarındaki Haliç sahil düzenlemesi çalışmalarında ise tamamen yok edilmiştir[268]. (Şekil-4.75)

. Pol Hadaş Sinagogu

Sinagogun adı, 'yeni şehir' anlamına gelmektedir. İki haham arasındaki ('Padova Hahambaşısı Kolon[269]' ve 'Hahambaşı Moşe Kapsali') çekişme nedeniyle Pol Yaşan Sinagogu'ndan ayrılan üyeler tarafından kurulmuştur. Bu sinagog, Pol Yaşan'dan daha önce yok olmuştur[270].

. Geruş Sinagogu

İbranice kökenli olan 'geruş' sözcüğü, 'birini bir yerden atmak, kovmak' anlamına gelmektedir. Bu sözcüğe bazı yazarlar, Yahudilerin kovuldukları memleketi belirtmek amacıyla, 'Kastil' ya da 'Sefarad' kelimelerini de eklemişlerdir[271].

Sinagog, 1492'de İspanya'dan kovulan Sefarad Yahudileri tarafından Dibek Mahallesi'nde kurulmuştur[272]. 11 Temmuz 1327 / 1911'de çıkan büyük Balat yangınında tamamen ortadan kalkmıştır[273].

Geruş Sinagogu, 1911'deki yangında yok olmuştur. Dr.Markus, yangında yok olan Geruş adındaki eski ve zengin sinagogun yerine 'Bet Yisrael Sinagogu'nun kullanıldığını belirtmektedir[274].

---

[267] Yangın için bilgiler;
Avram GALANTE, '*Histoire des Juifs de Turqiue*', c.2, s.147-148.

[268] Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.27.

[269] Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.27.

[270] Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.27.

[271] Galante, Kastil sözcüğünü Rosanés'in, Sefarad sözcüğünü ise 'Samuel de Médina'nın eklediğini belirtmektedir.
Abraham GALANTE, '*Les Synagogues d'Istanbul*', s.7.

[272] 1896'da Dibek Mahallesi'nde Mart sonuna doğru bir evde gaz lambasının devrilmesi sonucunda çıkan büyük bir yangında 600 ev, 18 dükkan yanmış, 800 Yahudi evsiz kalmış, iki kişi de ölmüştür.
Avram GALANTE, '*Histoire des Juifs de Turqiue*', c.2, s.146.

[273] Naim GÜLERYÜZ, ''*İstanbul Sinagogları*', s.27.

M.S.G.S.Ü. Kütüphanesi

. Alliance Israelite Okulları

Balat'ta, Temmuz 1875'te 'erkek okulu' kurulmuştur[275]. Balat kız okulu ise Nisan 1882'de açılmıştır[276]. Okulların yerinin, Pol Yaşan Sinagogu'nun yakınlarında, yerleşmenin batısında Dibek Mahallesi'nde bulunduğu belirtilmektedir[277].

Erkekler okulunun ilk eğitime başladığı tarihte, 236 öğrencisi bulunmakta ve bunalrın 71'I paralı, 165'I ise parasız okumaktadır. Kızlar okulu ise, 275 öğrenci ile açılmış ve bunların da 32'si paralı 243'ü parasız okumaktadır. Bu tarihte, 'Hasköy' ve 'Kuzguncuk'taki okullarda paralı okuyan öğrencilerin sayıları daha fazladır. Bu rakamlar, 19.yüzyılın sonunda Balat Yerleşmesi'nin fakirliği ile ilgili bir bilgi vermektedir[278].

Balat Alliance Okulları, 1911'deki yangında yok olmuş ve tekrar yapılmamıştır. Bunun sonucunda, öğrenciler Hasköy'deki Alliance Okulları'na devam etmişlerdir[279].

. Balat Yahudi Hastanesi (Or ha-Haim)

Karabaş Mahallesi'nin batısında, sahilin Ayvansaray bölgesinde yer almaktadır. İbranice bir kelime olan 'Or ha-Hayim', 'Yaşam Işığı' anlamına gelmektedir[280].

Yahudi topluluğunun ilk kez Arnavutköy'de bir hastane yapımına başladıkları ancak '*1199/1785 tarihli bir ferman*'la hastanenin yapımının durdurulduğu belirtilmektedir[281].

---

[274] Moşe GROSMAN, '*Dr. Markus (1870-1944)*', s.290.

[275] bkz. Bölüm III-Hasköy, 'Alliance Okulu', dipnot: 111.
Aron RODRIGUE, '*Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması*', s. 283.

[276] Aron RODRIGUE, '*Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması*', s. 283.

[277] M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.9.
Pervititch Haritası'nda, Pol Yaşan Sinagogu'nun karşısındaki yapı adasında tamamlanmamış bir okul yapısı kaydedilmiştir. (Şekil-4.79)

[278] Okulların öğrenci sayıları ile bilgiler, M.Christine Varol tarafından, 'Cf. Bulletin de l'Alliance Israelite Universelle, 2.seri, no 18, Paris 1889-1896, s.78'den nakledilmiştir.
M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.9.

[279] bkz. Bölüm III-Hasköy, 'Alliance Okulu', s.113, dipnot 111.
Balat'taki okulun yanmasıyla bir çok aile iki yerleşme arasında bölünmüştür. Bu bölünme olayı, Balat ile Hasköy Yahudileri arasında daima yaşanan bir rekabetteki olaya benzetilmiştir. Birçok kez iki yerleşme halkının ikiye bölündüğü ve birbirlerine bazı isimler taktıkları, ancak bu rekabette Hasköylü Yahudilerin daha kanlı çıktıkları belirtilmektedir.
M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.6.

[280] İzidor Baruh'un anlatımlarını kaydeden;
Moşe GROSMAN, '*Dr. Markus (1870-1944)*', s.332.
Hayim 'yaşam-hayat', or 'ışık' anlamındadır. Bu kelimeler için bkz, sinagog isimlerinin tercümesi;
Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.107.

[281] Manouil Jo. Gédéon, 'Eglisai Byzantinai eksakrivoumenai', s.93'ten nakleden;

Abdülmecid döneminde, '*15 Cemazi-ül-ahir 1254 / 27 Ağustos 1839 tarihli bir ferman*' ile Tanzimat döneminde alınan 'imparatorluktaki her milletin bir hastanesi olmalıdır' kararı gereğince, imparatorluktaki Yahudi ve Karay topluluklarına Sütlüce yakınlarında 'Karağaç'ta hastanelerini yapma yetkisi tanınmıştır[282]. Ancak, iki topluluk da kaynak eksikliği nedeniyle hastanelerini yapamamıştır[283].

Yine Abdülmecid döneminde çıkartılan '*2 Şaban 1273 / 18 Mart 1858 tarihli ferman*' ile, Balat dışında Karabaş Mahallesi'nde, Dibek Caddesi'nde bir hastane yapımına yetki verilmiştir[284]. Galante, bunun üzerine Yahudi topluluğunun geçici bir süre için Balat'taki bir evi hastane amacıyla kullanmaya başladığını belirtmektedir[285].

Bir başka kaynakta, topluluğun 1858 tarihli fermandan sonra 'Or ha-Haim' adında bir dernek kurduğu ve hastanenin yapımı için gerekli olan fonu sağlayabilmek amacıyla bağış kumbaraları oluşturduğu ve yardım baloları düzenlenmeye başladığı belirtilmektedir.[286]. Aynı kaynağa göre, topluluk önce Fener yönüne doğru Çeşmekaya'da bir dispanser kurmuş, daha sonra da dispanserin yanındaki evi hastane olarak kullanmak amacıyla kiralamıştır. Yukarıda, Galante'nin de değindiği bu ev, Çana Mahallesi'ndeki 'yahudhane' olmalıdır. (Şekil-4.71)

Günümüzdeki Or ha-Haim Hastanesi, Galante'ye göre, II.Abdülhamid döneminde çıkartılan '*2 Ramazan 1313 / 5 Şubat 1897 tarihli ferman*' ile yapılmıştır[287]. Hastanenin projelerini mimar 'Gabriel Tedeschi' hazırlamıştır[288].

Hastane, 1947'de genişletilmiş ve bahçesinde bir sinagog da inşa edilmiştir[289]. Yapı, günümüzde de oldukça iyi bir durumdadır ve hizmet vermeye devam etmektedir.

Avram GALANTE, '*Histoire des Juifs de Turqiue*', c.5, s.50.

[282] Avram GALANTE, '*Histoire des Juifs de Turqiue*', c.5, s.50.

[283] Avram GALANTE, '*Histoire des Juifs de Turqiue*', c.5, s.50.

[284] Avram GALANTE, '*Histoire des Juifs de Turqiue*', c.5, s.50-51.

[285] Avram GALANTE, '*Histoire des Juifs de Turqiue*', c.5, s.51.

[286] 1984'te düzenlenen bir konferans sırasında Mösyö Roditti'nin hastanenin yapım aşamalarını anlatan konuşmasından nakleden;
M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.11.

[287] Bazı kaynaklarda hastanenin yapımına 10 Mayıs 1896'da başlandığı da belirtilmektedir.
Aynı konferanstan nakleden;
M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.11.
Naim GÜLERYÜZ, '*İstanbul Sinagogları*', s.27.

[288] M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.11.
İstanbul Ansiklopedisi, '*Balat Musevi Hastanesi*' mad., Silvyo OVADYA, c.2, s.13.

Cephe kurgusu, 19.yüzyılın neoklasik özelliklerini yansıtmaktadır. Üçgen alınlıklı anıtsal bir girişi mevcuttur.

. Balat Fırınları (Les Ornos de Balat)

II.Dünya Savaşı yıllarında, Ayvansaray yönünde, yüksek bacaları ve yuvarlak pencereleri olan bir bina inşa edilmiştir. Savaşın gergin psikolojik ortamı içinde Yahudi topluluğu, Almanya'nın yanında savaşa girildiği takdirde bu binanın Yahudilerin yakılması için yapıldığına inanmaya başlamıştır[290]. Bina II.Dünya Savaşı'ndan sonra 'Et ve Balık Kurumu'nun antreposu olarak kullanılmıştır.

. Balat Sahilindeki Yapılaşma Değişimi

Balat kıyıları, 19.yüzyıla kadar sanayi yapılaşmasının olmadığı, daha çok konutlar tarafından şekillendirilmiş bir bölgedir. Sadece, 17.yüzyıldan itibaren büyük önem taşıyan Balat iskelelerinin yanında, gelen gemilerin mürettabatına ve indirilen mallara yönelik dükkan, depo gibi yapıların yer aldığı düşünülebilir. Gemi onarımına ait işler ise Ayvansaray'da kurulmuştur. Ayvansaray'da 18.yüzyılda gemi ve kayıkların onarımları için küçük tezgahların bulunduğu belirtilmektedir[291].

Kömürciyan, Ayvansaray İskelesi'nin yakınında şişe ve camdan her türlü ürünler yapan bir cam fabrikasının bulunduğunu yazmaktadır[292].

Bostancıbaşı Kayıtları'na göre, 1815'lerde Balat sahilinde iki salhane ve keresteci dükkanlarının arsası kaydedilmektedir. Ayvansaray kıyısında ise, gemiler için bir kalafat meydanı ve iki adet kayık yapım dükkanı mevcuttur[293].

19.yüzyılın özellikle ikinci yarısından sonra, Haliç kıyıları sanayi tesislerine açılmaya başlamıştır. Bunun sonucunda, sahil boyuna önce devlet fabrikaları, ardından da birçok atölye ve imalathane yapılmıştır.

---

[289] Şalom Gazetesi, 6 Kasım 1947'den nakleden;
M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.11.
Sinagog, 1922'de Hindistan'da büyük serveti bulunan, Bağdatlı zengin bir Yahudi, Mösyö Kadoori'nin bağışı ile yapılmış ve sinagoga Kadori'nin eşi Laura Kadoori'nin adı verilmiştir.

[290] Yazar, Hasköy'deki ornosların varlığından da söz edildiğini belirtmektedir.

[291] M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.10-11.

[292] Wolfgang MÜLLER – WIENER, '*Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı*', s.52.

[293] E.Ç. KÖMÜRCİYAN, '*İstanbul Tarihi – XVII.Asırda İstanbul*', s.19.

Haliç'in güney kıyılarındaki devlete ait ilk sanayi yapılaşması 1833'te, Eyüp – Defterdar'da 'Feshane' binasının inşa edilmesi ile başlamıştır[294]. 1884'te ise Cibali Tütün Fabrikası üretime başlamıştır[295].

Ayvansaray kıyısında yelkenli gemilerin bakım ve onarım işleri ile uğraşan küçük gemi yapım işletmeleri mevcuttur. 1872'de burada 'Haliç Şirketi' için küçük bir buharlı gemi inşa edilmiştir[296].

1928 yılında Balat'ın iskele bölgesinde kayıkhaneler, un hangarları, zahire deposu, kereste ve odun depoları, hızar yerleri bulunmaktadır. (Şekil-4.79) Bu bölge, Pervititch Haritası'nda 'Değirmenciyan' olarak kaydedilmiştir. 1960 yılında, 'Sermet Muhtar Alus'un daha önce aktardığımız gezi yazısında da Balat İskelesi'nin yakınlarında faaliyette olan bir değirmen mevcuttur. Büyük bir değirmen de Ayvansaray İskelesi'nin yakınında yer almaktadır.

İskele bölgesinin dışında, Ayvansaray'a doğru ise bazı fabrika yapıları mevcuttur. Bunlar, 'Süreyya Paşa Bez Fabrikası', 'kömür fabrikası', 'konserve fabrikası'dır. Sahilin bu bölgesinde açıkhava gemi onarım yerleri de yer almaktadır. Ayvansaray İskelesi'nde Şirketi Hayriye'nin vapur atölyeleri görülmektedir.

Balat sahilinde ard arda yaşanan, önce kıyı çizgisindeki, daha sonra da yapılaşmadaki değişim bölgede büyük bir farklılaşmaya neden olmuştur. Hem doğal yüzey şeklinde hem de mimari karakterde oluşan bu değişimler, 'Sur Dışı Balat'a eskiye göre tamamen farklı bir karakter kazandırmıştır.

Bu değişimlere yakın dönemlerde bir üçüncüsü de eklenerek sonunda, 1994-96 yılları arasında Eminönü'nden Eyüp'e kadar tüm Haliç kıyısında köklü bir değişim yaşanmıştır. Bu değişimden Balat Sahili de nasibini almış ve buradaki yapılar -'Balat Çeşmesi' ve 'İskele Camisi ya da Yusuf Şücaeddin Camisi' dışında- tamamen ortadan kaldırılmıştır.

---

[293] R.E. KOÇU, '*Bostancıbaşı Kayıtları*', s.57-58.
[294] İstanbul Ansiklopedisi, '*Feshane*' mad., Emre DÖLEN, c.3, s.297.
Önder KÜÇÜKERMAN, '*Feshane – Defterdar Fabrikası*', s.15-16,
[295] Wolfgang MÜLLER – WIENER, '*Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı*', s.169.
[296] Wolfgang MÜLLER – WIENER, '*Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı*', s.169.

Ortadan kaldırılan yapıların arasında, Yahudi konut geleneği bakımından özellik taşıyan konutlar ve 'Pol Yaşan Sinagogu' ile bir 'Yahudi okulu' da bulunmaktadır. (Şekil-4.75)

Tüm bu değişim aşamalarına paralel olarak özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren 'sosyal yapı değişimi' de başlamıştır. Bizans döneminden itibaren Bir Yahudi yerleşmesi olan Balat bu dönemden itibaren bu karakterini yitirmeye başlamıştır.

M.Ch.Varol, İsrail Devleti'nin kurulması ile özellikle 'Karabaş Mahallesi'nin sakinlerinin buraya göç ettiklerini belirtmektedir. Karabaş Mahallesi'ndeki boşalan yerlere de 'Lonca Mahallesi'nin çingeneleri yerleşmiştir[297]. Mahalle, 1994 yılında başlatılan yıkımlardan sonra ise tamamen boşalmıştır.

Şekil-4.82 Balat Sahil Bölgesi'nden bir Yahudi konutu
Üzerinde yer alan 'David Yıldızları' ile özel bir önem taşıyan konut
Haliç Sahil Düzenlemeleri sırasında yıkılmıştır.
Kaynak: Naim Güleryüz, '*İstanbul Sinagogları*', s.13.

[297] M.Ch. VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.4.

2.5 Lonca Mahallesi

Ayvansaray'da yer almaktadır. (Şekil-4.83.a, 4.83.b) Balat Hamamı'ndan batıya yönelen Mahkemealtı Caddesi'nin bitiminden başlamaktadır. Yahudiler, mahallenin 'Esnaf Loncası Sokağı' ile sahil bölümünde ikamet etmişlerdir[298].

Mahallenin aynı adı taşıyan ('El kal de Lonca[299]') bir sinagogunun da mevcut olduğu belirtilmektedir[300].

Galante'nin 1865 tarihli listesinde, Balat'ta 'Hevra Mahallesi' yer almaktadır. Mahalle, Hahambaşılık Meclisi'nde bir üye ile temsil edilmektedir[301]. Hevra Mahallesi'nin adı Balat yangınlarında da sıkça geçmektedir. Galante, 1874 yılında, Balat'ın 'Hevra Sokağı'nda çıkan yangını kaydetmekte ve sokağın Haliç surlarına sırtını dayadığını belirtmektedir. Bu tarife göre, Ayverdi Haritası'nda, Ayvansaray yönünde surların dışında ve hemen yanında gösterilmiş olan sinagog, 'Hevra Sinagogu' olmalıdır. Yangınlarda ve diğer belgelerde bu bölgede 'Lonca' adı ile ikinci bir sinagog yer almamaktadır.

Lonca Mahallesi'nin sur dışındaki bölgesi, burada yer alan 'Hevra Sokağı' nedeniyle 'Hevra Mahallesi' olarak adlandırılmıştır. Yahudi yerleşmelerinde, mahallenin yer aldığı sokak adını genellikle mahalle ve sinagoga da vermiştir[302].

Osmanlı İmparatorluğu'nda 'Lonca' sözcüğü, ilk kez 19.yüzyıldan sonra ve genellikle 'esnaf loncaları' terimi şeklinde kullanılmaya başlanmıştır[303]. 19.yüzyılda, Ayverdi Haritaları'nda Ayvansaray'da 'Lonca Caddesi' ve 'Lonca Sokağı'nın yer aldığı görülmektedir. (Şekil-4.83.a) 1928 tarihli Pervititch Haritası'nda ve günümüzde ise bu sokakların dışındaki bir sokağın 'Esnaf Loncası Sokağı' olarak adlandırıldığı görülmektedir. (Şekil-4.83.b)

---

[298] Eremya Çelebi, 17.yüzyılda Ayvansaray'da zenginleri sahilde olmak üzere Yahudilerin ikamet ettiğini belirtmektedir.
E.Çelebi KÖMÜRCİYAN, '*İstanbul Tarihi – XVII.Asırda İstanbul*', s.19.

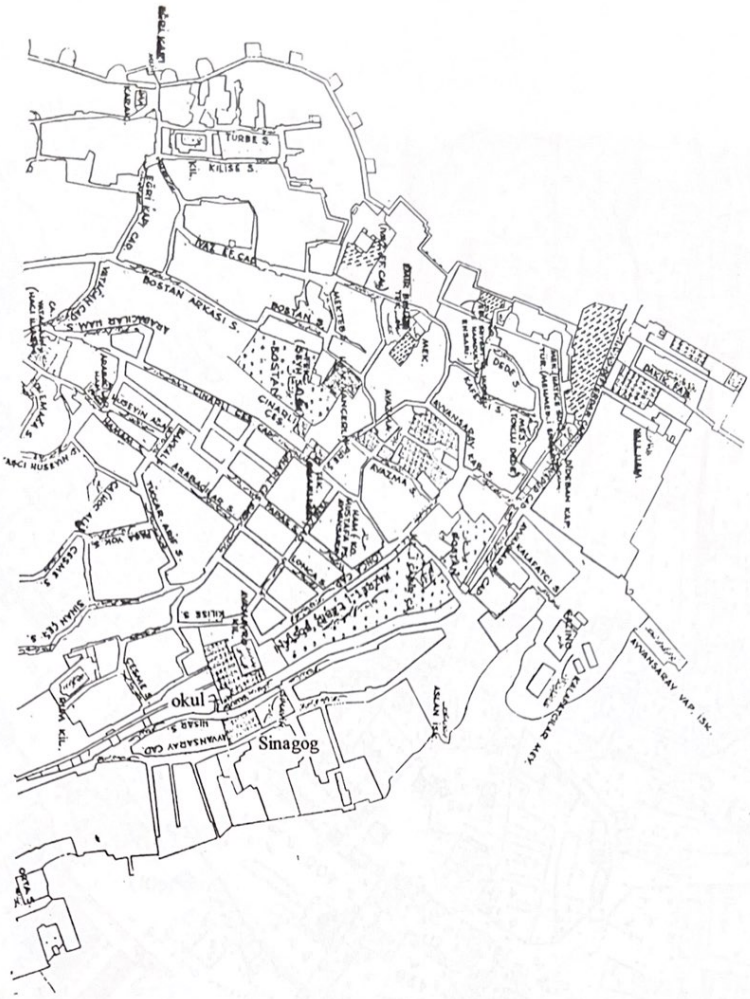
[299] M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.11.

[300] Moşe GROSMAN, '*Dr. Markus (1870-1944)*', s.291.

[301] Avram GALANTE, '*Histoire des Juifs de Turqiue*', c.2, s.159.

[302] Hasköy'de, 'Parmakkapı Sokağı' – 'Parmakkapı Mahallesi' – 'Parmakkapı Sinagogu' ya da 'Kalaycıbahçe Mahallesi' – 'Kalaycıbahçe Sokağı' – 'Kalaycıbahçe Sinagogu' gibi.

[303] 18.yüzyılın başlarında, lonca sözcüğü 'lonca heyeti', 'lonca dairesi' gibi terimler şeklinde kullanılmış, 19.yüzyıldan sonra ise yalın olarak ve yukarıda değindiğimiz gibi çoğunlukla 'esnaf loncaları' şeklinde kullanılmaya başlanmıştır.
İstanbul Ansiklopedisi, '*Loncalar*' mad., c.5, s.225-226.

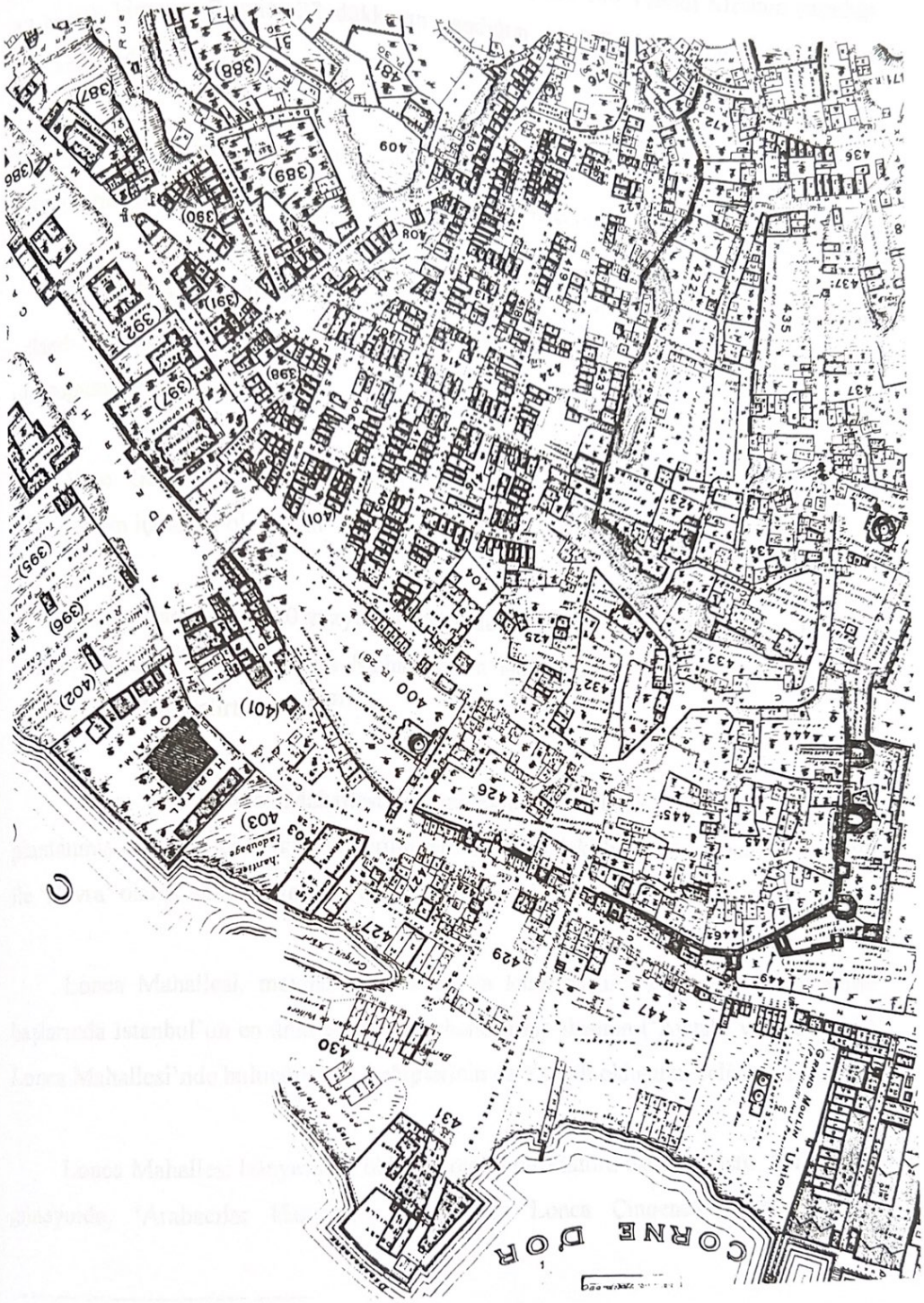

Şekil 4.83.a Lonca Mahallesi
Sinagog, 19.yüzyılda mevcuttur ve surların dışında yer almaktadır. Haritada, 'Yahudi mektebi' de kaydedilmiştir.
Kaynak: E.H.Ayverdi, 'İstanbul Haritaları'.

Bu bilgilere göre, bölgenin 'Lonca Mahallesi' adını 19.yüzyılda almış olmalıdır. Yahudilerin ikamet ettikleri bölge daha önceki tarihlerden itibaren 'Hevra Mahallesi' olarak adlandırılmıştır. 'Hevra' sözcüğü de burada yer alan 'havra'dan (sinagog) ya da 'Talmud Tora okulu'ndan ileri gelmiş olmalıdır[304]. Havranın yer aldığı sokak ve mahalleye aynı ad verilmiştir. 19.yüzyıldan itibaren 'Lonca Mahallesi' isminin ön plana çıkmaya başlaması ile sinagog da 'Lonca' ya da 'el kal de Lonca' adıyla kullanılmaya başlanmış olmalıdır.

Galante, 1874 tarihinde Haliç surlarına sırtını dayamış olan '*La Hevra*' olarak adlandırılan sokakta çıkan bir yangını kaydetmektedir. Bu yangında, 'bir sinagogun',

[304] Hevra, ayrıca 'Talmud Tora okulları'na verilen İbranice kökenli bir addır. (bkz.III.Bölüm, s.98, dipnot 79)

Şekil 4.83.b Lonca Mahallesi

Mahallenin 1928'deki durumu.

Hevra ya da Lonca olarak adlandırılan sinagog mevcut değildir. 1911'de çıkan yangında yanmış ve sinagogun bulunduğu yapı adası (kilisenin karşısındaki) ortadan kalkmıştır. Sahilde, 'Or ha-Hayim Hastanesi' yer almaktadır. Yahudi topluluğu, özellikle 'Esnaf Loncası Sokağı' ile sur dışında ikamet etmiştir.

Harita: J.Pervititch, 'Plan d'Assurances'.

zengin bir kitaplığı olan 'bir yeşivanın[305]', sefalet içinde 140 Yahudi ailesinin yaşadığı 37 büyük binanın, 7 evin, 22 dükkanın yandığını ve 658 kişinin mağdur olduğunu açıklamaktadır[306].

Sinagog bu yangından sonra yeniden yapılmış olmalıdır ki Galante'nin verdiği 1890 tarihli sinagoglar listesinde 'Hevra Sinagogu' mevcuttur[307].

Dr.Markus, mahalleyi 20.yüzyılda 'Mahkeme Altı' ya da 'Lonca' olarak adlandırmaktadır. Mahallede ikamet eden Yahudi topluluğunun 'esnaf kişiler'den oluştuğunu belirtmektedir[308].

Yine Galante'nin verdiği bilgilere göre 1890'da çıkan bir yangında yanan sinagogların içinde 'Poli Yaşan' ve 'Hevra' adları geçmektedir[309].

Ancak, 'Hevra' adı 20.yüzyılın başlarında da kullanılmaktadır. Galante, 1911'de çıkan yangında[310] bütün Hevra Mahallesi'nin sinagogu ve Talmud Tora Okulu ile birlikte yandığını belirtmektedir[311].

Lonca adı, Hevra Mahallesi'nin güneyinde, özellikle ortogonal kurgu ile planlanmış olan sur içi bölgesine verilmiştir. Sur dışındaki bölge ise genellikle eski adı ile 'Hevra' olarak adlandırılmıştır. Sinagog da her iki isimle adlandırılmıştır.

Lonca Mahallesi, meyhaneleri ile de ün kazanmıştır. Jak Deleon, 20.yüzyılın başlarında İstanbul'un en ünlü gedikli meyhanelerinin ikisinin ('Ayvalı' ve 'Yavaşko') Lonca Mahallesi'nde bulunduğunu, sahiplerinin de Yahudi olduğunu belirtmektedir[312].

Lonca Mahallesi bünyesinde oldukça renkli bir kültürü barındırmıştır. Mahallenin güneyinde, 'Arabacılar Hamamı' yakınlarında Lonca Çingeneleri ikamet etmiş

---

[305] Yeşiva için bkz.; Bölüm III – 'Hasköy', s.98., dipnot 79.
[306] Avram GALANTE, '*Histoire des Juifs de Turqiue*', c.2, s.146.
[307] Abraham GALANTE, '*Les Synagogues d'Istanbul*', s.13.
[308] Moşe GROSMAN, '*Dr. Markus (1870-1944)*', s.291.
[309] Galante, ayrıca bu yangında Yahudilere ait 70 ev ve 35 dükkanın da yok olduğunu belirtmektedir. Avram GALANTE, '*Histoire des Juifs de Turqiue*', c.2, s.146.
[310] Pol Yaşan Sinagogu'nda değindimiz yangın.
[311] Avram GALANTE, '*Histoire des Juifs de Turqiue*', c.2, s.147-148.
[312] Jak DELEON, '*Balat ve Çevresi*', s.138.

günümüzde de etmektedirler[313]. Bunların içindeki müzisyenler, Balat sakinleri tarafından da bayram ve eğlencelere çağırılmaktaydılar.

Lonca Mahallesi'nin üst kotlarında, 'Arabacılar Hamamı[314]' yer almaktadır. Mahallenin Yahudi topluluğu tarafından 'el banyo de la Lonca' olarak adlandırılmıştır.

Lonca Mahallesi, daha 20.yüzyılın başlarında mahallenin Yahudi topluluğu tarafından terkedilmiştir[315].

[313] Hovhannesyan, 18.yüzyılın sonlarında, Ayvansaray Kapısı'nın iç tarafında yer alan 'Panaia Vlahernas Kilisesi'nin yıkık duvarlarının çevresinde süpürgecilik yapan 'Kapavonlu (kitabın çevirmeni Elmon Hançer Kapavon'u 'eski Yahudi memleketi olan Filistin' olarak açıklamaktadır) Çingeneler'in yerleştikerini yazmaktadır.
S.S. HOVHANNESYAN, '*Payitaht İstanbul'un Tarihçesi*', s.26.
Balat (Milet)'ten getirilen Yahudilerin de Balat'a yerleştirildiklerini belirtmiştik.

[314] Hamam, çevresinde ikamet eden çingenelerden dolayı 'Arabacılar', Yatağan Camisi yakınlarında yer aldığı için de 'Yatağan Hamamı' olarak iki isim almıştır.
Yaklaşık olarak 1700'lerde yapıldığı belirtilmektedir.
M.N. HASKAN, '*İstanbul Hamamları*', s.31-33.

[315] M.Christine VAROL, '*Balat, Faubourg Juif d'Istanbul*', s.12.

V. Bölüm

1. BALAT YERLEŞMESİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Günümüzdeki Balat'ın yerleşme dokusu yangınlardan sonra, 19. yüzyılın ikinci yarısında oluşturulmuş ızgara sistemdedir. Birbirini dik kesen -ortogonal- sokaklar, dar parseller üzerinde bitişik düzende yapılaşma yerleşmenin ana karakteristiğini oluşturmaktadır.

Sokak genişlikleri 6,00 m'dir. Yapı adaları, genellikle 4,00m'lik parsel modülünün katlarına bağlı olarak boyutlanmıştır. Konutların oturduğu parseller, genellikle 4,00-6,00 m genişliğinde ve 10,00-12,00 m derinliğindedir. Bu modül sistemine bağlı olarak, genellikle binalarda dar ve derinliğine gelişen bir planlama mevcuttur. Bunun sonucunda bir yapı adasında yer alan konut miktarı oldukça fazladır. Ön ve yan bahçenin bulunmayışı, konutların sokağın iki yüzünde, yapı adası boyunca kesintisiz olarak dizilmesine neden olmuştur. Bu durum sokaklara oldukça yoğun bir yapılaşma görüntüsü vermektedir. Ancak, sokak yüzlerinin tamamen dolu olmasına karşın yapı adalarının ortalarında, arka bahçelerden oluşmuş bir 'iç avlu' mevcuttur.

Yerleşmedeki konutlar da 19.yüzyılın sonları ile 20.yüzyılın başlarına tarihlenmektedir. Nur Akın, yerleşmede yer alan ve 1920'li yıllarda inşa edilmiş olan özellikli evlerin, Balat'ın bir suskunluk döneminden sonra 1920'lerde canlanmaya başlayan ticaret sayesinde zenginleşmeye başlaması ile inşa edildiklerini belirtmektedir[316].

Balat'taki Yahudi konutlarının plan ve cephe özellikleri oldukça yalındır.

1.1 Plan Özellikleri

Balat konutlarının dış görünüşlerindeki gruplaşma iç düzenlerinde görülmemektedir. Konutlar genelde, birbirine benzer bir planlama anlayışına göre tasarlanmıştır. Çünkü, modül sisteminden ortaya çıkan parsel büyüklükleri ve yapım

---

[316] Ancak, bu canlanma kısa süreli olmuş ve varlıklı tüccar gruplarının 'Galata' ve 'Kuzguncuk'a göç etmelerini önleyememiştir.
Nur AKIN, '*19.Yüzyıl'ın İkinci Yarısında Balat, Galata – Pera*', s.58.
Deleon, I.Dünya Savaşı'nda Balat'ta 25 bin Yahudinin mevcut olduğunu ve o yıllarda Balat'a 'Küçük Paris' adının verildiğini belirtmektedir. Yerleşme, tümü Yahudilere ait olan bakkalları, kasapları, eczaneleri ile canlı bir yöre olmuştur. 1920-30'lu yıllar arasında yerleşme için şarkılar bestelenmiştir.
Jak DELEON, '*Balat ve Çevresi*', s.86.

teknolojisi farklı plan şemalarına olanak vermemiştir. Bu benzeşmede, genellikle aynı dönemde ve tek defada inşa edilmelerinin de etkisi büyüktür. Ancak, bazen parsel genişliklerine göre, ana şemayı değiştirmeyen ufak farklılıklar -cephede tek oda yerine iki odanın yer alması gibi- ortaya çıkabilmektedir.

Köşe konutlar ise, daha büyük ölçülerdeki parsellere oturmuşlardır. Bu nedenle ve köşe olmanın sağladığı avantajla plan şemaları ve cepheleri diğerlerinden farklı bir düzene sahiptir.

Parseller, dar yönde geliştiği için konut planları da buna uygun olarak biçimlenmiştir: genellikle iki uçta (ön ve arka) birer 'oda', ortada merdivenin açıldığı 'sofa'. Üst katların plan kurguları birbirinin tekrarından oluşmaktadır.

Tüm konutlar, ön ve yan bahçe olmayışı nedeniyle sokaktan direkt bir girişe sahiptir. Giriş kapısı, bir hole açılmaktadır: -'giriş' ya da 'merdiven holü'-. Tüm konut tek bir aile tarafından kullanılmış da olsa zemin katındaki odalar giriş holüne doğrudan açılmamaktadır. Hole bir kapı ile bağlantılı ayrı bir kullanım içermektedir. Bunun nedeni, zemin katın doğrudan sokağa açılmasıdır. Holün bir yanında 'merdiven' yer almaktadır. Üst katlarda merdiven bir orta sofaya açılmaktadır. Günümüzde, her kat ayrı aileler tarafından kullanıldığı için merdiven ahşap bir bölme ile sofadan ayrılmıştır. Sofanın karşılıklı iki yönünde birer oda yer almaktadır.

Genellikle her evde toprak üstünde yükseltilmiş, dışarıdan ışık ve hava alan bir bodrum katı bulunmaktadır. Bodrum katı, mutfak, yemek gibi konutun servis ve odunluk gibi depolama mekanlarını, zemin katı yaşama ve yemek, üst katlar ise yatma mekanlarını içermektedir.

Konutların arkalarında, arka cephenin ışık ve hava almasını sağlayacak nitelikte küçük birer bahçe bulunmaktadır. Bahçenin konut bağlantısı, genellikle bodrum katından sağlanmaktadır. Bazı konutlarda, bodrum katında 'ocak' da yer almaktadır. Arka bahçeler, mutfak ile bağlantılı, yemek yenilen bir 'taşlık' niteliğindedir. Ancak, günümüzde birden çok ve farklı kullanıcılara göre değişime uğraması nedeniyle bodrum katının ve bahçenin bu işlevleri özelliğini yitirmiştir.

1.2 Cephe Özellikleri

Yahudi yerleşmelerinde, Rumlarda olduğu gibi sosyal statü farklılığı konutlara pek yansımamıştır. Bu nedenle, birbirine oldukça yakın bir cephe kompozisyonuna sahiptirler. Cepheler oldukça sadedir ve bu sadelik sıradanlığa kadar varmaktadır.

Cumbalar, genellikle kagirdir. Cumba, genellikle cephenin ekseninde ve 1/3 oranındadır. Cumbanın üstü, sıraevlerde balkon olarak kullanılmıştır. Cumbanın altında, genellikle demir ya da taş konsollar bulunmaktadır.

Konutlar, iki kattan beş kata kadar yükselmektedir. Ancak, üç katlı konutlar çoğunluktadır. Kat yükseklikleri genellikle 3,00-3,50 m. arasındadır.

Konutlarda, dekorasyon amacıyla tuğla kullanımı oldukça yaygındır. Cephede, az yükseltilen bodrum katlar zemin katlardan genellikle tuğla örgüsü ile ayrılmaktadır. Bodrum ve zemin katların tamamiyle tuğla olduğu konutlar da mevcuttur. Bazı konutlarda tüm cephe tuğladır. Genellikle, kat aralarını ayıran yatay kornişlerde, pencere kenarlarında, saçak silmelerinde tuğla kullanımına gidilmiştir.

Cephelerde, pencere ve kapılarda 'kilit taşı', 'söve', 'silme' gibi süs ögeleri kullanılmıştır. Sıva üzerine, taş örgü izlenimi veren derzlerin yapılması da bina cephelerinde oldukça yaygın olarak görülen bir uygulamadır.

Saçak altlarında Osmanlı tarzında ahşap payandaların, cumba altlarında ise Yahudi konutlarına özgü demir konsolların kullanımı Balat Yahudi konutlarında görülen karakteristik özelliklerdir.

Konutlar, yığma yapı koşullarına göre inşa edilmişlerdir. Bodrum katları taş, üst katlar tuğla ya da ahşap bölme duvarlarına sahiptir. Döşemeler volta döşemedir.

2. Balat Yahudi Konutlarının Tipolojik Ayırımı İlkeleri

Balat konutları, cephe kurgusuna göre üç gruba ayrılabilir:

a) Satıhsal cepheli konutlar,

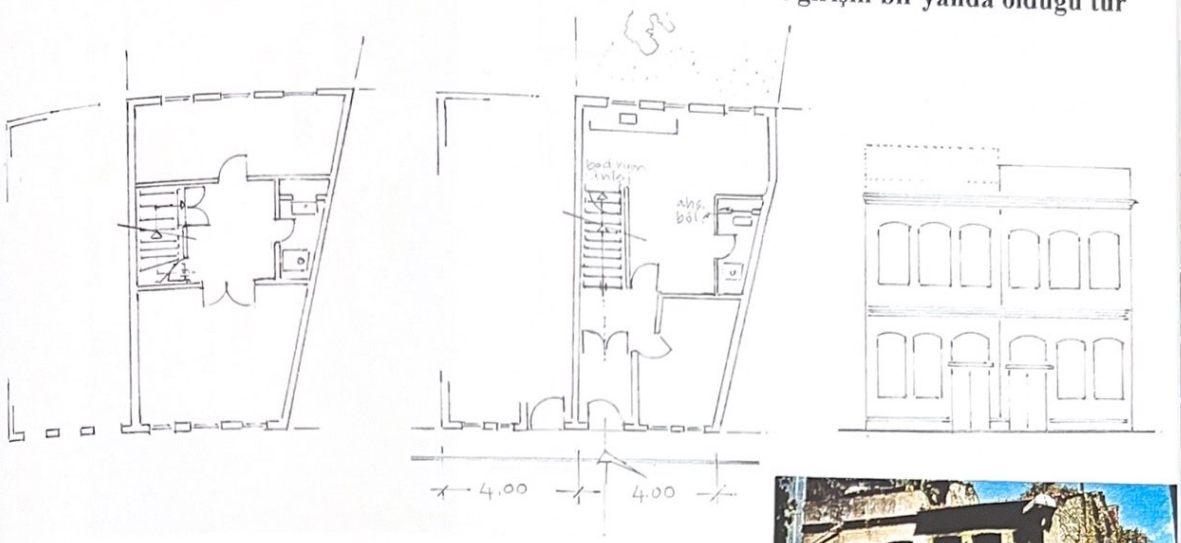
b) Çıkmalı (cumbalı) konutlar,

c) Köşe konutlar.

Yüzeysel -Satıhsal- Cepheli Konutların Yerleşme İçindeki Dağılımı

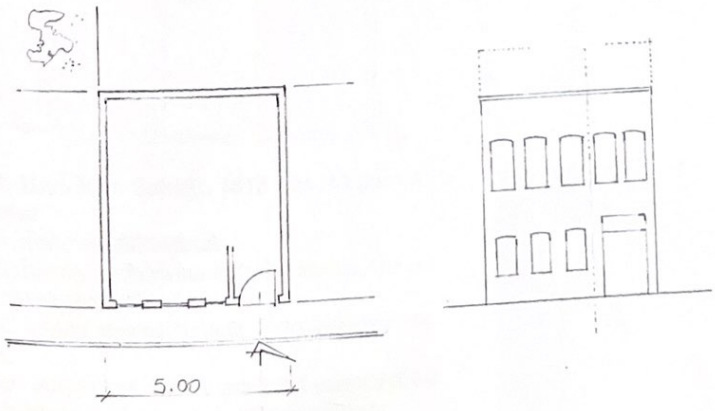
1a- YÜZEYSEL -SATIHSAL- CEPHELİ KONUTLAR - İki katlı tip
. girişin bir yanda olduğu tür

Örnek 1: Çilingir Sokağı, 2355 ada, 5 ve 6 parsel no'lu 'ikiz ev'

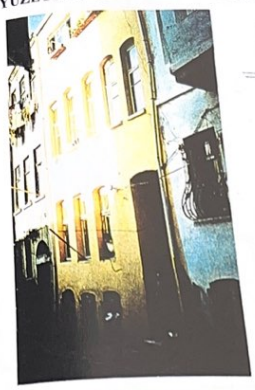
. 4 m'lik cephe modüllerindedir.
. Cephelerin geometrik kurgusu bu modül ölçüsünden çıkmıştır.
. 6 parsel no'lu konut orijinalliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Giriş kapısı, pencereleri ve demir parmaklıkları değiştirilmiştir.
. Zemin katları asimetrik düzendedir. Girişler yan yana alınmıştır. Girişlerin yanında iki pencere bulunmaktadır.
. Üst katlar simetrik bir düzen gösterir. Aynı tipte -basık kemerli- üç penceresi bulunur.
. Bodrum katları dışarıdan algılanmamaktadır. Burada arka bahçe ile bağlantılı bir mutfak yer almaktadır. Zemin katındaki mutfak, günümüzdeki kullanıcılar tarafından yapılmıştır.
. Su basman seviyesi ve kapı kenarları tuğladır.
. 5 parsel no'lu konutun giriş kapısı orijinalliğini korumaktadır. Ahşap olan kapının üzerinde bir tepe penceresi ve saçak -gölgelik- bulunmaktadır.
. Kat aralarında ve saçak altlarında yatay bir kat silmesi yer almaktadır.

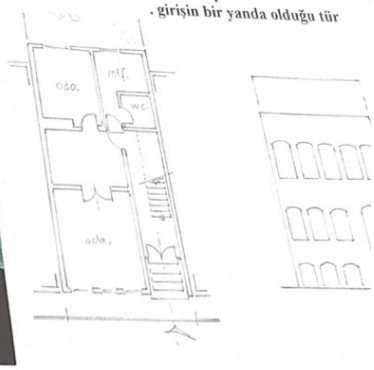

Örnek 2: Aynalı Dükkan Sokağı, 1868 ada, 2 parsel no'lu konut

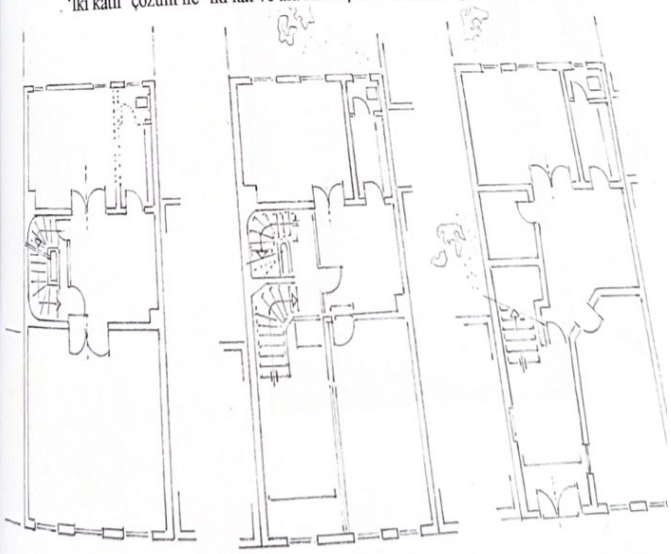
· 5 m'lik cephe modülündedir.
· Cephe modülünün genişlemesi üst katta bir odanın daha yer almasına olanak sağlamıştır.
· Zemin katta asimetrik, üst katta ise simetrik bir düzen gösterir.
· Cephede, zemin katın pencereleri ile üst katın pencereleri farklı yüksekliklere sahiptir.
· Giriş kapısı üzerinde tepe penceresi bulunmaktadır.
· Konut

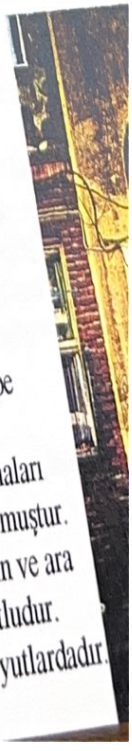
Örnek 3: Çilingir Sokağı, 2339 ada, 3 parsel no'lu konut

. 6 m.'lik cephe modülündedir.
. Giriş, cephenin bir yanına alınmıştır.
. Oldukça yükseltilmiş bir bodrum katı mevcuttur.
. Zemin katı, bodrum katının yükseltilmesine bağlı olarak sokak seviyesinden yükseltilmiştir.
. Giriş kapısına basamaklarla ulaşılmaktadır ve kapı içeri çekilerek bir 'giriş nişi' oluşturulmuş
. Zemin ve bodrum katlarında girişin bir yanında üçer penceresi bulunmaktadır. Birinci ka
beş pencere mevcuttur.
. 'İki katlı' çözüm ile 'iki kat ve ara katlı' çözüm arasında 'geçiş' niteliğindedir.

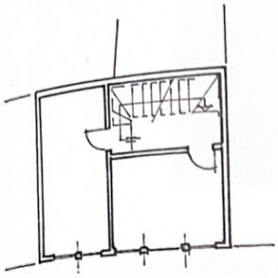
Örnek 4: Hacı Rıza Sokağı, 1818 ada, 12 parsel no'lu konut

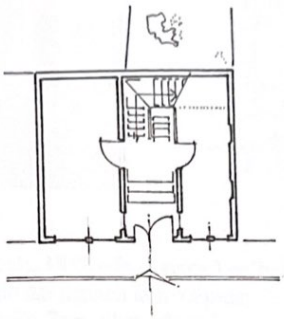
. 6 m.'lik cephe modülündedir.
. Az yükseltilmiş bir bodrum katı, bir zemin, bir ara ve üst kattan oluşmaktadır.
. Ara kat, cephe geometrisinde farklılaşmaya yol açmıştır.
. Cephede, zemin katında ve ara katta asimetrik bir düzen mevcuttur. Üst kat simetrik düzendedir.
. Giriş kapısı orijinaldir ve üzerinde kemerli bir tepe penceresi bulunmaktadır.
. Cephe geometrisi oldukça sadedir ve doğramaları ile birlikte günümüze kadar orijinalliğini korumuştur.
. Pencere düzeni, son katta farklılaşmıştır. Zemin ve ara katın pencereleri ikişer adet ve küçük boyutludur. Üst katın pencereleri ise birbirinden farklı boyutlardadır.

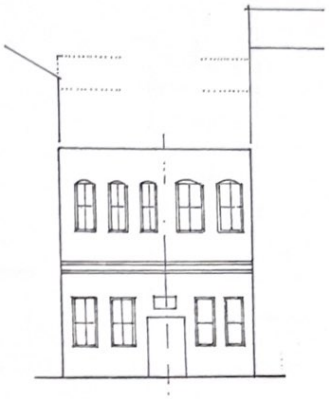

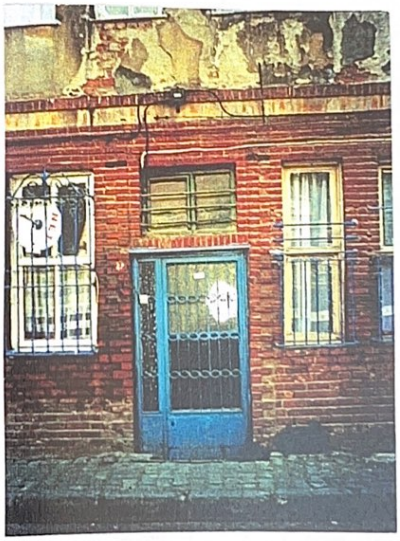
1a- YÜZEYSEL -SATIHSAL- CEPHELİ KONUTLAR

- İki katlı tip
  · girişin ortada olduğu tür

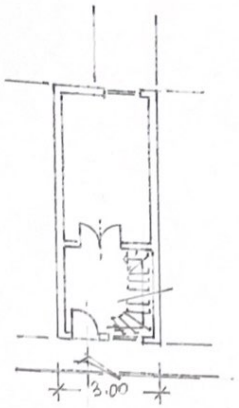

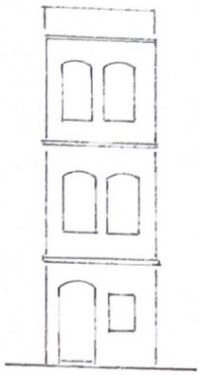
Örnek 1: Hacı Rıza Sokağı, 1818 ada, 13 parsel no'lu konut

. 6 m.'lik cephe modülündedir.
. Cephe modülünün artması cephede iki odalı çözüme olanak sağlamıştır.
. Konut girişinin ortada olmasına karşın cephede simetrik bir düzen bulunmaz. Girişin iki yanındaki odalar, farklı boyutlardadır. Bu nedenle giriş simetri ekseninde yer almaz. Odalardaki bu farklı bölünme üst katta da simetri düzenini bozmuştur.
. Oda boyutlarındaki farklılık, cephede pencere boyutlarını da etkilemiştir. Ayrıca pencereler, zemin katta düz, üst katta basık kemerlidir.
. Zemin katı tuğla örgüsüdür.
. Giriş kapısı tepe pencerelidir. Ancak günümüzde orijinalliğini koruyamamıştır.

1b- YÜZEYSEL -SATIHSAL- CEPHELİ KONUTLAR - Üç katlı tip
. girişin bir yanda olduğu tür

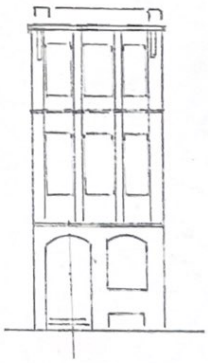

Örnek 1: Aynalı Dükkan Sokağı, 1872 ada, 9 parsel no'lu konut
. 3 m'lik cephe modülündedir. En dar cepheli konut tipidir.
. Cephe geometrisi oldukça sadedir. Zemin katında girişin yanında küçük bir pencere bulunmaktadır. Diğer iki katta ise üzeri basık kemerli ikişer pencere mevcuttur.
. Bodrum katı bulunmamaktadır.

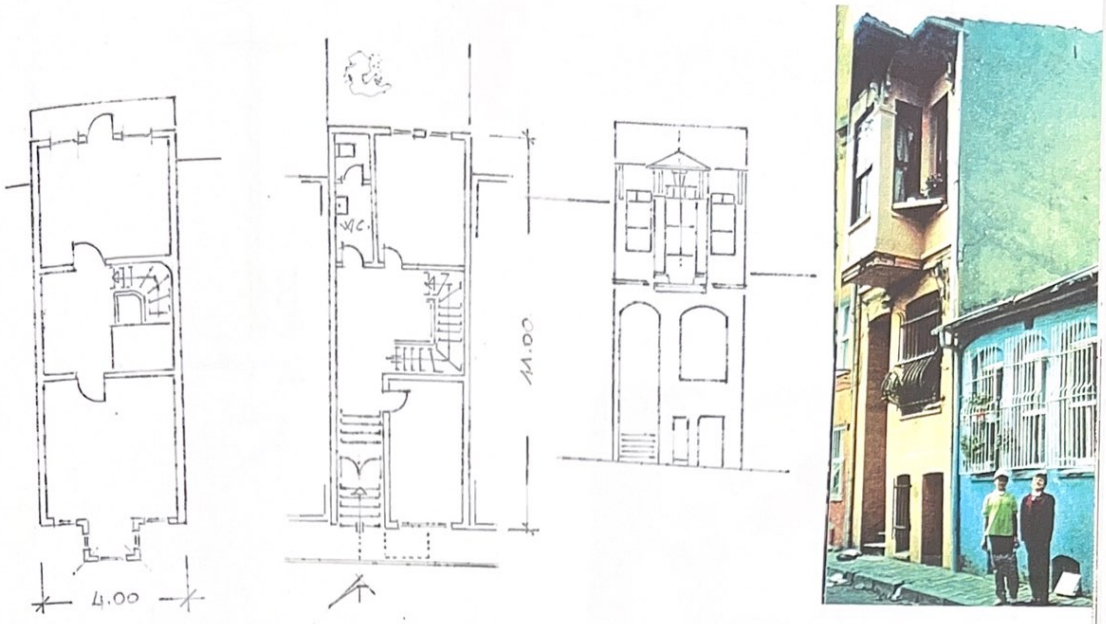
Örnek 2: Çorbacı Çeşmesi Sokağı, 2340 ada, 3 parsel no'lu konut
. 4 m'lik cephe modülündedir.
. Cephe geometrisi, özellikle düşey yönde sağlanan hareketlilik nedeniyle önceki örneklerden farklılaşmaktadır.
. Az yükseltilmiş bir bodrum, bir zemin ve iki kattan oluşmaktadır.
. Zemin katında girişin yanında tek ve büyük bir pencere yer almaktadır. Üst katlarda ise aynı tipte üçer pencere bulunmaktadır.
. Zemin katı, tuğla örgüsü ile üst katlardan farklılaşmaktadır. Giriş kapısı ve pencere üzerinde tuğla kemer mevcuttur. Girişin, -kapısı orijinal olmamakla birlikte- kendine özgü bir ifadesi bulunmaktadır.
. Üst katlarda, düşeyde pencere aralarındaki duvarlar dışarıya taşırılarak ve yatayda kat bitişleri vurgulanarak cepheye hareketlilik sağlanmıştır.
. Cephede sıva üzerine derzler uygulanarak taş izlenimi verilmiştir.
. Saçak altlarında ahşap payandalar bulunmaktadır.

Cumbalı Cepheli Konutların Yerleşme İçindeki Dağılımı

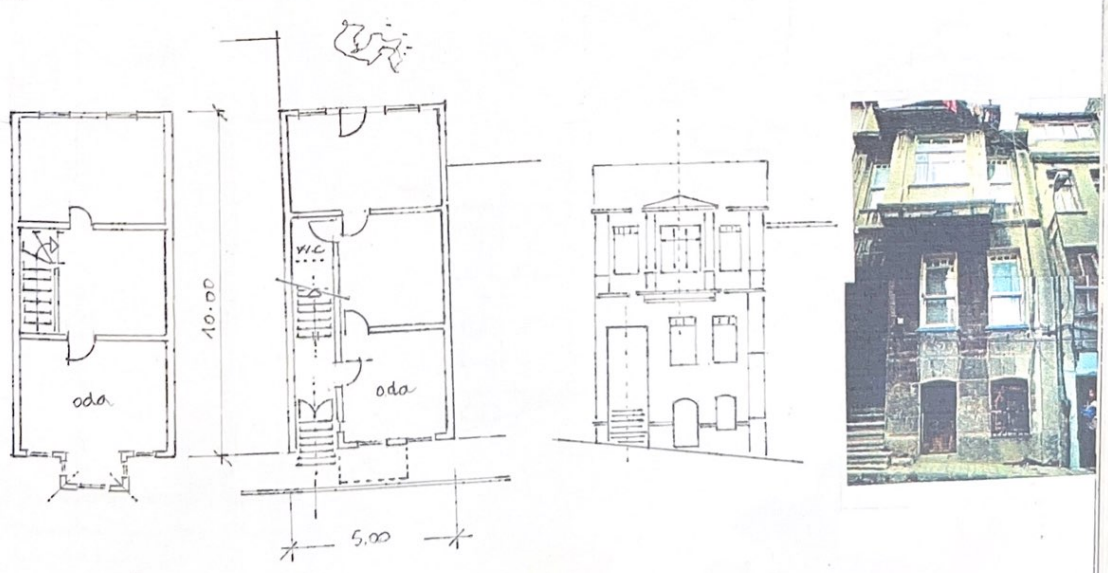
2a- TEK CUMBALI TİP

- İki katlı tip

Örnek 1: Hacı Rıza Sokağı, 1868 ada, 14 parsel no'lu konut

. 4 m'lik temel cephe modülü sisteminde kurulmuştur.
. Bodrum katının daha yüksek tutulması ile önceki örneklerden farklılaşmaktadır. Bodrum katı, bir 'alt kat' niteliği taşımakta ve girişi ayrı bir kapı ile sokaktan sağlanmaktadır.
. Bodrum katın yükseltilmesi sonucunda bina girişi de yükselmiştir. Basamaklarla ulaşılan giriş, içeri çekilerek sokaktan kopartılmış ve küçük bir 'giriş nişi' oluşturulmuştur.
. Zemin katı, normalden fazla yükselmiş ve 'ara kat'a doğru bir gelişim göstermektedir.
. Saçakların altında ahşap payandalar yer almaktadır. Cumba katının pencere modeli ve ahşap payandalarıyla Osmanlı konutları ile benzerlik taşımaktadır.

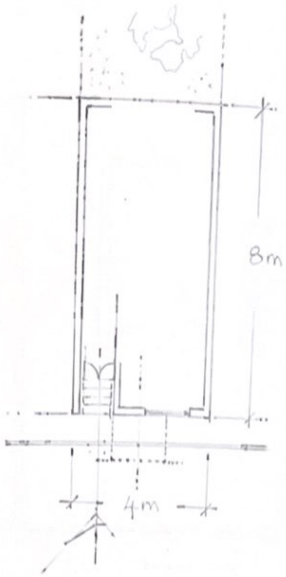

Örnek 2: Hızır Çavuş Mescidi Sokağı, 1879 ada, 27 parsel no'lu konut

· Örnek 3'teki konutun özelliklerini aynen taşımaktadır.
· 5m'lik temel cephe modülündedir.
· Cephe modülündeki genişleme, zemin katındaki odanın genişlemesini sağlamış ve cephede daha küçük boyutta iki pencerenin yer almasına olanak vermiştir.
· Konutun cephesinde, giriş kapısının yanında Yahudi evi olduğunu vurgulayan 'altı taçyapraklı çiçek motifi' yer almaktadır.

2a- TEK CUMBALI TİP

- İki katlı tip

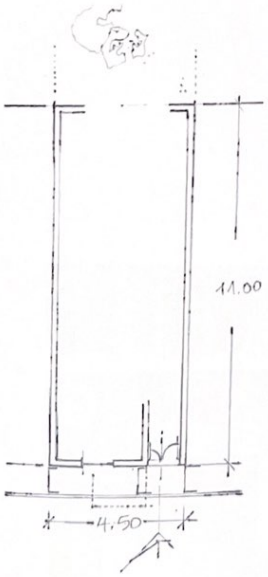

Örnek 3: Çilingir Sokağı, 2528 ada, 25 parsel no'lu konut

. İki katlı tipin en basit örneklerinden birini oluşturmaktadır.
. 4 m'lik temel cephe modülü sisteminde kurulmuştur.
. Cephede giriş ve cumba farklı eksenlerde yer almaktadır.
. Zemin katında girişin yanında tek ve büyük bir pencere bulunmaktadır.
. Bodrum katı nispeten yüksek tutulmuştur. Bodrum bağlantısı, konut içerisinden sağlanmaktadır.
. Bu örnek, iki yanındaki konutlarla birlikte bir "sıra ev" niteliğindedir.

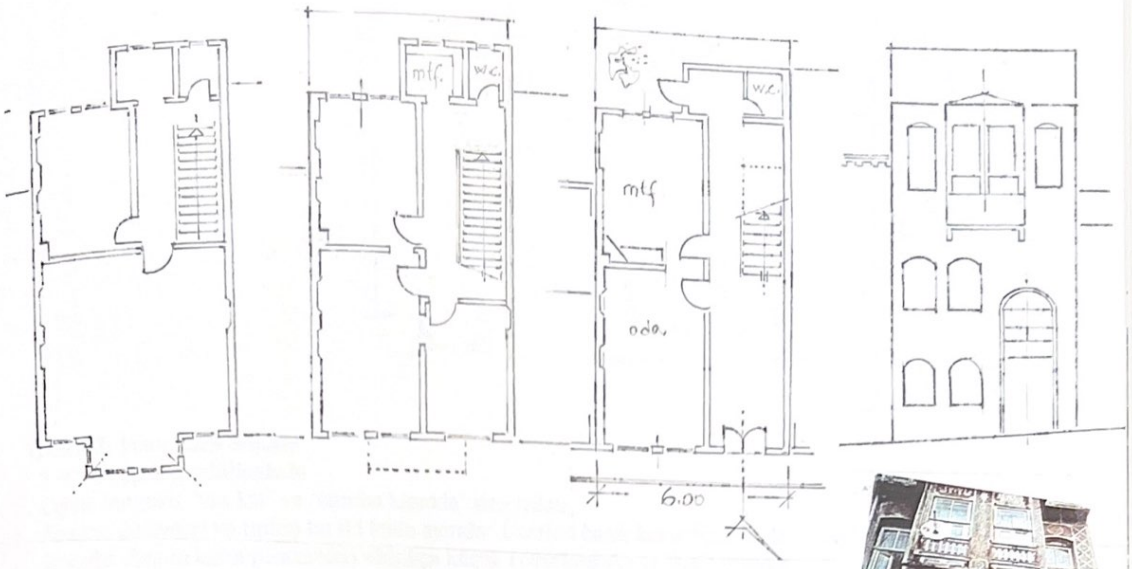

Örnek 4: Merdivenli Yokuş, 1883 ada, 2,3,4,5,6 parsel no'lu sıra evler

. 2a Tipi'nin "sıra ev" olarak uygulanmış modelini oluşturmaktadır.
. 4,5 m'lik cephe modülünde inşa edilmiş beş konuttan oluşmaktadır.
. Oldukça eğimli bir sokakta yer almaları nedeniyle cumbaları ve çatıları birbirlerinden farklı seviyelerdedir. Bu özellik konutların sokağın bir yüzünü bir duvar görünümünde sınırlamasını engellemiştir.
. Az yükseltilmiş bir bodrum katı bulunmaktadır. Bodrum bağlantısı konut içinden sağlanmıştır.
. En alt kottaki konut, aynı nitelikleri taşımakla birlikte parsel darlığı nedeniyle (3 m) cumbası bulunmamaktadır.
. Bu konutun [illegible] motifi içinde 'western' yazısı ve '1851' tarihi kayıtlıdır.

2a- TEK CUMBALI TİP

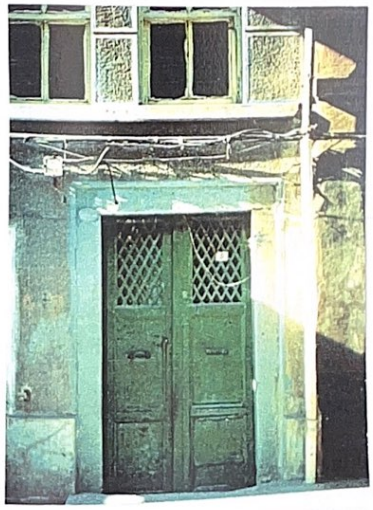
- İki katlı ve ara katlı tip

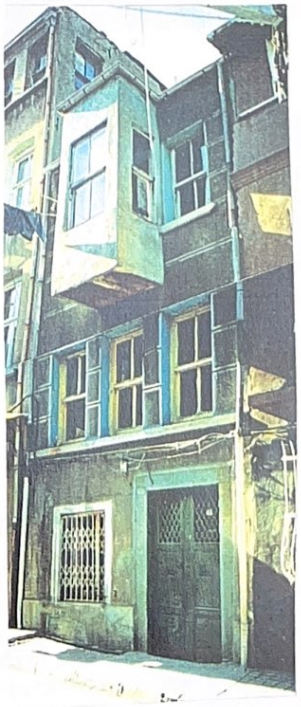

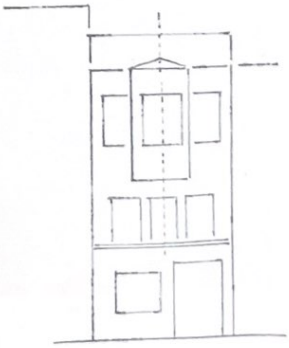

Örnek 1: Hacı Rıza Sokağı, 1867 ada, 9 parsel no'lu konut

. 'İki kat ve ara katlı' gruba geçiş niteliğindeki konut örneğini oluşturmaktadır.
. 6 m'lik cephe modülündedir.
. Bu tipte bodrum katı tamamen yükseltilerek bir zemin kat haline getirilmiştir. Ancak, zemin kat haline gelen bodrum katın pencere yükseklikleri normalden daha düşüktür.
. Zemin kat ise adeta yukarıya doğru itilerek bir ara kata doğru gelişim göstermektedir.
. Katlardaki bu farklılaşmalar, 'giriş'in normalden fazla yükselmesine ve kapı üzerinde bir 'tepe' penceresi'nin yer almasına olanak sağlamıştır.

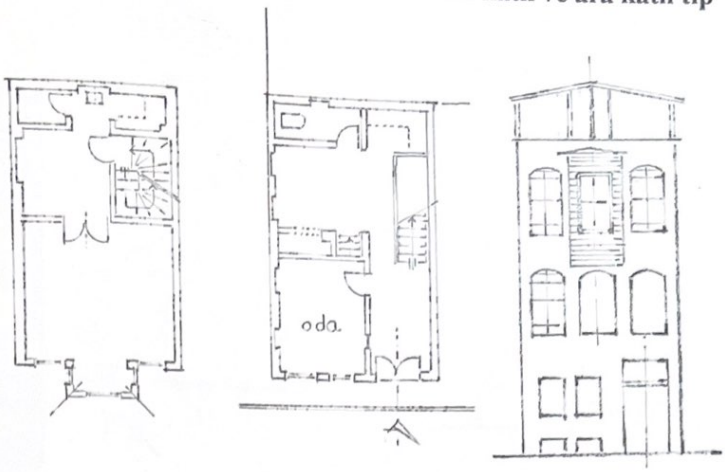

2a- TEK CUMBALI TİP

- İki katlı ve ara katlı tip

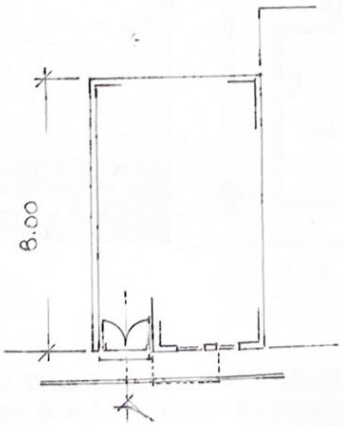

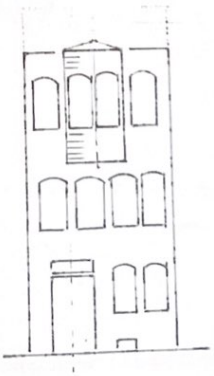
Örnek 3: Hacı Rıza Sokağı

. 5 m'lik cephe modülündedir.
. Cephe kurgusu, 'ara kat' ve 'cumba katında' simetriktir.
. Pencere düzenleri ve tipleri bu iki katta aynıdır. Üzerleri basık kemerlidir. Sadece cumba üzerindekiler farklıdır. Zemin katın pencereleri oldukça küçük boyutlardadır ve farklı tiptedir.
. Cumbası ahşaptır.
. Bodrum katı mevcuttur.
. Günümüzde mevcut değildir.

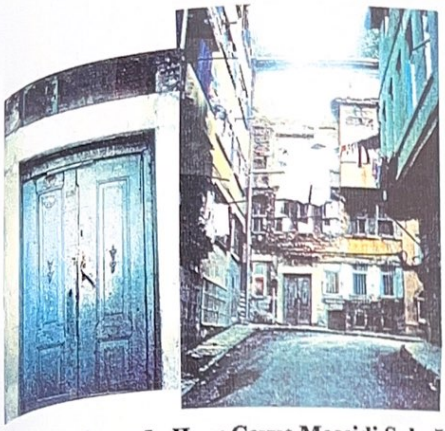

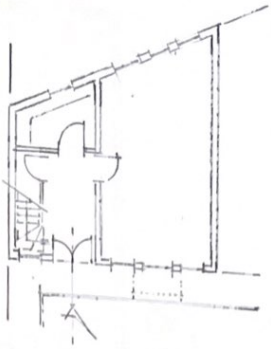
Örnek 4: Çiçekli Bostan Sokağı, 2327 ada, 16 parsel no'lu konut

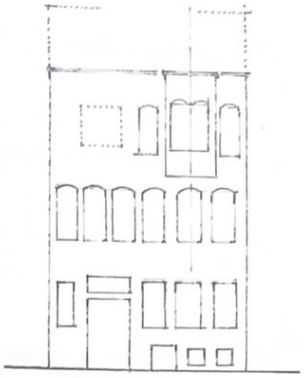
. 4,5 m.'lik cephe modülündedir.
. 'İki kat ve ara katlı tip'in farklı bir çözümünü oluşturmaktadır.
. Önceki tüm örneklerden en büyük farklılığı 'cumba'sının ahşap olmasıdır. Ahşap cumba, kagir cumbalardaki ağır etkiyi ortadan kaldırmıştır. Üç yönde ve ahşap dikmelerle birbirinden ayrılmış olan pencerelerle tamamen şeffaf bir nitelik kazanmış ve bütünü kagir olan yapıda bir 'ek' görünümü almıştır.
. Cephe kurgusunda, bir önceki örnekten farklı olarak ara katta, aynı boyutta dört pencere, zemin katında ise iki dar pencere yer almaktadır.

2a- TEK CUMBALI TİP

- İki katlı ve ara katlı tip

Örnek 5: Hızır Çavuş Mescidi Sokağı, 1879 ada, 31 parsel no'lu konut

. 6,50 m'lik cephe modülündedir.

. 'İki kat ve ara katlı tip'in özel bir örneğini oluşturmaktadır.

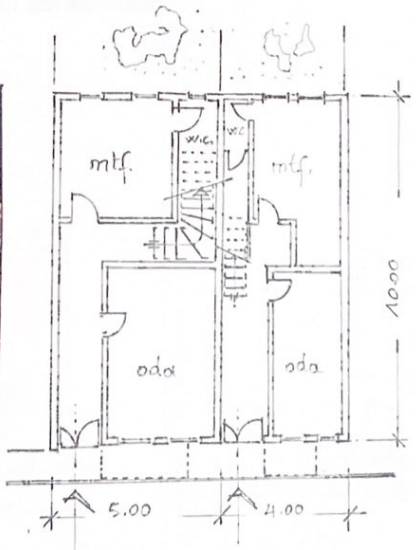
. Cephe kurgusunda cumba, bulunduğu katın simetri ekseninde yer almamaktadır. Cumbanın yeri, konutun plansal kurgusuna bağlı olarak belirlenmiştir. Bu konut, plan kurgusu bakımından da Balat'taki diğer konutlardan farklılaşmaktadır. Plan çözümü, birbirinden derinliğine olarak ayrılmış ve tüm katlarda aynı şekilde devam eden iki bölümden oluşmaktadır; 'giriş holü -kat holü-' ve 'oda'. Cumba, odanın bulunduğu bölümün simetri eksenindedir. Üzerinde ikiz pencere yer almaktadır.

. Zemin katında, giriş holüne ait bölümde giriş kapısı ve bir pencere, odaya ait bölümde ise üç pencere bulunmaktadır.

. Ara katta, hol bölümüne ait olanlar daha dar olmakla b likte her iki bölüm için altı penceresi mevcuttur.

. Bodrum katı sokak seviyesinden yüksek tutulmuştur. Bağlantısı dışarıdan sağlanmaktadır.

Örnek 6: Hızır Çavuş Mescidi Sokağı, 1879 ada, 23 ve 24 parsel no'lu ikiz konut

. Aynı tipin iki farklı modüldeki ikiz konutta uygulanış örneğidir.

. Konutlar, 4 ve 5 m'lik cephe modüllerindedir.

. Bu nedenle cephe geometrilerinde birbirine göre bazı farklılıklar mevcuttur. Ara katta, 5m'lik modüldeki konutta dört, 4 m.'lik modüldeki konutta üç adet pencere bulunmaktadır.

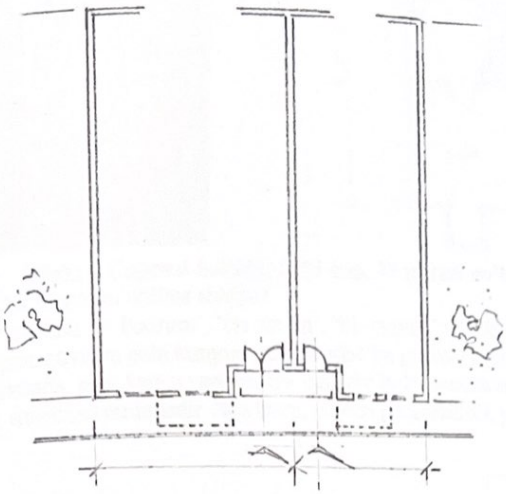
. Cumba, 5 m.'lik modüldeki konutta ahşaptır ve sokak cephesinde iki pencere yer almaktadır.

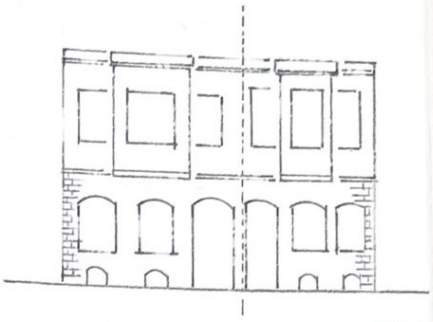
. 4 m.'lik modüldeki konutta cumba katında, cumba katı ile ara katın ayırımında ve cumba köşelerinde dekoratif amaçlı olarak tuğla kullanılmıştır. Cumbanın altında iki demir payanda mevcuttur.

. İki konutun cephesindeki en büyük benzerlik, cumba katını örten ahşap çatının ahşap payandalarla taşınan ve sokağa taşmış geniş saçakları ve giriş üzerindeki tepe pencereleridir.

2a- TEK CUMBALI TİP

- İki katlı - ikiz evler

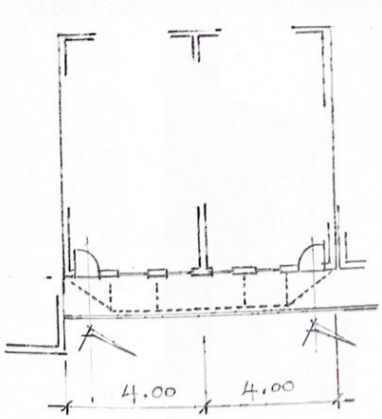

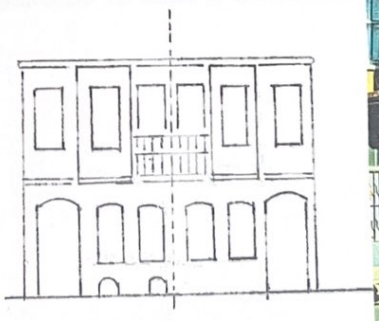

Örnek 2: Sütlaç Sokağı, 1828 ada, 34 parsel no'lu 'ikiz ev'

. Cephe modülleri birbirinden farklıdır.
. Modül farklılığı giriş, pencere ve cumba ölçülerine de yansımıştır.
. Cephe kurgusunda, önceki örnekten farklı olarak, konut girişleri yan yanadır. Giriş kapıları içeri çekilerek bir 'giriş nişi' oluşturulmuştur. Bu niş, önceki örneklerde olduğu gibi zemin katın yükseltilmesine bağlı olarak ortaya çıkmış bir niş değildir.
. Zemin katın cephesi 'tuğla'dır ve kat silmelerinde de tuğla kullanılmıştır.
. Zemin katın pencereleri iki'şer adettir ve üzerleri basık kemerlidir.
. Az yükseltilmiş bir bodrum katı mevcuttur.

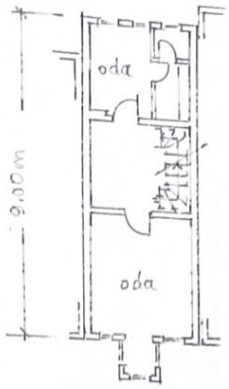

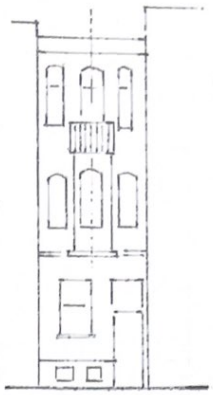
Örnek 1: Gevgirli Sokağı, 2356 ada, 8 ve 9 parsel no'lu 'ikiz ev'

. 4 m'lik cephe modülünde uygulanmışlardır.
. Girişleri birbirinden ayrı olarak iki kenarda yer almaktadır.
. Cephe kurgusunda, bu konutlara ait bir özellik olarak cumbalar arasında bir balkon bulunmaktadır. Ancak, balkona çıkış kapısı yoktur.
. Az yükseltilmiş bir bodrum katı mevcuttur.
. Zemin katında iki'şer pencere yer almaktadır.

2b- TEK CUMBALI ÜSTÜ BALKONLU TİP

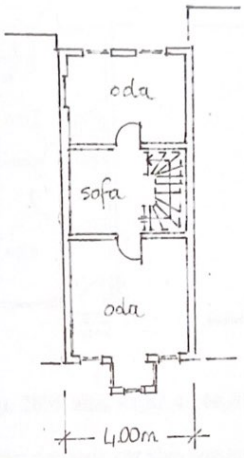

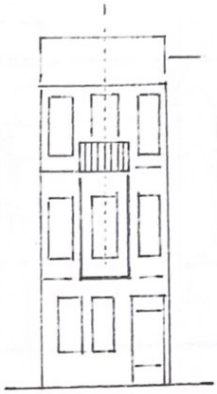

Örnek 1: Kürkçü Çeşmesi Sokağı, 2633 ada, 27 parsel no'lu konut

. 3,60 m.'lik cephe modülüne sahiptir.
. 'Az yükseltilmiş bir bodrum', 'bir zemin', 'bir cumba' ve 'bir balkonlu kat'tan oluşmaktadır.
. Cephe geometrisi ve paln kurgusu bakımından bu grubun tipik bir örneğidir.
. Zemin katında, giriş kapısı yanında tek pencere bulunmaktadır.
. Cumba, simetri eksenindedir. Son katta, cumba penceresinin yerini balkon kapısı almıştır.

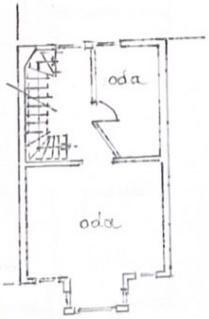

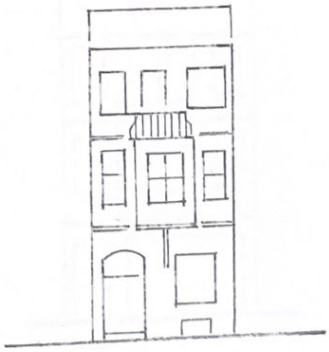

Örnek 2: Kürkçü Çeşmesi Sokağı, 2633 ada, 25 parsel no'lu konut

. 4 m.'lik cephe modülüne sahiptir.
. Örnek 1'den farklılığı, zemin katında iki pencerenin yer alması ve bodrum katının bulunmamasıdır.

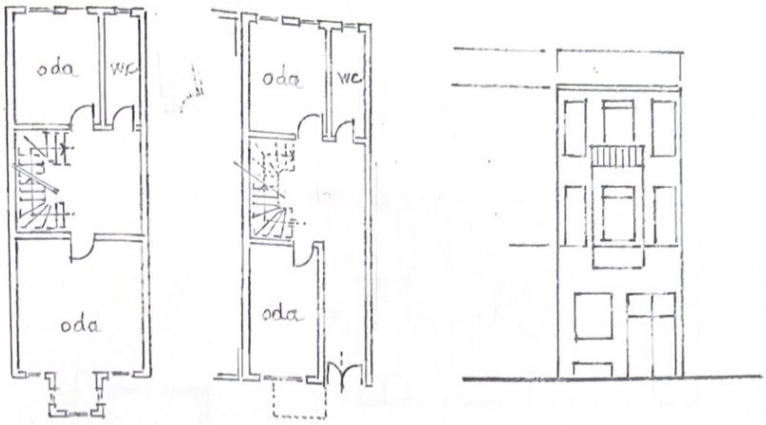

Örnek 3: Düriye Sokağı, 2633 ada, 22 parsel no'lu konut

. 4,50 m.'lik cephe modülündedir.
. Plan kurgusu bakımından önceki örneklerden farklılaşmaktadır. 7 m.'lik derinliğe sahiptir. Bu nedenle, sadece ön cephede bir odası vardır. Arka cephedeki oda ortadan kalkmıştır.

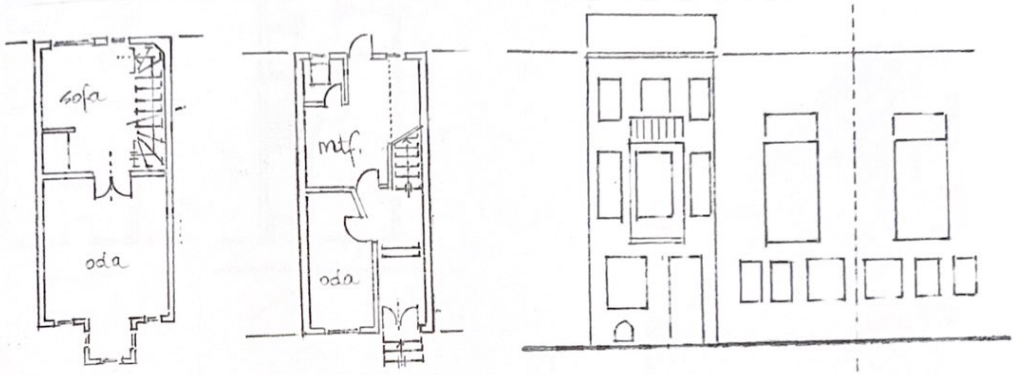
2b- TEK CUMBALI ÜSTÜ BALKONLU TİP

Örnek 4: Hızır Çavuş Köprüsü Sokağı, 2337 ada, 27,28,29,30parsel no'lu 'sıra evler'

. 4 m.'lik cephe modülüne sahiptir.

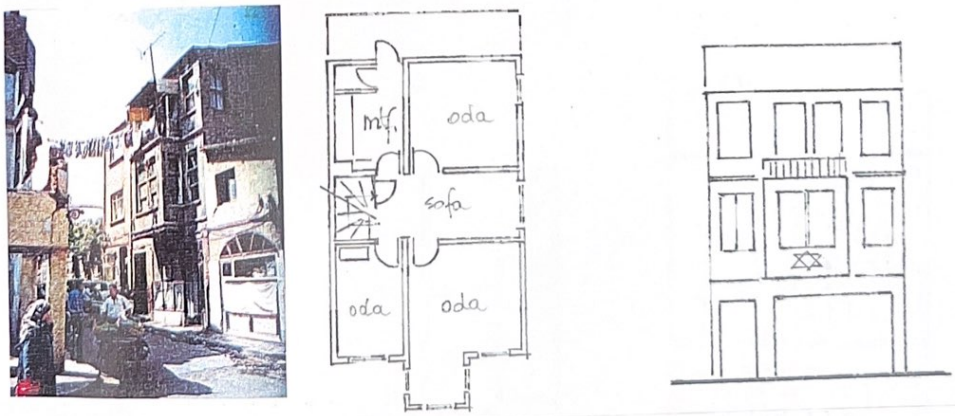
. Dört adet evden oluşmaktadır.

Örnek 5: Hızır Çavuş Köprüsü Sokağı, 2859 ada, 41,42,43,44,45,46 parsel no'lu 'sıra evler'

. 4 m.'lik cephe modülüne sahiptir.

. Derinliğin az olması nedeniyle (8 m) arka cephede yer alan oda ortadan kalkmıştır. Bu nedenle örnek 3 ile plan kurgusu bakımından benzerlik taşımaktadır.

Örnek 6: Gevgirli Sokağı, 2356 ada, 1 parsel no'lu konut

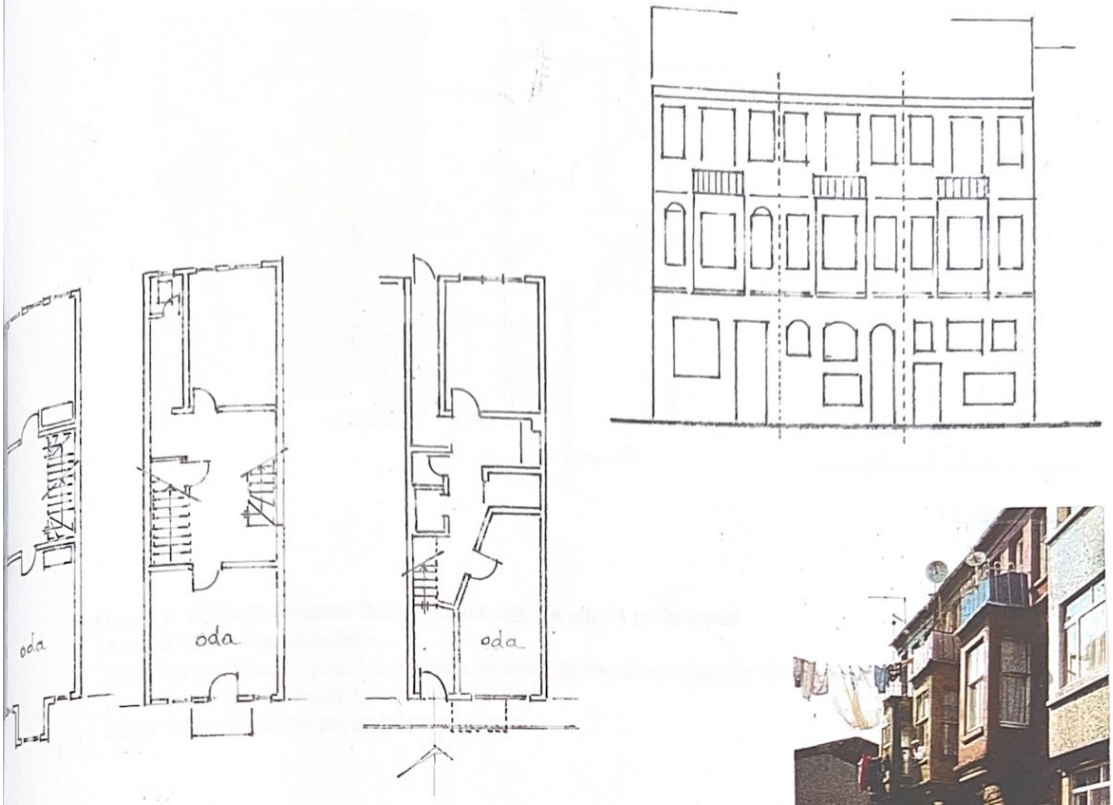
. 6 m.'lik cephe modülüne sahiptir.

. Cephe modülünün genişlemesi, plan çözümünde bazı gelişmelere neden olmuştur; ön cephede ikinci bir oda, arka cephede bir mutfak.

. Cephesinde, cumba üzerinde 'Yahudi yıldızı' yer almaktadır.

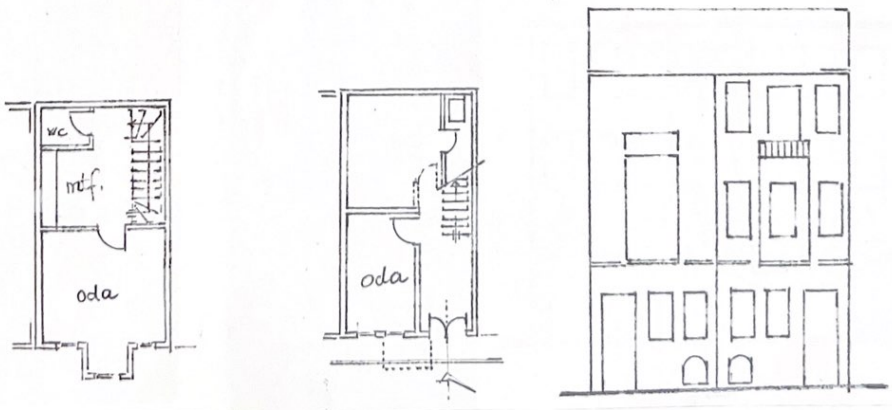
2b- TEK CUMBALI ÜSTÜ BALKONLU TİP

- 'üçlü' ve 'ikili' konut grubu

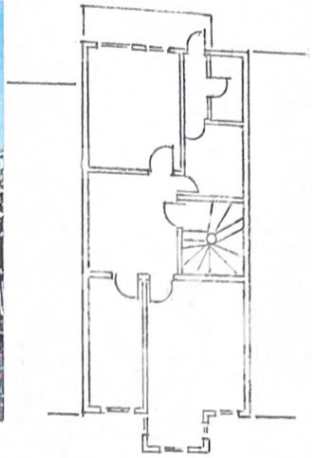
Örnek 7: Hacı Rıza Sokağı, 1828 ada, 4,5,6 parsel no'lu 'sıra evler'
. 4 m.'lik cephe modülündedir.
. Bina derinliği oldukça fazladır; 12 m.
. Ara kata doğru bir gelişim göstermektedir.

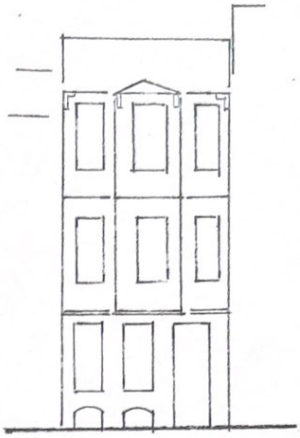

Örnek 8: Hacı Rıza Sokağı, 1828 ada, 56,57 parsel no'lu 'ikiz ev'
. 4 m.'lik cephe modülündedir.
. Derinliğin az olması nedeniyle yalnızca ön taraftaki oda yer almıştır. Arkadaki oda ortadan kalkmıştır.

2c- İKİ CUMBALI TİP

Örnek 1: Kürkçü Çeşmesi Sokağı, 2633 ada, 24 parsel no'lu konut

. 5 m.'lik cephe modülündedir.
. Modülün genişlemesi plan kurgusunda ön cephede bir odanın daha yer almasına olanak sağlamıştır.
. Zemin katında iki pencere bulunmaktadır.
. Saçak altlarında ahşap payandaları mevcuttur.

Örnek 2: Çilingir Sokağı, 2339 ada, 4 parsel no'lu konut grubu

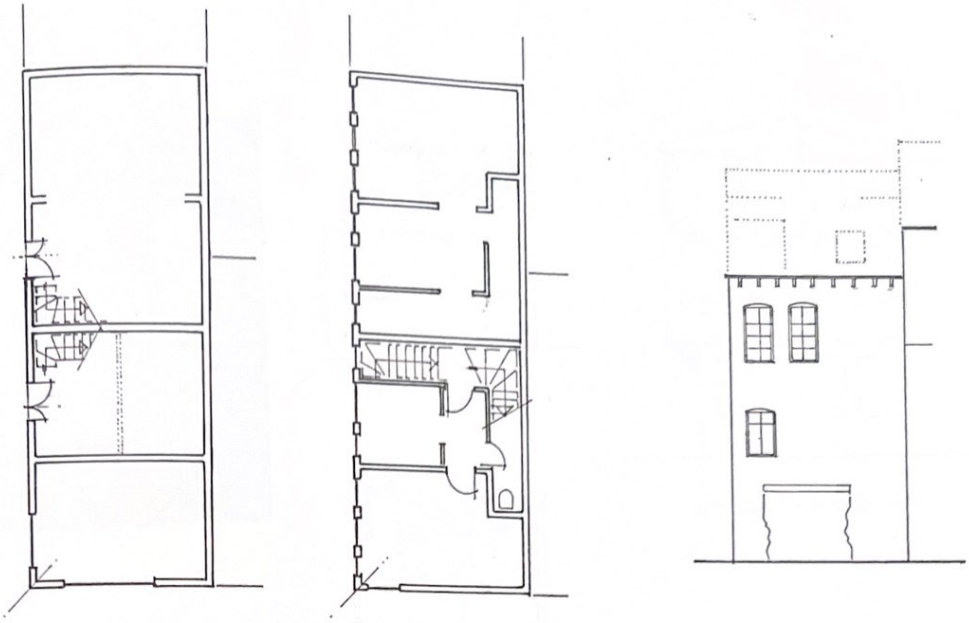
· 12 m'lik cephe modülündedir.
· Ayrı girişleri olan üç konuttan oluşmaktadır.
· Sadece ortadaki konutun cumbası bulunmaktadır.

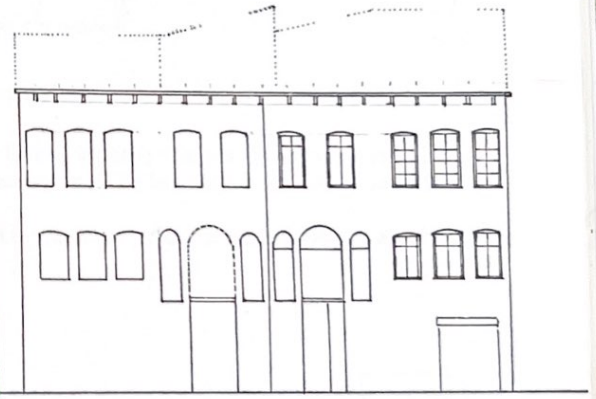
Köşe Konutların Yerleşme İçindeki Dağılımı

3a- SATIHSAL CEPHELİ KÖŞE KONUTLAR

- Üç katlı tip

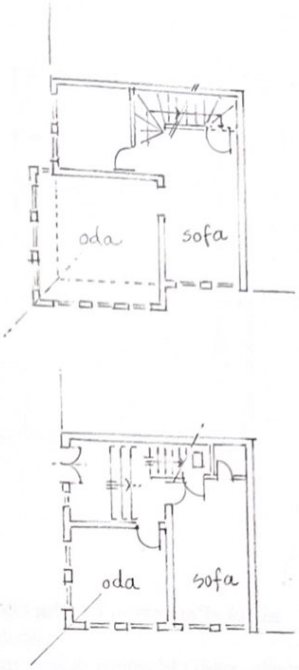
Örnek 1: Hacı Rıza Sokağı, 1867 ada, 10 ve 11 parsel no'lu 'ikiz ev'

. 5,50 m. x 7,50 m.'lik cephe modüllerinde iki konuttan oluşmaktadır.
. Zemin ve iki kat olarak çözümlenmiştir. Giriş katı köşe konutta dükkan olarak kullanılmaktadır.
. Plan düzeni, cephe geometrisine de yansımıştır. Plan, iki bölümden oluşmaktadır: 'giriş' ve 'köşe oda'. Cephe düzeninde, bu iki bölümün geometrisi okunmaktadır.
. İki konutun girişi sokak yönünden ve yan yana çözümlenmiştir. Giriş boşluğu, birinci kata kadar yükselen bir kemer ile bu katın penceresi görevini de üstlenmektedir. İki yanında farklı form ve boyutlarda birer pencere daha yer alır.Giriş katında kapının yanında pencere bulunmaz. Giriş bölümü bu haliyle diğer konutların girişlerinden farklılaşır.
. Bodrum katı bulunmaz.

3b- KÖŞE ÇIKMALI KÖŞE KONUTLAR

- Üç katlı tip
. köşe odanın tamamen çıkması

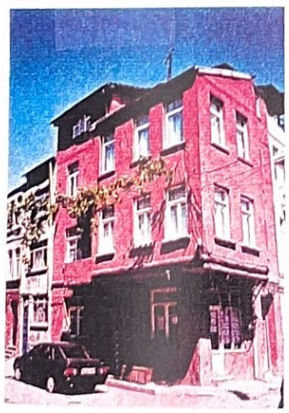

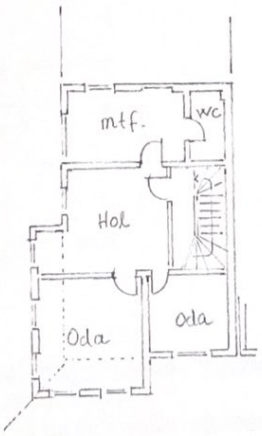

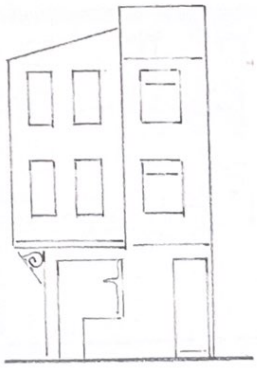

Örnek 1: Hacı Rıza Sokağı, 1818 ada, 14 parsel no'lu konut

. 5,50 x 5,50 m.'lik cephe modülündedir.
. Köşe odanın her iki yönde dışarıya çıkması (cephede belirginleşmesi) bu konut tipinin karakteristiğidir.
. Konut içindeki mekanlar (köşe oda, sofa, giriş) cephede ayrı ayrı algılanmaktadır. Mekanlara ait pencereler boyut ya da biçim olarak farklılık taşımaktadır.
. Birinci kat pencereleri zemin katın pencerelerinden daha yüksektir ve üzerlerinde kilit taşı yer almaktadır.
. 'Yan sofa'lı plan tipine sahiptir.
. Bodrum katı bulunmamaktadır.
. Çıkma altında demir payandalar mevcuttur.

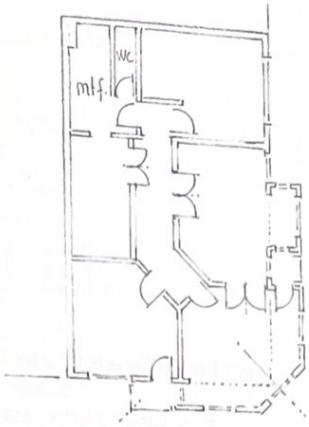
Örnek 2: Kürkçü Çeşmesi Sokağı, 2633 ada, 29 parsel no'lu konut

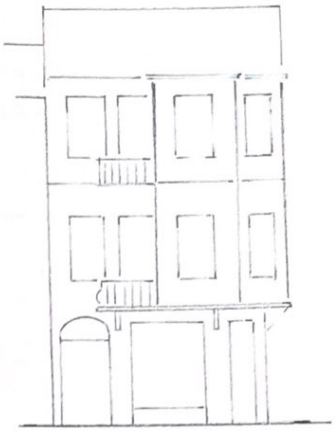
. 5,30 x 8,00 m.'lik cephe modüllerindedir.
. Köşe oda ile birlikte sofanın bir kısmı da dışarı taşırılmıştır.
. 'Orta sofalı' plan tipindedir. Merdiven, sofaya açılmaktadır.
. Bir zemin ve iki kattan oluşmaktadır.
. Cephede, çıkma altında demir konsollar bulunmaktadır.

3b- KÖŞE ÇIKMALI KÖŞE KONUTLAR

- Üç katlı tip
. köşe odanın tamamen çıkması

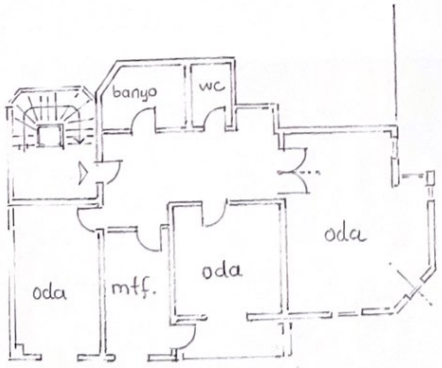

Örnek 3: Kürkçü Çeşmesi Sokağı, 2633 ada, 23 parsel no'lu konut

. 6,50 x 10,50 m.'lik cephe modüllerindedir.
. Köşe oda tamamen dışarıya taşırılmıştır. Sokak yönündeki diğer odanın da cumbası bulunmaktadır.
. Bir zemin ve iki kattan oluşmaktadır.
. Plan tipi diğer örneklerden farklıdır. Merdivenler, bir antreye açılır. Antre, 45 derecelik bir açı ile köşe odaya yönlenir. Bu oda konutun 'baş oda'sıdır.

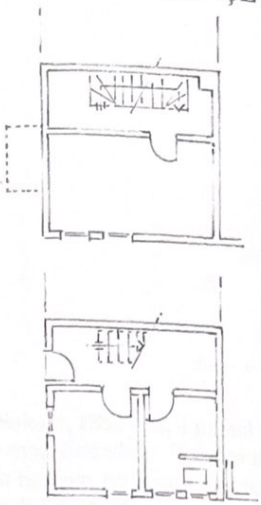

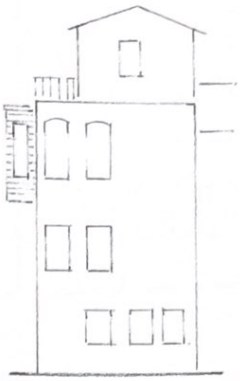
Örnek 4: Kürkçü Çeşmesi Sokağı, 2636 ada, 9 parsel no'lu konut

. 6,50 x 4,00 m.'lik cephe modüllerindedir.
. Apartman tipindedir. Her iki kat birbirinden bağımsız birimler olarak farklı kullanıcılar için tasarlanmıştır.
. Bir zemin ve iki kattan oluşmaktadır.
. Köşe oda cephede belirginleşmiştir.
. Yerleşme içinde farklı bir cephe kurgusuna sahiptir.
. Cephesinin üzerinde Yahudi evi olduğunu vurgulayan süslemeler mevcuttur.

3c- TEK YÖNDE CUMBALI KÖŞE KONUTLAR

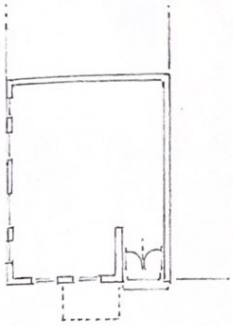
- 'Oda'nın cumbası

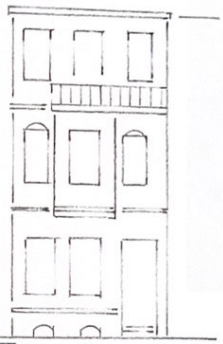

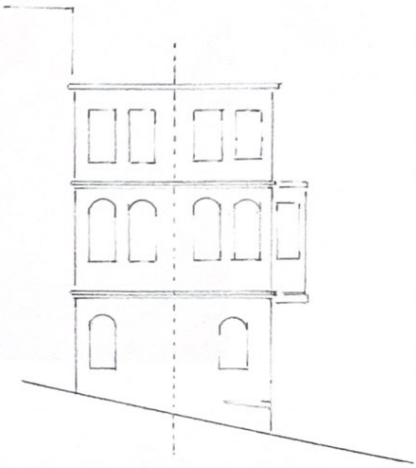

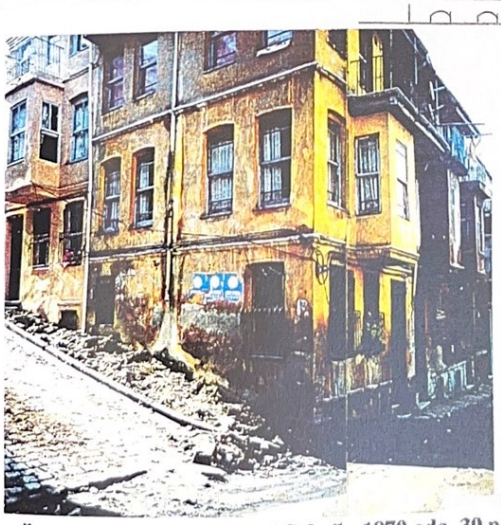
Örnek 1: Hacı Rıza Sokağı, 1868 ada, 31 parsel no'lu konut

. 5,00 x 5,50 m.'lik cephe modüllerindedir.
. Zemin, ara, şahnişin ve cumba katlarından oluşmaktadır.
. Plan kurgusu iki bölümden oluşmaktadır; 'Merdiven holü' ve 'sofa'.
. Cumbası ahşaptır. Söğütlü Bakkal Sokağı yönündendir.

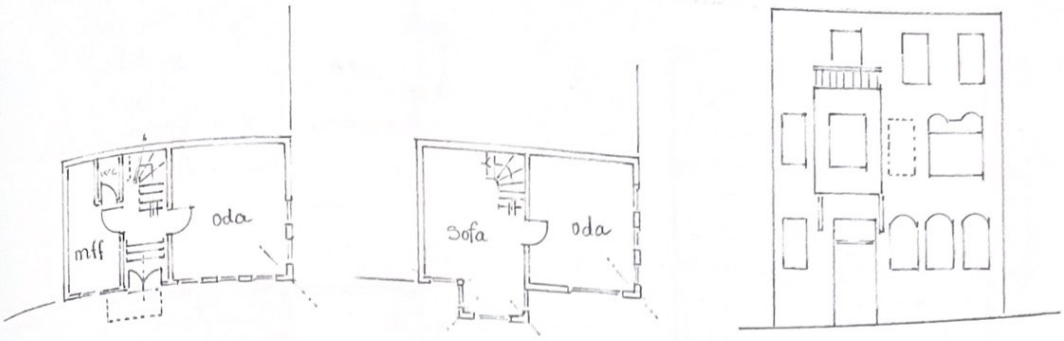

Örnek 2: Çorbacı Çeşmesi Sokağı, 1879 ada, 39 parsel no'lu konut

. 5,00 x 6,00 m.'lik cephe modüllerindedir.
. Bir zemin ve iki kattan oluşmaktadır.
. Çorbacı Çeşmesi Sokağı yönünde cumbası mevcuttur.
. İki yanındaki konutlarla birlikte sıraev karakterini taşımaktadır.
. Cumba katının üzerinde balkonlu bir kat bulunmaktadır.
. Cumba üzerindeki ahşap korkuluklar ve saçağın ahşap payandaları dikkat çekicidir

3c- TEK YÖNDE CUMBALI KÖŞE KONUTLAR

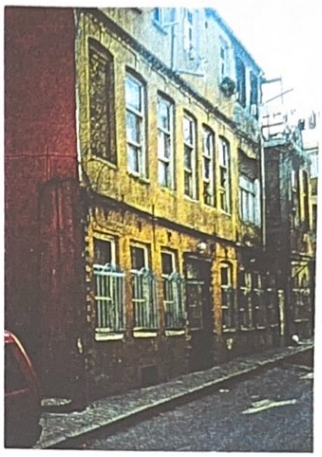
- 'Sofa'nın cumbası

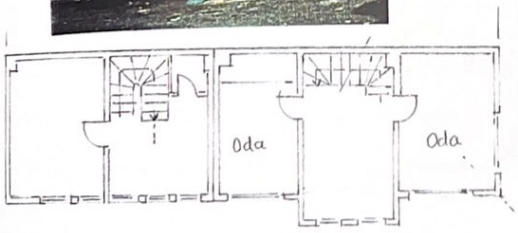

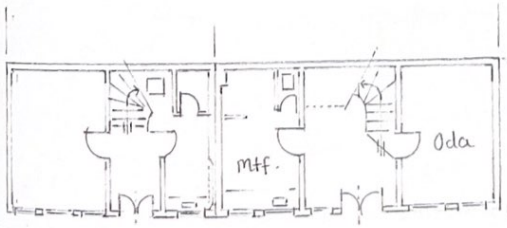
Örnek 1: Burçak Sokağı, 1882 ada, 4 parsel no'lu konut

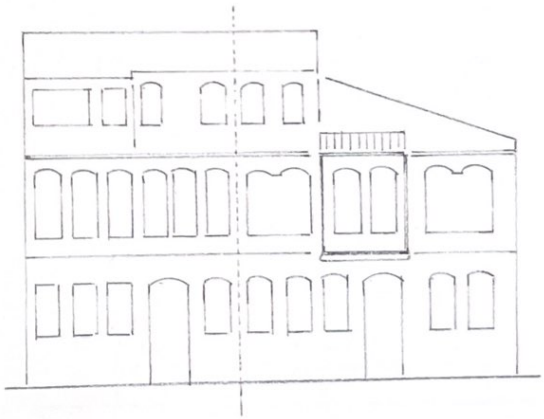
. 4 x 7 m.'lik cephe modüllerindedir. Plan kurgusu geniş yönde gelişim göstermektedir.
. Az yükseltilmiş bir bodrum, bir zemin, bir cumba ve bir balkon katından oluşmaktadır.
. Cumba giriş üzerinde yer almaktadır.
. Köşe odanın çıkması bulunmamaktadır.
. Giriş ortadandır.
. Cephe geometrisi zemin katında oldukça nettir.Ccumba katında ise aynı netlik bulunmamaktadır.

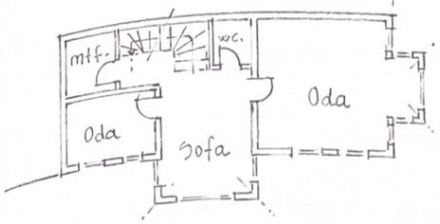

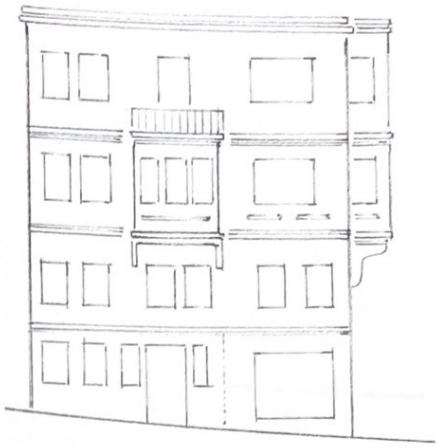

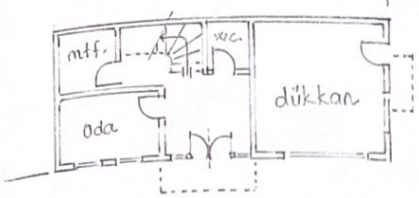
Örnek 2: Hacı Rıza Sokağı, 2352 ada, 5 parsel no'lu iki konut

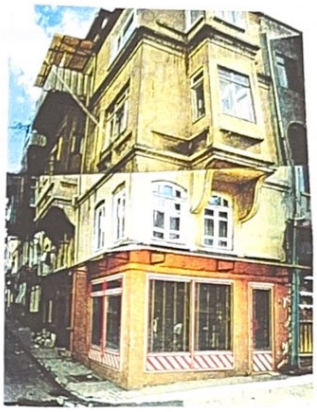
. 2,00 x 3,50 m ve 2,00 x 4,50 m'lik cephe modüllerinde iki konuttan oluşmaktadır. Plan kurguları geniş yönde gelişim göstermektedir.
. Köşe konutun yanındaki konut aynı dönemde tek defada inşa edilmişlerdir.
. Köşe konut, orta sofalı plan tipine sahiptir. Sofa, üst katta tamamen dışarıya taşmıştır. Plan kurgusu üç bölümden oluşmaktadır: 'orta sofa' ve iki yanında birer oda. Diğer konut ise iki bölümden oluşmaktadır; 'yan sofa' ve 'oda'.
. Köşe konutun cumbası mevcutken yanındaki konut satıhsal cepheli bir düzendedir.

3d- İKİ YÖNDE CUMBALI KÖŞE KONUTLAR

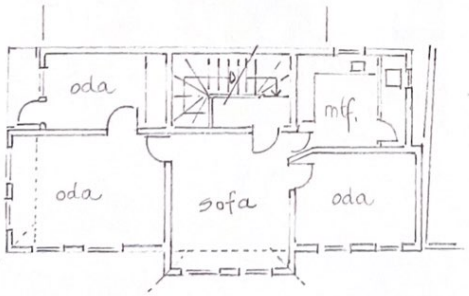

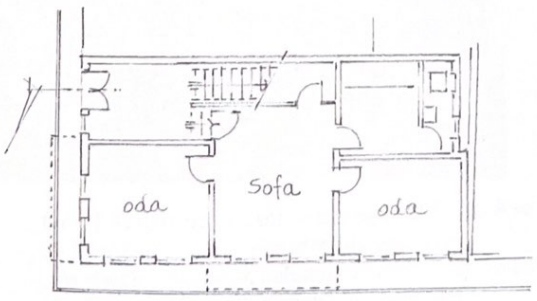

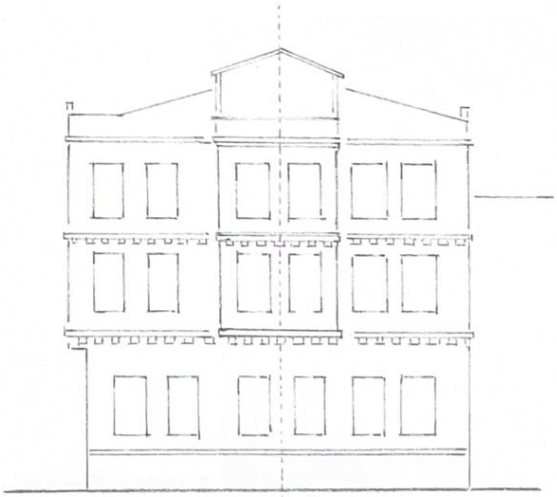

Örnek 1: Hacı Rıza Sokağı, 1828 ada, 61 parsel no'lu köşe konut

. 6,00 x 12 m.'lik cephe modülündedir.
. İki yönde çıkmasının bulunması bu konutun karakteristiğidir.
. Orta sofalı plan tipine sahiptir.
. Girişi 6,00 m.'lik modül yönündendir.
. Köşe oda giriş yönünde, sofa, uzun yönde çıkma yapmaktadır.

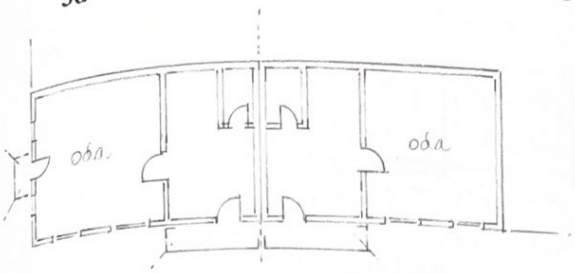

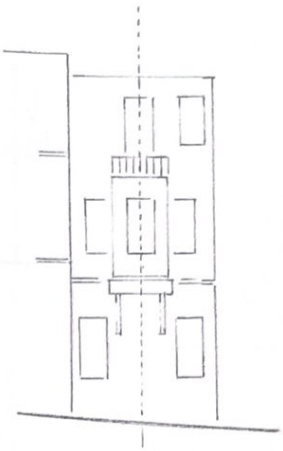
Örnek 2: Hızır Çavuş Mescidi Sokağı, 1879 ada, 22 parsel no'lu köşe konut

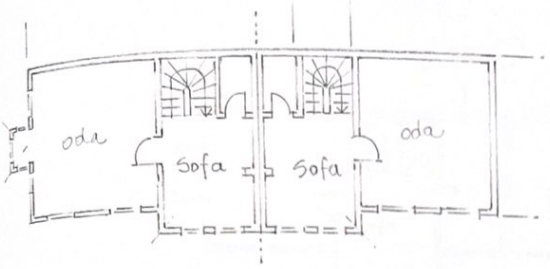
. 4,00 x 10 m.'lik cephe modülündedir.
. Plan kurgusu üç bölümden oluşmaktadır; 'orta sofa', 'köşe oda' ve 'servis bölümü'.
. İki yönde çıkmalı önceki örneklerden farklı bir cephe geometrisine sahiptir.
. Zemin katında, Ayan Caddesi yönünde dükkan bulunmaktadır.
. Cumbanın altında taş payandalar mevcuttur.

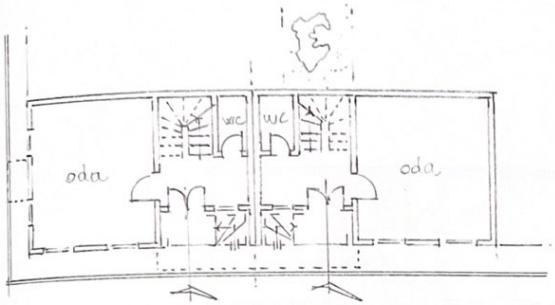
3d- İKİ YÖNDE CUMBALI KÖŞE KONUTLAR

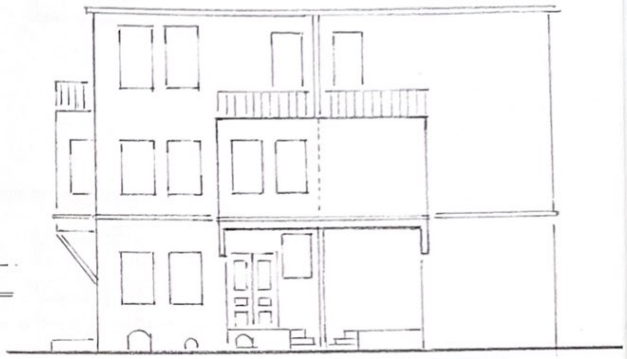
- İkiz konut

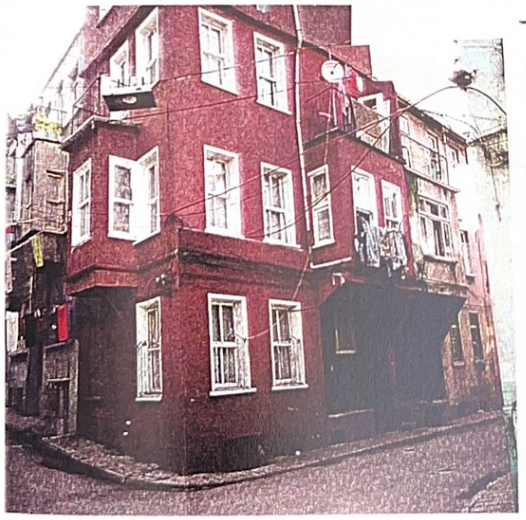

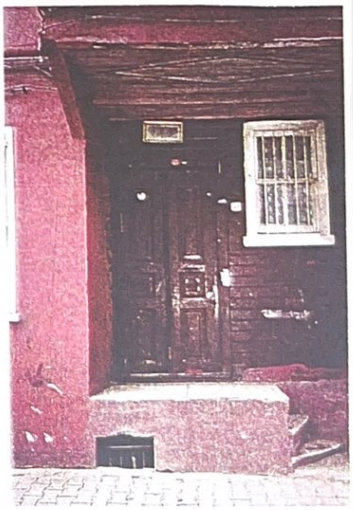

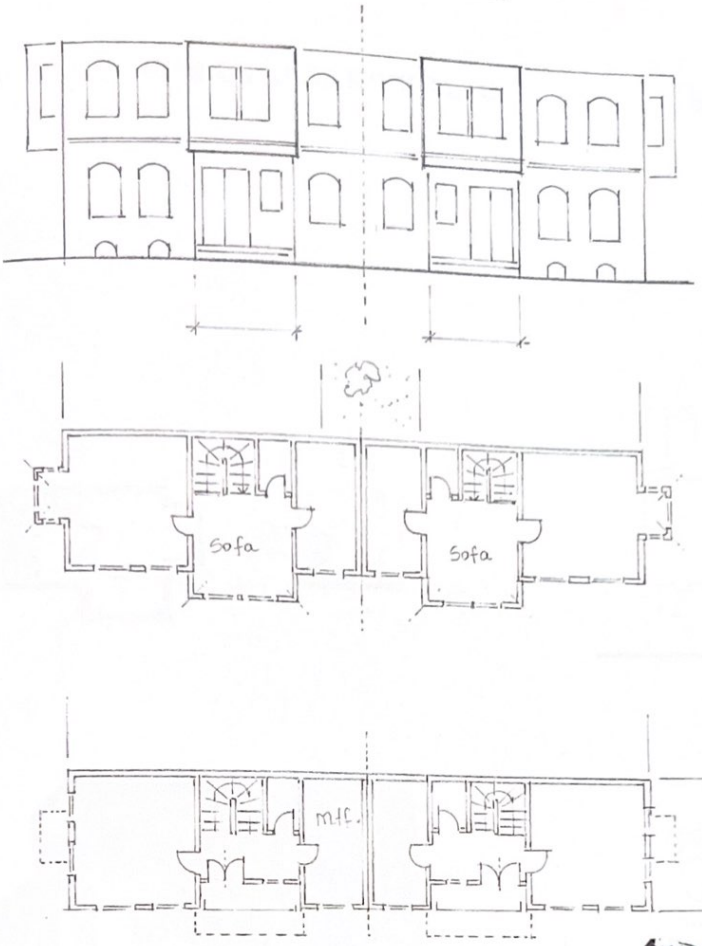

Örnek 1: Çorbacı Çeşmesi Sokağı, 1882 ada, 9 ve 10 parsel no'lu konutlar

. 4,50 x 7,00 m.'lik cephe modüllerindedirler.
. İki yönde çıkmasının bulunması bu konut grubunun karakteristiğidir.
. Bodrum, zemin ve iki kattan oluşmaktadırlar.
. Giriş bölümü bir niş halinde içeri çekilmiştir. Ancak bu bölüm, giriş nişi mevcut olan, önceki örneklerden daha farklı bir karakterdedir. Kapının yanında bir pencere bulunmaktadır. Basamaklarla çıkılan bir 'giriş önü' bulunmaktadır. İki konutun girişleri yan yana çözümlenmiştir.
. Plan kurguları iki bölümden oluşmaktadır: 'giriş holü' ve 'köşe oda'.
. Zemin üzerindeki katta her iki yönde çıkma bulunmaktadır: 'Odanın cumbası' ve 'sofanın çıkması'. Sofa, giriş nişi üzerinden dışarıya taşmaktadır.

3d- İKİ YÖNDE CUMBALI KÖŞE KONUTLAR

- İkiz konut

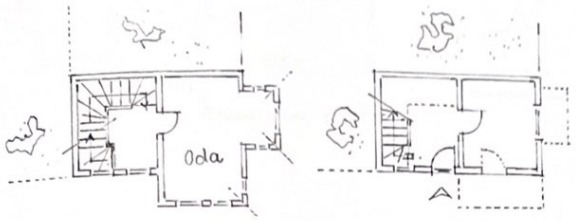

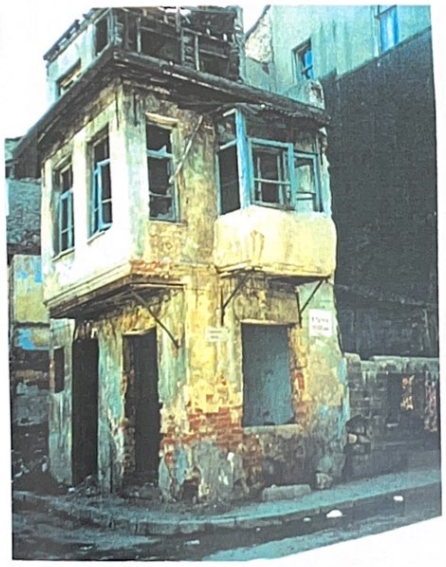
Örnek 2: Çorbacı Çeşmesi Sokağı, 2341 ada, 1 ve 2 parsel no'lu köşe konutlar

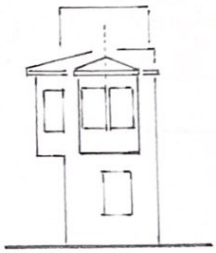
. 4,50 -4 - x 18 m.'lik cephe modüllerindedirler.
. Örnek 1'deki konutların karşısındaki yapı adasında yer almaktadırlar. Yapı adasının Çorbacı Çeşmesi Sokağı yönünü kaplamaktadırlar.
. İki kattan oluşmaktadırlar. Az yükseltilmiş bir bodrum katları bulunur.
. Örnek 1'deki konutlardan farkları iki konutun da köşe konut olmasıdır.
. Sokak yönündeki yapılaşmayı cumbalı sıraevler sürdürürler. Çorbacı Çeşmesi Sokağı yönünde ise 'içeri çekilmiş büyük bir giriş nişi ve üzerinde dışarı taşan sofa ile karakter kazanırlar. (en önemli farklılıkları 'giriş bölümü'dür)
. Plan kurgusunu aynen yansıtan bir cephe düzenleri mevcuttur.

3d- İKİ YÖNDE CUMBALI KÖŞE KONUTLAR - İki katlı tip

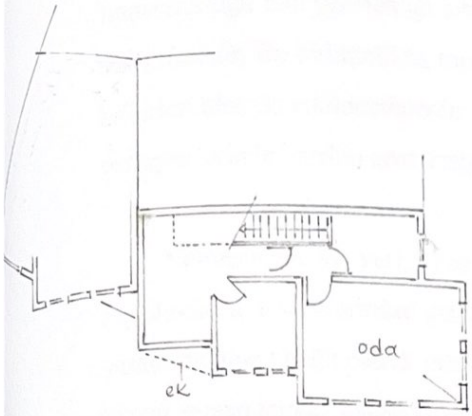

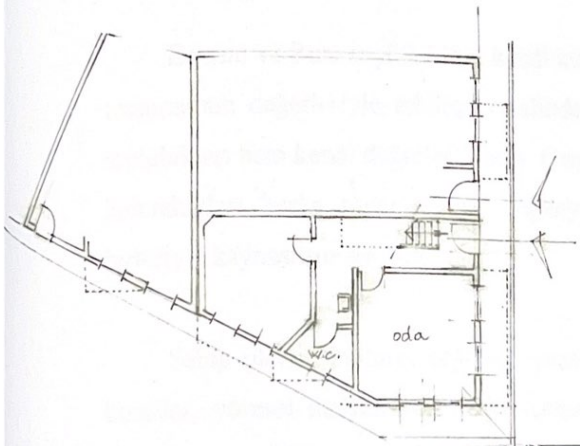
Örnek 1: Aynalı Dükkan Sokağı, 1872 ada, 8 parsel no'lu konut

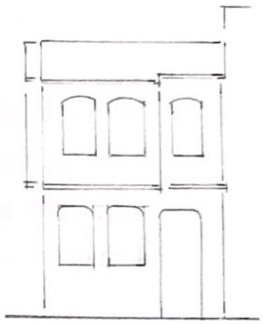
. Günümüzde mevcut değildir. (2000 tarihinden önce yıkılmıştır)
. 3,00 x 5,00 m.'lik cephe modüllerindedir.
. Plan kurgusu oldukça yalındır. İki bölümden oluşmaktadır; 'giriş -merdiven- holü' ve 'kişe oda'.
. Köşe odanın iki yöne çıkması bulunmaktadır.
. Zemin katında dükkan yer almaktadır.

3e- ÇOK ÇIKMALI ÖZEL BİR KÖŞE KONUT

Örnek 1: Sütlaç Sokağı, 2355 ada, 17 ve 18 parsel no'lu konutlar

. Düzgün olmayan bir formdaki parsel üzerinde konumlanan iki konuttan oluşmaktadırlar.
. İki katlı olarak çözümlenmişlerdir.
. Düzgün olmayan geometrik form üst katta çok sayıdaki çıkmalarla düzgünleştirilmeye çalışılmıştır.
. Köşe konutun girişi Çilingir Sokağı'ndandır.

SONUÇ

Osmanlı tebaasını oluşturan müslüman ve gayrimüslim topluluklar yüzyıllarca birlikte yaşamışlardır. Bu birliktelik, Anadolu ve Balkanlar'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında yaşamış olan tüm yerleşmelerinde günümüze dek süregelmiştir. Bu birliktelikte, topluluklar kendi dinsel ve kültürel niteliklerini korurken birbirlerinden de etkilenmişlerdir. Bu etkileşimin mimarideki yansımaları, toplulukların yerleşmelerinde kendini göstermiştir.

Yerleşmenin ve yerleşmeyi oluşturan konutların kurgulanışları, önemli ölçüde toplulukların 'kökenlerinden gelen' ve 'yaşadıkları ortamın kültüründen' de etkiler alan yaşam biçimine bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Toplulukların kökenlerinden gelen yaşam biçimi zaman içinde, içinde bulunulan ortamın kültüründen de etkilenerek çok yönlü bir biçimde yoğurulmuştur.

Ermeni ve Rum toplulukları, kendi kültürel değerlerini içinde yaşadıkları Osmanlı toplumunun değerleriyle etkileşim halinde yaşadıkları ortama yansıtırlarken, Yahudi toplulukları hem kendi değerleri, hem Osmanlı değerleri, hem de daha önce içinde bulundukları başka toplulukların –İspanyol, Arap, Yunan, Roma ...– değerlerini birbiriyle kaynaştırmıştır.

Sahip olunan kültürel değerler, yaşanılan ortamın doğal özelliklerinin –iklimsel koşullar, yöresel malzeme ve yapı teknolojisi– de etkisiyle bölgelere özgü mimari ortamlar/ çevreler/ yerleşmeler ortaya çıkarmıştır.

Yerleşmenin oluşumunda ve konutların kurgulanışındaki mimari farklılık aynı kent içinde mevcutken farklı kentlerdeki yerleşmelerde de farklı biçimlerde ortaya çıkmıştır.

Bu yerleşmeler içinde 'İstanbul' özel bir duruma sahiptir. İstanbul'da, diğer kentlerdeki gibi tek bir 'Yahudi' ya da 'Rum mahallesi' yer almamaktadır. Kentteki tüm toplulukların mahalleleri Tarihi Yarımada ve Galata, Boğaz, Üsküdar bölgelerinde oldukça büyük bir alana yayılmış birçok mahalleden oluşmaktadır.

Tarihi Yarımada'daki farklı dini ve etnik kökene sahip toplulukların mahalleleri araştırılırken, farklı mimari kurgular olduğu görülmektedir. Bu kurgu farklılaşması hem yer seçiminde, hem mahalle dokusunda, hem de konut mimarisinde ortaya çıkmaktadır.

. yer seçimi

Toplulukların kent içindeki mahalle dağılımlarına bakılınca, Müslüman mahallelerinin 'kentin merkezinde ve yamaçlarda' kurgulandıkları görülmektedir. Özellikle, 'Edirnekapı – Şehzadebaşı aksı'nın iki tarafında ve Haliç yamaçlarında kurgulanmışlardır. Gayrimüslimler ise, 'sahillerde' ve 'yamaçlar ile surlar arasında kalan düzlüklerde' yerleşmişlerdir.

Kentteki Yahudi toplulukları, daima 'ticaret bölgesi'ne yakın olmayı tercih etmişlerdir. Bu nedenle, mahallelerini tarih boyunca 'Haliç bölgesi'nde, liman ve iskeleler çevresinde kurmuşlardır. Yahudi topluluklarının yer seçiminde dikkati çeken bir nokta da sahilin karşılıklı iki bölgesinde mahalle oluşturmalarıdır: Haliç'in 'Eminönü' – 'Karaköy', 'Balat' – 'Hasköy', Boğaz'ın 'Ortaköy' – 'Kuzguncuk' yerleşmeleri gibi.

. mimari kurgulanış biçimi

Mahalleleri kuran toplulukların ilk geldikleri dönemlerde yapmış oldukları özgün mimarileri ile ilgili olarak elimizde bir bilgi bulunmamaktadır. Daha özgün ve toplumlararası mimari farklılıkları ortaya çıkaracak mahalle kurguları, yangınlar sonucunda ortadan kalkmış, yokolmuştur. Günümüzdeki mahalle kurguları, 19.yüzyılın sonları ile 20.yüzyılın başlarına aittir. Özellikle gayrimüslim mahalleleri yangınlardan sonra 'tek defada' ortaya çıkmıştır. Batılılaşma etkilerinin yaşandığı Tanzimat döneminde çıkarılan sokak ve yapı nizamnamelerine uygun olarak yapılmışlardır.

- yerleşik karaktere uygunluk

Yahudi mahalleleri araştırılırken, bunların bulundukları bölgenin yerleşik karakterine uygun oldukları görülmektedir. İstanbul dışında, Türkiye'nin farklı bölgelerindeki Yahudi mahalleleri, yerel mimariden etkilenmiş ve çözümlerde ona paralellikler ortaya çıkmıştır.

'Hasköy' ve 'Balat' yerleşmelerinden günümüze ulaşabilmiş olan Yahudi konutları gerek plan, gerekse cephe kurguları bakımından genellikle geleneksel Osmanlı konut geleneğinin özelliklerini yansıtmaktadır. Özellikle ahşap konutlar, bu bakımdan Müslüman mahallelerindeki Osmanlı konutları ile büyük benzerlikler taşımaktadır. Kagir konutlarda ise, malzeme farklılaşması bulunmakla birlikte plan ve cephe kurguları yine aynı özellikleri yansıtmaktadır. Ahşap payandalarla taşınan geniş saçaklarla, pencere boyut ve modelleriyle, cumbalarla benzer mimari karakter yaşatılmıştır. Batılılaşma etkileri, yerleşme içinde sadece sayıları bir-ikiyi geçmeyen çok az sayıdaki konutta görülmektedir. (Şekil-4.51.a, 4.60.a, 4.77) Ancak, bunlar da incelendiği zaman geleneksel özelliklerin birçok ögede –pencere, saçak, payanda– sürdürüldüğü görülmektedir.

Aynı bölge içinde, yan yana iki mahalle oluşturan 'Yahudi' ve 'Rum mahalleleri' kolaylıkla birbirinden ayırdedilebilmektedir. Her iki mahallede de, Tanzimat nizamnameleri ve kısıtlı alanlarda yoğun yapılaşma nedeniyle aynı tip konut karakteri ortaya çıkmıştır. Bu konut karakteri, dar parseller üzerinde derinlemesine gelişen, 3-4 katlı binalardan oluşmaktadır. Ancak, 'Yahudi mahalleleri', Rum mahalleleri ile aynı şartlarda kurgulanmalarına karşın, Yahudi konutlarındaki detay çözümü, geleneksel Osmanlı konutları ile büyük benzerlikler taşımaktadır. Bu durumda, 'Batılılaşma etkileri'nin Yahudi konutlarında görülmemesinin de payı bulunmaktadır. Yahudi topluluğu, genellikle 19. yüzyılın sonlarında kurulmaya başlanan ve batılı anlamda eğitim veren 'Alliance okulları'nda bu etkileri yansıtmışlardır.

Müslüman mahalleleri ile benzerlik bakımından özellikle Hasköy yerleşmesi büyük önem taşımaktadır. Çünkü, buradaki Yahudi mahalleleri, oldukça büyük bir alana yayılmıştır. Balat'taki kadar yoğun bir yapılaşma göstermemektedir. Parsel ölçüleri daha büyüktür. Mahalleler, Balat'tan farklı olarak 'yamaç'larda kurgulanmıştır. Sokak dokuları, birkaç bölgedeki kısmi uygulamalar dışında organik bir karakter taşımaktadır. Yerleşme içinde günümüze kadar ulaşabilmiş özellikle ahşap konutlar bu bakımdan özel bir duruma sahiptir. (Şekil-3.38, 3.39, 3.41, 3.45)

Balat yerleşmesi ise, özellikle, kentteki diğer Yahudi yerleşmelerinde görülmeyen, bazı konutların üzerinde yer alan ve Yahudi evi olduğunu vurgulayan armalar –süslemeler– ile özel bir duruma sahiptir. Bu armalar, 'David Yıldızı' ya da bu

yıldızın bir başka simgesel anlatımı olan 'altı taçyapraklı çiçek motifi'nden oluşmaktadır. (4.27, 4.28, 4.51.b) Bundan başka, İbrani takvimine göre binanın yapım tarihi ya da yine İbranice bazı sözler de kaydedilmiştir. (Şekil-4.59, 4.64.c, 4.78.b)

İstanbul dışında, Türkiye içindeki farklı Yahudi yerleşmeleri ve bu yerleşmeler içindeki konut birimleri de bulundukları bölgenin yerel mimarisinin özelliklerini yansıtmaktadır. Örnek olarak İstanbul'dan önceki Osmanlı başkenti olan 'Edirne'yi ele alırsak, buradaki Yahudi mahallesi, 'Kaleiçi' bölgesinde, Rum mahallesi ile yan yana gelişmiştir. Her iki mahalledeki Yahudi ve Rum konutları, benzer plan kurgusuna sahiptir. Tek yada iki katlı, enine gelişen 'iç sofalı konut tipinin karnıyarık biçiminde' kurgulanmışlardır. (Şekil-6.1) Ancak, Yahudi konutları burada da Rum mahallesinin konutları ile bazı ayırdedici özelliklere sahiptir. Detay çözümleri ile 'Müslüman mahalleleri'nin konutlarına benzemektedirler.

Türkiye dışında, uzun yıllar Osmanlı ile iç içe yaşamış olan Makedonya'daki Yahudi yerleşmeleri de yerel özellikler taşımaktadır. Bu yerleşmeler içindeki konut birimleri de Osmanlı konut yapıları ile büyük benzerliklere sahiptir. Yunanistan'ın 'Veria' kentindeki Yahudi konutlarında da Balat'taki Yahudi konutlarındaki gibi bazı ayırdedici arma ve İbrani takvimine göre konutun yapım tarihi ya da Tevrat'tan alınma ilahi sözler kullanılmıştır. (Şekil-6.2)

. sinagog yapılarının mimari karakteri

Yahudi yerleşmelerindeki sinagog yapılarına gelince, dinsel yapılarının da bulundukları kültürün dinsel yapılarının mimarisinden büyük ölçüde etkilendikleri görülmektedir. Sinagoglarda, mevcut olması gereken birkaç ana ilke ve birim bulunmaktadır. Bunlar, sinagog mekanı için 'doğu[1]'ya yönelme, doğu duvarında yer alan 'ehal' (kutsal dolap) ve 'teva' (dua okuma kürsüsü), sinagog dışında ise bir 'çeşme' ve 'midraş'ı bulunan bir 'avlu'dur.

Bu ana şema dışında, cephe kurgusu aynı ülke içinde de yöreden yöreye farklılaşmaktadır. İstanbul, İzmir, Bursa, Milas, Urfa, İskenderun gibi birbirinden farklı

[1] Kiliseler, 6-7.yüzyıllar arasında doğu'ya yönelmeye başlamışlardır. Bu tarihe kadar 'apsis' batıda yer almıştır.
A.Britannica, 'apsis' mad., c.2, s.205.

yörelerdeki sinagog yapıları dış görünümleri bakımından birbirlerinden farklılaşmaktadırlar. (Şekil-6.3)

İstanbul'daki sinagoglar, mescit yapıları ile özellikle cephe mimarisi bakımından benzer karakter taşımaktadır. İç mekanlarında ise, özellikle 'Ehal'in yer aldığı bölüm camilerdeki 'mihrap' ile büyük benzerliklere sahiptir. (Şekil-3.32-Maalem Sinagogu)

Günümüzde mevcut ve Osmanlı döneminde yapılmış olan sinagoglarda genel ortak özellikler bulunmaktadır.

İstanbul sinagoglarının ortak mimari özellikleri

1- Yüksek bahçe duvarlarının bulunması.
2- Yüksek bahçe duvarlarının arkasına gizlenmiş, dışardan hiç dikkat çekmeyen bir karakter taşıması.
3- Bir kompleks oluşturmaları. Bir 'avlu', avluda bir 'dini okul' -midraş-, 'haham odaları'nın bulunması.
4- Avluda bir 'çardak' (Sukot -Çardak- Bayramı için) ve bir 'çeşme'nin yer alması.
5- Daima 'üç basamaklı' bir giriş.
6- Giriş saçağı ve saçak üzerinde üçgen bir alınlık.
7- Sade ve simetrik bir cephe düzeni.
8- Cephede kemerli, dikdörtgen genellikle iki sıralı pencere düzeni
9- Girişin simetri ekseninde yer alması.
10- Simetri ekseninde, ön cephede giriş kapısının üzerinde, arka cephede Ehal'in üzerinde yuvarlak bir pencere (gülpencere) yer alır. Bazı sinagoglarda bu pencerenin içinde 'David Yıldızı' yer almaktadır.
11- Oldukça sade ve hiçbir süs ögesi içermeyen bir cephe karakteri mevcuttur.
12- Plan kurgusunda doğu-batı yönünün bir simetri ekseni oluşturması. Eksenin ortasında 'Teva'nın yer alması. Eksenin bitiminde (doğu ucunda) 'Ehal'in bulunması.
13- Ana mekan genellikle kareye yakın bir dikdörtgen formda olması.
14- Teva'nın merkezde yer alması. Teva, ahşaptandır ve gemi pruvası biçimindedir. Bu biçim, Sefarad Yahudileri'ni İspanya'dan getiren gemiyi ya da Nuh'un gemisini anımsatmak amacıyla kullanılmıştır.

M.S.G.S.U. Kütüphane

13- Teva'nın üzerinde, genellikle kolonlarla taşınan bir yalancı kubbe yer almaktadır. Ancak, nadir de olsa üzeri tonoz ile örtülü sinagoglar mevcuttur. Bunlara örnek Hasköy'deki 'Parmakkapı' ve 'Ezgher' sinagoglarıdır.

14- İç mekan, dış mekana kontrast oluşturacak şekilde süslüdür. Kubbede ve duvarlarda genellikle Tevrat'tan alınma sahneleri içeren bitkisel bezemeler bulunmaktadır.

15- Mekan içindeki örtü sistemi ile binanın dışındaki örtü sistemi birbirinden farklıdır. İçerde genellikle 'Teva'nın üzerinde kubbe yer alırken binanın dışında normal bir kırma çatı bulunmaktadır.

16- Genellikle, kadınlar galerisi mevcuttur. Buranın girişi sinagog mekanının dışındandır.

İstanbul'daki Yahudi yerleşmelerinin genel özellikleri

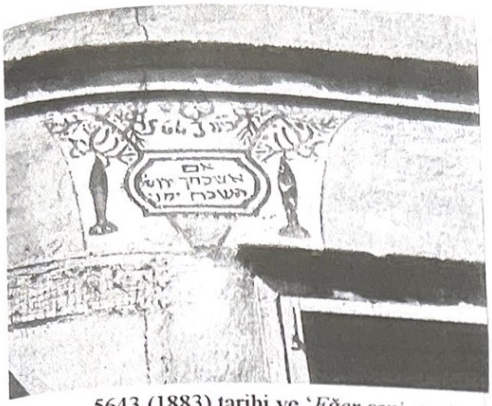
1- Kentteki Yahudi yerleşmeleri daima deniz kenarında yer almıştır.

2- Haliç ve Boğaz'da sahilin karşılıklı bölgelerinde yerleşilmiştir.

3- 'Çarşı' ve 'yerleşme' birbirinden ayrılmaz iki ögedir. Her yerleşmenin bir 'çarşı'sı bulunmaktadır. Hasköy, Balat, Ortaköy gibi Yahudi yerleşmelerinde, iskele ile yerleşme arasında bir Yahudi çarşısı kurgulanmıştır.

4- Bir yerleşme içinde geliş yerlerine göre ayrılan topluluk sayısı kadar mahalle yer almaktadır. Bu nedenle yerleşmeler oldukça geniş bir bölgeye yayılmıştır.

5- Her mahallenin bir ya da birkaç sinagogu, okulu ve yardım dernekleri bulunmaktadır.

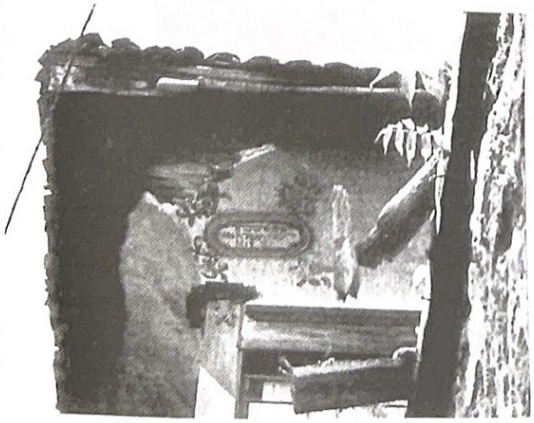

5643 (1883) tarihi ve '*Eğer seni unutursam Jerusalem (Kudüs) sağ elim kurusun*' yazısı kaydedilmiştir.

Bir kadı evinde yer alan bordür içinde 'cami' resmi

Yapım tarihi 5619 (1859) ve İsrail'den Babil'e sürülmeleri ile ilgili bir kayıt (Mezmur 137) verilmektedir.

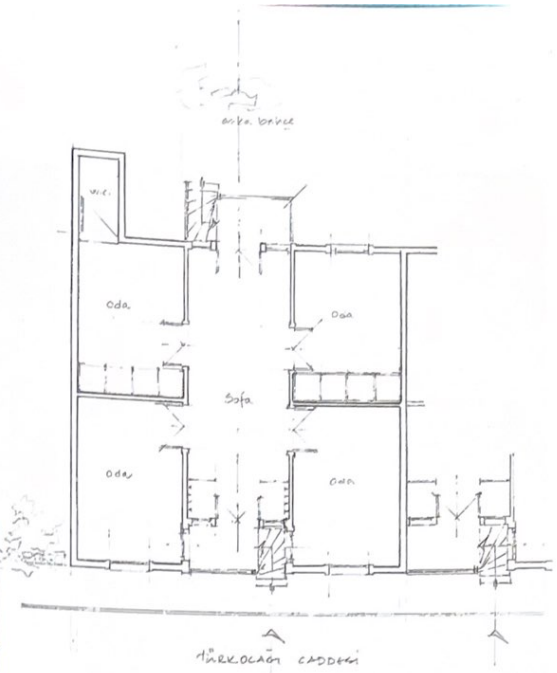
Şekil 6.2 Veria kentindeki Yahudi ve Müslüman konutları

Üstte-sağda: bir Yahudi konutu. Cephesine 'yaşam halkası' ya da 'yaşam tekerleği' adı verilen bir arma bulunmaktadır. Çevresi çiçek tacı ile çevrilidir. ortada: benzer bir arma 'Müslüman konutu'nda da uygulanmıştır. Ancak, çemberin içinde Arapça bir yazı mevcuttur.

Solda- Yahudi ve Müslüman konutlarında yer alan benzer nitelikteki bordür görülmektedir. Yahudi konutlarında (üstte ve altta) bu bordürün içinde genellikle dini içerikli bir yazı, tarihsel bir olay, İbranice tarih yer almaktadır. Müslüman konutu ise bir 'kadı evi'dir ve bordürde bir 'cami' resmi bulunmaktadır.

Kaynak: N.C. Moutsopoulos, '*The Popular Architectura of Verria*'.

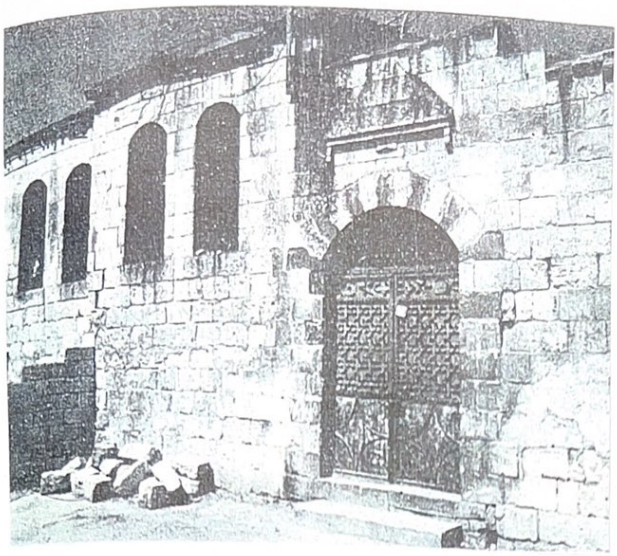

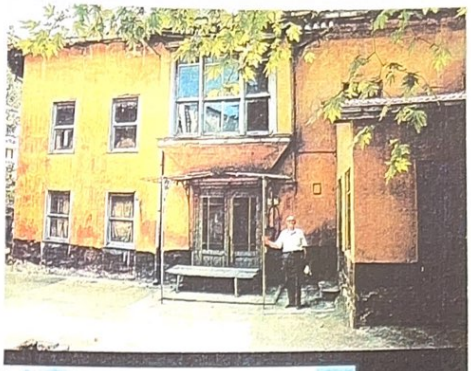

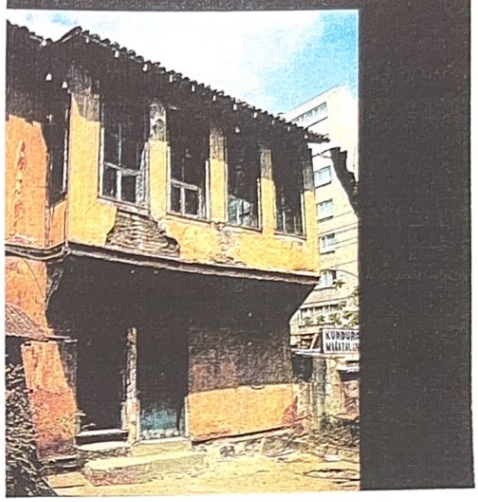

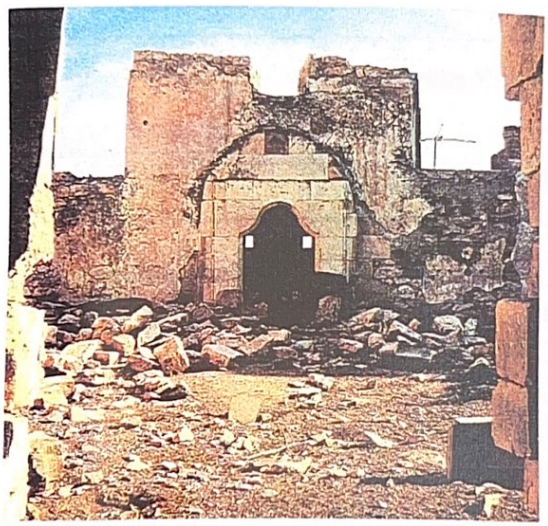

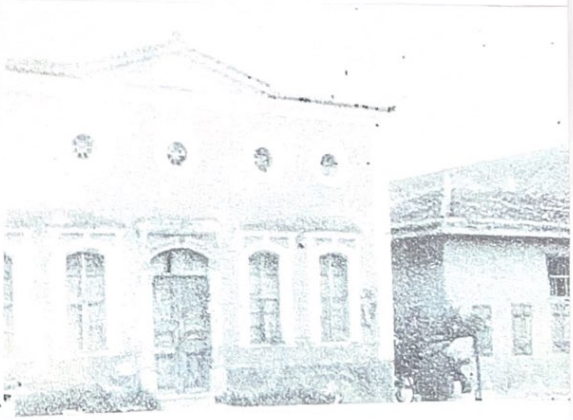
Şekil 6.1 Edirne Kaleiçi bölgesi
Sağda-üstte: Edirne'deki 'Yahudi mahallesi'nden tipik bir konut planı
(Dilaver Mahallesi, 'Türkocağı Caddesi')
ortada ve altta: Maarif Caddesi'nden bir Yahudi konutu ve giriş bölümü.
Kaleiçi'nde yer alan Rum konutları ile aynı plan kurgusunda olmalarına karşın, Yahudi konutları cephelerindeki bir çok detayda 'Osmanlı konutları' ile yakınlaşmaktadır.
Solda-üstte ve ortada: Maarif Caddesi'nden bir Yahudi konutuna ait pencere detayları. Pencere ve üzerindeki süslemeler, Rum konutlarında görülmeyen Osmanlı tarzı ile benzer karakterdedir.
Altta: 'Kaleiçi bölgesi'nden bir Rum konutu. Rum konutları da Yahudi konutları ile aynı plan kurgusunda olmalarına karşın, bu konutta da görüldüğü gibi 'giriş nişi' üzerindeki alınlığın formu ya da kapı ve pencere modellerindeki bir farklılaşma ile Yahudi konutlarından ayırdedilebilmektedirler. Bu Rum konutu da üstteki fotoğrafta yer alan Yahudi konutu ile giriş nişi üzerindeki alınlığın eğrisel formu nedeniyle ayrılmaktadır.

Şekil 6.3 Sinagog mimarileri
Sinagoglar da cephe kurguları bakımından yörelere göre değişik karakter taşımaktadır. Solda: Urfa ve İskenderun sinagogları, bulundukları yöreye göre taş malzemeden yapılmışlardır. Bölgedeki mimari karaktere uymaktadırlar.
Sağda – üstte ve ortada: 'Bursa'daki bir sinagog.' Bölgenin konut mimarisi ile benzer karakterdedir.
Altta: Milas'taki sinagog yapısı da cephe kurgusu bakımından bulunduğu bölgenin mimari özelliklerini yansıtmaktadır.
Fotoğraflar: 'Urfa ve Milas' sinagogları, Naim Güleryüz, '*İstanbul Sinagogları*'.
'Bursa ve İskenderun' sinagogları, M.Mitrani-E.Alok, '*Anatolian Synagogues*'.

KAYNAKÇA

Tezin içinde kaynak belirtilmemiş olan tüm çizim ve fotoğraflar Sevim Ateş'e aittir. Başka kaynaklardan alınan fotoğraf ya da çizimlerin altında kaynak belirtilmiştir.

Abraham GALANTE,
'*Les Synagogues d'Istanbul*', İstanbul 1937.

'*Histoire des Juifs d'Istanbul*', c.I-II, İstanbul 1941.

Avram GALANTE,
'*Histoire des Juifs de Turqiue*', Isis Yayıncılık, İstanbul, 9 cilt.

Adnan ÖZYALÇINER,
'*Cambazlar Savaşı Yitirdi*', Can Yayınları, 1991.

Affan EGEMEN,
'*İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*', Arıtan Yayınevi, İstanbul 1993.

A. Süheyl ÜNVER,
'*Fatih'in Oğlu Bayezid'in Su Yolu Haritası Dolayısıyla 140 Sene Önceki İstanbul*', İst.Bel.Matbaası, 1945.

Ahmet Refik ALTINAY,
'*Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı*', Hazırlayan Abdullah Uysal, Kültür ve Turizm Bak.Yay., Ank./1987.

Ahmet REFİK,
'*Hicri 11.Asırda İstanbul Hayatı*', İst.1931.

'*Hicri 12.Asırda İstanbul Hayatı*', İst.1930.

A. Haluk DERVİŞ,
'*Sabbetay Sevi Olayı ve Dönmeleri*', Tarih ve Toplum Dergisi, Haziran 1986, S.30, s.329-334.

A.Maria SCHNEIDER,
'*XV. Yüzyılda İstanbul'un Nüfusu*', Belleten, Ocak 1952, c.XVI, S.61.

Ali Saim ÜLGEN,
'*Yeni Cami*', Vakıflar Dergisi, 1942, S.II.

Antoine GALLAND,
'*İstanbul'a Ait Günlük Anılar (1672-1673)*', c.I-II, çev. Nahid Sırrı Ören, T.T.K. Yay., 2.baskı, Ank.-1987.

Ariella AMAR,
'*Moroccan Synagogues: A Survey*', Ariel, The Israel Review Of Arts And Letters, Jerusalem 1998, S.106, s.68-74.

Aron RODRİGUE,
'*Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması*', çev.İbrahim Yıldız, Ayraç Yayınları, Ankara 1997.

'*Ondokuzuncu Yüzyılda Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması: Çok Dilli Bir Cemaatin Oluşumu*', Tarih ve Toplum Dergisi, Temmuz 1986, s.17-21.

Asher OVADIAH,
'*Ancient Synagogues In Asia – Minor*', T.T.K.Yay., Ank.1978.

Avner LEVI,
'*Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler*', İletişim Yay., İst./1996.

'*İkinci Dünya Savaşı'nda ve Öncesinde Türk Yahudileri*', Tarih ve Toplum Dergisi, İletişim Yayınları, Ekim 1996, c.26, S.154, s.14-21.

Avram GALANTİ,
'*Türkler ve Yahudiler*', Gözlem Gazetecilik ve Yayınları, 3.baskı, 1995.

'*Fatih Sultan Mehmed Zamanında İstanbul Yahudileri*', Fakülteler Matbaası, İst./1953.

Ayseli USLUATA,
'*The Grand Covered Bazaar (Kapalı Çarşı) of Istanbul*', Turkish Review Quarterly Digest Ankara, Summer 1986, volume 1, no.4.

Bedrettin CÖMERT
'*Mitoloji ve İkonografi*', Ayraç Yayınları, Ankara 1999.

Behçet ÜNSAL,
'*Mimari Tarihi*', c.I, İstanbul 1967.

P. Benedetto PALAZZO O.P.,
'*L'Arap Djami ou Eglise Saint-Poul a Galata*', İstanbul 1945.

Bernard LEWIS,
'*1641-42 De Bir Karayit'in Türkiye Seyahatnamesi*', Çev. F. Selçuk, Vakıflar Dergisi, 1956, S.III.

Betül GEDİK,
'*Eski İstanbul Hayatı ve İstanbul Yahudileri*', Pera OrientYayınları, İstanbul 1996.

Beki L. BAHAR,
'*Ordan Burdan Altmış Yılın Ardından*', Gözlem Gazetecilik Basın Ve Yayın A.Ş., 1995.

'*Tarihte Ankara Yahudileri*', Şalom, 21 Bölüm, 1.Bölüm; 25 Mart 1964.

Burhan OĞUZ,
'*Türk ve Yahudi Kültürlerine Bir Mukayeseli Bakış*', C.I-II, İstanbul 1992.

Behçet ÜNSAL,
'*Mimari Tarihi*', c.I, İst.1967.

Burçak EVREN,
'*Galata Köprüleri Tarihi*', Milliyet Yayınları, İstanbul 1994.

Bülent SOYLAM,
'*Türk Vergi Sistemi*', Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c.10, s.2794-2806.

C.Esad Arseven,
'*Eski İstanbul*', Çelik Gülersoy Vakfı İstanbul Kütüphanesi Yayınları, İst./1989.

'*Eski Galata ve Binaları*', Çelik Gülersoy Vakfı İst. Kütüp.Yay., İstanbul 1989.

'*Sanat Ansiklopedisi*', M.E.B. Yayınları, 5 cilt.

Cengiz BEKTAŞ,
'*Akşehir Evleri*', Yapı Dergisi, Ekim 1990, S.107.

'*Koruma Onarım*', Y.E.M. Yay., 1992.

Cevdet KUDRET,
'*Karagöz*', Bilgi Yayınları, Ankara/1969, c.II-III,

Clarence Richard JOHNSON, M.A. (Editör)
'İstanbul 1920', Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.

Çetin YETKİN, '*Türkiye'nin Devlet Yaşamında Yahudiler*', Gözlem Yayınları, 2.baskı, İstanbul 1996.

Deniz Mazlum,
Mimarlık Dergisi, 'UIA İstanbul Semineri - Fener-Balat Çalışma Grubu Raporu', 1992/2, s.25-27.

Doğan KUBAN,
'*İstanbul'un Tarihi Yapısı*', Mimarlık Dergisi, S.70/5.

'*İstanbul'un Batılılaşması ya da Batılılığı*', Tarih ve Toplum Dergisi, Kasım 1988, c.10, S.59, s.28-33.

Dorina L. NEAVE,
'*Eski İstanbul'da Hayat*', Tercüman 1001 Temel Eser, Çev. Osman Öndeş, İstanbul 1978.

Edmondo de AMICIS,
'*İstanbul*', Kültür ve Turizm Bak. Yay., 2.baskı, Ank./1986, s.36.

E.H. AYVERDİ – Ö.L. BARKAN,
'*İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri - (1546)*', s.XIV.

E.Hakkı AYVERDİ,
'*Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri*', Ankara 1958.

Encyclopedia Judaica,
Israel 1978, Fourth Printing, (17 cilt).

Enis KARAKAYA,
'*Yeniden Diriltilen Antik Bir Kent - Sardes*' İlgi Dergisi, Ekim 1984.

E.Ç. KÖMÜRCİYAN,
'*XVII. Asırda İstanbul*', Çev. H.D.Andreasyan, 2.baskı, İst./1998.

E. HİÇYILMAZ – M. ALTINDAL,
'*Büyük Sığınak*', İst./1992.

E. MAMBOURY,
'*İstanbul, Touristique*', İst./1951.

Ernst E. HİRSCH,
'*Hatıralarım*', Ank./1985

Esther BENBASSA,
'*Son Osmanlı Hahambaşısının Mektupları*', Çev.İrfan Yalçın, Milliyet Yay., 1998.

'*1901'de İzmir'de Cereyan Etmiş Bir Kan İftirası Vak'ası*', Tarih ve Toplum Dergisi, Haziran 1986, S.30, s.44-50.

Esther JUHASZ (editör),
'*Sephardi Jews in the Ottoman Empire*', Jewish Museum, Nem York, Spring 1990.

Evliya ÇELEBİ,
'*Seyahatname*', Üçdal Neşriyat, sadeleştiren: Tevfik Temelkıran-Necati Aktaş, İstanbul 1985, c.I-2.

'*Evliya Çelebi Seyahatnamesi*', sadeleştiren: Zuhuri Danışman, Zuhuri Danışman Yayınevi, 2.baskı, İstanbul 1971, c.2.

Faruk KİPER,
'*Fatih Mehmed II Vakfiyeleri*', Vakıflar Umum Müd. Neşriyatı, Ankara 1938.

Feridun DİRİMTEKİN,
'*Fetihten Önce Haliç Surları*', İstanbul Matbaası, 1956.

Feridun M. EMECEN,
'*Unutulmuş Bir Cemaat – Manisa Yahudileri*', Eren Yayınları, İstanbul 1997.

Fügen İLTER,
'*Ankara'nın Eski Kent Dokusunda Yahudi Mahallesi ve Sinagog*', Belleten, c.LX, S.229, Aralık 1996.

Füruzan KINAL,
'*Eski Anadolu Tarihi*', T.T.K. Yay., 4.baskı, Ankara/1998.

Gad Nassi,
'*Sabetaycılık ve Osmanlı Mistik Geleneği*', Tarih ve Toplum Dergisi, Mart 1990, c.13, S.75, s.16-18.

George YOUNG,
'*Constantinople*', London 1926.

George E. BEAN,
'*Antik Çağda Ege Bölgesi*', Çev.İnci Delemen, Arion Yayınevi, İst. 1995.

Gilles VEINSTEIN,
'*Selanik 1850-1918*', Çev. Cüneyt Akalın, Redaksiyon Ahmet İnsel, İletişim Yayınları, Dünya Şehirleri Dizisi 2, İst.1999.

'*Salonique 1850-1918*', La ville des Juifs et le réveil des Balkans, Paris 1992.

Geoffrey WIGODER,
'*The Story Of The Synagogue*', A Diaspora Museum Book, Jerusalem 1986.

Gündüz ÖZDEŞ,
'*Eski Türk Şehirleri ve Yaşamı Üzerine*', Yapı Dergisi, Haziran 86, S.67.

Güven ARSEBÜK,
'*Trakya'da Eski Bir Yerleşim Yeri: Yarımburgaz Mağarası Alt Paleolitik Çağ Bulguları*', Anadolu Araştırmaları XIV, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yayınları, İst.1996.

Gülnihal BOZKURT,
'*Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu*', T.T.K. Yayınları, 2.Baskı, Ankara 1996.

Halil DEMİRCİOĞLU,
'*Roma Tarihi*', c.I, T.T.K. Yayınları, 4.baskı, Ankara 1998.

Hans DERNSCHWAM,
'*İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*', Çev.Yaşar Önen, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.

Henri STIERLIN,
'*Islam – Early Architecture From Baghdad To Cordoba*', Volume I, Taschen, 1996.

Hikmet TANYU,
'*Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler*', cilt 1-2, İstanbul 1976.

Hüsrev TAYLA,
'*Balat Ahrida Sinagogu Restorasyonu*', E.H.Ayverdi – Hatıra Kitabı, İst.Fetih Cemiyeti, 1995.

Isaac Jack LEVY,
'*Jewish Rhodes*', A Lost Culture, Judah L.Magnes Museum, Berkeley, California 1989.

İbrahim Hilmi TANIŞIK,
'*İstanbul Çeşmeleri*', M.E.B. Yay., İst.1945.

İbrahim YILMAZÇELİK,
'*XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır – (1790-1840)*', Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara/1995.

Ilan KARMI,
'*Jewish Sites of Istanbul*', The Isis Press, İstanbul / 1992.

İlber ORTAYLI,
'*İstanbul'dan Sayfalar*', Hil Yay., İstanbul / 1986.

'*Osmanlı İstanbul'u*',
İstanbul'un Dört Çağı -İstanbul Panelleri-,Yapı Kredi Yayınları, 1. baskı, İst./1996,

İ.Hakkı UZUNÇARŞILI,
'*Osmanlı Tarihi*', c.II-IV, T.T.K. Yayınları, 3.baskı, Ank./1982-1983.

İrvin Cemil SCHİCK,
'*Osmanlılar, Azınlıklar ve Yahudiler*', Tarih ve Toplum Dergisi, İletişim Yayınları, Mayıs 1986, c.5, S.29, s.34-42.

İslam Ansiklopedisi,
'*İstanbul maddesi*', c.5/2, M.E.B. Yayınları, İst./1993

İstanbul Ansiklopedisi,
Kütür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İst.1994.

Jak DELEON,
'*Balat ve Çevresi*', 2.baskı, İst.1997, s.67.

Jakob PRESTEL,
'*Die Baugeschichte Des Jüdischen Heiligthums Und Der Tempel Salomons*', Strassburg/1902.

Kevork PAMUKCİYAN,
'*Eremya Çelebi'ye Göre İstanbul'un 1660 Yangını*', Tarih ve Toplum Dergisi, Mart 1990, c.13, S.75, s.31-33.

Kürşat BUMİN,
'*Demokrasi Arayışında Kent*', Ayrıntı Yay., İstanbul 1990.

Lady MONTAQU,
'*Türkiye Mektupları - 1717-1718*', Çev.Aysel Kurutluoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser,

Léon de COSTER – Xavier de COSTER,
'*Prague*', collectione decouvrir l'architecture des villes, Editions Universitaires.

Leonore SKENAZY,
'*Çanakkale'deki Köklerimi Ararken*', Washington Post Gazetesi'nde yayımlanan yazıdan çev. Orly Hason, Şalom Gazetesi – Yaşam , Kültür ve Magazin Eki, 1 Mayıs 1985, s.12-13.

Lorans Tanatar BARUH,
'*Hasköy I-II-III-IV*', Şalom Gazetesi, 30 Aralık 1992, s.2,10; 6 Ocak 1993, s.9-10; 13 ocak 1993, s.8; 20 Ocak 1993, s.8.

Liz BEHMOARAS,
'*Kimsin Jak Samanon*', Sel Yayıncılık, I.baskı, İst./1997, s.116.

Mahmut Şakiroğlu,
'*Balyoslar*', Tarih ve Toplum Dergisi, Kasım 1988, c.10, S.59, s.44-48.

Mahmut KONUKSEVER, Cihad YILDIRIM, Cengiz ULUŞ, Müslüm ERSÖZ, Rodolfo ISOLABELLA,
'*Fener ve Balat'ta Analitik Çalışma: Bölgenin Korunma Gerekliliği*', Mimarlık Dergisi, 1978 / 4, s.69-73.

Marianne BARRUCAND – Achim BEDNORZ,
'*Moorish Architecture in Andalusia*', Taschen, 1992.

Mehmet ÖZDOĞAN,
'*Yarımburgaz Mağarası 86 yılı Kazı Çalışmaları*', V. Araştırma Sonuçları Toplantısı II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara 1987.

'*Tarih Öncesi Dönemde İstanbul*', Semavi Eyice Armağanı, İstanbul Yazıları, TTOK, İstanbul 1992.

'*Tarih Öncesi Dönemde Trakya*', Anadolu Araştırmaları XIV, İ.Ü.Edebiyat Fak. Yayınları, İstanbul 1996.

M.Şemseddin GÜNALTAY,
'*Yakın Şark III- Suriye ve Filistin*', T.T.K. yayınları, Ankara 1987.

'*Yakın Şark IV*', I.Bölüm, Perslerden Romalılara Kadar, T.T.K. Yayınları, 2.baskı, Ankara 1987.

M.Nermi HASKAN,
'*İstanbul Hamamları*', T.T.O.K. Yayınları, İstanbul 1995.

Mete Tunçay,
'*Türkiye Yahudiliği Hakkında 1.Uluslararası Kongre*', Tarih ve Toplum Dergisi, Kasım 1989, c.12, S.70, s.51-52.

'*Tanzimat Fermanı*', Tarih ve Toplum Dergisi, Kasım 1989, c.12, S.70, s.10-11.

Mevlüde KAPTI,
'*İstanbul'da 19.YY. Sivil Kagir Mimarinin Korunması İçin Fener Bölgesi Örneği'nde Bir Yöntem Geliştirilmesi*', Yayınlanmamış Doktora Tezi, M.S.Ü., İstanbul - Ekim 1998.

Michal ROZEK,
'*Jewish Monuments of Krakow's Kazimierz*', Krakow 1990.

Mili MİTRANİ – Ersin ALOK,
'*Anatolian Synagogues*', Ana Basım A.Ş., 1.baskı, İstanbul 1992.

Moshe SEVILLA-SHARON,
'*Türkiye Yahudileri*', İletişim Yayınları, 2.basım, 1993.

Moşe GROSMAN,
'*Dr. Markus (1870-1944) - Osmanlıdan Cumhuriyete Geçişte Türk Yahudilerinden Görünümler*', İstanbul 1992.

Meydan Larousse Ansiklopedisi,
'*İstanbul*' mad., İst.1971.

Muhiddin SEVİLEN,
'*Karagöz*', Kültür ve Turizm Bak.Yay., 2.baskı, Ank./1986.

Murat BELGE,
'*İstanbul Gezi Rehberi*', Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 4.baskı, İst. 1995.

Mustafa CEZAR,
'*Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*', T. İş Bankası Yayınları, İstanbul 1977.

'*Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler*', G.S.A. Türk Sanatı Tarihi Anst. Yay., İstanbul 1963.

'*XIV-XVI Yüzyıllar Türk Şehrinde Çarşının Konumu Ve Çarşıların En Tipik Yapısı*', Akademi 10, Mimarlık ve Sanat, İ.D.G.S.A. Yay., İst.1981.

'*Tipik Yapılariyle Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*', M.S.Ü. Yayını, İst.1985.

Mustafa Nihat ÖZÖN,
'*Osmanlıca / Türkçe Sözlük*', İnkilap ve Aka Kitabevleri, 6.basım, İst. 1979.

Naim GÜLERYÜZ,
'İstanbul Sinagogları', İst./1992.

'*Türk Yahudileri Tarihi -I-*', Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 1993.

Necdet Sakaoğlu,
'*18.Yüzyılda İstanbul Evleri ve Sorunları*', Tarih ve Toplum Dergisi, Ekim 1989, c.12, S.70, s.26-33.

Nicholas De LANGE,
'*Yahudi Dünyası*', İletişim Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, c.IV, Çev. Sevil-Akın Atauz, İletişim Yayınları, İstanbul 1987.

Niso TİZA,
'*1938-1948 yıllarında Balat*', Şalom Gazetesi, 28 Nisan 1989, s.4.

Niyazi Ahmet OKAN,
'*İstanbul Semtlerinin Tarihi – İstanbul'un 14 mahallesi , İstanbul'un 7 Tepesi*', Tefrika no: 94-95, Atatürk Kitaplığı.

N. C. MOUTSOPOULOS,
'*The Popular Architecture Of Verria*', Atina-1967.

Nur AKIN,
'*19.Yüzyıl'ın İkinci Yarısında Balat, Galata – Pera*', Yayınlanmamış Profesörlük Çalışması, İstanbul 1993.

Orhan Koloğlu,
'*Tanzimat'ın Yankıları*', Tarih ve Toplum Dergisi, Kasım 1989, c.12, S.70, s.12-15.

Orhan Şaik GÖKYAY,
'*Evliya Çelebi Seyahatnamesi*', 1.kitap, Yapı Kredi Yayınları, 1.baskı, İst./1966.

Osman Nuri ERGİN,
'*Fatih İmareti Vakfiyesi*', İst. Bel. Matbaası, İstanbul 1945.

'*Türk Belediyecilik ve Şehircilik Tarihi Üstüne Seçmeler*', İst. Büyükşehir Bel. Yay., 1987.

'*Mecelle-i Umur-ı Belediye*', İst. Büyükşehir Bel., Kültür İşl. Daire Bşk. Yay., İstanbul 1995, 9 cilt.

'*Maarif Tarihi*', İstanbul 1977, c.I-II, s.52

Ö.L.BARKAN,
'*Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler*', İktisat Fak. Mecmuası, İstanbul 1952, c.XI.

Önder KÜÇÜKERMAN,
'*Kendi Mekanının Arayışı İçinde Türk Evi*', Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, 2.basım, 1985.

'*Feshane – Defterdar Fabrikası* ', Sümerbank Yayınları, 1.Basım, 1988.

P.Ğ.İNCİCYAN,
'*18. Asırda İstanbul*', Çev. H.D.Andreasyan, 2.baskı, İst. / 1976, s.81.

Pars TUĞLACI,
'*Osmanlı Şehirleri*', Milliyet Yayınları, İstanbul 1985.

'*İstanbul Ermeni Kiliseleri*', İstanbul 1991.

Paul JOHNSON,
'*Yahudi Tarihi*', Çev.Filiz Orman, Pozitif Yay.,1.baskı, İstanbul 2000.

Pawel FIJALKOWSKI – Stefan RAKOWSKI,
'*Ludzie i Zabytki*', People and Monuments (Jews on the Polish Soil)

Pinelopi STATHİS, '*19.Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler*', Çev. Foti ve Stefo Benlisoy, Tarih Vakfi Yurt Yayınları, İstanbul 1999.

P.Benedetto Palazzo O.P.,
'*L'Arap Djami ou Eglise Saint-Paul A Galata*', İstanbul 1945.

Rae DALVEN,
'*The Jews of Ioannina*', Cadmus Press, Greece 1990.

Raymond JANIN,
'*Constantinople Byzantine*', Paris 1950.

Rebecca Amato LEVY,
'*I Remember Rhodes*', New York 1987.

Reinhard STEWIG,
'*Batı Anadolu Bölgesinde Kültür Gelişmesinin Ana Hatları*', Çev. Ruhi Turfan-M.Şevki Yazman, İ.T.Ü. Mim.Fak.Şehircilik Ens., 1970.

'*Batı Anadolu Bölgesinin Kültürel Gelişmesini Gösteren Kartografik Bilgiler*', Çev. Ruhi Turfan,

Reşad Ekrem Koçu,
'*İstanbul Ansiklopedisi*', İst./1946.

'*Bostancıbaşı Defterleri*', İst. Enst. Mecmuası (Sayı 4'den ayrı basım), 1958.

R. E. WYCHERLEY,
'Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu ?', Çev. Nur Nirven- Nezih Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yay., 3. Baskı, İst./1993.

Robert MANTRAN,
'*17.yy.'ın İkinci Yarısında İstanbul*', C.I-II, T.T.K. yayınları, Ank.1990.

R. Salahi SONYEL,
'*Osmanlı İmparatorluğu'na Yapılan İlk Musevi Göçlerinin Beşyüzüncü Yıldönümü*', Belleten, Nisan 1992, S.215, c.LVI.

Rufino MIRANDA,
'*Toledo*', (An Illustrated Artistic Guide), Toledo.

Rüstem DUYURAN,
'*Fethettiğimiz İstanbul*', Arkitekt, 1953, c.1-4, s.5.

Samuel LEIGH,
'*Companion To The Panorama Of Constantinople*', London 1831.

Sara YANAROCAK,
'*Anılarla Haydarpaşa*', Şalom Gazetesi, 2 Ekim 1996, s.2,8.

Sarkis Sarraf HOVHANNESYAN,
'*Payitaht İstanbul'un Tarihçesi*', Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

Secda SALTUK,
'*Arkeoloji Sözlüğü*', İnkilap Kitapevi, İst./1990.

Sedad Hakkı ELDEM,
'*Boğaziçi Yalıları*', c.I-II, Vehbi Koç Vakfı, İstanbul 1994.

'*İstanbul Anıları*', Aletaş Alarko Eğitim Tesisleri A.Ş.'nin bir kültür hizmeti, Çeltüt Matbaacılık Kollektif Şti., İstanbul 1979.

'*Türk Evi Osmanlı Dönemi*', c.1, TAÇ Vakfı, 1984.

'*Türk Evi Osmanlı Dönemi*', c.2, TAÇ Vakfı, 1986.

'*Türk Evi I*', İstanbul 1986.

Selim DAYAN,
'*19.Yüzyılda Şehrimizde Kullanılan Para Biletleri*', Şalom Gazetesi, Yaşam Kültür ve Magazin Eki, 27 Kasım 1985, s.12-13.

Semavi EYİCE,
'*İstanbul Armağanı - Fetih ve Fatih – İlk Kuruluştan Türk Devrinin Başlarına İstanbul*', İst.B.şehir Bel. Kültür İşl. Daire Bşk. Yay., 1995.
'*İstanbul'da İhmal Edilmiş Tarihi Bir Semt Ayvansaray*', TAÇ, Nisan 1987, c.2, S.5, s.33-49.

Serim DENEL,
'*Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekanlarda Değişim ve Nedenleri*', Ankara-1982.

Seton LLOYD,
'*Türkiye'nin Tarihi- Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları*', Çev. Ender Varinlioğlu, Tübitak Yayınları, Ankara 1997.

Siren BORA,
'*İzmir Yahudileri Tarihi – 1908-1923*', Gözlem Yayınları, İstanbul 1995.

Stefan YERASİMOS,
'*Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri- İslam Kenti, Yol, Çıkmaz Sokak*', Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İst./1996.

'*Giovan Maria Angiolello ve İstanbul'un Fethinden Sonraki İlk Tasviri*', Tarih ve Toplum Dergisi, Ekim 1988, c.10, S.58, s.34-41.

Suha UMUR,
'*Kadınlara Buyruklar*', Tarih ve Toplum Dergisi, Ekim 1988, c.10, S.58, s.13-15.

Süleyman Faruk GÖNCÜOĞLU,
'*Maalem Sinagogu*', Art Decor, Haziran 1998, S.63.

S. ŞİŞMAN,
'*İstanbul Karayları*', İstanbul Enstitüsü Dergisi, S.3, 1957, s.97-102.

Şaban KUZGUN,
'*Hazar ve Karay Türkleri*', Genişletilmiş 2.baskı, Ankara 1993.

Tahsin ÖZ,
'*İstanbul Camileri*', T.T.K. Yayınları, c.I, Ankara 1962.

Tamara Talbot RICE,
'*Bizans'ta Günlük Yaşam*', Çev. Bilgi Altınok, Göçebe Yay., İst./1998.

Tarık Özavcı,
'*Cumhuriyet Devrinde İtfaiye*', İstanbul Belediyesi Matbaası, İstanbul 1973.

Théophile GAUTIER,
'*Constantinople*', İstanbul 1990.

'*İstanbul*', çev. Nurullah Berk (tarihsiz).

Tülay REYHANLI,
'*Nicholas De Nicholay'ın Türkiye Seyahatnamesi ve Desenleri*', Erdem, Atatür Kültür Merkezi Dergisi, Mayıs 1989, c.5, S.14.

Uri KAPLOUN,
'*The Synagogue*', Leon Amiel Publisher, New York-Paris.

VITRUVIUS,
'*Mimarlık Üzerine On Kitap*', 3.baskı, Yem yay., 1998, s.138-140.

Walter WEIKER,
'*Yahudi Cemaati*', Sanat Dünyamız, Yapı Kredi Yayınları, yıl 17, yaz 1992.

Wolfgang MÜLLER – WIENER,
'*Bildlexikon Zur Topographie Istanbuls*', Verlag Ernst Wasmuth Tübingen, 1977.

'*Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı*', Çev. Erol ÖZBEK, Tarih Vakfı Yurt Yay., İst./1998.

Yılmaz TOSUN,
'*17-19.Yüzyıllarda Batı Anadolu'da Osmanlı-Türk Şehir Dokuları, Bu Dokuları Oluşturan Evler ve Korunmaları*', Yayınlanmamış Doktora Tezi, M.S.Ü., İzmir 1983.

Yaşar YÜCEL-Ali SEVİM,
'*Türkiye Tarihi*', C.2, T.T.K. Yayınları, 2.baskı, Ankara 1995.

Yusuf BESALEL,
'*Osmanlı ve Türk Yahudileri*', ('Osmanlı ve Türk Yahudileri Üzerine Araştırma ve İncelemeler Yarışması' ikincilik ödülü almıştır) Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş, İst. 1999.

Zafer KARACA,
'*Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri*', Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1995.

Zeynep ÇELİK, '*19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti- Değişen İstanbul*', Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2.baskı, İst.1998, s.55.

Zeki ÇELİKKOL,
'*Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe*', T.T.K. Yay., Ank./1986.

'*Toledo XII-XIII- Musulmans, Chretiens et Juifs*', Paris 1991, by les Editions Autrement.

'*Organizacion De Los Judies En Bulgarie*', Shalom, Anuario Volumen XXVI, Sofia 1991.

'*Çağdaş Türk Yahudilerinin Kültür Değerleri*', (Heritage Of Contemporary Turkish Jews), Fotoğraf Yarışması, Gözlem Gazetecilik Basın Yayın A.Ş., 1997.

Cumhuriyet Gazetesi, Sanat Kültür Magazin Televizyon, 'Fener', 24 Aralık 1993, s.1.

Focus on Türkiye, no 31, 1992/Kış.